

Національний технічний університет України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»
Міністерство освіти і науки України

Національний технічний університет України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»
Міністерство освіти і науки України

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

АКИМЕНКО Катерина Василівна

УДК 329.73(477-87)"19"(043.3)

ДИСЕРТАЦІЯ
НАЦІОНАЛІСТИЧНІ ОРГАНІЗАЦІЇ УКРАЇНСЬКОЇ ДІАСПОРИ: ІДЕЙНІ
ОСНОВИ ТА НАПРЯМИ ДІЯЛЬНОСТІ (СЕРЕДИНА 1940-Х – ПОЧАТОК
1990-Х РР.)

032 – Історія та археологія

03 – Гуманітарні науки

Подається на здобуття наукового ступеня доктора філософії.

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело.

Акименко К. В.

Науковий керівник Костилєва С. О., доктор історичних наук

Київ – 2026

АНОТАЦІЯ

Акименко К. В. Націоналістичні організації української діаспори: ідейні основи та напрями діяльності (середина 1940-х – початок 1990-х рр.) – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії в галузі 03 Гуманітарні науки за спеціальністю 032 Історія та археологія – Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського» Міністерства освіти і науки України. Київ, 2026.

Дисертаційне дослідження присвячене вивченню історії становлення та діяльності націоналістичних організацій української діаспори. Основну увагу зосереджено на генезі структури націоналістичного руху за межами України, устрої організацій, їх ідеологічних основах, громадсько-політичній, культурно-освітній та видавничій діяльності в середині 1940-х – на початку 1990-х рр.

Аналіз діаспорної, вітчизняної та зарубіжної історіографії дав можливість встановити, що вказана тема досліджена фрагментарно. Значну частину праць становлять розвідки діаспорних науковців, серед яких безпосередні учасники націоналістичного руху, що зробили перші спроби вивчити його еміграційний період діяльності. Після проголошення незалежності України значно зріс інтерес до історії націоналістичних організацій. Розкриття раніше недоступних джерел стимулювало наукове опрацювання її окремих аспектів (ідеологія, політична та видавнича діяльність, біографістика). Однак можна констатувати відсутність комплексного дослідження українського націоналістичного руху за межами України.

Джерельна база є достатньо репрезентативною. Вона представлена комплексом джерел, які запропоновано систематизувати за ознакою походження та поділити на чотири великі групи: джерела й пам'ятки, створені українськими націоналістичними організаціями; джерела та матеріали української діаспори (ненаціоналістичної); документи радянських державних органів; документи західних спецслужб. Доведено важливість використання архівних матеріалів Центрального державного архіву громадських об'єднань та україніки (ЦДАГОУ),

Галузевого державного архіву Служби безпеки України (ГДА СБУ) та Архіву Організації Українських Націоналістів Української інформаційної служби в Лондоні, у поєднанні з періодикою, опублікованими джерелами та електронними інформаційними ресурсами для ґрунтовної і достовірної реконструкції історії націоналістичних організацій. Підкреслено необхідність критичного аналізу джерел, врахування суб'єктивності їх змісту, що пов'язано з певною світоглядною парадигмою та ідеологічними протистояннями в яких перебували творці історичних пам'яток. Для уникнення однобічної інтерпретації історичних фактів пропонується зіставити інформацію з трьох осередків: від націоналістичних організацій, від інших об'єднань української діаспори, з якими вони взаємодіяли, та від радянських органів влади, з якими вони перебували у протистоянні.

Поєднання загальнонаукових і спеціальних історичних методів дало змогу створити цілісний методологічний апарат, завдяки якому стало можливим досягти мети і завдань дослідження. Для коректної інтерпретації результатів дослідження окреслено понятійно-категоріальний апарат.

Встановлено, що український націоналістичний рух за межами України був представлений організаціями української діаспори, які визначали націоналізм як основу світогляду. Основними з них були Закордонні Частини Організації Українських Націоналістів, Організація Українських Націоналістів (мельниківців) та Організація Українських Націоналістів (за кордоном), які розбудували власні структури осередків і мали під контролем чи поширювали вплив на низку сателітних організацій. Попри спільні базові ідеологічні постулати, вони мали різну візію стратегії досягнення незалежності України, що стало основою для перманентного протистояння між ними. Устрій закордонних структур ґрунтувався на історичному досвіді побудови націоналістичних організацій та частково зазнав змін під впливом адаптації до еміграційних умов діяльності. Поступово до них долучалася активна частина української діаспори та її нові покоління, що дало можливість організаціям функціонувати у другій половині XX ст. та перенести діяльність в Україну після 1991 р.

З'ясовано причини та перебіг другого розколу в ОУН (1954–1956 рр.). Підґрунтям для нього стало поєднання в еміграції діячів ОУН(б) з різним практичним досвідом: тих, хто перебував в ув'язненні в Німеччині (С. Бандера, Я. Стецько, С. Ленкавський та ін.) і були вимушено ізольовані від процесів, пов'язаних з підпільною боротьбою, й тих, хто брав участь у діяльності організації на території України і був направлений за кордон за дорученням Проводу чи орієнтувалися на його авторитетні рішення (Д. Ребет, М. Лебедь, В. Охримович, І. Гриньох та ін). Визначено, що основними підставами від'єднання частини діячів в окрему організацію – ОУН(з), стали: ідеологічні дискусії щодо потреби демократизації доктрини та програми організації, особливо соціального блоку; полеміка щодо побудови організації в еміграції, її субординації відносно Проводу в Україні, статусу осіб, що не брали участь у III Надзвичайному Великому Зборі ОУН(б) 1943 р.; особистісні конфлікти та протилежність персональних поглядів на керівництво організацією. Розкрито значний вплив радянських спецслужб на розгортання внутрішнього конфлікту шляхом втручання у зв'язок між еміграцією та Проводом в Україні.

На основі аналізу матеріалів Великих Зборів, Конференцій, праць провідних діячів встановлено, що націоналістичні організації мали спільні базові ідеологічні основи: визнавали націю органічною формою людської спільноти і фундаментом державотворення, мали ідеалістичний світогляд, визначали створення незалежної Української держави метою діяльності, виступали проти тоталітаризму. З іншого боку, ідеологія українського націоналізму в умовах еміграції зазнала еволюційних змін. ОУН(м) та ОУН(з) демократизували свої доктрини та відмовилися від стратегії «революційного зриву». Це відбулося під впливом припинення збройної підпільної боротьби на території України, поступового знищення активних діячів і пов'язано зі зміною поколінь у членстві організацій, діяльністю в умовах західних демократичних країн, зміною світової політики. ЗЧ ОУН мали консервативний підхід та обґрунтовували актуальність власної доктрини відповідно до світового історичного і політичного процесу, наполягали на необхідності мілітарної боротьби проти радянського режиму.

Дослідження показало, що в практичній площині фракції націоналістичного руху діяли відповідно до своїх програм і стратегій. Громадсько-політична діяльність мала декілька векторів спрямування: середовище української діаспори, що передбачало участь в координаційних надбудовах українських громад; країни поселення, що були ареалом політичних акцій; територія України та українці під радянською владою. ЗЧ ОУН обрало шлях створення міжнародної коаліції «поневолених народів» для спільної боротьби за становлення національних держав і ліквідацію тоталітарних режимів. Для цього вели активну дипломатичну діяльність у рамках Антибільшовицького Блоку Народів та проводили маніфестації, протести, агітаційні заходи. ОУН(м) та ОУН(з) були зорієнтовані на підтримку опозиційних сил в СРСР, тому встановлювати контакти з радянським громадянами в західних країнах, здійснювали акції з захисту дисидентів в СРСР і розкриття злочинів тоталітарного режиму проти українського народу.

Проаналізовано комеморативні практики націоналістичних організацій. Їх основними видами були: спорудження пам'ятних об'єктів, створення музеїв, відзначення річниць вагомих подій історії українського народу та націоналістичної спільноти, акти вшанування провідних постатей української історії та учасників націоналістичного руху, створення пам'ятних збірок, меморіальних видань. Вони були як елементом культурної політики, так і засобом створення колективної пам'яті відповідно до прийнятого в націоналістичному середовищі історичного наративу.

Дослідження розкрило вагому роль видавничого напрямку в діяльності націоналістичних організацій. Вони започаткували багато періодичних видань, як-от «Визвольний шлях», «Самостійна Україна», «Сучасність», «Шлях перемоги», а також бюлетені внутрішнього вжитку та ін. Вони використовувалися як засоби створення інформаційного простору та встановлення зв'язку з широким колом української діаспори, розселеної в багатьох країнах світу. Видавнича діяльність виконувала низку функцій: інформування про діяльність організацій, популяризація ідеологічних концепцій, мобілізація діаспори до участі у заходах та

залучення нових членів, формування історичної пам'яті, висвітлення ситуації в Україні задля встановлення зв'язку української діаспори з Батьківщиною.

Спираючись на результати дослідження, слід зазначити, що попри перебування за межами Батьківщини та обмежені ресурси, націоналістичні організації української діаспори продовжили лінію боротьби за відновлення незалежності Української держави. Їх діяльність відіграла вагомую роль у збереженні національної ідентичності та української культури в контексті протидії асиміляції українських емігрантів та їх нащадків. Перебування в західних країнах дало можливість для розвитку вільної політичної і філософської думки, пошуку нових форм українського націоналізму та візії української державності.

Ключові слова: український націоналізм, українська діаспора, українська еміграція, націоналістична організація, Організація Українських Націоналістів, ідеологія, комеморативна практика, видавнича діяльність, періодика, СРСР, Комітет Державної Безпеки (КДБ) СРСР, радянський режим, зарубіжна українка.

ABSTRACT

Akymenko K. V. Nationalist organizations of the Ukrainian diaspora: ideological foundations and directions of activity (mid-1940s – early 1990s) – Qualification scientific work in the form of a manuscript.

Thesis for a scientific degree of Doctor of Philosophy in specialty 032 «History and archaeology» (03 – Humanities). – National Technical University of Ukraine «Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute», Ministry of Education and Science of Ukraine. Kyiv, 2026.

The research is devoted to the study of the history of the formation and activity of nationalist organizations of the Ukrainian diaspora. The main attention is focused on the genesis of the structure of the nationalist movement outside Ukraine, the structure of organizations, their ideological foundations, public-political, cultural-educational and publishing activities in the mid-1940s – early 1990s.

The analysis of diaspora, Ukrainian and foreign historiography made it possible to establish that the topic of the study has been investigated fragmentarily. A significant number of the works belong to diaspora scholars. Among them were participants in the nationalist movement, who made the first attempts to study its emigration period of activity. Interest in the history of nationalist organizations increased significantly after the declaration of independence of Ukraine. The disclosure of previously inaccessible sources stimulated the scientific study of its individual aspects (ideology, political and publishing activities, biographical studies). However, it can be stated that there is no comprehensive study of the Ukrainian nationalist movement outside Ukraine.

The source base is representative. It consists of a set of sources that were systematized by origin and divided into four large groups: sources and materials created by Ukrainian nationalist organizations; sources and materials of the Ukrainian diaspora (non-nationalist); documents of Soviet state bodies; documents of Western special services. The importance of using archival materials of the Central State Archive of Public Associations and Ukrainian Studies (TSAGOU), the Sectoral State Archive of the Security Service of Ukraine (SBU State Archive) and the Archive of the Organization of Ukrainian Nationalists of the Ukrainian Information Service in London, in combination

with periodicals, published sources and electronic information resources, has been proven. These sources became the basis for a thorough and reliable reconstruction of the history of nationalist organizations. The study emphasizes the need for a critical analysis of sources, considering the subjectivity of their content, because the authors of historical documents had their own worldview paradigm and were in ideological opposition. To avoid a one-sided interpretation of historical facts, it is proposed to compare information coming from three sources: from nationalist organizations, from other associations of the Ukrainian diaspora with which they interacted, and from the Soviet authorities with which they were in opposition.

A combination of general scientific and special historical methods was used, which made it possible to achieve the goals and objectives of the study. The scientific concepts used in the work were explained for the correct interpretation of the results.

It was established that the Ukrainian nationalist movement outside Ukraine was represented by organizations of the Ukrainian diaspora, which defined nationalism as the basis of their worldview. The main ones were the Foreign Parts of the Organization of Ukrainian Nationalists, the Organization of Ukrainian Nationalists (Melnykyts) and the Organization of Ukrainian Nationalists (abroad), which built their own structures and centers, and controlled or extended their influence to several satellite organizations. Despite the common basic ideological postulates, they had a different vision of the strategy for achieving Ukraine's independence, which became the basis for permanent confrontation between them. The structure of foreign organizations was based on the historical experience of building nationalist organizations and partially underwent changes due to adaptation to the emigration conditions of activity. They were joined by an active part of the Ukrainian diaspora and its new generation, which enabled the organizations to function throughout the second half of the 20th century and to transfer their activities to Ukraine after 1991.

The reasons and events of the second split in the OUN (1954–1956) were clarified. The basis for it was the combination in emigration of OUN(b) figures with different practical experience: those who were imprisoned in Germany (S. Bandera, Ya. Stetsko, S. Lenkavsky, etc.) and were forcibly isolated from the processes related to the

underground struggle, and those who participated in the organization's activities on the territory of Ukraine and were sent abroad on behalf of The Provid or were guided by its authoritative decisions (D. Rebet, M. Lebed, V. Okhrimovych, I. Hrynyokh, etc.). It was determined that the main reasons for the separation of some figures into a separate organization – OUN(z) were: ideological discussions related to the need to democratize the doctrine and program of the organization, especially the social bloc; controversy over the construction of the organization in emigration, its subordination to The Provid in Ukraine, the status of persons who did not participate in the III Extraordinary Great Meeting of the OUN(b) in 1943; personal conflicts and the opposition of personal views on the leadership of the organization. The significant influence of the Soviet special services on the development of the internal conflict by interfering in the connection between emigration and the Wire in Ukraine is revealed.

Based on the analysis of the materials of the Great Assemblies, Conferences, and the works of leading figures, it was found that nationalist organizations had common basic ideological foundations: they recognized the nation as an organic form of human community and the foundation of the state-building process, had an idealistic worldview, defined the creation of an independent Ukrainian state as the goal of their activities, and opposed totalitarianism. On the other hand, the ideology of Ukrainian nationalism in emigration underwent evolutionary changes. OUN(m) and OUN(z) democratized their doctrines and abandoned the strategy of «revolutionary uprising». This occurred under the influence of the cessation of armed underground struggle on the territory of Ukraine, the gradual destruction of active figures, and was also associated with the change of generations in the membership of organizations, activities in Western democratic countries, and changes in world politics. The Foreign Parts of OUN the overseas units, had a conservative approach and justified the relevance of their own doctrine in accordance with the world historical and political process, insisting on the need for a military struggle against the Soviet regime.

The study showed that the factions of the nationalist movement acted in accordance with their programs and strategies. Public and political activity had several vectors of direction: the Ukrainian diaspora, which provided for the participation of organizations

in the coordination superstructures of Ukrainian communities; countries of residence, which were the area of political actions; the territory of Ukraine and Ukrainians who were under Soviet state power. The Foreign Parts of OUN chose the path of creating an international coalition of «captive nations» with the aim of a joint struggle for the formation of national states and the elimination of totalitarian regimes. In accordance with this goal, they carried out active diplomatic activities within the framework of the Anti-Bolshevik Bloc of Peoples and held demonstrations, protest actions, and agitation events. OUN(m) and OUN(z) were aimed at supporting opposition forces in the USSR, therefore, they established contacts with Soviet citizens who were in Western countries, carried out actions to protect dissidents in the USSR and expose the crimes of the totalitarian regime against the Ukrainian people.

The commemorative practices of nationalist organizations were analyzed. Their main types were the construction of memorial sites, the creation of museums, the celebration of anniversaries of significant events in the history of the Ukrainian people and the nationalist community, acts of honoring leading figures in Ukrainian history and participants in the nationalist movement, the creation of commemorative collections, memorial publications. They were an element of cultural policy and a means of creating collective memory in accordance with the historical narrative adopted in the nationalist environment.

The study revealed the significant role of the publishing sector in the activities of nationalist organizations. They launched a significant number of periodicals, such as «Freedom Path», «Independent Ukraine», «Contemporary», «Path of Victory», as well as bulletins for internal use, etc. They were used as a means of creating an information space and establishing contact with a wide range of Ukrainian diaspora, which was settled in many countries of the world. Publishing activities performed several functions: informing about the activities of organizations, popularizing ideological concepts, mobilizing the diaspora to participate in events and attracting new members, forming historical memory, highlighting the situation in Ukraine in order to establish a connection between the Ukrainian diaspora and the Motherland.

Based on the results of the study, it should be noted that despite being outside the Motherland and limited resources, nationalist organizations of the Ukrainian diaspora continued the line of struggle for the restoration of the independence of the Ukrainian state. Their activities played a significant role in preserving national identity and Ukrainian culture in the context of countering the assimilation of Ukrainian emigrants and their descendants. Staying in Western countries provided an opportunity for the development of free political and philosophical thought, the search for new forms of Ukrainian nationalism and a vision of Ukrainian statehood.

Keywords: Ukrainian nationalism, Ukrainian diaspora, Ukrainian emigration, nationalist organization, Organization of Ukrainian Nationalists, ideology, commemorative practice, publishing activities, periodicals, USSR, Committee for State Security (KGB) of the USSR, Soviet regime, Ukrainian studies.

Список публікацій здобувача

Праці, в яких опубліковані основні результати дисертації:

1. Акименко К. В. Історія створення Світової Координаційної Ради Ідеологічно Споріднених Націоналістичних Організацій. *Сторінки історії: збірник наукових праць*. 2019. Вип. 47. С. 52–60. <https://doi.org/10.20535/2307-5244.47.2019.158270> (Web of Science Core Collection).
2. Акименко К. В. Діяльність Світової Координаційної Ради Ідеологічно Споріднених Націоналістичних Організацій щодо залучення молоді української діаспори до націоналістичного руху (1964 – початок 1990-х років). *Гілея*. 2019. Вип. 146. № 7. Ч. 1. Історичні науки. С. 13–16.
3. Акименко К. В. Ідеологічні основи Організації Українських Націоналістів за кордоном (1950-ті – поч. 1990 рр.). *Вісник ХНУ імені В. Н. Каразіна*. Серія «Історія України. Українознавство: історичні та філософські науки». 2020. Вип. 31. С. 72–81. <https://doi.org/10.26565/2227-6505-2020-31-06>
4. Акименко К. В. Періодика націоналістичних організацій діаспори як засіб створення українського інформаційного простору в умовах еміграції (1950-ті – поч. 1990-х рр.). *Науковий вісник Ужгородського університету*. Серія: Історія. 2021. Вип. 1 (44). С. 62–71. [https://doi.org/10.24144/2523-4498.1\(44\).2021.232453](https://doi.org/10.24144/2523-4498.1(44).2021.232453)
5. Акименко К. В. Комеморативні практики націоналістичних організацій української діаспори (1950-ті – початок 1990-х рр.). *Сторінки історії: збірник наукових праць*. 2022. Вип. 54. С. 294–313. <https://doi.org/10.20535/2307-5244.54.2022.264597> (Web of Science Core Collection).
6. Костишева С. О., Акименко К. В. Джерела дослідження націоналістичних організацій української діаспори (середина 1940-х – початок 1990-х рр.). *Гуманітарні студії: історія та педагогіка*. 2025. № 2 (10). С. 95–112. <https://doi.org/10.35774/gsip2025.02.095> (Внесок авторів: здобувачем Акименко К. В. здійснено комплексний огляд та систематизацію джерельної бази, запропоновано підхід до класифікації джерел за їх походженням, проаналізовано їх репрезентативність та виявлено роль періодичних видань, сформульовано висновки; Костишевою С. О. визначено загальну концепцію дослідження, уточнено

структуру статті, обґрунтовано методологічні засади аналізу джерел та здійснено наукове редагування тексту статті).

Апробаційні опубліковані праці:

7. Акименко К. В. Стратегія визвольного руху націоналістичних організацій української діаспори (кінець 1950-х – початок 1990-х рр.). *Теорія та практика сучасної науки та освіти*. Матеріали Міжнародної наукової конференції. 29–30 листопада 2019 р., м. Дніпро. Ч. I. / Наук. ред. О. Ю. Висоцький. Дніпро: Охотнік, 2019. С. 203–205.

8. Акименко К. В., Тарнавський І. С. Напрямки інформаційної політики націоналістичних організацій української діаспори (кінець 1950 – початок 1990-х рр.). *Історія, культура, пам'ять у науковому вимірі: стан, перспективи (актуальні питання нового та новітнього періодів)*: Матеріали I всеукраїнської науково-практичної конференції, м. Київ, 22 травня 2020 р. Київ: Арт Економі, 2020. С. 52–56. (Внесок авторів: здобувачем Акименко К. В. здійснено збір і опрацювання матеріалів, аналіз джерел, підготовлено текст публікації, визначено основні напрямки інформаційної політики націоналістичних організацій української діаспори та засоби їх реалізації; Тарнавським І. С. визначено методологічні підходи дослідження, здійснено наукове редагування тексту).

9. Акименко К. В. Шляхи збереження національної ідентичності в діаспорі українськими націоналістичними організаціями (1950-ті – поч. 1990-х рр.) *Одинадцяті Богданівські читання*: Матеріали Всеукраїнської наукової конференції : збірник наукових праць / редкол.: Ю. Присяжнюк (гол. ред.) [та ін.]. м. Черкаси, 9–10 грудня 2020 р. Черкаси: Вид. Ю. Чабаненко, 2021. С. 122–126.

10. Акименко К. В. Журнал «Самостійна Україна» як виразник націоналістичної думки української діаспори. *Освіта і наука у мінливому світі: проблеми та перспективи розвитку*. Матеріали III Міжнародної наукової конференції. 26–27 березня 2021 р., м. Дніпро. Ч. II. / Наук. ред. О. Ю. Висоцький. Дніпро: Охотнік, 2021. С. 155–157.

11. Акименко К. В. Видавничий фальсифікат як джерело вивчення видавничої та пропагандистської діяльності українських націоналістичних

організацій діаспори (1960-ті – початок 1980-х рр.). *Історія, культура, пам'ять у науковому вимірі: стан, перспективи*. Матеріали II всеукраїнської науково-практичної конференції, м. Київ, 21 травня 2021 р. Київ: Арт Економі, 2021. С. 63–67.

12. Акименко К. В. Діяльність Української Національної Єдності у Франції. *Історико-краєзнавчі дослідження: традиції та інновації*: матеріали V Міжнародної наукової конференції, м. Суми, 11–12 листопада 2021 р. У 2 ч. Ч. 1. Суми, 2021. С. 17–20.

ЗМІСТ

АНОТАЦІЯ.....	2
ВСТУП.....	19
РОЗДІЛ 1. ІСТОРІОГРАФІЯ ПРОБЛЕМИ, ХАРАКТЕРИСТИКА ДЖЕРЕЛ ТА МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ.....	27
1.1. Історіографія проблеми	27
1.2. Джерельна база	34
1.3. Методологія дослідження та понятійно-категоріальний апарат	45
РОЗДІЛ 2. УКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛІСТИЧНИЙ РУХ ЗА МЕЖАМИ УРСР: СТРУКТУРА ТА ІДЕОЛОГІЧНІ ОСНОВИ.....	57
2.1. Організаційне оформлення Українського Націоналістичного Руху в діаспорі.....	57
2.2. Трансформація ідеології ЗЧ ОУН, ОУН(м), ОУН(з) в умовах еміграції.....	84
РОЗДІЛ 3. ОСНОВНІ НАПРЯМИ ДІЯЛЬНОСТІ УКРАЇНСЬКИХ НАЦІОНАЛІСТИЧНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ ДІАСПОРИ.....	119
3.1. Громадсько-політична діяльність.....	119
3.2. Культурно-освітній напрям роботи.....	134
3.3. Видавнича діяльність	160
ВИСНОВКИ.....	184
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ.....	190
ДОДАТКИ.....	256

СПИСОК АБРЕВІАТУР І СКОРОЧЕНЬ

Абревіатура	Повна назва
АБН	Антибільшовицький Блок Народів
АОЛПУ	Американці в обороні людських прав в Україні
ВЗУН	Великий Збір Українських Націоналістів
ГДА СБ України	Галузевий державний архів Служби безпеки України
ГДА СЗРУ	Галузевий державний архів Служби Зовнішньої розвідки України
ЗП УГВР	Закордонне представництво Української Головної Визвольної Ради
ЗЧ ОУН	Закордонні частини ОУН
КДБ	Комітет державної безпеки
КОД	Комітет оборони і допомоги
КПРС	Комуністична партія Радянського Союзу
КУВПД	Конгрес Української Вільної Політичної Думки
КУППО	Конференція українських політичних партій і організацій
МУН	Молоді українські націоналісти
НТШ	Наукове товариство імені Шевченка
ОДВУ	Організація державного відродження України
ООН	Організація Об'єднаних Націй

ООЧСУ	Організація оборони чотирьох слобід України
ОУАТ «Зарево»	Організація Українських Академічних Товариств «Зарево»
ОУуВБ	Об'єднання українців у Великій Британії
ОУН	Організація Українських Націоналістів
ОУН(б)	Організація Українських Націоналістів (бандерівців)
ОУН(з)	Організація Українських Націоналістів (за кордоном)
ОУН(м)	Організація Українських Націоналістів (мельниківців)
ОУН(р)	Організація Українських Націоналістів (революційна)
ОУН(с)	Організація Українських Націоналістів (солідаристів)
ОУН(д)	Об'єднання українських націоналістів (державників)
ПУН	Провід українських націоналістів
СКВУ	Світовий Конгрес Вільних Українців
СКР ІСНО	Світова Координаційна Рада Ідеологічно Споріднених Націоналістичних Організацій
СУМ	Спілка української молоді
УВО	Українська військова організація
УГВР	Українська головна визвольна рада
УГГ	Українська Гельсінська Група

УІС	Українська Інформаційна Служба
УНЄ	Українська Національна Єдність
УНО	Українське національне об'єднання
УНР	Українська Народна Республіка
УПА	Українська повстанська армія
УРП	Українська Республіканська Партія
УРСР	Українська Радянська Соціалістична Республіка
УССД	Українська Самостійна Соборна Держава
ХОС	Хліборобсько-освітній союз
ЦДАВО України	Центральний державний архів вищих органів влади та управління України
ЦДАГО України	Центральний державний архів громадських об'єднань України
ЦДАЗУ	Центральний Державний Архів Зарубіжної Україніки
ЦДАГОУ	Центральний державний архів громадських об'єднань та україніки

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Період незалежності України супроводжується пошуком візії національної історії, концепції меморіальної політики й історичної пам'яті. Сучасні суспільно-політичні події загострили потребу переосмислення минулого української нації та історичних постатей. Це спричинило паралельне функціонування в українському суспільстві різних, іноді протилежних, наративів через регіональні особливості та відмінності історичної пам'яті й зіткнення цивілізаційних парадигм. Деідеологізація, що значно активізувалася, як у суспільстві, так і в історичній науці передбачає позбавлення від надмірного впливу певної ідеології, зокрема радянських штампів у висвітленні історичного процесу та упередженості до низки подій і постатей, а також ґрунтовніше дослідження маловідомих і замовчуваних сторінок минулого. З іншого боку, посилення зв'язку з українською діаспорою викликає потребу глибше пізнавати історію українських громад і організацій за межами України та їх сприяння відновленню незалежності Батьківщини.

Вимушена еміграція під час та після Другої світової війни активної частини українського суспільства, що виступала проти радянського режиму та об'єднання її з попередніми еміграційними хвилями, дала поштовх до створення й активізації організацій у діаспорі. Паралельно з українцями в УРСР в умовах вільного західного світу частина української нації отримала можливість розвивати суспільно-політичну, філософську думку, культуру без обмежень тоталітарного режиму й боротися за відновлення незалежності України. Вагоме місце в цьому середовищі займали націоналістичні організації, які продовжили реалізацію мети і завдань націоналістичного руху в Україні. В умовах еміграції вони переосмислили свою роль у визвольній боротьбі українського народу та спрямували зусилля на розвиток національних осередків у країнах проживання українців, збереження національної культури й історичної пам'яті, політичні акції, поширення інформації про становище в Україні, підтримку опозиційних до радянського режиму сил. Однак їх діяльність довго не була об'єктом наукового дослідження. Сучасна вітчизняна історична наука зосереджувалася на періоді становлення

націоналістичного руху, його ідеології та боротьби в умовах Другої світової війни, дискусіях щодо ролі й місця в українській історії низки його діячів, руйнуванні радянських міфів про діяльність ОУН і УПА.

Вибір теми дослідження обумовлений підвищенням суспільного та наукового інтересу до історії українського націоналізму. Відкриття нових джерел, створення спеціалізованих архівних установ, доступ онлайн до джерельної бази за кордоном дають змогу всебічно дослідити розвиток націоналістичного руху за межами України. Пізнання невідомих і малодосліджених фактів про його структуру, принципи організації, суспільно-політичну, правозахисну, просвітницьку, видавничу діяльність є підставою розширити наукові знання про визначену історичну проблему. Дослідження продовжує лінію історії націоналістичного руху, розкриваючи трансформації в умовах еміграції під тиском історичних обставин у його структурі, ідеології та практичній діяльності.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано на кафедрі історії факультету соціології і права Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського» у рамках ініціативної теми «Україна від середньовіччя до новітнього часу: історія, політика, ідентичність» (державний реєстраційний № 0121U111096).

Метою дисертаційної роботи є дослідження історії створення, принципів та напрямів діяльності українських націоналістичних організацій за межами України, генези та еволюції їхніх ідеологічних основ, внеску в збереження української національної ідентичності та сприяння відновленню української державності.

Досягнення мети передбачає розв'язання таких дослідницьких завдань:

- проаналізувати стан і ступінь вивчення проблеми у вітчизняній та зарубіжній історіографії, встановити повноту її джерельного забезпечення, надати характеристику й класифікацію джерел;
- визначити теоретико-методологічні засади та понятійно-категоріальний апарат дослідження;

- з'ясувати структуру націоналістичного руху за межами України, визначити устрій організацій і встановити їх зв'язок з іншими діаспорними об'єднаннями;
- розкрити ідеологію націоналістичних організацій, простежити її трансформацію під впливом зміни історичних умов;
- охарактеризувати політичний напрям діяльності націоналістичних організацій, її форми й значення;
- розглянути комеморативні практики націоналістичних організацій української діаспори, встановити їх види, форми та особливості в умовах еміграції;
- дослідити створену систему національної освіти і виховання в країнах поселення українців, шляхи підготовки націоналістичного активу з молоді діаспори;
- висвітлити видавничу діяльність та здійснити аналітичний огляд періодичних видань, їх проблемно-тематичного наповнення та ролі у створенні інформаційного середовища української діаспори.

Об'єктом дослідження є український націоналістичний рух за межами УРСР в середині 1940-х – на початку 1990-х рр.

Предметом дослідження є українські націоналістичні організації в діаспорі, зокрема Закордонні Частини Організації Українських Націоналістів, Організація Українських Націоналістів-мельниківців (ОУН(м)) та Організація Українських Націоналістів-за кордоном (ОУН(з)), Світова Координаційна Рада Ідеологічно Споріднених Націоналістичних Організацій (СКР ІСНО) та ін., їхні ідеологічні засади, формування їхніх організаційних структур у післявоєнний час, еволюція завдань і методів діяльності, культурно-освітня, громадсько-політична й видавнича діяльність цих організацій

Хронологічні межі дослідження охоплюють середину 1940-х – початок 1990-х рр. Нижня межа обумовлена звільненням з ув'язнення провідних діячів націоналістичного руху і початком створення за їх участю організаційних осередків за кордоном. Верхня – проголошення незалежності України, як подія, що змінила обставини діяльності націоналістичних організацій.

Територіальні межі дисертації охоплюють терени країн, де були засновані й діяли українські націоналістичні організації та перебували їх керівні структури (США, Канада, Велика Британія, Франція, Німеччина) й територія України як об'єкт спрямування зусиль націоналістичних організацій.

Методологія дослідження. У роботі використано широкий методологічний інструментарій, який базувався на комплексному застосуванні теоретичних напрацювань сучасної історичної науки. Історія українських націоналістичних організацій діаспори досліджувалася на основі обраних парадигм наукового пізнання – модернізм та етносимволізм. На їх ґрунті побудовано понятійно-категоріальний апарат, що спирається на вагомі сучасні теоретичні дослідження. Для реалізації завдань використано комплекс загальнонаукових, спеціальних історичних і міждисциплінарних методів: аналіз, синтез, індукція, дедукція, історико-порівняльний, історико-генетичний, історико-системний метод та контент-аналіз.

Наукова новизна дослідження полягає в комплексному вивченні діяльності українських націоналістичних організацій з урахуванням ідеологічних трансформацій і мінливості суспільно-політичних процесів другої половини ХХ ст. В результаті:

Вперше:

- введено до наукового обігу значну кількість архівних матеріалів та використано інформаційний потенціал масиву періодичних видань української діаспори;
- комплексно висвітлено систему націоналістичного руху за межами України, його ідеологічні фракції й організаційні системи;
- з'ясовано історію створення та діяльності низки організацій і націоналістичних періодичних видань;
- розкрито основні напрями функціонування націоналістичних організацій та порівняно їхні стратегії у зв'язку з трансформацією ідеологічних доктрин;

- на основі аналізу форм і змісту комеморативних практик здійснено їх типологізацію та сконструйовано меморіальну концепцію націоналістичних організацій, що займала вагоме місце у збереженні історичної пам'яті;

Уточнено:

- причини, передумови й перебіг другого розколу в націоналістичному русі в 1954–1956 рр.;
- вплив особистих поглядів очільників організацій на ідеологічну доктрину та стратегію діяльності;
- роль періодики в інформаційній політиці націоналістичних організацій.

Удосконалено та доповнено:

- теоретико-методологічні засади дослідження українського націоналістичного руху та аналіз наукового опрацювання теми;
- характеристику ідеологічних доктрин націоналістичних організацій;
- інформаційно-пропагандистський та політичний інструментарій діяльності.

Отримали подальший розвиток:

- вивчення освітньої й просвітницької діяльності націоналістичних організацій у середовищі нових поколінь української діаспори;
- аналіз змістовного наповнення націоналістичних часописів і визначення їх впливу на світогляд української діаспори;
- осмислення внеску націоналістичних організацій у збереження національної пам'яті.

Практичне значення дослідження полягає розширенні науких знань щодо ідеологічних засад українського націоналізму, його трансформації під впливом історичних обставин діяльності українських націоналістичних організацій за межами України. Історія їх функціонування й боротьби за відновлення української державності може доповнити концепцію національної історії, меморіальної політики та історичної пам'яті.

В умовах зростання кількості українців, які вимушено опинилися за кордоном, вагомим є приклад діяльності націоналістичних організацій щодо шляхів збереження національної ідентичності, інтеграції українських мігрантів у громади та об'єднання, заснування організацій для консолідації української діаспори. Досвід українських націоналістичних організацій є актуальним для сучасної української нації й держави у лобіюванні інтересів і репрезентації українців на міжнародній арені, політичних акціях у різних країнах, відстоюванні державності, інформуванні світового співтовариства про події в Україні з метою активізувати міжнародну підтримку. Аналіз практичних заходів націоналістичних організацій у цій сфері дає змогу виявити ефективні й неефективні стратегії, врахувати їхні помилки.

Декомунізація та зміна політичного вектору започаткували переоцінку історичних подій, ролі окремих особистостей, ревізію меморіальних знаків і заходів (пам'ятників, вулиць, свят, символіки). Вивчення комеморативних практик націоналістичних організацій, досвід діаспори з їх запровадження та проведення значуще для становлення сучасної політики пам'яті. Вони можуть стати прикладами для запровадження різних форм вшанування пам'яті борців за незалежність України, зразком створення власного історичного наративу, позбавленого впливу комуністичної ідеології.

Наведений у дисертації фактичний матеріал і висновки можуть бути використані під час підготовки загальних праць, навчальних програм, лекцій з історії України, історії української діаспори, історії націоналістичного руху. Курс історії України в середній та вищій школі може бути розширений завдяки наповненню інформацією про діяльність української спільноти за межами Батьківщини. Матеріали дослідження можуть бути основою для створення і включення до підручників окремого розділу, який би ознайомив здобувачів освіти з історією української діаспори, її організаційних структур різного ідеологічного спектру та розмаїттям напрямів їх діяльності з метою показати, що радянському режиму, паралельно з опозицією всередині СРСР, ззовні протидіяла активна частина української діаспори. В ньому було б показано, що український

націоналістичний рух не був повністю ліквідований у результаті репресій радянських спецслужб, а сформував осередки за кордоном, звідки продовжив реалізацію мети – здобуття незалежності України.

Дослідження може стати джерелом для виховних та просвітницьких заходів про перманентну боротьбу українського народу за відновлення незалежності України й представників націоналістичного руху, що присвятили життя цій ідеї (С. Бандера, А. Мельник, Л. Ребет, Д. Ребет, М. Плав'юк, П. Дорожинський, Я. Стецько та ін.), а також стане в нагоді під час написання курсових, дипломних і дисертаційних робіт.

Особистий внесок автора. Сформульовані в дисертації наукові положення, висновки, узагальнення та пропозиції належать особисто здобувачу та є його науковим доробком. Дисертаційна робота є самостійно виконаною науковою працею, в якій на підставі нових теоретичних засад досліджено український націоналістичний рух за межами України, його організаційне оформлення та ідеологічні засади. Зібрана, опрацьована та подана в додатках до основного тексту інформація унаочнює виклад положень роботи. За темою дисертації 5 публікацій є одноосібними та 1 – у співавторстві.

Апробація результатів дослідження. Основні положення і висновки дисертації були представлені на засіданнях кафедри історії факультету соціології і права Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського» (2018–2022 рр.). Результати дослідження були оприлюднені у доповідях на міжнародних та всеукраїнських наукових, науково-теоретичних і науково-практичних конференціях: Міжнародна наукова конференція «Теорія та практика сучасної науки та освіти» (29–30 листопада 2019 р., м. Дніпро), Всеукраїнська науково-практична конференція «Історія, культура, пам'ять у науковому вимірі: стан, перспективи (актуальні питання нового та новітнього періодів)» (22 травня 2020 р., м. Київ), Всеукраїнська наукова конференція «ХІ Богданівські читання» (9–10 грудня 2020 р. м. Черкаси), Міжнародна наукова конференція «Освіта і наука у мінливому світі: проблеми та перспективи розвитку» (26–27 березня 2021 р., м. Дніпро), II Всеукраїнська

науково-практична конференція «Історія, культура, пам'ять у науковому вимірі: стан, перспективи» (21 травня 2021 р. м. Київ), V Міжнародна наукова конференція «Історико-краєзнавчі дослідження: традиції та інновації» (11–12 листопада 2021 р. м. Суми).

Публікації. Результати дисертаційного дослідження, теоретичні узагальнення та фактичний матеріал віддзеркалені в 6 публікаціях у фахових виданнях.

Структура та обсяг дисертації. Структура роботи обумовлена її метою й завданнями дослідження, змістом і сутністю проблеми, що розглядається, та характером наукової розвідки. Дисертація складається зі вступу, 3 розділів (8 підрозділів), висновків, списку використаних джерел і літератури, додатків. Загальний обсяг дисертації – 293 сторінки, з яких основний текст – 189 сторінок. Загальний перелік джерел та літератури складається з 759 найменувань.

РОЗДІЛ 1. ІСТОРІОГРАФІЯ ПРОБЛЕМИ, ХАРАКТЕРИСТИКА ДЖЕРЕЛ ТА МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ

1.1. Історіографія проблеми

Історія українського націоналістичного руху є об'єктом численних досліджень і наукових дискусій. Їхні результати й висновки можна охарактеризувати як плюралістичні та полярні. Це пов'язано з суб'єктивними факторами: світоглядними переконаннями дослідника та політичною заангажованістю; його розумінням феномену націоналізму, врахування значення національної свідомості, ідентичності, національної пам'яті та культури в історичних процесах; існуванням стереотипів чи офіційної державної історичної концепції в рамках якої велося дослідження. Важливою обставиною є й доступність джерел для дослідника, адже документи зберігаються в різних країнах, триває постійне оновлення джерельної бази, що впливає на результати досліджень.

На підставі аналізу широкого спектру праць, присвячених українським націоналістичним організаціям за межами України, та врахування зазначених факторів можна виокремити такі історіографічні групи: 1) праці представників української діаспори; 2) радянська історіографія; 3) дослідження сучасних українських науковців; 4) зарубіжна історіографія. Отже, наукові праці систематизовані за територіальним і хронологічним принципом, що, в даному разі, віддзеркалює концептуально різні підходи до висвітлення діяльності націоналістичного руху за межами України.

Першими, хто почав висвітлювати в наукових працях історію українських націоналістичних організацій за межами України були представники української діаспори. Автори часто були безпосередніми учасниками націоналістичного руху, тому на інтерпретацію низки аспектів історичних подій вплинули світоглядні позиції авторів та їхній суб'єктивний досвід. Варто враховувати, що ці праці спираються як на документи, так і на власні спогади автора, тому належність до певної організації значуща. Більшість наукових розвідок діаспорних істориків присвячена історії виникнення, діяльності ОУН та УПА на території України, тому

виділимо ті, що безпосередньо відповідають темі та хронологічним межам нашого дослідження.

Чільне місце серед діаспорної історіографії займають роботи С. Мудрика-Мечника. Як провідний діяч ОУН, УПА, ЗЧ ОУН він висвітлив багато аспектів діяльності цих організацій [669; 670; 671; 672; 673; 674]. На основі своїх спогадів він відтворив формування організаційних структур за межами України (ЗЧ ОУН, УГВР, СКВУ), засвідчив ідеологічні конфлікти, що призвели до другого розколу в націоналістичному русі, боротьбу з радянським спецслужбами, які працювали за кордоном, дав особистісну характеристику основним членам ЗЧ ОУН.

Член Проводу ЗЧ ОУН і співредактор низки еміграційних періодичних видань П. Мірчук створив низку праць з історії ОУН [663; 664; 665; 666]. В них частково висвітлив еміграційний період діяльності націоналістичного руху, особливо приділив увагу другому розколу в націоналістичному русі. Також П. Мірчук написав роботи про життєписи С. Бандери [668], Є. Коновальця [662] та Р. Шухевича [667].

Варто виділити працю Р. Ільницького «ОУН в Україні, ОУН(з) та ЗЧ ОУН: причини до історії українського націоналістичного руху» [646]. Як провідний діяч та згодом голова ОУН(з) він виклав свою версію виникнення опозиції, суті конфліктів, що мали місце всередині ЗЧ ОУН і призвели до подальшого їх поділу. На основі широкої документальної бази, Р. Ільницький детально окреслює положення в теоретичній та структурно-організаційній площині, які мали різне тлумачення умовним «ревізійністським» та «консервативним» крилом організації. Особливий акцент був зроблений на особистій ролі С. Бандери у розгортанні конфлікту. Однак важливим аспектом цієї праці є висвітлення ідеологічних позицій ОУН(з) та історії її створення.

Роботи А. Камінського політологічні, об'єктом аналізу були суспільно-політичні рухи та ідеологія українського націоналізму [633]. Серед них вирізняємо книгу «Василь Охримович» [631]. Її особливість полягає у поданні біографічного нариса на детальному тлі історичних подій. Особливий інтерес викликає

протиставлення В. Охримовича та С. Бандери у особистих, світоглядних, політичних характеристиках та висвітлення витоків конфліктів в ЗЧ ОУН.

Отже, праці представників української діаспори були спрямовані на відтворення формування націоналістичних організаційних структур після Другої світової війни та їх взаємодію з націоналістичним підпіллям в УРСР. Автори значну увагу приділили другому розколу ОУН в 1954–1956 рр., його передумовам та причинам.

Українські націоналістичні організації паралельно досліджували радянські науковці. Особливістю цих праць є виклад історії в рамках ідеологічної та історичної концепції СРСР, що передбачала висвітлення у негативному світлі як діяльності націоналістичних організацій, так і їхньої доктрини [615; 616; 693]. Для них вживають термін «буржуазні націоналісти». Розвідки науковців зосереджені на функціонуванні організаційних центрів українських націоналістів в західних країнах, висвітленні їх підривної антирадянської діяльності та встановленні співпраці з спецслужбами «імперіалістичних» держав [634; 735; 741].

Сучасна російська історіографія успадкувала радянські концептуальні підходи. Переважна більшість публікацій щодо історії українського націоналістичного руху віддзеркалюють офіційну російську історичну концепцію, яка просуває власні наративи часто на основі спотворених фактів та фальсифікованих матеріалів. Основна увага сконцентована навколо подій Другої світової війни. Вона є платформою для створення негативних міфологем про український націоналістичний рух, зокрема, наголошується на співпраці з нацистським режимом Третього Рейху, колабораціонізмі, антисемітизмі, участі у військових злочинах [677; 742]. Увага приділяється й ліквідації підпільного націоналістичного руху радянськими спецслужбами в післявоєнний період. З іншого боку, діяльність післявоєнних еміграційних осередків націоналістичних організацій висвітлюється фрагментарно. Частково цієї теми торкаються в публікаціях, присвячених українській діаспорі в різних країнах, в яких виділяють співпрацю з західними спецслужбами й антирадянську діяльність націоналістичних структур [653; 654; 694; 695].

Отже, характерною рисою радянської та російської історіографії є висвітлення подій в рамках державного історичного дискурсу, що відповідає внутрішній ідеологічній концепції. Маніпуляція історичними фактами й переважно негативні оцінки українського націоналістичного руху порушують принципи історизму та об'єктивності.

Після відновлення незалежності України у вітчизняних істориків з'явився науковий інтерес як до історії української діаспори, так і до націоналістичного руху. Поступово розширилася джерельна база за рахунок розсекречення частини архівів, створення нових, як-от ЦДАЗУ, та появи доступу до закордонних документів завдяки електронним ресурсам. Але досі домінують дослідження діяльності націоналістичних організацій саме на території України, а діаспорний період залишається маловивченим. Комплексне дослідження щодо діяльності націоналістичних організацій за межами України нині відсутнє. Сучасні українські науковці присвятили багато праць різним вузьким проблемам та аспектам, а також персоналіям, що стосуються теми нашого дослідження.

Вагомим дослідженням націоналізму загалом та ідеології українських націоналістичних організацій зокрема, є праці Г. Касьянова [635; 638]. Науковець проаналізував відомі теоретичні підходи до розуміння понять «нація», «націоналізм» і на їх основі вивів генезу націоналізму в українській інтелектуальній традиції, спробував його типологізувати. На документальних джерелах (програми, матеріали Великих Зборів, конференцій та ін.) простежив еволюцію ідеології трьох фракцій націоналістичного руху до й після Другої світової війни, порівняв постулати, що зазнали змін. В центрі уваги дослідника також обставини й причини другого розколу в ОУН.

П. Гай-Нижник присвятив багато досліджень висвітленню ідеологічної концепції та програмних засад ОУН(б). На основі документальних джерел розкрив суспільно-політичну концепцію Української Держави та її соціально-економічний лад в ідеології організації в 1940–1990 рр. Дослідник звернув увагу на внутрішні суперечки і зміни світоглядних позицій провідних діячів та очільників організації.

У працях вказано на основи та особливості ідеології українського націоналізму ХХ ст. в теорії і практиці політичної діяльності ОУН [611; 612; 613].

Ідеологічний аспект історії націоналістичних організацій продовжується в дослідженнях В. Панченка, який на основі матеріалів Великих Зборів проаналізував економічний аспект в еволюції ідеологічних доктрин організацій [683; 684; 685; 686]. Центральне місце в програмних документах займала концепція УССД, тож науковець наводить порівняльну характеристику візії економічного устрою та економічної політики трьох фракцій націоналістичного руху.

О. Панченко висвітлив у численних науково-популярних працях історію діяльності ОУН(з) [689], УГВР [690], а також життєпис провідного діяча націоналістичного руху – Л. Ребета [688].

Своєрідним напрямом наукового пізнання є дослідження окремих організаційних структур української діаспори. Враховуючи, що основою нашого дослідження є переважно матеріали фондів ЦДАЗУ, варто звернути увагу на їх наукове опрацювання архівістами. У статтях спеціалістів архівних установ висвітлено історію створення й діяльності низки організацій за доступними документами та окреслено їх джерелознавчий аспект. Серед цих науковців Ю. Кучерявий [647], Т. Ніколаєва [675], Д. Решетченко [700; 704; 705; 706].

ЗЧ ОУН є об'єктом дослідження О. Сича. Науковець на документальній базі детально висвітлив створення та діяльність Закордонного Центру ОУН, організаційну структуру Закордонних Частин, окремі аспекти їх політики, зокрема ідеологічні та військові [712; 714; 715; 717; 719]. Дослідник значну увагу приділив внутрішньому конфлікту в ЗЧ ОУН, що призвів до другого розколу в націоналістичному русі і виникненню нової структури – ОУН(з) [711; 713; 716; 720].

Діяльність спеціальних підрозділів українських націоналістичних організацій та їх протистояння з радянськими спецслужбами, переважно на основі документів Галузевого державного архіву Служби безпеки України, було досліджено науковцями Я. Антонюком [596; 587; 598], Л. Трофимович [599], В. Трофимовичем [732], Д. Веденєвим, Г. Биструхіним [608; 609; 610].

Багато праць присвячено видавничій діяльності націоналістичних організацій. Цю тему висвітлювали О. Богуславський [605], Т. Дорохіна [620; 621; 622; 623], В. Ковпак [641], А. Миколаєнко [660], М. Тимошик [730; 731], В. Чекалюк [740]. Дослідники зосереджують увагу переважно на періодиці, як засобі комунікації всередині українських громад, висвітлюють історію створення окремих видань та аналізують їх зміст. Однак історія низки ключових друкованих органів, як-от «Самостійна Україна», «Український самостійник», «Шлях перемоги» та ін. досі не була висвітлена в наукових працях.

Окремо виділимо дослідження, присвячені вивченню специфічних видань, що виготовляли націоналістичні організації для таємного перевезення в Україну та проблемі їх атрибуції. Наявні у фондах бібліотеки імені В. І. Вернадського малоформатні видання й «книжки-обманки» досліджені Т. Антонюк [593; 594; 595]. Встановлено місце випуску видань, спосіб передачі на територію України, проаналізований зміст, мотивація до виготовлення книг такого формату й надані джерелознавчі характеристики. В рамках дослідження українського книговидання у Великій Британії на специфіку видавничих фальсифікатів звернув увагу М. Тимошик [727; 728]. У дослідженнях він розкрив їх генезу, типологію, шляхи перевезення в УРСР, особливості форми і змісту.

Вагоме місце в історіографії теми займають біографічні дослідження. Об'єктом наукових зацікавлень багатьох науковців є життя очільників та провідних діячів організацій: С. Бандери [697], С. Ленкавського [717; 718], Я. Стецька [618; 656], С. Стецько [679; 680; 681], М. Плав'юка [743] та ін. У низці досліджень викладений життєвий шлях певної постаті у поєднанні з детальним історичним тлом її діяльності. Серед таких праць і «Нарис життя Дарії Ребет – «Орлян» [698]. Автори висвітлили біографію, діяльність в ОУН, її бачення проблем та конфліктів в організації, акцентували увагу на публіцистичній діяльності Д. Ребет. Книга Б. Зека «Олег Штуль в боротьбі за Україну» [628] присвячена життєпису О. Штуля-Ждановича – провідного діяча ОУН(м). У науковій розвідці віддзеркалено військово-політичну, видавничу діяльність на території України, стосунки з А.

Мельником, період роботи у виданні «Українське слово» в Парижі та керівництво ОУН(м). Особливістю видання є широке використання фотоматеріалів.

Варто виокремити видання присвячене М. Плав'юку [657; 658; 659], що вміщує як наукове дослідження, так і вибрані його статті та промови. Авторами простежено життєвий шлях видатного українського політичного й громадського діяча, який очолював УНО в Канаді, працював в структурах ОУН, був одним із організаторів створення СКВУ, Президентом УНР у екзилі, переніс діяльність ОУН в Україну після проголошення незалежності. Тож у праці викладено не лише біографію, а й історію низки організаційних структур української діаспори.

Складовою історіографії обраної теми є дослідження, присвячені українській діаспорі загалом. Серед них – загальні праці й видання про окремі проблеми (еміграційні хвилі, національна ідентичність, створення організованих громад та ін.). Вони дають уявлення про поняття «діаспора», вказують на причини, обставини еміграції українців, характеризують її соціально-економічні, політичні, культурні, релігійні, демографічні аспекти. Низку досліджень присвячено історії українських громад в різних країнах, шляхам збереження національної культури, мови та ідентичності. Серед різноманіття діаспорознавчих розвідок виділимо дослідження А. Атаманенко [600], В. Євтуха [625; 734], Ф. Заставного [627], А. Попок, В. Трощинського [733], О. Швачки.

Отже, українські націоналізм та його організаційне оформлення за межами України є об'єктом наукових зацікавлень сучасних українських істориків. Однак історіографічний аналіз дає підстави для висновку про недостатнє наукове опрацювання вказаної теми. Подальшого вивчення потребують структура націоналістичного руху, трансформації ідеологічних концепцій, громадсько-політична діяльність націоналістичних організацій і життєвий шлях провідних діячів.

Зарубіжна історіографія представлена передусім теоретичними працями, що є базою нашого дослідження. Науковці аналізують феномен націоналізму, його поняття, прояви, особливості, надають типологію. Серед них варто виділити

роботи Е. Сміта [721; 722; 723], Б. Андерсона [562; 592], Дж. Гатчінсона [568; 569; 570; 571; 572; 573].

Отже, представники української діаспори, радянські, сучасні українські та зарубіжні дослідники зробили вагомий внесок у вивчення становлення та діяльності українських націоналістичних організацій за межами України від середини 1940-х рр. і до початку 1990-х рр. Аналіз історіографії теми дослідження дає підстави для висновку, що в науковій площині тематика історії ЗЧ ОУН домінує. Водночас ОУН(м) і ОУН(з) за межами України майже не присвячено досліджень, що може бути пов'язано з обмеженістю джерельної бази. Більшість праць є вузько-тематичними і висвітлюють ідеологічну доктрину націоналістичних організацій, організаційні структури, певні аспекти видавничої, культурно-освітньої та громадсько-політичної діяльності. Досліджувати тему почали учасники й сучасники націоналістичних організацій і продовжили українські науковці в незалежній Україні.

1.2. Джерельна база

Дослідження історії націоналістичних організацій української діаспори має широку джерельну базу. Спрощені підходи до поділу джерел в повній мірі не відповідають меті і завданням дослідження, тому, на нашу думку, видається доцільним взяти за основу принцип провенієнції, який застосовують дослідники історії ОУН та УПА [682]. Він передбачає класифікацію джерел за авторством в найширшому сенсі. Зазначений підхід дає змогу виділити чотири великі групи джерел: документи та матеріали *українських націоналістичних організацій діаспори*; документи *української діаспори (ненаціоналістичної)*; документи *радянських державних органів*; документи *західних спецслужб* [643].

Основою дослідження є письмові, зображальні та речові види джерел. Оскільки переважають саме письмові матеріали, то всередині зазначених груп варто брати до уваги поділ на документальні, наративні, масові та особового походження. Специфіка історичних пам'яток українського націоналістичного руху потребує використання додаткових класифікаційних ознак: походження,

доджерельний статус, місце зберігання, оприлюдненість, тиражованість. Маємо враховувати суб'єктивність змісту джерел, тобто певну світоглядну парадигму та ідеологічні протистояння в яких перебували творці історичних пам'яток.

Найбільший інформаційний потенціал має перша група – *документи українських націоналістичних організацій діаспори*. До неї входять різноманітні пам'ятки, створені власне об'єктом дослідження, що віддзеркалюють внутрішню структуру, ідеологічні основи, напрями діяльності організацій. Враховуючи значний масив джерел, пропонуємо розділити їх на декілька підгруп.

1) *Перша підгрупа – опубліковані документи націоналістичних організацій діаспори.*

Фундаментом дослідження є офіційні програмні документи націоналістичних організацій, видані ними за результатом діяльності керівних органів. ЗЧ ОУН в 1955–1991 рр. випустила серію книг «Бібліотека українського підпільника» [727], до якої увійшли збірники матеріалів Проводу, Великих Зборів [313; 341], конференцій АБН [284; 285; 286; 287]. ОУН(м) видавала й політичні документи для широкого кола зацікавлених осіб. Так, було випущено «Два етапи: матеріали п'ятого і шостого Великих Зборів Українських Націоналістів» [293], «Україна – спільне добро для всіх її громадян: матеріали VII Великого Збору Українських націоналістів» [333], а матеріали Одинадцятого Великого збору були видані як окремий номер журналу «Самостійна Україна» [304]. ОУН(з) оприлюднювали рішення Делегатських конференцій як у самостійних виданнях [281; 282], так і на сторінках свого друкованого органу «Український самостійник» [503; 504]. Видання включали звернення проводів організацій до своїх членів, української діаспори, українського народу в УРСР, звіти, резолюції та постанови, аналітичні матеріали, устрій організацій.

Зміст документів такого типу політичний та ідеологічний, тобто в них зафіксовані концептуальні основи націоналістичного руху, викладені основні цілі діяльності організацій та способи їхньої реалізації. В програмних документах висвітлено бачення політичного порядку у світі, охарактеризовано становище України, подана візія незалежної Української держави, стратегія її досягнення.

Також у них віддзеркалено засади внутрішньої й зовнішньої політики націоналістичних організацій, діяльність сектору юнацтва і молоді, жіночої мережі, фінансово-господарські питання. За матеріалами простежуються зміни, що імплементалися за результатами обговорень учасниками Великих Зборів та Делегатських конференцій, як вищими керівними органами. Так, можна простежити як актуалізувалися завдання націоналістичних організацій у середовищі діаспори, як еволюціонувала ідеологія в бік демократизації під впливом західного суспільства та висновків, зроблених після збройної боротьби. Програмні документи дають змогу порівняти ідеологію й стратегію діяльності трьох фракцій націоналістичного руху, визначити їхні особливості.

До опублікованих джерел можна віднести збірники архівних документів, що були створені українськими науковцями. Серед них підбірки матеріалів щодо створення та діяльності СКР ІСНО [323], а також життєвого шляху А. Мельника [290; 288], С. Бандери [328].

2) *Друга підгрупа – теоретичні та публіцистичні праці ідеологів націоналістичних організацій діаспори.*

Ідеологічні основи націоналістичних організацій віддзеркалені в політичних творах теоретиків українського націоналізму, що представлені книгами, збірниками та статтями. Найбільший джерелознавчий потенціал мають роботи С. Бандери [602], Я. Стецька [725; 726], А. Камінського [632; 633], Л. Ребета [699], Д. Ребет [518; 519; 521; 522], Д. Квітковського [619], С. Ленкавського [648] та ін. Праці здебільшого наближені до публіцистики, позаяк окрім теоретичних концептуальних ідей, сформульованих стратегій зміни суспільства, окреслення принципів та ідеалів, автори використовували оціночну лексику, емоційні звернення, спонукальні заклики з метою впливу на громадську думку.

Джерелознавчий аналіз цих творів потребує критичного ставлення та врахування суб'єктивізму авторів. Якщо програмні документи віддзеркалюють доктрину, яку схвалили Великий Збір чи Конференція, то індивідуальні праці містять персональне осмислення націоналістичної ідеології, трактування діяльності націоналістичного руху. В центрі уваги авторів проблема революції, як

засобу боротьби «поневоленого народу» і питання її організації, труднощі і завдання, що стояли перед визвольним рухом після Другої світової війни, концепція майбутньої незалежної Української держави. Особливо авторські бачення проглядаються у висвітленні та ставленні до програмних змін, започаткованих на III Надзвичайному великому зборі ОУН 1943 р. Ця подія є точкою відліку конфліктів і розколів [646] в умовах діаспори, тому провідні діячі окремих фракцій націоналістичного руху полярно висвітлюють причини поглиблення роздробленості й особистісні протистояння всередині організацій.

3) Третя підгрупа – неопубліковані архівні організаційні джерела

Найбільшою підгрупою джерел є архівні матеріали, що зібрані в ЦДАЗУ та Архіві ОУН Української інформаційної служби в Лондоні. В архівах документи упорядковані за належністю до організації чи особистості та охоплюють широку географію. Наше дослідження присвячене широкому колу націоналістичних організацій, тому опрацьовані матеріали сконцентровані у відповідних окремих фондах. Вони представлені як оригіналами, так і копіями документів, які зробили працівники архіву (переважно для документів, що мають низьку якість і поступово її втрачають). За способом фіксації інформації наявні машинописні та рукописні документи. Особливістю документів націоналістичних організацій було те, що частина з них створена за допомогою гектографу, що пояснює низку якості друку та збереженості деяких архівних джерел.

Частина використаних у дослідженні матеріалів вперше включена до наукового обігу. Їх джерелознавча цінність полягає у віддзеркаленні внутрішньої історії кожної організації, тобто неопубліковані архівні джерела переважно є документами внутрішнього обігу. Варто зауважити, що в офіційних виданнях, зокрема, в матеріалах Великих Зборів, пропущена частина інформації, яка була секретною, а в архівних матеріалах вона є.

Спираючись на аналіз масиву архівних джерел, на наш погляд, можна виділити кілька груп документів:

- організаційно-розпорядчі – статuti, програми, постанови, резолюції, протоколи засідань, правилники, настанови, заяви;

- звітні – звіти організаційних підрозділів та коментарі до них;
- інформаційно-аналітичні – бюлетені, обіжники, статті, брошури, промови, комунікати, звернення, інформаційні листки;
- господарсько-фінансові – документи обліку прибутків та видатків, внесків та пожертв;
- пропагандистські – листівки, брошури;
- освітні та вишкільні матеріали – підручники, лекції;
- листування – внутрішньо-організаційне (між «тереновими» осередками, членами організації), листи до інших організацій, особисте листування.

Основою дослідження є матеріали Центрального державного архіву зарубіжної україніки, які віддзеркалюють багато аспектів діяльності української діаспори. 2022 р. розпочалося злиття Центрального державного архіву громадських об'єднань України (ЦДАГО України) та Центрального державного архіву зарубіжної україніки (ЦДАЗУ) та утворено Центральний державний архів громадських об'єднань та україніки (ЦДАГОУ) [755], що призвело до змін у системі зберігання джерел. Оскільки наше дослідження було проведено до реорганізації і процес триває, вважаємо за доцільне не змінювати посилання на джерела й надати таблицю переведення перешифрованих фондів, як це зробив архів (див. Додаток Б, табл. 1).

Різні види документів були передані в архів з організацій та приватних колекцій та перерозподілені в тематичні фонди [652] (див. Додаток Б, табл. 2). Особливу цінність для дослідження має фонд № 59 «Організація Українських Націоналістів». У результаті його опрацювання отримано можливість відтворити внутрішню структуру та діяльність трьох фракцій націоналістичного руху за межами України в досліджуваний період. Однак особливістю формування фонду є те, що документи не розподілені відповідно до фракцій націоналістичного руху – ЗЧ ОУН, ОУН(м) та ОУН(з), що сформували самостійні організаційні осередки. Низка документів не має підпису автора (іноді написаний псевдонім) або зазначення належності до організації, що ускладнювало дослідницьку роботу.

Вагоме місце серед джерельної бази дослідження займають документи фонду № 38 «Світова координаційна рада ідеологічно споріднених націоналістичних організацій (СКР ІСНО)» [647]. У фонді представлені матеріали щодо утворення організації [23; 27; 35; 143]. На основі предметно-тематичної систематизації виділені документи щодо основної діяльності СКР ІСНО, зокрема, культурно-освітньої, правозахисної [25], видавничої, комеморативної [46; 62]. Найбільший інформаційний потенціал мають звіти про роботу керівних та виконавчих органів, обіжні листи та документи пов'язані з конференціями СКР ІСНО, адже на них підбивали підсумки діяльності організації за певний період та окреслювали плани на майбутнє, аналізували становище українських громад у країнах поселення, дискутували ідеологічні питання [19; 22; 29; 41].

Оскільки СКР ІСНО була платформою для співпраці самостійних організацій української діаспори, то дослідження потребує залучення пов'язаних архівних фондів. Були використані матеріали фондів: № 39 «Організація державного відродження України (ОДВУ)» [39; 42], № 45 Українська національна єдність у Франції (УНЄ) [111; 675], № 50 Українське національне об'єднання (УНО, Канада) [32; 100; 706], № 54 Об'єднання Українських Академічних Товариств «Зарево» в США [34], № 61 Об'єднання українців у Великій Британії (ОУуВБ) [125; 141]. Якщо документи СКР ІСНО віддзеркалюють загальну стратегію діяльності, ідеологічні принципи, то фонди організацій містять інформацію як ця стратегія реалізовувалася на практиці на регіональному рівні. Кожна організація мала різні обставини виникнення, функціонування, структуру, що пов'язано з особливостями країни розташування.

Окремо відзначимо фонд № 40 «Фундація для дослідів життя і діяльності полк. Євгена Коновальця» [21; 24; 152], який віддзеркалює історію об'єднання трьох фракцій ОУН за межами України задля відзначення пам'яті видатної історичної постаті. Доповнюють джерельну базу матеріали з персонального фонду № 75 «Колекція документів Дорожинського Павла Миколайовича (1926–2015)» – громадського діяча, журналіста, редактора, очільника СКР ІСНО в 1979–1992 рр. [700]. Він вміщує біографічні, творчі матеріали, документи службової, громадсько-

політичної діяльності та особисте й ділове листування з діячами української діаспори та різними організаційними структурами.

Частина використаних джерел зберігається за межами України, зокрема в Архіві ОУН в Українській Інформаційній Службі (Лондон, Велика Британія), де з колекції матеріалів був створений електронний архів, що дає змогу вивчати їх з України. Варто зауважити, що переважають матеріали, які віддзеркалюють діяльність саме ЗЧ ОУН, адже УІС була створена 1949 р. як осередок цієї фракції націоналістичного руху. Архів включає окремі фонди, що присвячені Проводу ЗЧ ОУН та територіальним проводам у Великій Британії, США, Канаді, Німеччині, а також лідерам націоналістичного руху – С. Бандері, С. Ленкавському, С. Стецьку. Вагомими для нашого дослідження є протоколи засідань керівних органів організації, особисті документи провідних діячів націоналістичного руху (автобіографії, листування, чернетки статей та ін.) [238; 239; 249]. Бібліотечні фонди архіву містять періодичні і неперіодичні видання, що дали можливість дослідити інформаційну політику й видавничу діяльність націоналістичних організацій в різних країнах. В архіві наявні аудіо-, відео-, фото- та речові джерела.

Окремо варто виділити видавничий фальсифікат (або «книжки-обманки», «замасковані видання»), як джерело вивчення видавничої та інформаційно-пропагандистської діяльності. Це поняття можна визначити як друкований твір, котрий з певних причин, зазвичай політичних, випустили зі свідомо неправдивими вказівками на автора, видавця, дату чи місце видання [640]. Ці видання копіювали палітурку, вихідні дані, часто декілька сторінок тексту комуністичних програмних партійних документів або творів радянської наукової й пропагандистської літератури, а всередині були приховані націоналістичні твори [593; 728].

Поява видавничих фальсифікатів пов'язана з бажанням обійти цензуру в СРСР, за умовами якої контролювалася література та кореспонденція, яку привозили чи надсилали з-за кордону. Антирадянські видання вилучали, а потім знищували чи поміщали до спеціальних засекречених фондів Головного управління у справах літератури та видавництва. З 1991 р. збережені екземпляри були передані в розпорядження відділу зарубіжної україніки Інституту

книгознавства Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, серед яких виявили примірники «замаскованих видань» [595]. Матеріали такого типу наявні в архіві ОУН в УІС в Лондоні та датовані переважно 1970-ми – 1980-ми рр. [240].

4) *Четверта підгрупа – періодика*

Періодичні видання виокремлені в самостійну підгрупу джерел, позаяк вони відіграли вагомий роль у дослідженні. Націоналістичні організації активно займалися видавничою діяльністю та створили різні за формою часописи: газети, журнали, бюлетені (див. Додаток Ф). Для дослідження використано періодичні видання з бібліотечних фондів архівів, а також відцифровані екземпляри з різних країн, розміщені на спеціальних інформаційних платформах (наприклад, «Діаспоріана»).

Джерельний потенціал періодики націоналістичних організацій дає змогу заповнити інформаційні прогалини, що мають місце у зв'язку з нерівномірністю документальних джерел. Періодика дала змогу детальніше висвітлити такі аспекти історії націоналістичних організацій, як-от видавнича діяльність, комеморативні практики, політичні акції, ідеологічна еволюція та ін. Також зміст часописів є джерелом для підкріплення фактами дослідницьких гіпотез. У організаційних документах переважно окреслені плани та стратегії діяльності організацій, а за допомогою публікацій у газетах та журналах відслідковано чи були вони реалізовані (наприклад, публікували статті-звіти про заходи). Однак варто зауважити суб'єктивні фактори, що впливали на зміст часописів: ідеологічна заангажованість авторів та редакторських груп, інформаційний запит аудиторії, умови створення видань, внутрішня цензура (відповідність публікацій лінії організації).

Газетні видання були призначені для оперативного інформування членів організацій та українських громад в різних країнах. Специфіка їхнього змісту полягає в поєднанні хроніки подій, аналітичних та публіцистичних матеріалів, публікацій офіційних документів та звернень керівних органів організацій, особистих спогадів про історичні події, проте стисло. Зміст публікацій найчастіше

охоплював теми діяльності організації, яка власне видавала газету та української діаспори загалом (проведені й заплановані заходи), історії націоналістичного руху. Газети подавали й огляд міжнародних подій, зовнішньої та внутрішньої політики країн поселення українців, ситуації в СРСР та становища в Україні.

Бюлетені, як специфічний формат періодики, використовувалися переважно для внутрішнього обігу між членами організацій. В них стисло віддзеркалювалося життя організації, викладався аналіз політичної ситуації в світі, в Україні, накреслювалися завдання на найближчу перспективу діяльності. Багато уваги було присвячено різним ділянкам організаційної роботи: ідеологічній, кадровій, виховній та ін. Журнальна періодика націоналістичних організацій віддзеркалює більшість аспектів досліджуваної теми, позаяк кожен випуск містить розгорнуті публікації щодо життя в діаспорі загалом і діяльності власне організацій.

5) П'ята підгрупа – аудіо-візуальні та речові джерела

Ця група джерел доповнює та підкріплює інформацію, отриману з документальних матеріалів та є ілюстративною. Аудіо-візуальні джерела, як запис виступів провідних діячів націоналістичного руху, зафільмовані події на яких вони були, фото учасників організацій і заходів наявні в архівах та на сторінках періодичних видань.

Речові джерела, такі як пам'ятники, меморіальні знаки різного формату стали важливим елементом для дослідження комеморативних практик націоналістичних організацій. Їх форми, місця та час встановлення, те, кому чи яким подіям вони присвячені, подальше відвідування цих місць членами організацій дало змогу доповнити характеристику меморіальної політики. До речових джерел також належать бофони, марки й листівки, присвячені знаменним історичним датам і діячам, а також покликані поширювати ідеї визвольної боротьби.

Друга група джерел – документи української діаспори (ненаціоналістичної).

Доповненням джерельної бази дослідження є матеріали діаспорних організацій, з якими співпрацювали українські націоналісти. Варто виділити фонди ЦДАЗУ, зокрема Державний центр Української Народної Республіки в екзилі (фонд № 35) [38, 703], Світовий конгрес вільних українців (фонд № 36) [26; 43],

Український визвольний фонд (фонд № 37) [96; 97]. Націоналістичний рух за межами України був частиною організованої української діаспори, тому не міг уникнути комунікації з іншими структурами. Серед них варто виділити саме згадані організації, позаяк вони були платформами для співпраці об'єднань різного формату та ідеологічного спрямування. За документами можна простежити конфлікти, що існували в українській діаспорі та сформувані уявлення про значення ідеологічного фактору в цьому контексті.

Окремо варто виділити газету «Свобода», що видається українською діаспорою в США з 1893 р. Це видання мало нейтральну позицію, тобто не було прихильним до певної фракції націоналістичного руху. Вона була платформою для висловлення позицій перед широкою аудиторією та публікувала статті осіб з протилежними поглядами. Газета є важливим джерелом для збирання фактичного матеріалу про націоналістичні організації та їх діяльність і для розгляду суперечностей у середовищі української діаспори.

Третя група джерел – радянські джерела

Джерельну базу дослідження доповнюють документи радянського походження, що передусім розміщені в Галузевому державному архіві Служби безпеки України та Галузевому державному архів Служби Зовнішньої Розвідки України. Архівні матеріали віддзеркалюють інформацію про роботу органів державної безпеки та керівних органів влади СРСР та УРСР щодо спостереження за діяльністю організованої української діаспори, зокрема націоналістичної, втручання, протидії їх діяльності. Документи можна поділити за типом на нормативно-розпорядчі, інформаційні повідомлення, відповідні записки, рішення керівних органів та колегії КДБ. Поруч з радянськими документами зберігаються і мають особливе значення перехоплене листування між націоналістичними організаціями за кордоном та підпільним рухом в Україні та особиста кореспонденція між провідними діячами організацій. Більшість з них мали гриф секретності, тому стали доступні для наукового опрацювання лише за часів незалежної України.

Дуже актуальна для нашого дослідження збірка документів «Влада УРСР і закордонні українці (1959–1980-ті рр.): документи і матеріали» [291], позаяк містить відібрані документи про заходи радянської влади щодо нейтралізації акцій закордонних українців та викритих спроб передачі в Україну антирадянських матеріалів. Також вагоме джерелознавче значення має тритомне видання радянських документів «Степан Бандера у документах радянських органів державної безпеки (1939–1959)» [325; 326; 327]. Хоча збірник документів присвячений постаті С. Бандери, матеріали віддзеркалюють історію націоналістичного руху загалом. В ньому вміщені організаційні матеріали й листування ЗЧ ОУН, Проводу ОУН та підпільного руху в Україні, АБН, радянських спецслужб щодо ліквідації націоналістичного руху.

Науковцями ГДА СЗРУ на основі аналізу розсекречених документів було створено тематичні документальні підбірки, що присвячені провідним діячам націоналістичних організацій, як-от А. Мельнику [263], О. Штулю [269], М. Плав'юку [268], Д. Квітковському [266], Л. Ребету [267], В. Стахову [264] та ін., що містять інформацію про їх оперативну розробку. У матеріалах віддзеркалена робота радянських спецслужб щодо дискредитації, протидії діяльності націоналістичних організацій та спроби створити конфліктні ситуації для поглиблення розколу в українській діаспорі [271; 262; 265; 270].

Документи радянського походження відображають аналіз діяльності українських націоналістичних організацій за межами України з точки зору радянської влади. Це дає змогу дати певну оцінку дій націоналістичної діаспори, зокрема ефективності інформаційних кампаній чи намагання розгортання підпільної діяльності в СРСР.

Окремо виділимо розсекречені архівні документи *західних спецслужб*, зокрема Центральної Розвідувальною Служби США. Вони містять аналітичні матеріали, що дають загальну характеристику українському націоналістичному руху як в Україні, так і за кордоном [274; 276; 277]. В них перелічуються організації, вказана інформація про місця перебування осередків та шляхи їх формування. Документи висвітлюють бачення західними спецслужбами другого

розколу в ОУН(б) [275]. Матеріали містять дані й про контакти, співпрацю між націоналістичними організаціями та західними розвідками задля антирадянської діяльності у контексті холодної війни [272; 273].

Отже, оцінюючи стан джерельної бази теми, що досліджується, слід зазначити, що загалом рівень документального забезпечення є достатнім. У сукупності використані джерела утворюють систему, яка дає змогу реалізувати поставлену мету й завдання дисертаційного дослідження. Поєднання матеріалів ЦДАЗУ, ГДА СБ України, ГДА СЗРУ та Архіву ОУН Української інформаційної служби в Лондоні, преси, опублікованих джерел дає можливість ґрунтовно і достовірно реконструювати структуру націоналістичного руху за межами України, розкрити його ідеологічні основи та основні напрями діяльності.

1.3. Методологія дослідження та понятійно-категоріальний апарат

Повноту реалізації дослідницьких завдань забезпечує методологічний інструментарій. Враховуючи особливості теми, мети, джерельної бази використано комплекс підходів, принципів і методів історичного дослідження, а також застосовано відповідний понятійно-категоріальний апарат.

Провідне місце у дослідженні посідає цивілізаційний підхід. Він дає змогу розглядати ідеологію та напрями діяльності націоналістичних організацій української діаспори не лише як прояви політичної активності еміграційних об'єднань, а як складову ширшого контексту – цивілізаційного протистояння між західним демократичним світом і радянською тоталітарною системою.

Важливим методологічним положенням є розуміння українського націоналізму як чинника цивілізаційної визначеності. Усвідомлення належності до європейського цивілізаційного простору формувалося через протиставлення «радянській цивілізаційній моделі» шляхом зіставлення концепцій суспільного розвитку, ціннісних орієнтирів і політичної культури. Український націоналізм сформувався під впливом перебування українського народу під імперським і тоталітарним пануванням, тоді як його європейську цивілізаційну орієнтацію визначало сприйняття моделі національної держави як оптимальної форми

політичного самовизначення українського народу. Перебування української еміграції в західному цивілізаційному середовищі зумовило трансформацію ідеологічних засад українського націоналізму, його поступову адаптацію до принципів демократії, прав людини, антиімперіалізму та свободи народів.

У межах обраного методологічного підходу напрями діяльності націоналістичних організацій української діаспори (політичні маніфестації, лобіювання українського питання в західних державах, формування альтернативного історичного наративу, ідеологічне та світоглядне виховання молоді) інтерпретуються як форма спротиву радянському тоталітарному проєкту. У цьому контексті діяльність діаспорних структур постає як спроба захистити власну культурну, політичну й ціннісну самобутність, як складова боротьби за збереження національної ідентичності, долучення українського народу до європейського культурно-політичного простору.

Додатково залучено підходи новітньої гуманітаристики: студії пам'яті (аналіз комеморативних практик як інструменту конструювання колективної пам'яті) й елементи постколоніальної оптики (інтерпретація націоналістичного руху як форми опору імперській політиці СРСР).

Предметом нашого дослідження є націоналістичні організації української діаспори, тому визначальною їх характеристикою є саме ідеологічні переконання. Націоналізм є вихідним поняттям, на варіантах концептуальних трактувань якого побудовані наукові напрями дослідження цього явища. Багатоманітність проявів націоналізму в різних історичних умовах, пов'язаних з ним організаційних структур, ідеологічних концепцій спричинили складну епістемологічну ситуацію в науковій літературі. Його досліджує не лише історія, а й соціально-гуманітарні науки, як-от філософія, соціологія, політологія. Отже, сформувалася низка наукових парадигм і підходів, що є переважно міждисциплінарними й актуальними для вивчення українського націоналістичного руху за межами України.

Наше дослідження орієнтується на модерністську та етносимволістську парадигми наукового пізнання [721, с. 48–53, с. 58–61]. Саме поєднання цих підходів дає змогу найповніше розкрити різні аспекти функціонування й діяльності

націоналістичних організацій, враховуючи об'єктивні (політичні, соціальні, культурні) та суб'єктивні (національна пам'ять, почуття, цінності, символи) чинники. Використання комбінації обох парадигм дає змогу синкретизувати найґрунтовніші теорії нації та націоналізму.

Модерністська парадигма, розкрита в працях М. Вебера, Е. Гелнера [614], Е. Дюркгейма [624], Е. Гобсбаума [567], Б. Андерсона [562; 592] та ін., побудована на принципах об'єктивності та історизму. Модерністи пов'язують виникнення націоналізму саме з Новим часом в історії і обґрунтовують твердження, що на його основі формується нація, а не навпаки. Однак у контексті нашого дослідження найактуальнішим є конструктивістський підхід (течія модернізму), який трактує націю як створений, винайдений феномен, що сформувався під впливом суб'єктивних чинників.

Українські націоналісти мали власну візію української нації, висвітлену в програмних документах. Вона включала уявлення про: її витоки, розуміння бажаного статусу спільноти (незалежна національна держава); становище спільноти в конкретно-історичних умовах та перепони для повноцінного розвитку національного життя, місія нації у світовому та цивілізаційному вимірі; шляхи досягнення бажаного статусу нації. Після перенесення діяльності в середовище західної діаспори цей національний проєкт був запропонований зарубіжним українцям як кінцева мета діяльності організованих українських громад. Для його популяризації велася політика збереження і відновлення національної ідентичності, консолідації українських громад, залучення їх до громадсько-політичної діяльності. Вони прагнули відтворити елементи національної належності (мову, культуру, зв'язок з історичною батьківщиною) для збереження власної націоналістичної спільноти та української нації за межами України. Це також було протистояння асиміляції та можливістю збереження, в широкому сенсі, української культури, враховуючи політику створення в СРСР нової спільноти без сильних національних відмінностей. Отже, націоналістичні організації прагнули сформувати своєрідну «уявну спільноту» (за термінологією Б. Андерсона) [592], члени якої, попри розселення в різних країнах, були об'єднані символічними

зв'язками і долучалися до боротьби за становлення національної держави й збереження національної ідентичності.

Вагому роль конструктивістський підхід відіграв при висвітленні комеморативної політики націоналістичних організацій, що займає значне місце у нашому дослідженні. Цьому феномену в значній мірі відповідає поняття «винайденої традиції», що було запропоноване Е. Гобсбаумом [793, с. 48]. Воно означає сукупність ритуальних і символічних практик, що зазвичай регулюються визначеними правилами. Метою їх є впровадження певних цінностей і норм поведінки, а засобом досягнення мети – повторення, що передбачає спадкоємність у часі. Націоналістичні організації суб'єктивно ревізували минуле (відповідно до власного історичного наративу), сконструювали комеморативні практики, що відповідали актуальному статусу спільноти, політичним обставинам, її завданням і цілям. Цей напрям нашого дослідження також спирається на концепцію «місць пам'яті» П. Нора [676]. Згідно з нею національна пам'ять була втілена в символічні об'єкти з відповідним сенсом, що виникли внаслідок комеморації низки історичних подій, постатей тощо.

Етносимволізм, як парадигма вивчення націй та націоналізму, є актуальною для вивчення поставленої теми. Концепції нації та націоналізму запропоновані Е. Смітом [576; 577; 578], Дж. Армстронгом [563] та Дж. Гатчінсоном [570; 571; 573] є теоретичною базою нашого дослідження на яку орієнтується понятійно-категоріальний апарат. Згідно з їхніми поглядами, націоналізм визначають як ідеологічний рух за досягнення й утвердження незалежності, єдності та ідентичності від імені населення, яке, за задумом кількох своїх членів, має становити реальну або потенційну «націю» [727, с. 82]. Ідеться про уявлення, що світ поділений на нації, кожна з яких має індивідуальність, історію, долю і при цьому є джерелом політичної та соціальної сили, бо її члени бачать у ній запоруку реалізації своїх прав і свобод. Однак націоналізм не є ідеологією держави, адже в центрі її уваги – нація як особливий тип культурно-історичної спільноти [577, с. 74].

Цей підхід дає змогу врахувати роль культурних феноменів (ідеали, цінності, символи, історична пам'ять, міфи) [575, с. 3–23], а також роль інтелектуального класу спільноти у їх конструюванні з метою мобілізації зарубіжних українців до діяльності на користь Батьківщини. Також підсвічується роль провідних діячів націоналістичного руху на етапі побудови ідеологічного концепту, відповідно до яких діють організації [577, с. 97].

Дж. Гатчінсон визнає поділ націоналізму на політичний та культурний типи [571, с. 398]. В цьому контексті, можемо простежити як український націоналістичний рух саме в умовах діаспори пережив трансформацію: до політичного руху націленого на створення незалежної держави, додалася боротьба за збереження національної ідентичності, мови, самобутності культури. Особливу увагу Гатчінсон приділяє війні як досвіду, що відіграє важливу роль у творенні міфів, символів, героїв, історичного наративу, національної ідентичності [569; 572; 573]. В нашому дослідженні виокремлена комеморація мілітарного досвіду українських націоналістів, що передбачала вшанування ними пам'яті про учасників збройної боротьби. Звернення до цих подій мало на меті зберегти історичну пам'ять про боротьбу українських націоналістів за створення незалежної національної держави, їх жертовність та самопосяту ідеї й про мобілізацію зарубіжних українців до діяльності в нових умовах.

Вивчення ідеологічних основ і головних напрямів діяльності українських націоналістичних організацій за межами України спирається на загальнонаукові принципи дослідження. Важливим є принцип об'єктивності, що передбачає опору на сукупність історичних фактів, для отримання достовірного знання незалежно від ідеологічних поглядів та світоглядних орієнтирів дослідника. Цей принцип реалізований через використання джерел різної провенієнції та зіставлення отриманої інформації. При опрацюванні документів враховується ідеологічна заангажованість їх авторів, суб'єктивність у висвітленні подій та конфліктів, що мали місце в середовищі націоналістичного руху. Різні напрями діяльності націоналістичних організацій розглянуті з урахуванням їх як позитивних, так і негативних проявів. Також узято до уваги упередженість радянських органів влади

щодо українського націоналістичного руху, що вплинуло на висвітлення подій та фактів у документах через призму встановлених ідеологічних штампів.

Принцип історизму застосований для вивчення націоналістичних організацій в конкретно-історичних умовах (політичних, економічних, соціальних) на кожному етапі розвитку. Перенесення діяльності націоналістичних організацій в західні країни, обмеження доступу на територію України та впливу на суспільно-політичні процеси сформували нові умови діяльності, спонукали до створення нових осередків та співпраці з діаспорними структурами. Стратегічні й тактичні завдання громадсько-політичної, культурно-освітньої та видавничої діяльності змінювалися залежно від геополітичних перетворень і внутрішніх потреб націоналістичної спільноти. Націоналістичний рух за межами України розглянутий у зв'язку з попереднім етапом становлення та розвитку, зокрема, простежено трансформацію ідеологічної доктрини, її демократизацію (започатковану ще в умовах збройної боротьби) й актуалізацію відповідно до зміни геополітичних умов.

Методологічний інструментарій дослідження включає комплекс загальнонаукових, спеціальних історичних та міждисциплінарних методів, що є способами пізнання об'єкту вивчення та дають змогу виконати завдання.

Серед загальнонаукових методів вагоме місце займає метод аналізу, який передбачає поділ об'єкта наукового пізнання на складові [678, с. 30–31]. Для глибшого вивчення націоналістичних організацій виділено декілька аспектів їх діяльності, зокрема, ідеологічний, структурний, культурно-освітній, громадсько-політичний та видавничий, а також виділені окремі фракції націоналістичного руху. Це стало основою для застосування методу синтезу, який полягає у з'єднанні частин складного явища [645, с. 57–58]. Був встановлений взаємозв'язок та взаємообумовленість різних напрямів діяльності організацій і їх відповідність ідеологічній доктрині. Системний метод дав змогу розглянути націоналістичний рух як цілісну систему, що складається з пов'язаних елементів.

Індукційний метод – перехід у пізнанні від окремого знання до загального, застосований при вивченні ідеології націоналістичних організацій [617, с. 26–27]. Вивчення праць провідних діячів націоналістичного руху, офіційних документів,

де містилися світоглядні орієнтири організацій, концептуальні погляди на Українську державу, шляхи і способи її досягнення, сприяло конструюванню ідеологічної доктрини. На основі індукційного методу досліджено широкий спектр неперіодичних і періодичних видань сформована характеристика видавничої діяльності, визначені її завдання.

У дослідженні був застосований дедуктивний метод, в рамках якого пізнання здійснюється від загального знання про певне явище до встановлення окремого, одиничного [645, с. 58–59]. Вивчення теоретичних праць, що розкривають узагальнене поняття націоналізму та дають уявлення про його складники, було застосовано для дослідження українського націоналізму, його ідеалів, програмних і політичних завдань.

Не меншу роль у дослідженні відіграли спеціально-наукові методи історичної науки. Застосовано історико-порівняльний метод, який передбачає зіставлення історичних об'єктів, виявлення подібних та відмінних рис і формулювання висновків на основі аналогії (коли на основі подібності одних ознак порівнюваних об'єктів робиться висновок про подібність інших). Порівняно три фракції націоналістичного руху: їх організаційні структури за межами України, ідеологічні трансформації, стратегії боротьби за незалежну державу, форми культурно-освітньої, громадської, видавничої діяльності та комеморативних практик. Також порівняння видозмінених ідеологічних доктрин націоналістичних організацій з їх попередніми варіантами (коли організації діяли на території України), що дає змогу встановити збереженість і актуальність початкових постулатів в нових історичних обставинах.

У дослідженні послуговувалися історико-генетичним методом, який полягає у вивченні історичного явища в розвитку, динаміці, дає змогу виявляти їх причиново-наслідкові зв'язки і закономірності. Він застосований для поступового розкриття змін у націоналістичному русі, що спричинили нові історичні обставини діяльності. Перш за все це стосується поступових кроків організацій до демократизації ідеології, зміщення акцентів із збройної боротьби на громадсько-політичні акції та збереження національної ідентичності. Історія націоналістичного

руху висвітлена у нерозривному зв'язку з попереднім історичним періодом їх діяльності.

Історико-системний метод націлений на вивчення об'єкту дослідження як цілісної історичної системи. З одного боку, націоналістичні організації за межами України були частиною української діаспори, як певної соціальної спільноти. Тому дослідження не оминає макрорівня – історії української діаспори загалом, тобто враховує міграційні хвилі, осередки розселення зарубіжних українців, рівень організованості в різних країнах і т. д. Джерельна база включає документи низки ненаціоналістичних об'єднань, щоб встановити зв'язок з об'єктом нашого дослідження. З іншого боку, націоналістичні організації самі були цілісною історичною системою, яка складалася з багатьох структурних взаємопов'язаних елементів: лідери, організаційний апарат, ідеологія, друковані органи та ін. Наприклад, ОУН(м) на ідеологічній платформі об'єднала низку самостійних організацій у рамках СКР ІСНО, що утворило складну систему.

Важливу роль у дослідженні відіграв контент-аналіз, запозичений із соціологічної науки, як метод вивчення великого обсягу тексту [745]. Він був застосований при обробці значного масиву періодики та публіцистики з метою виявлення особливостей змісту цих джерел, політичної спрямованості, актуальності певних тем.

Отже, історія українських націоналістичних організацій діаспори досліджувалася на основі обраних парадигм наукового пізнання – модернізм та етносимволізм. У роботі використано комплекс загальнонаукових, спеціальних історичних і міждисциплінарних методів: аналіз, синтез, індукція, дедукція, історико-порівняльний, історико-генетичний, історико-системний метод та контент-аналіз. Застосований науковий інструментарій дав змогу вивчити наявні джерела та літературу, що стало основою для виконання завдань дослідження і комплексного розкриття теми.

Для повноцінного розвитку будь-якої галузі дослідження важливі вироблення та уніфікація понять. Однак, попри тривале вивчення українського націоналізму, науковці нині не прийняли спільного підходу до понятійно-

категоріального апарату [710]. Це можна пояснити як спадком радянського періоду, так і хаотичним застосуванням західних підходів у висвітленні цієї тематики. Зважаючи на брак сталих трактувань низки ключових понять, необхідно дати їх визначення. Наше бачення їх формулювання спирається на методологічний інструментарій та обрану наукову парадигму дослідження.

Визначальним поняттям для пізнання об'єкту дослідження є «націоналізм». Варіації його трактування часто є полярними, переважно під впливом ідеологічної заангажованості. Авторитетні націоналізмознавці як-от Е. Сміт, Г. Касьянов, зазначають, що націоналізм поліморфний і багатоманітність його проявів неможливо звести до спільної дефініції [576, с. 165]. Вони пропонують дослідникам звернутися до певної теорії націоналізму відповідно до інтелектуальних смаків й уподобань і будувати дослідження, виходячи з її основних постулатів [638, с. 132].

Представник етносимволістської парадигми Е. Сміт наводить основні значення терміна «націоналізм»: утворення й становлення націй; почуття й свідомість належності до нації; мова й символіка нації; соціальний і політичний рух від імені нації; доктрина або ідеологія нації. Науковець синкретизує їх у власну дефініцію: націоналізм – ідеологічний рух за здобуття й збереження автономії, єдності та ідентичності населення, представники якого вважають, що вони становлять реальну або потенційну націю [721, с. 13]. На нашу думку, вказане означення позбавлене ідеологічних упереджень, уникає оцінок, тому відповідає завданням нашого дослідження.

В українській історичній науці відсутнє визначення поняття «націоналізм діаспори», що має бути вихідним для розуміння мети, мотивів та змісту діяльності націоналістичних організацій за межами Батьківщини. Цьому явищу присвячено низку сучасних закордонних досліджень, зокрема «Long-Distance Nationalism» Б. Андерсона [562], «Long-Distance Nationalism» Н. Шиллер [574], колективна наукова праця «The Call of the Homeland: Diaspora Nationalisms, Past and Present» [565], де висвітлені теоретичні основи для повноцінного розуміння так званого «націоналізму на відстані» («long-distance nationalism»), його ознаки і принципи.

За визначення Б. Андерсона діаспорний націоналізм чи «націоналізм на відстані» (long-distance nationalism) – це сукупність ідей і практик, які об'єднують людей, відірваних від національної держави [562, с. 16–18]. Так як і інші форми націоналізму, діаспорний націоналізм передбачає, що є нація, яка складається з людей, що мають спільну історію, ідентичність, етнічну територію. Відрізняються відносини між членами нації та національною територією. Національні кордони не обмежують належність до нації, тобто члени нації можуть жити будь-де у світі. Очікується, що діаспорні націоналісти підтримуватимуть певну лояльність до батьківщини і на основі цієї прихильності вживатимуть будь-яких заходів, яких вона потребує. Характер цих дій залежить від політичного та економічного становища Батьківщини. Вони можуть організовувати спільні культурні, соціальні проекти, проводити політичні виступи [574, с. 356–357].

Націоналізм на відстані охоплює два окремих значення класичної форми націоналізму: націоналізм як дискурс, за яким люди формулюють прагнення шляхом ототожнення з нацією, і націоналізм як проект, який складається з соціальних рухів та громадсько-політичних практик, спрямованих на вплив на політичну ситуацію на території, яку вони називають батьківщиною. Також «націоналісти на відстані» можуть вживати заходів для підтримки політичних діячів в національній державі, що зазнають утисків чи репресій та політичним біженцям. Світосприйняття та діяльність членів українських націоналістичних організацій за межами України цілковито відповідає окресленій концепції, що дає змогу глибше зрозуміти напрямок мислення та визначити, що було рушійною силою їх діяльності.

Під поняттям «націоналістичні організації» маємо на увазі сукупність громадсько-політичних, культурних, освітніх та ін. організацій та об'єднань, що позначили прихильність до націоналістичної ідеології або можуть бути визначені як такі, позаяк спираються на аналогічні світоглядні орієнтири, ідеали, символіку. Дослідження охоплює різноманітні організації, однак використання такого поняття є доцільним при наданні загальних характеристик.

Проблемним питанням у застосуванні понятійно-категоріального апарату є використання абревіатур на означення організацій-наступників початкової ОУН. В досліджуваний період уживалося декілька варіантів назв. Організація під проводом С. Бандери у лютому 1946 р. створила Закордонні Частини ОУН (ЗЧ ОУН) [756, с. 1863–1867], однак у документах і періодиці також зустрічаємо позначення «ОУН(р)-революційна» та «ОУН(б)-бандерівська». Організація, утворена внаслідок другого розколу в 1954–1956 рр. отримала назву ОУН(з) – за кордоном, але застосовується й назва «двійкарі». ОУН під проводом А. Мельника називають «ОУН(м) – мельниківська» або «ОУН(с) – солідаристів», однак сама організація не вживала ніяких додатків до своєї назви «ОУН». З метою уникнення різночитань та для зручності розуміння тексту, пропонуємо таке вживання назв організацій: ЗЧ ОУН, ОУН(м) та ОУН(з). Словосполучення «фракції націоналістичного руху» вживається для позначення трьох ідеологічних напрямів у середовищі української діаспори для підкреслення їх окремішності.

Неоднозначним поняттям, що безпосередньо пов'язане з нашим дослідженням є «діаспора» [747]. Воно є об'єктом вивчення багатьох гуманітарних наук, що сформувало відмінні підходи до його формулювання [353, с. 63–68]. Поняття «українська діаспора» розглядаємо в широкому тлумаченні, що означає всю сукупність українців або ж осіб українського походження, що живуть за межами України. Це поняття було запропоноване В. Маркусем і охоплює різні категорії людей українського походження з різним ступенем зв'язків з історичною батьківщиною [733, с. 20]. На нашу думку, основною ознакою діаспори, як частини етносу, що перебуває за межами України, є збереження етнічної ідентичності, уявлення про спільне походження та історію.

Варто окреслити трактування поняття «комеморація», адже воно має широкий діапазон сенсів. Відповідно, щодо обраної парадигми досліджень визначимо, що комеморація – це свідомий акт передачі світоглядно важливої інформації про минуле через вшанування осіб і подій. Комеморативні практики – повторювана сукупність дій, що забезпечують реконструкцію образів минулого, затребуваних в актуальному соціальному чи політичному контексті. Вони є

дієвими засобами побудови символічного світу спільноти, що сприяє консолідації та визначенню вектору цивілізаційного, культурного, політичного розвитку. Комеморативні практики формуються з відповідних ритуалів, обрядів, пам'ятних місць, тож пам'ять про історичні події увічнюють через масові заходи, пам'ятники, музеї, відзначення річниць визначних дат, зокрема присвячені їм промови, видання, символічні меморіальні ритуали (покладання квітів, носіння атрибутики) та ін.

Отже, понятійно-категоріальний апарат побудований на ґрунті обраних парадигм наукового пізнання та спирається на вагомі сучасні теоретичні дослідження. Зважаючи на плюралізм підходів до розуміння низки основоположних понять надано, на нашу думку, їх найвідповідніші визначення. Основна увага сконцентована на тлумаченні термінів «націоналізм», «націоналізм діаспори», «націоналістичні організації», «діаспора», «комеморація».

РОЗДІЛ 2. УКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛІСТИЧНИЙ РУХ ЗА МЕЖАМИ УРСР: СТРУКТУРА ТА ІДЕОЛОГІЧНІ ОСНОВИ

2.1. Організаційне оформлення Українського Націоналістичного Руху в діаспорі

Націоналістичний рух в діаспорі після Другої світової війни був складною системою зі значною кількістю організацій: частина з них діяла з 1930-х рр., а інші були створені під впливом нової хвилі еміграції. Можна виділити три основні організації – ЗЧ ОУН, ОУН(з) та ОУН(м), які розрізнялися ідеологічно. Інші об'єднання (політичні, культурні, освітні, молодіжні та ін.) ідентифікували себе з однією з цих організацій, спиралися на відповідну доктрину, перебували під впливом чи безпосереднім керівництвом, тому позначаємо їх як сателітні або «братні» організації» (за їх термінологією).

З Другої світової війни український націоналістичний рух вийшов у форматі двох самостійних структур – ОУН(б) та ОУН(м). Для них були характерні такі шляхи формування еміграційних осередків. Значна частина членів українського націоналістичного руху в силу різних політичних і життєвих обставин опинилася за кордоном. Насамперед, незважаючи на масові арешти, проведені свого часу спецслужбами Третього Рейху, в Німеччині залишилася частина довоєнної мережі ОУН. З нею намагалися встановити зв'язок та поєднатися члени організації, переміщені до Німеччини на примусові роботи з окупованих територій та ті, хто після закінчення війни залишалися за кордоном зі статусом «displaced persons» («діпісти»), тобто як «переміщені особи», які не планували повертатися під радянську владу [712, с. 244–245].

1944 р. німці звільнили з ув'язнення провідних та авторитетних діячів українського націоналістичного руху, зокрема, С. Бандеру, Р. Ільницького, С. Ленкавського, Л. Ребета, В. Стахіва, Я. Стецька [325, с. 232] та ін. До того ж наприкінці війни та після падіння Третього Рейху з німецьких в'язниць і концтаборів звільнили членів ОУН, щодо яких зустрічаємо назву «кадетники». Також на завершальному етапі війни частина членів руху, рятуючись від

радянської влади, мігрувала в західні країни. Після встановлення в Німеччині зон окупації, вони сконцентрувалися на території, підконтрольній західним країнам [669 с. 10; 697].

Ті оунівці, що залишилися на території УРСР намагалися підтримувати постійний зв'язок із націоналістичними осередками, які перебували на Заході. Після встановлення радянської влади на всій території України, Провід ОУН(б) вирішив залишитися на Батьківщині. У другій половині 1944 р. було вирішено відправити за кордон делегацію для зовнішньополітичної діяльності. Провід ОУН(б) направив Д. Ребет, М. Прокопа та В. Охримовича з завданням сформувати організаційну структуру за межами України з членів організації [646, с. 20]. Низка науковців зазначає, що саме Д. Ребет очолювала делегацію «крайовиків» і мала повноваження за потреби перебрати керівництво осередку ОУН за кордоном [698, с. 56]. Водночас Українська Головна Визвольна Рада (УГВР), що мала тісний зв'язок з ОУН(б), теж вирішила сформувати представницький осередок за межами України. Під керівництвом М. Лебідя, як секретаря зовнішніх справ, було обрано групу представників місії: Б. Гапайчук, І. Гриньох, М. Прокоп, Л. Шанковський, Д. Ребет, В. Охримович [303, с. 18]. Тож викристалізувалися два напрями подальшого функціонування організації: еміграційний (політичний) і крайовий (збройно-підпільний).

Подальша історія формування закордонного осередку ОУН(б) майже не висвітлена в офіційних документах організації. Невизначеність останнього року війни, повоєнного періоду, розкиданість по різних країнах провідних діячів, конспіративні умови життя не сприяли фіксації перших контактів, зустрічей між членами організації. Головні дійові особи та свідки цих подій у працях і мемуарах викладають власні рефлексії та суб'єктивні версії перипетій навколо закордонного осередку [631, 646, 665, 666]. У них простежуються особисті конфлікти, емоційне ставлення до подій, їх різночитання, однак аналіз і зіставлення таких джерел дають змогу встановити перебіг становлення організаційних структур в еміграції.

Варто зауважити, що учасниками подальших протистоянь були дві умовні групи. До першої відносимо С. Бандеру, Я. Стецька, С. Ленкавського та інших

провідних діячів, які намагалися відновити свій статус в організації. У зв'язку з тривалим ув'язненням, вони були відірвані від визвольної боротьби та майже не мали інформації про трансформацію ОУН(б), що знайшла реалізацію в постановах на Третньому Надзвичайному Великому Зборі 1943 р. [219]. Зокрема, на ньому створили колегіальний керівний орган – Бюро Проводу, куди ввійшли Р. Шухевич, Д. Маївський та Р. Волошин [667, с. 173; 626, с. 96]. С. Бандера мав невизначений статус. З одного боку, він формально не був знятий з посади очільника організації, а його постать стала символічною [665, с. 158–159]. З іншого – він справді не брав участі у підпільній боротьбі після 1941 р., не отримав досвіду апробації політичної програми серед населення України, а отже не мав повного розуміння змін і підстав для них, прийнятих Третім НВЗ 1943 р., залишився в еміграції після звільнення.

До другої групи відносимо Д. Ребет, М. Лебедя, о. І. Гриньоха, М. Прокопа, В. Охримовича, Л. Ребета, В. Стахова, які сформували опозицію всередині організації. Вони підкреслювали орієнтацію на ОУН(б) в Україні, яка мала для них найвищий авторитет, позаяк реально боролася проти радянського режиму.

Своєрідним арбітром у відносинах цих груп став Провід ОУН(б) в Україні, адже до нього апелювали у вирішенні спорів. Однак комунікація з ним була ускладнена, відповіді надходили з затримкою. Активно втручалось у зв'язок Міністерство Державної Безпеки СРСР, яке відслідковувало канали передачі інформації, листування, арештовувало, вербувало націоналістів. Радянські спецслужби вели фальсифіковану комунікацію між закордонними і крайовими осередками ОУН, що посилювало внутрішню дезорганізацію націоналістів.

Низка документів вказує на те, що в лютому 1945 р. на території України відбулося засідання Проводу, де Бюро переформатували. До його складу обрали С. Бандеру, Р. Шухевича та Я. Стецько [230, арк. 2]. В результаті С. Бандера став керівником усієї ОУН(б), а Р. Шухевич – головою Проводу на Українських Землях. Про це зазначає Я. Стецько у спогадах [255, арк. 49–50], а також є копія листа від Р. Шухевича до С. Бандери з пригадуванням цієї події [328, с. 144–145; 321, с. 515–517]. Опозиція не підтверджувала цей факт, тому організаційні питання

залишалися на порядку денному. Згодом аналогічне рішення ухвалила конференція ЗЧ ОУН у вересні 1947 р. [656, с. 160].

У лютому 1945 р. у Відні відбулася нарада, у результаті якої був створений Закордонний Центр ОУН (ЗЦ ОУН) [255, арк. 51]. До його складу увійшли як «делегати від краю» так і провідні діячі, звільнені з ув'язнення [631, с. 42]. Д. Ребет склала повноваження, що мала від Проводу в Україні, а ЗЦ ОУН очолив С. Бандера. Це був новий провідний орган в еміграції, до складу керівництва увійшли С. Ленкавський, Я. Стецько, М. Климишин, О. Тюшка, Я. Рак, В. Стахів, М. Прокоп, М. Лебедь та І. Гриньох [698, с. 56]. Під час цієї зустрічі виявилися протилежні тенденції, які визначили подальшу структуру і напрями розвитку націоналістичного руху в діаспорі. Саме статус, субординація закордонного осередку, амбіція С. Бандери щодо повернення повноти влади заклало суть непорозумінь, призвели до другого розколу націоналістичного руху.

Після закінчення війни ЗЦ ОУН перемістився в Мюнхен, який став центром життя української еміграції. Як зазначає О. Сич, у серпні 1945 р. були проведені Другі наради організації, на яких визначили шляхи розбудови організаційних структур, створили націоналістичну мережу в різних країнах, організували управлінський апарат. Завданнями ЗЦ ОУН були: поширення ідейної концепції організації серед української еміграції, розвиток зовнішньополітичного напрямку діяльності, особливо по лінії розвитку Антибільшовицького блоку народів, налагодження зв'язку з Проводом в Україні й допомога у визвольній боротьбі, розгортання політичної роботи в країнах Західної Європи, створення системи безпеки і боротьби з радянською агентурою [712, с. 250–251].

У лютому 1946 р. у Мюнхені були скликані Треті ширші наради ЗЦ ОУН (Д. Ребет називає цей захід Мюнхенською Конференцією) [698, с. 59]. Їх результатом було оформлення організаційної структури за кордоном під назвою Закордонні Частини ОУН (ЗЧ ОУН) [646, с. 20]. Також був прийнятий Тимчасовий статут керівних органів, вибрано Провід, Голову, Головного Суддю, Генерального Контрольного. За рішеннями наради обрано склад: Головою ЗЧ ОУН став С. Бандера, а за його поданням сформували такий склад Проводу: С. Ленкавський, Я.

Стецько, М. Климишин, М. Лебідь, В. Охримович, М. Прокоп, а Л. Ребет став Головним Суддею. Рішення були надіслані Проводу ОУН в Україні для їх погодження. У липні 1946 р. вони були затверджені, інформація про це надійшла до ЗЦ ОУН восени того ж року, і відтоді Закордонний Центр остаточно припинив існування, а на його місці почали діяти ЗЧ ОУН [712, с. 263–264; 665, с. 155–156].

У грудні 1946 р. Л. Ребет був знятий із посади та позбавлений права участі у Великому Зборі [698, с. 59–60]. Д. Ребет висловили догану «за деструктивне відношення до Організації». Їх діяльність була охарактеризована як «розкладова акція серед одного круга членів Організації в Мюнхені вдаряє в одність, внутрішню спаяність Організації, підриває її внутрішню мораль і здатність до боротьби» [631, с. 43–44]. Можна припустити, що це був перший крок до витіснення опозиції з ЗЧ ОУН.

Отже, відбувся поділ ОУН(б) – ОУН в Україні та ЗЧ ОУН в еміграції, що мали окремі Проводи, але підпорядковувалися Великому Збору. Створення ЗЧ ОУН було результатом перебування за межами України значної частини членів націоналістичного руху, передусім інтелектуального активу та провідних діячів, які займали керівні посади в довоєнний час. Ця структура мала на меті об'єднати еміграційне членство, створити з них територіальні осередки, вести внутрішньо- і зовнішньополітичну діяльність для допомоги підпільній боротьбі в Україні.

Однак 1946–1948 рр. ознаменувалися активними дискусіями щодо організаційних, ідеологічних і програмних питань [325, с. 562–567, с. 657–573]. В Мюнхені, де перебувала більшість провідного членства ОУН, обговорювали: чи добре зробила ОУН, що перейшла на демократичні світоглядні позиції, проголошуючи постанови ІІІ НВЗ ОУН(б) 1943 р., чи доцільно далі діяти конспіративно в умовах вільних західних держав, чи доцільно, щоб націоналістичні емігранти входили до Проводу всієї ОУН в Україні, чи рядові члени ОУН мають бути допущені до вирішення ключових справ організації, чи вони мають і далі перебувати під впливом одноосібних рішень керівника [646, с. 24–42]. С. Бандера і його прихильники були апологетами «провідницької» системи управління та, в силу перебування в ув'язненні, висловлювали сумніви щодо прийнятих 1943 р. змін

у програмі ОУН(б). Опозиція, у складі Д. і Л. Ребетів, В. і Є. Стахових, В. Охримовича, І. Гриньоха та ін., була своєрідним «ревізійоністським» крилом в організації та вимагала дотримуватися постанов III НВЗ, підпорядковуватися рішенням Проводу в Україні.

Важливою особливістю ЗЧ ОУН було дотримання умов конспірації, тому обговорення дискусійних питань не дозволялося публічно чи на організаційному форумі. Воно обмежувалася найнижчими «організаційними клітинами» – «звенами» або «п'ятками», до яких входило не більше за 5–10 осіб, що спричинило певну ізолюваність членства організації. Учасник об'єднання міг тільки в розмові з організаційним «зверхником» висловити сумнів щодо становища в ОУН за кордоном, звертатися до нього щодо роз'яснення, або наполягати на донесенні його думки до Проводу [646, с. 21, 44; 635, с. 34].

Окреслимо спірні ідеологічні та організаційні питання на яких ґрунтувався розкол ЗЧ ОУН. Вони висвітлені в працях обох сторін конфлікту [663; 668; 358]. Так, опозиція наполягала, що під час війни ОУН еволюціонувала в демократичному напрямі. Таку тенденцію потрібно було б підтримати, адже програму ОУН не широко сприйняв український народ. Натомість С. Бандера висловив ідею подвійної політичної програми. Перша програма була призначена для членів організації, мала бути основою для виховання кадрів. Вона мала залишатися незмінною незалежно від зовнішніх обставин. Така програма була вже створена ОУН і, на його думку, не потребувала змін: «Наші основні засади мусять бути не тільки збережені й розвинені, але й з'ясовані у власному середовищі в повній чистоті, без жодних викривлень під впливом різних тактичних міркувань» [359, с. 2]. Друга програма мала існувати для зовнішнього вжитку і змінюватися з тактичною метою: «Натомість в усій політичній, пропагандивній праці на чужому ґрунті й супроти чужого середовища лише моменти тактичної доцільности вирішують про те, як треба підходити, які відтинки й цілі української визвольної боротьби та в якому наświetленні їх треба підносити» [359, с. 2]. Така позиція позначилася на доктрині ЗЧ ОУН, яка довго зберігала постулати про можливість збройної революції в УРСР, хоча об'єктивних умов для цього не було.

С. Бандера та його прихильники не заперечували чинність III НВЗ ОУН, втім, критично ставилися до внесених змін щодо демократизації доктрини. С. Бандера вважав, що гасло «за демократію» є спробою адаптуватися до західного світу та розмиває провідну ідею визвольного руху та не відповідає потребі мобілізації мас до революційної боротьби [646, с. 30–33]. У статтях-відповідях опозиції вказував, що демократичність суспільно-політичного устрою часто декларативна, зокрема такою термінологією послуговується більшовицька пропаганда [360, с. 2–3].

Опозиція виступала за зміни устрою в керівництві ОУН(б) на демократичний основі, що було б цінним здобутком політичного розвитку організації. Також дискутували ставлення українського націоналістичного руху до російського народу. Йшлося про те, чи має українська революція йти під гаслами боротьби проти російського народу загалом, чи тільки проти його імперіалістичних елементів. Опозиціонери наголошували, що ОУН не має зв'язувати себе ніякими філософськими доктринами чи світоглядним напрямом, критикувала визнання Донцова авторитетом ОУН, адже його погляди визначалися неприйнятними [646, с. 24–41].

В центрі дискусій перебував соціальний блок програми, який практично не розробили ідеологи ОУН(б). Спираючись на досвід комунікації з населенням в Центрі та Сході України, опозиція вважала за необхідне чітко визначити соціальний устрій та права громадян, які організація пропонує населенню [646, с. 37–38]. Принциповим питанням було включення в програму поняття «безкласове суспільство» [663, с. 13–63]. Його не сприйняли очільники ЗЧ ОУН, адже в ньому вбачали ухил до соціалізму.

Крім цих засадничих справ, опозиція висунула ще низку питань щодо статусу ЗЧ ОУН, підпорядкування Проводу в Україні, права С. Бандери очолювати організацію. В умовах підпільно-революційної боротьби в Україні ОУН мусила діяти на засадах військової організації, тому було недоцільно впроваджувати принцип виборності на всіх щаблях. Хоча і в тих обставинах був виключений принцип «провідництва» і замінений принципом колегіального керівництва. Проте в ЗЧ ОУН, які діяли у вільних умовах західного світу, доцільно було запровадити

повну демократизацію. Опозиція негативно ставилася до бюрократичної системи в організації та широких компетенцій Голови Проводу, що давали можливість маніпулювати складом організаційного апарату. Обговорення цих тем простежується за листуванням між трьома сторонами конфлікту: Проводом на території України, С. Бандерою та його прихильниками та опозицією [185; 198; 200; 201; 217].

Вирішенням окреслених проблем міг би стати Четвертий Великий Збір, адже в компетенцію цього органу входило прийняття найважливіших рішень в ідеологічній та організаційній площинах. Така пропозиція була надіслана Проводом ЗЧ ОУН до Проводу ОУН(б) в Україні [665, с. 159; 325, с. 387–391]. Була висунута ідея про два Великі Збори (в Україні і в Німеччині) з подальшим погодженням рішень і постанов. Втім, в умовах підпільної діяльності реалізувати це було неможливо. Тож умовна боротьба за владу й контроль над еміграційною структурою розтягнули повноцінне становлення ЗЧ ОУН на декілька років.

У вересні 1947 р. відбулася Перша (Альпійська) конференція ЗЧ ОУН у м. Міттенвальд (Німеччина). На ній обговорювали описані спірні питання [325, с. 84–92, с. 93–100]. Втім, у її постановах зберігалися положення про революційну боротьбу, бо припускалася можливість нової війни, що призведе до антибільшовицької революції [313, с. 175]. Підкреслювали важливість зовнішньополітичної, інформаційної та дипломатичної роботи в західних країнах [313, с. 171–173]. Документи включали організаційно-політичні ухвали, які давали С. Бандері можливість подолати опозицію [635, с. 35]. У постановах Першої конференції ЗЧ ОУН було зазначено, що «новий етап має відзначитися інтензивною внутрішньою роботою, упорядкуванням всіх внутрішніх справ, введенням і усталізуванням чіткої твердої внутрішньої системи ... скріпленням дисципліни, контрольності та високоякісних членських прикмет кадрів» [313, с. 180], тому необхідно було приділити увагу «ідейно-політичному підйомові, устійненню чіткої лінії в усіх питаннях, політичному вишколові та ідейно-політичній одностайності й здисциплінуванню членів» [313, с. 180]. Ці положення були реалізовані С. Бандерою та його прибічниками, тому що йому вдалося

схилити на свій бік більшу частину осередків ЗЧ ОУН та поступово витіснити опозицію з організації.

28–31.08.1948 відбулася Друга (надзвичайна) конференція ЗЧ ОУН, де були присутні як члени Проводу, так і представники «опозиції» (І. Гриньох, Л. і Д. Ребет, В. Стахів і Є. Стахів, В. Охримович, Р. Ільницький) [711, с. 294–295]. Її метою було вирішити найнагальніші ідейно-політичні й організаційні проблеми, щодо яких учасники виступали з доповідями [665, с. 160–161]. Яскравим прикладом гостроти дискусії є висловлювання Є. Стахіва в спогадах: «ОУН може існувати і без С. Бандери, і без М. Лебеда» [724, с. 249–250].

У постановах Конференції було зазначено, що опозиція в середині ЗЧ ОУН застосовувала довільну інтерпретацію, заперечувала політичні постулати українського націоналізму. Окремі члени організації відступили від устатеюваного постулату «єдинства, монолітності і революційної дисциплінованості і замінювали клубово-дискусійною демократичністю, яка порушує істотні риси ОУН» [313, с. 222]. Рішення конференції містили заклик до членів організації «протиставитися і рішуче поборювати всі прояви і спроби внутрішньої опортунізації ідеології, програми, у політиці, стратегії та організаційних засадах українського революційного націоналізму, применшування ролі ОУН» [313, с. 223]. Тож було акцентовано, що необхідно дотримуватися єдиної ідеологічної лінії [313, с. 223]. Конференція дала Проводу ЗЧ ОУН право застосувати санкції до незгодних, до усунення з організації включно [313, с. 233].

Опоненти С. Бандери не були підтримані Конференцією, позаяк в еміграційних осередках ЗЧ ОУН переважали люди, що орієнтувалися на його авторитет. Провід ЗЧ ОУН восени 1948 р. виключив всіх членів опозиції з організації і відкликав їх мандати в Закордонному Представництві УГВР [264]. До них були поставлені такі вимоги, тому що вони не віддзеркалювали в цій структурі політику ЗЧ ОУН. Опозиція звернулася до Проводу ОУН в Україні щодо своїх повноважень, адже вони початково були делегатами від «краю» і спиралися на його рішення [646, с. 23–24]. Але комунікація з підпіллям на Батьківщині відбувалася зі значним труднощами та запізненням.

Влітку 1950 р. надійшла відповідь, в якій Провід ОУН в Україні відхилив рішення і підтвердив повноваження усунутих конференцією осіб [297, с. 385; 698, с. 56]. Відповідь також містила матеріали редаговані Р. Шухевичем «Роз'яснення Проводу ОУН на Українських землях щодо деяких ідеологічних, програмових і політичних питань» [313, с. 103–106; 528, с. 2–3], що мали поставити крапку в конфлікті. Зауважимо, документи були датовані 1949 р., але доставлені за кордон після загибелі Р. Шухевича в березні 1950 р.

Р. Ільницький, описуючи обставини конфлікту, вказував, що за дорученням Проводу в Україні керівництво ЗЧ ОУН перебрала Колегія Уповноважених. Вона пропонувала низку реформ у проєкті Статуту організації: запровадити таку систему, в основі якої є члени організації, а не одноосібна влада, виборність усіх щаблів управління ЗЧ ОУН, створення форуму для вияву політичної думки членів організації, діяльність усіх керівних органів має контролювати організаційна влада, цілком незалежна від проводу, а також слід покінчити з конспірацією в умовах західного світу [646, с. 47–48].

В квітні 1951 р. в Мюнхені відбулася III Конференція ЗЧ ОУН, що проходила в контексті конфлікту. Дискусія точилася навколо ідеологічних питань, проблем внутрішнього устрою. В матеріалах III Конференції ЗЧ ОУН визнавалося, що програма організації не є незмінною догмою, тому щодо соціально-програмних засад було зазначено про необхідність «піддати основній дискусії всі постанови прийняті ще в 1943 році в цілком інших політичних відносинах України і цілого світу» [313, с. 259]. Було запропоновано винести дискусію на Четвертий Великий Збір. Такі формулювання видавалися прогресивними, але на практиці мали на увазі консервативний поворот.

Підставою для такого висновку був зміст серії статей С. Бандери в «Українському самостійнику» [358, с. 2–3; 359, с. 2; 360, с. 2–3]. У них автор розбирає та критикує ідеї, пропоновані в еміграції для корегування стратегії та програми націоналістичного руху. Зокрема, С. Бандера наполягав на актуальності революційної боротьби за становлення незалежної України: «те, що старі й нові опортуністи намагаються прищепити визвольному рухові на місце революційних,

націоналістичних прикмет, у наших сучасних умовах позбавлене революційного змісту і зводиться до порожньої, псевдodemократичної фразеології. Воно цілком не надається для організації і ведення революційно-визвольної боротьби, яка єдина може принести: визволення України» [603, с. 99]. Він також критикував концепцію «протирежимної боротьби», яку протиставляв національній революції [603, с. 85].

1951 р. розв'язання конфлікту знову вирішено було переадресувати в Україну, куди були направлені представники сторін: від ЗЧ ОУН – М. Матвієйко (керівник Служби Безпеки ЗЧ ОУН), а від опозиції – В. Охримович. За допомогою спецслужб США та Великої Британії вони дісталися території України у травні 1951 р. [665, с. 161; 464, с. 90–91]. В. Охримович дістався Проводу ОУН в Україні, який очолював В. Кук [631, с. 96–103]. У квітні 1952 р. МГБ розгорнуло активну діяльність спрямовану на ліквідацію націоналістичних осередків на території України, для чого підготували спеціальні групи [173, арк. 131–133; 635, с. 38]. У жовтні того ж року його В. Охримовича було заарештовано [207, арк. 88–91] (див. Додаток В.), а в квітні 1954 р. – страчено [709, с. 132–141]. М. Матвієйка також затримали радянські органи безпеки [665, с. 165]. Він пішов на співпрацю з радянськими спецслужбами, долучався до пропагандистських заходів і виступав із засудженням своєї участі в націоналістичних організаціях [655].

Конфлікт у ЗЧ ОУН провідних членів організації продовжився під час підготовки IV Конференції 1953 р. Зазначалося про негативну роль особистих амбіцій, про потребу у владнанні непорозумінь та сподівання на відповідь Проводу в Україні [232, арк. 16–21]. Влітку 1953 р. за кордон надійшло рішення за підписом В. Кука щодо С. Бандери: «Бийлихо (тобто С. Бандера) відійшов від постанов III Надзвичайного Великого Збору ОУН, він ні формально, ні фактично не є Провідником ОУН» [646, с. 94]. Також Провід уповноважив Л. Ребета, З. Матлу та С. Бандеру тимчасово перебрати керівництво ЗЧ ОУН і здійснити зміни в організації відповідно до позицій Проводу ОУН в Україні.

Походження цих документів викликають сумніви. Дослідники припускають, що МДБ УРСР за допомогою фальсифікованих радіограм підживлювали конфлікт [608, с. 399; 327, с. 3–6]. Спецслужби скористалися даними, які дали під час допитів

заарештовані оунівці та інформацією, яку вони отримували з перехопленого листування. З одного боку видається, що за кордоном автентичність повідомлення не підлягала сумніву, адже відбувалися наради щодо створення Колегії Уповноважених [255, арк. 61]. З іншого боку, П. Мірчук висловив протилежну думку. Він зазначає, що згодом було встановлено, що зв'язкових ОУН(б) заарештувала польська поліція, тому ЗЧ ОУН здогадалося про втручання радянських спецслужб [665, с. 165–166]. Також відсутні відомості про підтвердження В. Куком відправлення цих повідомлень. Хоча до нього дістався саме представник опозиції і мав час описати свою візію конфліктів в еміграції, про що свідчать матеріали допитів [187, арк. 318–321].

В листопаді – грудні 1953 р. велися переговори щодо реалізації політичної волі ОУН(б) в Україні. Л. Ребетом було запропоновано документ, що став би платформою для діяльності Колегії – «Плян і деякі уточнення до діяльності тимчасового керівництва ЗЧ ОУН» [496, с. 3–4]. Він фактично був згодою С. Бандери виправити свою ідеологічну лінію, адже зазначалося про принцип безкласового суспільства як обов'язковий елемент соціальної програми ОУН(б) і демократичність українського визвольного руху.

Проте домовленості опозиціонерів з С. Бандерою виявилися нетривалими. У січні – лютому 1954 р. відбулися останні наради щодо Колегії, після яких він припинив співпрацю [251]. Отже, в Колегії уповноважених залишилося двоє осіб, тому за ними закріплюється назва «двійкарі». «Плян і деякі уточнення до діяльності тимчасового керівництва ЗЧ ОУН» та звернення до С. Бандери з закликом до співпраці були розміщені в газеті «Український самостійник» [496, с. 3–4; 460, с. 3]. Але видання з 1953 р. було під контролем опозиції, тому віддзеркалювало лише її бачення ситуації [400, с. 3].

20.02.1954 було створено альтернативні керівні органи тієї частини ЗЧ ОУН, яка орієнтувалася на Колегію Уповноважених у складі Л. Ребета й З. Матли – Політична Рада та Екзекутива. Склалася ситуація, коли паралельно діяли дві організації з назвою «ЗЧ ОУН». 25–26.12.1955 р. «двійкарі» провели Першу Делегатську Конференцію, яка започаткувала нову організацію – ОУН(з) [405, с.

3]. Колегія Уповноважених перестала діяти, розпочала діяльність нова політична організація, яка орієнтувалася на Провід та програму ОУН(б) в Україні [646, с. 109–110].

V Конференцією ЗЧ ОУН (під керівництвом С. Бандери), що відбулася 7–9.05.1955, діяльність опозиції було охарактеризовано як «шкідлива акція групи т. зв. опозиції ЗП УГВР, яка кінчилась диверсійною дією т. зв. двійки, що зазнавши поразки в своїх підступних намаганнях захопити керівництво Закордонними Частинами ОУН – відірвалась від ОУН в ідеологічному, політичному і дійовому відношенні» [313, с. 363–364]. Було ухвалено виключити з організації членів опозиції, серед яких Л. Ребет, Д. Ребет, Б. Кордюк, Р. Ільницький, Р. Борковський, В. Маркусь, Б. Підгайний.

Другий розкол у націоналістичному русі є складною дослідницькою проблемою, адже важко визначити роль особистісних конфліктів між членами керівництва організації та опозиціонерами. Вони простежуються як у листуванні, так і пізніших спогадах про ці події. З іншого боку, конфлікти в ЗЧ ОУН стали свідченням глибокої кризи. Вона стала наслідком переходу багатьох провідних діячів в еміграцію й відірваності від реальної ситуації на Батьківщині, де тривала збройна боротьба. Відстоювання стратегії антирадянської революції в умовах поступової ліквідації підпілля, непорозуміння щодо потреби адаптації ідеології організації до нових умов, а також різний історичний досвід сторін конфлікту («кацетники» і «краєвики») унеможливили компроміс.

Отже, в середині 1950-х рр. український націоналістичний рух у діаспорі був представлений трьома організаціями – ЗЧ ОУН, ОУН(з) та ОУН(м) [275] (див. Додаток Д.). У зв'язку з цим, необхідно розглянути організаційну структуру кожної з них для розуміння як видозмінилися організації в умовах еміграції та західних демократичних країн. Адже припинення активної революційно-підпільної боротьби призвело до перегляду завдань та стратегії націоналістичного руху, а отже і до структурної перебудови організацій, перерозподілу повноважень, шляхів наділення владою та відповідальності прийняття рішень.

Спільними рисами трьох організацій були їхня моносередовищність та індивідуальність членства. До їх складу входили українці, безпосередньо пов'язані з організаційною спільнотою, прямо брали участь у діяльності організації на певному рівні, на місцевих чи загальних зборах, сплачували членські внески і підпорядковували життя потребам визвольного руху. Попри етнічну обмеженість членства, фракції ОУН належали до масових організацій. Така ознака пов'язана не з чисельністю, а організаційною інфраструктурою. Рекрутування нових членів було одним із основних завдань націоналістичних організацій, бо політичне й ідеологічне виховання забезпечувало збереження носіїв самостійницької ідеї, а отже дієздатності українського визвольного руху.

Розглянемо детальніше структуру та устрій ЗЧ ОУН в умовах еміграції. ЗЧ ОУН була притаманна потужна структура, що була централізованим, організованим і дисциплінованим утворенням. Суттєву роль відігравало харизматичне лідерство, розвинений управлінський апарат, але важливе значення надавалося спільності поглядів та ідеологічній єдності. Втім, тривалі конфронтації, відділення опозиції в окрему організацію й убивство С. Бандери 1959 р. спровокували природну кризу в організації. Водночас тривала адаптація до нових умов функціонування в еміграції.

Важливим кроком до унормування відносин організаційних структур та осередків за кордоном була розробка і запровадження «Устроєвого правильника». Такий документ був ухвалений на IV Конференції ЗЧ ОУН 1953 р. [258]. Він орієнтувався на рішення про устрій ОУН(б), прийняті на III НВЗ ОУН 1943 р. [218] (див. Додаток Е.). Це був останній Великий збір, тому його документи мали найвищу правочинність. Однак у прийнятому документі не були зафіксовані повноваження і обов'язки Проводу та його Голови. Можна припустити, що така ситуація пов'язана з незавершеними суперечками всередині організації.

«Устроєвий правильник» був доповнений VI Конференцією ЗЧ ОУН 1963 р. та був виданий 1964 р. [336] (див. Додаток Ж.). Документ врегульовував внутрішнє життя організації, її будову, відносини між окремими органами, права й обов'язки членів. Структура ЗЧ ОУН була ієрархізована і орієнтувалася на принцип поділу

влади на законодавчу, виконавчу і судову. Вступ до організації був регламентований: членом організації міг стати українець, який досяг 21-річчя, а також пройшов спеціальну підготовку («вишкіл»), визнавав ідеологію, програму і тактику організації.

Очільником ЗЧ ОУН був голова Проводу. Після вбивства лідера організації С. Бандери, керівниками ЗЧ ОУН були відповідно С. Ленкавський (1959–1968), Я. Стецько (1968–1986), В. Олесків (1986–1991) та С. Стецько (1991–2001). Згідно з устроєм джерелом влади в ЗЧ ОУН була Конференція, яку Провід організації скликав раз на три роки. Учасниками Конференції ЗЧ ОУН були члени таких керівних структур організації, як Провід, Головна Рада, Головний суд, Головна Контроля, Теренові провідники. Завданнями Конференції було визначити устрій організації, напрями діяльності та політики, розглянути звіти діяльності націоналістичних структур різного рівня, обрати членів керівних органів організації. Рішення на всіх рівнях ухвалювали голосуванням. Конференція, як орган управління ЗЧ ОУН, відігравала вагомую роль на початковому етапі становлення. Це пов'язано з неможливістю скликати Великий Збір, адже вважали, що обов'язково мають бути присутні представники Проводу в Україні. В такому разі Конференція була керівним органом, на якому дискутували проблеми та приймали рішення.

Конференція схвалювала пропозиції, що виносилися на Великий Збір – найвищий законодавчий орган ОУН(б). Саме Великий Збір вирішував питання ідеології, програми, політичної концепції та стратегії діяльності ОУН(б). Зміст цього заходу полягав в аналізі актуальної ситуації в Україні, на міжнародній арені та всередині ОУН(б) і формування в ході дискусій внутрішньої і зовнішньої політики організації. Загальна структура організації мала тенденцію відтворювати адміністративну структуру держави, адже об'єднання базових елементів мало вигляд багатоступеневої піраміди, що віддзеркалювала територіальний поділ української спільноти.

При підготовці VII Великого Збору (1987 р.) створили «устроєву комісію» з метою розробки нового устрою організації [239]. Попри обговорення потреби

оновлення побудови організаційних структур, радикальних змін не було внесено. В новому проєкті устрою уточнили повноваження керівних органів, кількісний склад, їх підзвітність. Також ввели новий статус в організаційній системі – «симпатки ОУН». Отримати його міг українець, який визнавав ідеологію українського націоналізму й програму ОУН, сприяв революційно-визвольній боротьбі, надавав моральну та матеріальну підтримку товариству [250, арк. 66–70]. VII Великий збір ініціював реалізацію мережі організованих симпатиків, до якої мали увійти члени юнацтва ОУН, що досягли 21-річчя, які з певних причин не стали членами організації [330, с. 146]. Такий устрій організації зберігався до перенесення діяльності на територію незалежної України 1992 р.

18.10.1992 в Києві була заснована права політична партія – Конгрес Українських Націоналістів. Вона була зареєстрована Міністерством юстиції України 26.01.1993 (реєстр. № 385). Партія позиціонувала себе репрезентантом традицій національно-визвольної боротьби ОУН. Ідеологією Конгресу проголошувався український націоналізм. На момент заснування партію очолила Ярослава Стецько [754].

В середовищі української діаспори ЗЧ ОУН прагнули стати домінуючим суб'єктом та претендували на лідерську роль у антирадянській боротьбі. Організація відігравала провідну роль в Антибільшовицькому блоці народів (АБН) та Світовій Антикомуністичній Лізі (ВАКЛ), які були платформами для співпраці антикомуністичних об'єднань «поневолених народів» [284]. ЗЧ ОУН впливали на громадські, політичні, молодіжні організації закордонних українців, що приймали їхню ідеологічну платформу. Серед них: Український визвольний фронт [750, с. 3418], Організація оборони чотирьох свобод України (США) [480, 749], Ліга визволення України (Канада), Союз українців Великої Британії, Українське культурне товариство «Просвіта» (Аргентина), Ліга визволення України (Австралія та Нова Зеландія), Спілка Української Молоді (СУМ) [254].

Отже, ЗЧ ОУН мала розгалужену організаційну структуру, побудовану за ієрархічним і територіальним принципом. Хоча однією з причин другого розколу було неоднозначне ставлення до демократичних змін, запроваджених III

Надзвичайним Великим Збором ОУН 1943 р., все ж вони були враховані при створенні Закордонних Частин. Так, інститут «провідництва» поступився верховною владою колективним органам – Великому Збору та Проводу. Збереження (з незначними корекціями) устрою є свідченням консервативності організації.

ОУН(з) постала внаслідок другого розколу в націоналістичному русі. За рішенням першої Делегатської Конференції 25–26.12.1955 була затверджена назва організації, що «просто, вдало і оригінально віддає нашу зв'язаність з матірною Організацією та, з другого боку, визначає наше територіальне поле діяльності – за кодомом» [405, с. 3]. Простежується й намагання відмежуватися від ЗЧ ОУН під проводом С. Бандери, діяльність яких критикувалася та характеризувалася як така, що відступила від настанов ОУН(б) в Україні.

Першим головою ОУН(з) став Л. Ребет, а після його вбивства радянським агентом Б. Сташинським [267] 1957 р. керівництво організацією перебрав Р. Ільницький (1957–1958), потім Б. Кордюк (1958–1979) та Д. Ребет (1979–1991). Особливістю цього товариства було об'єднання в його середовищі переважно інтелігенції, викладачів університетів і публіцистів. ОУН(з) підтримувала тісний зв'язок з ЗП УГВР. Організація випускала впливові періодичні видання – «Український Самостійник» та «Сучасність» та заснувала видавництво «Пролог» [753, с. 610–618].

На відміну від ЗЧ ОУН та ОУН(м), ОУН(з) мала не партійний тип побудови, а наближений до устрою громадської організації. Вона реалізувала своє бачення організаційної структури у Статуті. Р. Ільницький зазначає, що створювати його почали при підготовці Четвертої Конференції ЗЧ ОУН 1953 р. та робили це під час діяльності Колегії Уповноважених і Політичної Ради [418, с. 3]. Був створений проєкт Статуту, який мав на меті демократизувати внутрішній устрій організації й нівелювати ті негативні аспекти, що призвели до конфліктів і розколу ЗЧ ОУН [478, с. 16–17; 513, с. 13–15]. В характеристиці документа зазначалося: «Політична Рада в своєму проєкті статуту пропонує членству ЗЧ ОУН таку систему, в осередку уваги якого має стати Організація, як цілість, тобто кожний її член зокрема а не

режимний апарат і не інтерес і егоїзм однієї чи кількох осіб. Пропонується впровадити в устрій такі зміни, які не дозволяли б одній людині трактувати організацію за свою приватну власність і в ім'я захисту особистих інтересів» [419, с. 11–12]. З огляду на причини появи опозиції та минулі суперечності щодо доцільності принципу «провідництва», було запропоновано всі керівні органи побудувати на засадах виборності. Конференція, як найвищий орган, мала складатися з делегатів від усього членства, а не з представників апарату.

Офіційно Статут ОУН(з) був прийнятий 26.12.1955 на Першій Делегатській Конференції й доповнений 31.08.1958 на Другій Конференції [163] (див. Додаток К.). За ним ОУН(з) визначалася складовою ОУН в Україні. В основу внутрішньої побудови організації було покладено устрій, прийнятий на ІІІ НВЗ 1943 р. Він характеризувався тенденцією до демократизації внутрішнього життя, що стало особливо актуальним в умовах західних країн.

За Статутом, найвищим органом ОУН(з) була визначена Делегатська Конференція. Її основними завданнями були: ухвалювати статут і напрями діяльності організації, що не можуть суперечити постановам останнього ВЗУН; розглядати і приймати звіт щодо діяльності Політичної Ради, Головного Суду та Організаційної Контролі ОУН(з); обирати Політичну Раду, Головний Суд і Організаційну Контролю; схвалювати прелімінарій бюджету; схвалювати пропозиції на ВЗУН. Делегатську Конференцію скликала Політична Рада один раз на два роки. В ній брали участь вибрані на «краєвих» конференціях делегати у кількості один делегат на п'ять членів. Всі рішення на Конференції приймали більшістю голосів.

Політична Рада ОУН(з) була керівним і направляючим органом організації. Вона мала прерогативи Конференції між двома конференціями, за винятком зміни статуту. Передбачалося, що в час революції чи війни вона спільно з Головним Судом і Контролем отримувала надзвичайні повноваження. Політична Рада вирішувала найважливіші питання внутрішньої і зовнішньої політики ОУН(з), її обирали на два роки в складі 11 членів. Виконавча влада була представлена

Секретаріатом. Також діяло декілька референтур: фінансова, вишкільна, зв'язкова, організаційна.

Кожний член ОУН(з), незважаючи на його функціональні обов'язки, належав до конкретної місцевої клітини, яка охоплювала всіх членів у даній місцевості. Керівництво осередку виконувало такі завдання: реалізація рішення Краєвої Політичної Ради, розширення членства ОУН(з), ведення політичної і громадської діяльності в своєму осередку. Керівництво осередку було підзвітним Краєвій Політичній Раді. Варто зазначити, що ОУН(з) була найменш численною організацією українських націоналістів.

Після проголошення незалежності України 1991 р. ОУН(з) не перенесла діяльність на її територію. Члени ОУН(з) та ЗП УГВР зазначали, що далі всебічно допомагатимуть розбудові й закріпленню Української держави та національно-демократичних сил, однак без переміщення організаційної структури в Україну [689, с. 132]. Після аналізу становища на Батьківщині й у діаспорі на Восьмій Делегатській Конференції 7–8.06.1991 дійшли висновку, що перекидати організаційні структури еміграційних політичних формацій недоцільно і навіть шкідливо [282, с. 51–55]. По-перше, члени організації вважали, що в багатоманітному політичному житті незалежної України, яке охоплювало весь спектр партійного політикуму, кожна закордонна політична формація могла знайти ідейного відповідника. Дублювання і кількісне збільшення реєстру політичних партій еміграційними двійниками вбачалося нераціональним. По-друге, перенесення партійних організаційних структур з-за кордону означало й переміщення конфліктів, протистоянь між еміграційними середовищами на українські терени. Передбачалося, що це дезорієнтує членів організації, атомізує й послабить національні політичні сили.

Одночасно в еміграції створила організаційні осередки ОУН(м). 1944 р. були звільнені з концтабору провідні діячі, як-от А. Мельник, Д. Андрієвський, Д. Квітковський, О. Штуль та ін. Нові ланки організації почали формуватися на основі осередків, що виникали у таборах для переміщених осіб. В Німеччині розмістилися керівні структури ОУН(м), проте члени організації, які переїжджали

в країни Західної Європи та Америки, теж долучалися до діаспорних формацій ідейно орієнтованих на український націоналізм [159, арк. 23–25].

30.08.1947 у Мюнхені був проведений III Великий Збір ОУН(м), на якому був підведений підсумок етапу збройної боротьби організації й відзначено помітні втрати серед членства [155]. Зміст резолюцій дає підстави для висновку про поміркованість поглядів щодо перспективи посилення збройної боротьби на території України, тому перенесення діяльності в еміграційне середовище визначили як вимушений етап.

Важливим є положення про визнання плюралістичних політичних поглядів, а спроби монополізувати однією організацією політичне життя засуджувалися. III ВЗУН закликав «всі українські політичні середовища до завершення повної всенародної концентрації сил і створення одного спільного політичного центру» [155, арк. 5]. Ці положення свідчили про консолідаційний підхід ОУН(м).

На III ВЗУН ОУН(м) довічним головою організації переобрали А. Мельника, компетенції і статус якого не викликали заперечень, на відміну від розглянутої ситуації в ЗЧ ОУН [288, с. 322–324]. Було запроваджено новий Устрій ОУН(м), де визначено основні засади внутрішнього укладу з окресленням завдань і функцій її окремих органів [355]. У ньому простежувалося пом'якшення політичних постулатів із побудови організації.

Великий Збір визначався найвищим і законодавчим органом організації, який мав збиратися раз на три роки. В нього входили: Голова ПУН, Головний Контрольний, Генеральний Суддя, члени і референти ПУН, делегати від «краєвих» областей та еміграційних теренів. До компетенції ВЗУН входило призначення найвищих посадовців ОУН(м), визначення ідеологічних засад та схвалення доповнень політичної програми, внесення змін до Устрою та Правильників органів організації, корегування засад українського націоналістичного руху.

Виконавчим органом організації був Провід. Голова ПУН мав повноваження керівника ОУН(м) та всіх структур, що їй підпорядковувалися. Однак встановлені на II Великому Зборі ОУН широкі повноваження очільника ОУН(м) скасовувалися, натомість запроваджувалися його підзвітність перед Великим Збором. Після смерті

А. Мельника 1964 р. ОУН(м) очолювали О. Штуль-Жданович (1964–1977), Д. Квітковський (1977–1979), М. Плав'юк (1979–2012).

Членом організації міг стати українець, який досягнув 18-річчя, визнавав ідеологію та політичну програму ОУН(м). Члени організації поділялися на дві категорії: дійсні та присяжні. Дійсними членами ОУН(м) могли стати українці, що пройшли кандидатський стаж і виявили ідеологічну та практичну підготовленість до роботи в організації, визнані гідним учасником організації. Присяжними членами ОУН(м) могли стати дійсні члени організації, які отримали спеціальне відзначення за особисті заслуги перед організацією та у визвольній боротьбі українського народу.

Устрій ОУН(м) був переглянутий на IV ВЗУН 7–14.08.1955 [321] (див. Додаток Л.). У затвердженому документі було деталізовано повноваження керівних структур організації. Також був доданий такий орган як Малий Збір Українських Націоналістів, що виконував управлінські функції між Великими Зборами. Були запроваджені теренові конференції як дорадчі органи керівників мережі осередків. Отже, регламентування загальної структури давало змогу гарантувати участь базового елементу в житті організації.

На VI ВЗУН ОУН(м) 30.10.1965 «Устрій» було доповнено [293, с. 30–45]. Було запроваджено новий орган з дорадчими функціями – Сенат. До складу ВЗУН включили представників СКР ІСНО. Загалом у цьому варіанті устрій залишався актуальним до перенесення організаційних структур на територію України на початку 1990-х рр.

В умовах еміграції ОУН(м) трансформувалася з революційно-політичної організації у об'єднавчий центр для низки політичних, культурних, освітніх організацій; молодіжних, жіночих, студентських, ветеранських осередків і видавничих установ. Частина з них були створені за ініціативою Є. Коновальця у 1930-х рр. [3; 458]. Вони оформилися як самостійні формації з окремими виборними проводами, однак стояли на спільній ідеологічній платформі з мельниківцями. Саме через ці організації ОУН(м) встановлювала зв'язок із діаспорою в різних країнах поселення. Серед них найпомітнішу роль відігравали

УНО Канади, ОДВУ в США, УНЄ Франції. Їх функціонування в Західній Європі та Північній Америці сприяло поступовій демократизації ідеології українського націоналізму.

Поява нового покоління діаспори, дещо дезорієнтованого і майже не залученого до українських спілок, нової хвилі еміграції, існування багатьох окремих регіональних, вузькогалузевих об'єднань зарубіжних українців сформувало проблему консолідації зарубіжних українців. У націоналістичної спільноти виникла потреба постійного зв'язку між осередками української націоналістичної діаспори для спільної ефективної діяльності як у країнах проживання, так і у сприянні відновленню незалежності України.

31.08–01.09.1956 в Детройті (США) була проведена спільна конференція ОУН(м) і громадських організацій української діаспори, таких як УНО (Канада), ОДВУ (США), УНЄ (Франція), Академічне товариство «Зарево» (США) та братніх організацій (під назвою «братні організації» маються на увазі організації, що мали спільну мету, програми й методи боротьби). Захід став важливим кроком до справжньої співпраці. На ньому визнали необхідність посилити зв'язок між об'єднаннями. Тому конференція вирішила видавати спільний бюлетень «Єдність» [23, арк. 4].

На відзначені ювілею УНО 19.05.1957 в Торонто (Канада) А. Мельник висловив думку про створення світового об'єднання українців і визначив це головною метою українських націоналістів [23, арк. 6]. Проте практична реалізація цієї ідеї належить Президенту УНО М. Плав'юку, який взяв ініціативу в проведенні підготовчих заходів. Також його турбувало значне послаблення українських громад та товариств в Європі. Тому створення об'єднання мало покласти початок взаємодопомозі між організаціями різних країн та активізації національно свідомих українців. Залучення діаспорних об'єднань, молодіжних, жіночих, культурних, освітніх, спортивних організацій в орбіту ОУН(м) мало на меті посилення зв'язків з ідейними прихильниками [659, с. 152].

26.06.1959 в м. Ніагара-Фоллс (Канада) і 5–6.09.1960 в м. Лігайтон (США) пройшли зустрічі представників ОДВУ, УНО і братніх організацій, що підтвердили

намір сторін створити координаційний центр націоналістичних організацій і звернули увагу на незадовільну роботу мережі ОУН. У зв'язку з цим, було запропоновано «створити окрім ПУН як зверхнього керівництва ОУН окреме керівне тіло для УНРуху, що складалося б із представників не лише ОУН, але й усіх Сестринських Організацій» [23, арк. 11] і популяризувати цю ідею через мережу видавництв.

Згодом, 5–9.06.1963 у Торонто відбувся ідеологічний семінар «Український націоналізм, підсумки-перспективи» з метою обговорити ідейну платформу майбутньої Координаційної Ради. Було обговорено націоналістичну ідеологію, її інтеграційну роль, відповідність і пристосування до нових історичних реалій, співвідношення націоналізму і демократії, а також вплив національної політики більшовиків на соціально-духовні процеси в Україні, що породили нові умови для визвольної діяльності діаспори. Для формування організаційного обличчя майбутнього репрезентативного органу з доповідями виступали лідери суспільної думки серед політичної еміграції, зокрема, П. Юзик (канадський сенатор українського походження) «Перспективи української визвольної боротьби й роля української еміграції в Північній Америці», М. Плав'юк (голова УНО) «Український Націоналістичний Рух, як засіб визвольної боротьби, його структуральна побудова в світлі сучасних вимог» [143, арк. 7] та ін.

Під час цих зустрічей голова Організації Українок Канади С. Савчук запропонувала назву «Ідеологічно Споріднені Націоналістичні Організації», або ІСНО. Мотивувала це тим, що саме така назва надасть змогу статутним організаціям, які існують в межах канадського законодавства, не порушувати правових норм країни. Йдеться про те, що ідеологічно споріднені міжнародні установи ніколи не вважалися в Канаді чи США «чужинницькими» організаціями. А це означало, що відпадала необхідність їхньої реєстрації (як чужих агентур). М. Плав'юк підтримав цей прагматичний підхід і питання з назвою було вирішено. Члени Проводу ОУН погодилися, що ІСНО має стати під керівництво референта суспільно-громадських справ ОУН. Водночас представники громадських

організацій залишали за собою право обрати Головою і будь-кого іншого, а не обов'язково референта [659, с. 172].

Президія УНО, ОДВУ та ОУАТ «Зарево» розпочали підготовку установчої конференції ІСНО у червні 1963 р. Рік велось листування з організаціями з «поодиноких теренів» щодо оформлення основи для координації всіх організацій, що визнають і сповідують ідеологію українського націоналізму та розробка засадничо-програмних принципів СКР ІСНО. Також був розісланий «запитник», за яким кожен крайовий осередок мав відповісти на запитання про стан ІСНО та потреби співпраці між ними, інтерпретацію місії українських спільнот поза Україною з позиції українських націоналістичних організацій, формування концепції практичної діяльності організації та забезпечення її матеріальних основ [27].

Дискусії про доцільність створення та завдання СКР ІСНО тривали в інших осередках українських громад, адже не всі прихильники ідеології націоналізму підтримали ідею створення координаційної організації. Частина противників не погоджувалися з нею тому, що вважали її реалізацію передчасною, адже це могло зменшити вплив ПУН на українську спільноту. Проти виступили відомі активісти О. Бойдуник, Я. Маковецький, П. Дорожинський, хоча згодом вони приєдналися до СКР ІСНО, а останній навіть очолив організацію. Заручившись підтримкою А. Мельника, а разом з ним і інших впливових членів Проводу (передусім О. Штуль-Ждановича), М. Плав'юк призначив скликання установчої конференції СКР ІСНО на червень 1964 р. у Вашингтоні. Вона була приурочена до відкриття пам'ятника Тарасу Шевченку, де зібралися тисячі представників української еміграції з різних країн [27, арк. 11].

СКР ІСНО було створено 27–28.06.1964 на установчій конференції у Вашингтоні. В ній узяло участь 155 представників від крайових організацій, зокрема, ОДВУ, УНО, Українського товариства «Відродження», УНЄ, Хліборобсько-освітнього союзу (ХОС) Аргентини, Організації Українок ім. Ольги Басараб, Українського Золотого Хреста у США, Української Стрілецької Громади та ін. [27, арк. 36; 4, арк. 1–2] (див. Додаток М, Н, П).

На установчій конференції визначили головну мету організації: «закріпити вузли дружби між поодинокими ІСНО, зберігати взаємну інформацію між ними про висліди їхньої праці, та формування спільних поглядів та методи дії в таких справах як наше відношення до процесів, що їх переживає український нарід в Україні, піддержки українській визвольній і політичній акції, зберігання наших спільнот за межами України, зберігання наших культурних традицій, [...], популяризація наших ідеологічних заłoженъ» [27, арк 6].

На конференції прозвучали доповіді про становище України в складі СРСР та оцінку можливостей проведення визвольних акцій в Америці та Європі, доцільність і можливість координації українських націоналістичних суспільно-громадських організацій за кордоном, важливість співпраці для збереження української спільноті серед молоді в усіх країнах поселення й перспективи створення Світового Конгресу Українців [35, арк. 1].

На установчій конференції визначили, що тісна співпраця громадських націоналістичних організацій буде спрямована на: захист, зміцнення й розбудову українських громад в різних країнах, маючи на меті їх об'єднання в один духовно-культурний організм для збереження національної ідентичності; допомогу українському народу у визволенні і відновленні незалежної держави, опір денаціоналізації, збагаченні культурних надбань; боротьбу проти поневолення та імперіалізму, як найбільшої небезпеки для свободи народів СРСР [35, арк. 38–39].

Варто відзначити, що найгостріше було поставлене питання протидії асиміляції української молоді в країнах поселення, адже збереження національної ідентичності вважалося основною мотивацією створення СКР ІСНО. Було запропоновано слідувати «філософії відкультурення», тобто культурного дуалізму, що передбачає засвоєння найкращих рис від українського народу та середовища в країні проживання [35, арк. 23–24]. Це могло б створити образ демократичного українця, який згодом відновлюватиме деформовану ідентичність в незалежній від радянської влади Україні. СКР ІСНО визначила за необхідне залучення молоді до проведу організації, увічнювати традиції та ідеали націоналістичної боротьби, як мобілізуючого фактору. Зазначалося, що такі тенденції допоможуть «включити в

процес тої праці назріваюче покоління молодших провідників нашого організованого життя, які мусять навчитися думати категоріями цілості нашої спільноти, без огляду на географічну розпорошеність» [35, арк. 29].

Вищим органом визначено Конференцію, яка відповідала за прийняття загальних рішень та визначала напрями діяльності Координаційної Ради та організацій, що входили до неї, заслуховувала звіти членів керівних органів та керівників братніх організацій, затверджувала рішення Президії між конференціями, формувала керівні органи, обирала Секретаріат. Чергові конференції скликалися один раз на чотири роки.

З-поміж членів Ради був обраний постійний виконавчий орган – Ділова президія. Її члени (голова, заступник голови, секретар, скарбник, фінансовий референт і члени братніх організацій) відповідали за співпрацю ідеологічно споріднених організацій, координацію планів та їх виконання, забезпечення реалізації схвалених на Конференції рішень, видання періодики. Також було створено декілька спеціалізованих комісій: організаційну («устроєво-номінаційну»), жіночих справ, комісію справ молоді, пресово-інформаційних справ [35, арк. 37–39; 47, арк. 217].

Першим головою СКР ІСНО було обрано М. Плав'юка, а секретарем – Є. Мاستикаша, проте обумовлювалася ротаційність Проводу. В результаті установчої конференції в СКР ІСНО увійшли 14 крайових центральних організацій діаспори і всі їх братні організації, а саме: УНО Канади та його братні організації, Українська видавнича спілка «Новий шлях» у Канаді, ОУАТ «Зарево» у Канаді та США, ОДВУ у США та її братні організації, ОУуВБ та його братні організації, УНЄ у Франції з братніми організаціями, Українське товариство «Відродження» в Аргентині, ХОС в Бразилії, Українсько-бразильський клуб, Український Золотий Хрест в США, Молодь Української Національності у США та ін. (Додаток Н). Далі організацій, інтегрованих у Координаційну Раду більшало. Так, на 1984 р. в системі, охопленій СКР ІСНО у восьми країнах «діяло 35 організацій: Австралія – 1, Аргентина – 4, Бразилія – 5, Великобританія – 5, Канада – 8, Німеччина – 1, США – 7, Франція –

4. Зокрема: 6 громадських, 5 жіночих, 6 молодіжних, 2 комбатанські, 2 студентсько-академічні, 7 фондаций, 3 фінансові, 3 видавництва» [647, с. 27].

Осередок Президії СКР ІСНО не був постійним, тому у різний час він був у містах Торонто (Канада) та Нью-Йорк (США). Кожна братня організація мала свій статут, була зареєстрована і працювала в окремій країні свого перебування та матеріально підтримувала СКР ІСНО. Членство у СКР ІСНО для організацій було добровільним, а на конференції вони делегували представників, де кожна організація мала один голос. У діяльності СКР ІСНО керувалася статутом-правильником, який прийняли всі організації на першій установчій конференції 1964 р. та доповнили на конференції 1982 р. За статутом 1982 р. СКР ІСНО складалася з Президії і Екзекутиви. До складу Президії входили: голова, заступники голови і секретарі. До Екзекутиви входили окремі референти з означеними функціями: організаційної, культурно-освітньої, пресової, інформаційної діяльності, комбатанських організацій, жіночих організацій і товариств, фінансової, допомогової та ін. референтур, а також сектор молоді й студентства [142, с. 5–7].

СКР ІСНО стала постійним форумом співпраці націоналістичних організацій закордонних українців, що стояли на ідеологічній платформі ОУН(м). Об'єднання ґрунтувалося на спільних світоглядних орієнтирах та потребі в обміні досвідом роботи задля планування і реалізації спільних домагань. Організація отримала право представляти націоналістичні організації у співпраці з ОУН(м) та СКВУ й встановлювати основні напрями визвольної політики, вносити доповнення, інтерпретації питань ідеології українського націоналізму [585].

Тож після Другої світової війни в еміграції ЗЧ ОУН, ОУН(з), ОУН(м) розгорнули організаційні структури та сформували осередки в низці країн. Спроби консолідувати українські емігрантські організації не досягли мети об'єднати всю українську діаспору: в ДЦ УНР діяли суто політичні організації, ЗП УГВР втратило функцію представництва революційно-визвольного руху в Україні та розірвало зв'язок з ЗЧ ОУН. Натомість, СКР ІСНО згуртувала організації, що були прихильниками ідеологічної платформи ОУН(м).

Отже, значна частина керівних і активних діячів українського націоналістичного руху ще під час Другої світової війни опинилася за межами України. Спостерігалися труднощі підтримки організаційних зв'язків між діаспорними осередками і націоналістичним підпіллям на території УРСР, брак вичерпної інформації про його реальне становище. Смерть одного з найбільших авторитетів націоналістів Р. Шухевича, втрата командних кадрів, а також несприятлива міжнародна ситуація, відсутність зовнішньої підтримки українського визвольного руху, активна протидія радянських спецслужб призвело до знищення збройного підпілля. Тому з другої половини 1950-х рр. українська діаспора стає основним середовищем діяльності націоналістичних організацій. Це зумовило перманентне протистояння та конкуренцію в діаспорних структурах між трьома фракціями ОУН. Спроможність використати потенціал діаспори у визвольно-політичній діяльності націоналістичного руху залежала від якості його організаційної структури.

2.2. Трансформація ідеології ЗЧ ОУН, ОУН(м), ОУН(з) в умовах еміграції

Після Другої світової війни пройшли друга і третя хвилі демократизації,¹ результатами яких стали розпад колоніальної системи, створення національних держав, повалення тоталітарних режимів, поступове збільшення гарантії особистих прав – громадянських, політичних, соціальних, виникнення культури політичного плюралізму, формування розгалуженої системи вільної політичної комунікації. У наслідок цих змін носії української націоналістичної ідеології опинилися в умовах нової соціально-політичної реальності. Проживання в країнах західних демократій, зміна історичних обставин вплинули на їхній світогляд, а отже і на доктрину, і на формат політичного руху.

¹ За термінологією С. Гантінгтона, хвиля демократизації – це група переходів від недемократичних режимів до демократичних, що відбуваються в певний проміжок часу, кількість яких значно перевищує кількість переходів у протилежному напрямі в даний період. Він виокремлює: першу хвилю – 1828–1926 рр.; другу хвилю – 1943–1962 рр.; третя хвиля – з 1974 р. і до початку XXI ст.

Після переходу на еміграційне становище змінилися відносини між українцями діаспори та тими, хто жив в УРСР. Попри національні кордони, проживання чи громадянство в будь-якій країні, націоналістична ідеологія з'єднувала людей з різних географічних локацій, які мали спільне походження, історію, ідентичність і територію-батьківщину. З іншого боку, націоналістичні організації підтримували відданість чи лояльність до України та організовували практичні заходи з метою впливу на політичну ситуацію в УРСР. До націоналістичних організацій долучилися українці, які не були учасниками підпільної боротьби та нові покоління діаспори, що ніколи не були на Батьківщині. Пристосування до нових обставин сприяло еволюції націоналістичної ідеології на теоретико-концептуальному та програмно-політичному рівнях.

Ідеологія українських націоналістичних організацій була багатоаспектною та багатокомпонентною. Вона включала набір ідеалів, принципів, міфів, символів суспільного руху, які пояснювали, як мають бути влаштовані суспільство та національна держава й політичні та культурні проєкти. Вона містила сформульовані цілі організації, методи і способи їх досягнення, програми політичної дії задля реалізації проголошених завдань. Ідеологія віддзеркалювала картину світу членів організації, яка встановлювала власні критерії оцінки історичного минулого, сьогодення та концепції соціально-політичного майбутнього українського народу. Завдяки такій розвинутій ідеологічній системі політична діяльність націоналістичних організацій набувала важливих якостей в контексті її реалізації: об'єднання людей зі спільним світоглядом на раціональній основі навколо певної мети, інтеграція та мобілізація членів організації, надання спрямованості й послідовності політичним діям.

Дослідник націоналізму Г. Касьянов зазначає, що на початковому етапі існування ОУН склався певний набір центральних світоглядних принципів, які десятиліттями не змінювались, але вони ніяк не могли розглядатися як монопольний ідеологічний продукт лише самої ОУН. Загалом вони збігалися з базовими світоглядними засадами будь-якого націоналізму (державність нації, її суверенітет, культурна гомогенність) [635, с. 6]. Проте їх інтерпретація та

практична реалізація набули особливих рис у кожному напрямі націоналістичного руху.

ЗЧ ОУН в післявоєнний період переживала своєрідну ідеологічну кризу. Її причиною стало відокремлення частини членства в ОУН(з), які були ревізіоністами та генерували ідеї щодо зміни структури та ідеології організації. Після розколу не спостерігалися дискусії про адаптацію ідеологічної доктрини до нових обставини в еміграції та політичного життя на території УРСР. Організація стала консервативною та підкреслювала свою авангардну роль у боротьбі за українську державність.

Ідеологічні основи ЗЧ ОУН висвітлені у матеріалах Великих Зборів. Однак особливу увагу варто звернути на роль особистих поглядів С. Бандери. Він, як харизматичний лідер, навіть після смерті став не лише частиною комеморативних практик, а й орієнтиром на ідеологічну самоізоляцію ЗЧ ОУН. Його погляди, сформульовані в низці публіцистичних праць, формувалися навколо стратегії визвольного руху, її ідеологічному підґрунті, складниках, методах і стадіях, а також окреслення місця закордонних кадрів в організації її реалізації.

Центральною темою значної частини інтелектуальної спадщини С. Бандери є українська національна визвольна революція з метою створення самостійної Української держави. Її детальний аналіз поданий в статтях «До засад нашої визвольної політики» (1946 р.), «Плянність революційної боротьби в Краю» (1948 р.), «Українська національна революція, а не тільки проти режимний резистанс» (1950 р.), «Проти ідейного роззброювання визвольної боротьби» (1951 р.), «За правильне розуміння визвольного процесу» (1955 р.) [602, с. 45–55, 56–76, 130–170, 244–253, 349–355]. Квінтесенцією поглядів є праця «Перспективи української національно-визвольної революції» (1958 р.), що спочатку була призначена для внутрішнього користування в ЗЧ ОУН, а згодом частинами була опублікована в періодичних виданнях [602, с. 506–595].

Визвольна боротьба українців була спрямована проти російського імперіалізму та інтернаціонального комунізму, як інструментів підкорення інших народів. Головний фронт проти першого з них пролягав на території УРСР, а проти

другого – за кордоном [602, с. 509]. С. Бандера прийшов до висновку, що війна західних держав проти СРСР не може бути головною ставкою для визвольних змагань «поневолених народів», а еволюція радянської системи не дасть реальних результатів. Тому революційний метод боротьби був визначений як єдино можливий і доцільний [602, с. 49].

На його думку суть революції полягала в докорінній зміні змісту і структури державно-політичного, суспільного, духовного й економічного життя [602, с. 532]. Вона має нести деструктивну функцію, тобто знищувати чинний устрій та усувати вплив панівних ідей і доктрин та конструктивну функцію – втілити позитивну програму революційного руху, створити новий лад на місці ліквідованого [602, с. 533]. Проте відмінністю української визвольної революції є її національний характер, адже вона має відбуватися проти чужоземного поневолення, позбавлення прав і можливостей національного розвитку. Її особливими рисами визначалися солідарна участь всіх суспільних груп нації та змагання за зміни становища всього народу, а не окремих класів чи прошарків.

Головною основою революційної визвольної концепції визначили орієнтацію на власні сили [602, с. 535]. Можна припустити, що такий підхід пов'язаний з досвідом Другої світової війни, з невдачею проголошення відновлення самостійності держави і висновками про можливість розбіжності національних інтересів різних народів та тимчасових союзників. С. Бандера пропонував українцям трансформуватися з об'єкта уярмлення в суб'єкт створення нового суспільного ладу, тобто перетворитися з етнічно-культурної спільноти в державно-політичну [602, с. 536].

З іншого боку, очільник ЗЧ ОУН виступав за «спільний фронт національно визвольних революцій» [602, с. 552]. В цьому контексті «природними союзниками» були всі народи, які боролися за національну самостійність проти імперіалістичної політики СРСР. Підставою співпраці визвольних рухів була подібність їхнього становища, суголосність політичних цілей та об'єктивна користь позитивних результатів антибільшовицької боротьби. ЗЧ ОУН реалізовувала такий елемент стратегії визвольної боротьби у співпраці в рамках АБН. В практичній площині

спільна діяльність вилилася в дипломатичну роботу з лобювання інтересів «поневолених народів» на міжнародному рівні, політичних демонстраціях і протестах, пропаганді ідеї поділу СРСР на національні держави.

Якщо заглибитись у головний зміст революційної визвольної концепції С. Бандери, то можна відмітити, що домінувала риторика про авангардну роль ЗЧ ОУН в українському визвольному русі не лише в діаспорі, а й в Україні. Було виділено дві групи рушійних сил революції. До першої групи віднесли революційну ідею, революційну організацію і революційну акцію, а до другої – населення, організоване для революційної діяльності. Саме ідеологія українського націоналізму вважалася найдієвішим чинником у цьому контексті. Її доктрина, як «продукт духовності і світогляду українського народу, як вислів його життєвих прагнень та дороговказ його прямувань на історичному шляху» [602, с. 571–572], була антагонізмом до теорії і практики більшовизму. Простежується ідеалістичний підхід, бо ідея і світогляд визначалися першоосновою практичних дій. Революційна організація (ОУН – провідна революційна сила) виконувала функцію транслятора ідеології, забезпечувала плановість і направленість визвольного руху та мобілізацію народу. Маркером життєздатності ідеї та організації є революційна дія – боротьба.

С. Бандера виділяв три фази революції. Перша фаза (на якій перебувала ЗЧ ОУН) передбачала тривале підпільне поширення націоналістичних ідей, мобілізації народних мас на підтримку революції, антирадянської діяльності. Друга фаза – завершення визвольної боротьби шляхом революції «поневолених народів». Третя фаза – державного будівництва, яка означала побудову на місці СРСР незалежних національних держав [602, с. 51–52].

Схематичний план розвитку визвольної революції полягав у ступеневому, послідовному загострюванні та розширюванні антибільшовицької революційної боротьби з постійним розширенням залучення народних мас, що поступово досягне всенародного збройного повстання. Однак С. Бандера робив ремарку, що революція не розвивається по висхідній лінії. Беручи до уваги реальні умови розвитку національно-визвольної революції, він виділяв фазу перманентної

революції, яка як раз і охоплює несприятливі періоди для загального збройного повстання [602, с. 572–573]. Так була оцінена ситуація після Другої світової війни, коли революційний потенціал досягав максимальної мілітарної мобілізації, але міжнародна кон'юнктура не сприяла створенню антибільшовицького фронту. Діяльність в цій фазі мала такі цілі: підготовка народу до всенародного повстання – поширення ідей і визвольних концепцій українського націоналістичного руху, антибільшовицьких настроїв; поширення серед інших народів концепції спільного фронту національно-визвольних революцій; пропагування українських національних змагань на зовнішньополітичній арені; зберігання і оборона національних цінностей в умовах радянського режиму; тиск на владу СРСР з метою покращення умов життя і розвитку народу в різних ділянках життя [602, с. 586].

Щодо «революційного зриву», С. Бандера моделював декілька варіантів розвитку подій. Серед них умови війни між СРСР й іншими державами, масові революційні дії, організованих підпіллям, вибух антибільшовицької революції в сателітних країнах, а також криза і розклад державної структури СРСР. З уваги на ситуаційні обставини виникнення загального «революційного зриву» автор передбачав два можливих плани його реалізації. Перша мілітарна концепція полягала в розгортанні широкомасштабної збройної боротьби, а друга невоєнна – застосуванні суспільно-політичних форм революційної дії (масових демонстрацій, страйків, акцій актуальних в тогочасній ситуації). Революція на автохтонних українських землях включала «повне опанування й очищення від ворога того терену, де є огнище революції» [602, с. 590], швидку революційно-мілітарну мобілізацію всіх національних сил на цій території, формування революційної влади на місцях, територіальне розширення революційних дій, подальше розгортання боротьби комбінацією фронтових дій з революційними. Допускалась і можливість перемістити сформовані за кордоном революційні сили на територію України [602, с. 591–592].

Завершенням національно-визвольної боротьби мало бути відновлення Самостійної Соборної Української держави. Передумовою відновлення державності було знищення радянської влади і її силових інструментів, ліквідація

комуністичної партії. Саме ці передумови мали створити всенародне повстання. Наслідками перемоги мали стати побудова і закріплення самостійності й незалежності. Ініціатива і керівництво в державотворенні мали належати революційно-визвольним силам, тобто ОУН. Програмні засади українського націоналізму визначали напрями перебудови всіх секторів суспільного життя [602, с. 594].

В інших післявоєнних працях С. Бандери можна відмітити спробу переоцінки як міжнародної кон'юнктури, так і стратегії діяльності націоналістичного руху. Зокрема, у роботі «За правильне розуміння визвольно-революційного процесу» [602, с. 349–354] він застерігає від розгляду національно-визвольної революції лише як політико-мілітарної кампанії, розрахованої на проведення за обмежений час: «оцінювання проблеми національно-визвольної революції виключно під одним кутом мілітарно-стратегічної доцільності – цілком помилкове, бо воно не узгоджує цілої суті революції» [602, с. 352]. Український визвольний рух визначався як багатогранне внутрішньо-духовне й політичне переродження нації та боротьбу за її самобутність і вільний розвиток у власній державі. Внутрішнє формування нації, від глибинних духовних, культурних основ до ідейно-політичної та революційної мобілізації означений як істотний складник визвольної революції, без якого технічна боротьба була слабкою. Найважливішим змістом діяльності ЗЧ ОУН на тогочасному етапі вважалася оборона, підтримка і поширення духовних цінностей українського народу, адже саме їх нівелювання входило в політику створення «радянського народу», як єдиної субстанції [602, с. 353].

Примітною ознакою є те, що автор заочно вступав в дискусію зі скептиками, які ставили під сумнів такий формат визвольної стратегії. Відстоювання й обґрунтування можливості «революційного зриву» вплинуло на офіційну доктрину ЗЧ ОУН, попри брак об'єктивних можливостей для цього, враховуючи поступову ліквідацію націоналістичних сил в УРСР. Це положення зберігалось в документах Конференцій та Великих Зборів до проголошення незалежності України, хоча поступово отримало дещо інший зміст.

В еміграції ЗЧ ОУН довго не скликали Великий Збір, а працювали у форматі Конференцій. Ідеологічні основи організації не були широко окреслені в офіційних документах, позаяк ця форма діяльності не мала повноважень для внесення змін. Основний акцент був зроблений на революційному втіленні визвольної концепції [313, с. 156–163]. Перша Конференція ЗЧ ОУН (1947 р.) подала визначення Української Національної Революції як постійно прогресуючої революції, що охоплює політичну, соціально-економічну та духовно-культурну сферу та спрямована проти більшовицького імперіалізму [313, с. 164]. ОУН була визначена як провідна сила у боротьбі за відновлення УССД [313, с. 170–171]. Подальше тлумачення рушійних сил революції та стратегія її здійснення збігається з уже проаналізованими поглядами С. Бандери.

На час першої Конференції така концепція видавалась актуальною, бо зберігався контакт з ОУН на території України, де тривала підпільна боротьба. В цьому контексті було визначено завдання діяльності ЗЧ ОУН в еміграції у безпосередньому зв'язку з визвольною боротьбою на Батьківщині [313, с. 171–182]. Серед них: інформування світового співтовариства про боротьбу українців та інших народів проти імперіалізму, протидія радянській пропаганді та диверсійним акціям проти української еміграції, мобілізація міжнародної громадської думки проти СРСР та ін. Також було зазначено про підготовку за кордоном політичної та міліарної акції для підсилення боротьби в Україні.

Надалі ідеологічні питання на конференціях розглядали під впливом конфлікту з внутрішньою опозицією та ускладнення комунікації з Краєм. Відстоювалася ідейно-політичної лінія, нівелювалися особисті погляди, що розбивали монолітність організації [313, с. 219–223]. На Третій Конференції дискусія сконцентрувалася на соціальних питаннях програми організації. Було визнано, що необхідно переглянути постанови III Надзвичайного Великого Збору (1943 р.), адже в них недостатньо висвітлено програму побудови УССД [313, с. 259–261]. 1950 р. було прийнято доповнення, що сформулював Провід в Україні [313, с. 103–142], які декларували боротьбу за демократичний устрій Української держави. Однак ідеологічну дискусію не було припинено, зокрема тривав

принциповий спір щодо «безкласового суспільства» [313, с. 242–246]. Виключення опозиції зі складу ЗЧ ОУН припинило тривалі ідеологічні коливання й визначило подальший розвиток організації.

Навесні 1968 р. відбувся IV ВЗ ЗЧ ОУН – перше скликання найвищого законодавчого органу організації в умовах еміграції, який мав повноваження вирішувати питання, пов’язані з ідеологією, програмою, політичною концепцією, стратегією діяльності організації [497, с. 1; 498, с. 2; 249]. Сформульовані та детально розроблені на ньому ідеологічні засади вважалися актуальними до кінця 1980-х рр. У доктрині частково збереглися елементи радикального й інтегрального націоналізму, які переходили з редакції до редакції: абсолютизація цінності нації, підпорядкування її потребам інтересів особистості, культ війни і сили, ідеалізм, месіанство націоналістичного руху.

Базою ідеології було поняття української нації, визначеної як історично та органічно зумовлена найтриваліша форма людської спільності, заснована на християнській філософії, ідеях національної свободи, соціальної справедливості [338, с. 110]. Підкреслювалося, що свідомим оформленням прагнень і волі нації є український націоналізм – організований національно-визвольний, політичний, ідеологічний рух за реалізацію права української нації на державність. Ідеологія українського націоналізму ґрунтувалася на ідеалістичному світогляді та протиставлялася марксистському матеріалізму [338, с. 113]. Вона включала і комплекс ідей та світоглядних орієнтирів, які мали на меті оновити й оформити українську націю в єдину політичну, культурну, релігійну та етичну цілісність із власними традиціями й моральними переконаннями. Через таку призму розглядалася і організація суспільства: людина – особистість, яка є фізичною частиною національної спільноти, активний і формувальний чинник національного життя, який виконує суспільне призначення, підпорядковане інтересам національної спільноти; сім’я – основний елемент збереження національної культури й моралі; нація – природна категорія, понадстанове об’єднання, яке викристалізувалося в певних історичних, геополітичних, господарських умовах;

держава – найвища форма організації життя народу, устрій якої має відповідати національним особливостям та потребам [338, с. 114–116].

Націоналістичний ідеал державницької моделі був представлений концепцією Української Соборної Самостійної Держави (УССД). Вона полягала у створенні національної держави, яка б займала всю українську етнографічну територію (при гарантії прав національних меншин). Її основними характеристиками були визначені всенародність (джерелом влади є народ) і дотримання верховенства права. Гарантувалося забезпечення рівних прав національних меншин, свободи слова, думки, сумління, політичних переконань, зборів, суспільно-політичних організацій, вибору виду діяльності та місця проживання. Засади державного ладу УССД відповідали загальним вимогам демократії: парламентаризм, народний суверенітет, виборність органів влади, принцип поділу влади на законодавчу, виконавчу і судову, ухвалення рішень більшістю [338, с. 144–150]. Така концепція була альтернативою встановленому на території України тоталітарному радянському режиму. Запропонований погляд на державний устрій України підкреслював, що націоналістична ідеологія не є самостійною й ізольованою, а доповнюється елементами ліберальної чи консервативної доктрини.

Цікавою була візія соціально економічного устрою УССД, наближена до ідеології лівого націоналізму. Як капіталістична, так і комуністична системи визнавалися протинародними і не відповідали соціальним та господарським традиціям українців [338, с. 154]. Перша система ґрунтувалася на егоїзмі, на принципі індивідуального визиску, а друга – на виключній монополії держави. Тобто лівий націоналізм пропонував третій шлях, намагався адаптувати ідею соціальної справедливості до конкретних національних умов. Пропонували своєрідний синкретизм позитивних елементів двох макроідеологій: поєднання свободи трудової діяльності, дрібної приватної власності й підприємництва з участю держави у дотриманні соціальної справедливості у розподілі матеріальних благ.

В основу організації народного господарства була покладена приватна власність на засоби виробництва, господарська ініціатива та підприємливість з урахуванням економічної і соціальної справедливості. Основним регулятором мали бути ринкові відносини, а не центральне планове управління господарством. За державою залишалася власність «на такі засоби виробництва і складники народного господарства, які мають загальнонаціональне значення і удержавлення яких виправдалося досвідом» [338, с. 155]. Особлива увага зверталася на селянство, не лише як на виробника продукції, а й зберігача національної традиції та соціального стилю, який був противагою радянському колективізму. Тому селянам передбачали безкоштовно передати у приватну власність землю [338, с. 156–157].

У соціально-економічних питаннях програми ЗЧ ОУН відчутний вплив поглядів Я. Стецька, як провідного діяча, ідеолога, обраного очільником організації на Великому Зборі. Зміст постанов перекликається з його ідеями, висловленими в низці праць, зокрема «Новий суспільний лад» [725, с. 123–130], «Націоналізм і демократія» [725, с. 131–133], «Без національної революції немає соціальної» [725, с. 133–140], «Наша визвольна концепція» [725, с. 206–267]. В них розроблені ключові поняття націоналістичної ідеології: соціальна рівність та справедливість, народний суверенітет, державність нації, визвольна революція, антиімперіалізм. Я. Стецько акцентував увагу на національній та етичній засадах суспільного ладу та характеризував комунізм і ліберальний капіталізм як дві крайнощі, які не задовольняють українську націю.

Елементами побудови суспільного ладу були власність і праця [725, с. 228–229]. Націоналізм підносив працю до рівня етичної засади, а значення кожного виду діяльності визначалося корисністю для суспільства. Її піднесення до рівня моральної цінності виключало існування найманої праці. Я. Стецько зазначав, що консеквенцією цієї засади стає «не одиниця, а найвище суспільне єство, що має на абсолютні вартості й право встановлювати етичні закони, себто – нація» [725, с. 124]. Вона делегує компетенції окремим підприємцям, але вони є тільки суб'єктами переданого їм нацією права володіти майном і бути працедавцями, адже за дії на

шкоду суспільства можуть бути експропрійовані державою. Отже, пропонувався перехід «із індивідуально-егоїстичних позицій на суспільно-етичні» [725, с. 124].

Бажання повного національного самоврядування на етнічній території підсилювалося сентиментальним зв'язком націоналістів, що опинилися у вимушеній еміграції, з Батьківщиною. Територія України була не лише об'єктом політичних претензій, а й історичним ядром формування української нації. Батьківщина була ареною поворотних моментів в історії народу, де діяли визначні постаті. З нею були пов'язані подвиги людей, зараховані до національних героїв і символів національно-визвольної боротьби. Вимога реалізації своєрідного права власності на конкретну територію та її ресурси була пов'язана з потребою як економічного успіху, так і фізичної безпеки нації. Демаркація етнічних кордонів, встановлення територіальної єдності передбачало формування соціальної і культурної консолідації та об'єднання проти зовнішнього ворога.

Після Другої світової війни розвиток світу пішов по лінії розпаду колоніальних імперій і створення національних держав. СРСР виглядав для ЗЧ ОУН як історичний анахронізм, а відновлення УССД відповідало тенденціям світового розвитку. Організація виступала за суверенність української нації, а тому і за ліквідацію держав-імперій, зокрема Російської імперії, що, на їх думку, була замаскована під назвою СРСР [338, с. 106–107]. ЗЧ ОУН заперечували життєздатність будь-яких моделей багатонаціональних чи інтернаціональних державних утворень, оскільки вони нівелювали універсальне право націй на самовизначення. Тобто, основою ідеології ЗЧ ОУН був принцип національної організації світу.

В рамках аналогії з колоніальними відносинами, російський народ визначався як панівний народ-поневолювач. УРСР визнавалася фальшивим утворенням яке не мало ні парламенту, ні уряду, ні політичного керівництва, яке було б обране внаслідок вільних виборів. Економічно Україна теж була позбавлена будь-яких елементів незалежності, адже була інтегрована в централізовану господарську систему [338, с. 94].

Головні ідеологічні принципи були побудовані на протиставленні «Україна і Росія, Київ і Москва – два національні культурні антиподи» [338, с. 106]. Висловлювалася думка про перманентну боротьбу двох націй та культур. Тобто, ідея України – це антитеза до російського світу ідей, в основі яких є заперечення людської індивідуальності, гідності, свободи й прав людини, заперечення нації як наріжного каменю світобудови, її суверенітету і всебічного розвитку [338, с. 106]. ЗЧ ОУН пропонувала альтернативу: диктатурі й тоталітаризму – гарантію прав людини і національну-державну незалежність; войовничому атеїзму – свободу віросповідання і релігійних практик; колгоспній системі та роботі на державних підприємствах – систему розподілу землі на приватну та кооперативну власність; русифікації й обмеженню творчості – свободу розвитку української культури [338, с. 183].

Квінтесенцією таких поглядів стало висловлювання, що головним ворогом українського народу є російський імперіалізм і шовінізм, «носієм яких є не тільки кожночасна російська провідна верства, а російський нарід, що протягом довгих століть поневолював і поневолює український та інші народи» [338, с. 126]. Такі ідеологічні конструкції є свідченням збереження елементів націоналізму зразка 1920–1930-х рр. та впливу ідей Д. Донцова. Колективне почуття ворожості до народів, які несуть небезпеку власному народу, є характерним елементом визвольного націоналізму.

Попри те, що радянський режим ліквідовував підпільний рух на території УРСР, у світі змінювалася геополітична ситуація, а в Україні трансформувалися форми і методи протистояння владі, ЗЧ ОУН наголошувала на актуальності стратегії «революційного зриву». Українська національна революція визначалася як національно-визвольна, політична, культурна, релігійна, правова, соціальна, економічна і збройна боротьба українського народу під керівництвом організованої політичної сили, яка завершується «всенародним збройним зривом з метою повного розвалу російської тюрми народів, знищення російської колоніальної системи і відновлення УССД» [338, с. 125]. Для реалізації зазначеної стратегії визначалися умови наявності координації дій з іншими антиросійськими рухами,

вибуху аналогічних революційних подій в різних частинах СРСР, ефективної зовнішньополітичної діяльності для запоруки міжнародної підтримки.

Основою успіху визвольної боротьби визнавалася революційна армія, за допомогою якої політичне керівництво зможе створити Українське Революційно-Державне Правління та Територіальні Управління [338, с. 133]. Їм належатиме вся влада до завершення військових дій. Також завважувалося, що буде запроваджена загальна військова повинність, а життя громадян буде підпорядковане умовам воєнного часу, а «як консеквенція тотальної війни нації головним завданням у переходовому етапі буде мілітаризація всього життя» [338, с. 156–157]. В ситуації повстанської війни «кожний патріот України, відповідно вишколений і озброєний, у кожній ситуації і на кожному місці перебування може і повинен відкривати фронт боротьби проти ворога, нищити систему його володіння всякими засобами у всіх ланках життя» [338, с. 137]. Лейтмотивом військових тактико-стратегічних пасажів була особлива роль українського націоналізму в національно-визвольній боротьбі.

Спільнота за межами України вбачалася органічною частиною цілого українського народу, з чого випливали обов'язки й завдання. Зокрема, вона мала сприяти підтримці революційному процесу з боку міжнародного співтовариства, визнанню нової влади, а також протистояти антиукраїнській пропаганді, спрямованій на збереження СРСР [338, с. 139].

Описана ідеологічна концепція, затверджена на IV ВЗУН, довго залишалась актуальною, а правочинність її постанов підтверджували кожні наступні Збір чи Конференція. Однак постійно відбувався аналіз ситуації в УРСР та в міжнародних відносинах, що давало підстави адаптувати ідеологію до історичних обставин та обґрунтувати правильність революційно-визвольної стратегії [315, с. 265–287]. Її зміст поступово доповнювався. Так, V ВЗУН (1974 р.) визначав можливі нагоди для революційного зриву: війна між СРСР та іншими державами та кризова ситуація в умовах воєнних дій; посилення підпільного руху та революційні настрої населення; антибільшовицька революція в інших частинах СРСР; управлінська криза, що пов'язана з боротьбою за владу в апараті влади [315, с. 282–283]. Уточнювалися

форми революційної боротьби: підпільна, партизанська, повстанська [315, с. 286–287].

Можна припустити, що наголошення на революційній концепції пов'язано з панівним впливом Я. Стецька, провідного ідеолога, що багато років очолював ЗЧ ОУН. Він дотримувався консервативних поглядів. Так, 1979 р., виступаючи до 50-річчя ОУН, він зазначав, що «коли хтось говорить, що ми можемо досягнути своєї мети іншим, ніж революційним шляхом, то він не тільки глибоко помиляється, але і зводить на манівці саму нашу концепцію визволення» [541, с. 1147–1152]. Я. Стецько вважав, що збройна боротьба була шляхом до самостійності, й закликав «плекаати культ зброї і культ влади української нації на українській землі» [541, с. 1147–1152].

Поява дисидентського руху в СРСР була неоднозначно оцінена з боку ЗЧ ОУН. З одного боку, у постановах V ВЗУН зазначено, що для створення умов для революційного процесу потрібно використовувати протилежності в радянському суспільстві та «ідейний, політичний і моральний вплив універсальної дезінтеграції» [315, с. 279]. З іншого боку, дисиденти визначалися як такі, що є реформаторами режиму, намагаються його виправити, тобто в розумінні бандерівців, фактично захищають радянську систему [315, с. 280].

З українським правозахисним рухом, у формі Української Гельсінської Групи (УГГ), ЗЧ ОУН мала співзвучні завдання, але шлях їх реалізації був різний. Опиралися на підписаний СРСР договір чи внутрішні закони видавалося безперспективним [726, с. 249], однак відзначалася жертовність та ідеалізм учасників УГГ, позитивний вплив на моральну мобілізацію народу. А ув'язнення членів організації доводило хибність їх шляху та підтверджувало, на думку членів ЗЧ ОУН, правильність революційної доктрини [341, с. 152–161]. Критичну характеристику отримали П. Григоренко та Л. Плющ, бо вони виступали тільки за зміни в радянській системі, а не підтримували революційну боротьбу проти російського імперіалізму [341, с. 154; 491, с. 33–35]. Отже, ЗЧ ОУН зайняли відмінну від інших націоналістичних організацій позицію щодо опозиційного руху в СРСР.

Однак деякі положення все ж змінилися. Корективи торкнулися антиросійської риторики, точніше пом'якшилися висловлювання. В матеріалах VII ВЗУН головним супротивником ЗЧ ОУН був визначений російський імперіалізм і шовінізм [330, с. 50], а національним поневолювачем названа Росія, як державне утворення [330, с. 18]. З іншого боку, зазначалося, що російський народ не має жодної серйозної політичної групи, яка б прагнула ліквідувати СРСР і підтримувала принцип національного суверенітету. Дисиденти й правозахисники не виступали за незалежність неросійських народів, мільйони росіян виконували накази РСФСР, отже, підтримували радянський режим [330, с. 163].

VIII НВЗУН (липень 1991 р.) [292, с. 5; 440, с. 1] відбувся напередодні проголошення незалежності України. Попри розпад СРСР та прийняту «Декларацію про державний суверенітет України» [393, с. 429], бандерівці не приймали «законну, мирну, парламентарну, чи етапну боротьбу» [292, с. 156], як шлях створення національної держави. ЗЧ ОУН зберігала постанову про національну революцію. Вона була визначена як «відкритий всенародний вольово-стихийний змаг за владу, що ведеться на всіх відтинках життя» [292, с. 157]. Далі виступали проти російського імперіалізму та розглядали Росію та Україну як антиподи, що мають протилежні ідейно-духовні, морально-етичні, політичні, культурні комплекси [292, с. 153–154].

Після проголошення незалежності України бандерівці отримали можливість легально діяти на території Батьківщини. Для цього в березні 1992 р. була проведена Конференція Українських Націоналістів [465, с. 1; 443, с. 12; 508, с. 2, 5] та був заснований Конгрес Українських Націоналістів (КУН). Він став політичною структурою ОУН(б), що брала участь у виборчому процесі та пропонувала свою програму українському суспільству [754]. Він був зареєстрований як націоналістично-державницька партія та діяла як масова організація, побудована за територіальним принципом [294, с. 78, 111–112, 124, 207].

Стратегія революційного зриву так і не була реалізована, а ідеологічна концепція організації не набула широкої популярності в Україні, але IX ВЗУН (1996 р.) подав специфічну політичну програму. Певною мірою ОУН(б)

пристосувала трактування історичних подій під власний світогляд. Події 1989–1991 рр. були визначені як українська національна революція, яка здійснилася без людських жертв завдяки сприятливим зовнішньополітичним обставинам. На думку членів організації, вагомим фактором був український націоналізм: «без титанічного подвигу ОУН-УПА не було б ні 24 серпня, ні 1 грудня 1991, ні 28 червня 1996 року» [294, с. 64]. Революція вважалася не доведеною до завершення, позаяк владу в державі не отримали виразники української національної ідеї. У зв'язку з цим ОУН(б) критикувала суспільно-політичну, економічну, культурну сфери та пропонувала власну візію державного будівництва [294, с. 62–132].

Отже, ОУН(б) залишалася на консервативних позиціях українського націоналізму. Офіційні документи повторювали базові постулати про націю і націоналізм. Також зберігали елементи доктрини, які розробили С. Бандера, Я. Стецько, та які перегукувалися з творами цих ідеологів текстуально і змістовно. Організація не змогла відмовитися від революційної стратегії, тому намагалася вписати її в сучасний історичний контекст.

Контраст в ідеологічних підходах демонструвала ОУН(з) [584]. Порівняно з ЗЧ ОУН, «двійкарі» були нечисленною групою українських націоналістів. Їхнім головним програмним документом залишалися постанови ІІІ НВЗ 1943 р. [638, с. 40], адже ОУН(з) не скликали великих зборів, а працювали у форматі делегатських конференцій. Утім, ідеологію цієї організації детально віддзеркалювали численні аналітичні матеріали та публікації, авторами яких були провідні діячі. Статті виходили переважно в видавничих осередках організації – «Український самостійник» та «Сучасність» [362, 421]. Їх лейтмотивом було прагнення актуалізації програми до реалій часу [518, с. 3–8], ситуації на Батьківщині та можливості її емпіричної реалізації на противагу доктринерству ЗЧ ОУН [423, 364].

«Двійкарі» орієнтувалися саме на положення ІІІ НВЗ і доповнення соціально-політичного змісту запроваджені на Конференції ОУН у червні 1950 р., адже вони були прийняті в умовах визвольної боротьби та мобілізації їх прихильників. Ці документи запровадили тенденцію до демократизації ідеології, прокламували права людини і громадянина в національній державі, як антагонізм до радянської

тоталітарної системи. Доповнення віддзеркалювали визначення державного устрою Української держави, її демократичну концепцію, соціальної політики, землеволодіння, державного контролю за ключовими економічними секторами [518].

Як і для інших націоналістичних організацій, вихідною точкою для ОУН(з) було поняття нації. Л. Ребет визначав його як духовну, культурну і політичну спільноту [699, с. 42]. Національна належність не потребує кровної чи етнічної спорідненості, тому що не спільне походження, а віра в нього та соціально-психологічна свідомість вважалася націєтворчим чинником. Тобто, українцем може бути кожен, хто хоче ним бути. Формування нації супроводжувалося витворенням національної свідомості, включало загальну емансипацію народу, передусім його соціалізацію. Малося на увазі поширення поняття нації на всі верстви населення і його політичну демократизацію. Базою національного формування було самовизначення народу, яке могло мати різні форми й спрямування – визволення від тиранії, створення незалежної держави, здійснення національної волі тощо [429, с. 14].

Члени ОУН(з) надавали поняттю нації універсального і демократичного змісту: «в самому założenні ідеї нації вміщується, і разом з нею та іманентно з процесом її розвитку народжується і розвивається ідея демократії, – нація не є повноцінною, не є завершеною в своєму рості, не має повної внутрішньої особовості і не є виправдана в своїх аспіраціях, – якщо її життєве здійснення не проходить по демократичному принципі, якщо в ній не є зрілими демократичні прагнення свободи, рівності, братерства» [518, с. 2–10; 519 с. 9]. Внутрішнє зростання нації та демократична самоорганізація народу є паралельними величинами еволюційної динаміки, завдяки яким гарантується існування й реалізація інтересів нації та свобода людини. Тому демократична суть нації скеровувала визвольну боротьбу як на національно-державну незалежність, так і на здійснення індивідуальної свободи, реалізації громадянських прав.

Після Другої світової війни в умовах отримання державної незалежності колонізованих, економічно й політично слабо розвинених народів, існування

«неоімперії» СРСР вважалося членами ОУН(з) історичним рудиментом. Застосування принципу національного самовизначення для світового устрою могло усунути конфлікти за етнічні території, які перебували під окупацією. Питання національного самовизначення мало й зовнішнє спрямування, тому що це був акт «не лише власного самостворення, а й визнання та респекту для такого ж самостворення інших національних спільнот» [429, с. 15]. Малося на увазі, що націоналізм виконував функцію узгодження та синтезу принципів внутрішнього національного самовизначення та зовнішнього інтернаціонального визнання. Утвердження національної держави основним елементом міжнародного ладу дало б, на думку членів ОУН(з), змогу встановити баланс націоналізму та інтернаціоналізму, забезпечити базу для державної й міждержавної організації, усунути конфліктні елементи, перешкодити імперіалізму та агресії, створити збалансовану міжнародну конструкцію на противагу міжнародній анархії, поляризації двох блоків, боротьбі за монополію влади і сили однієї держави [429, с. 19].

Головною ідеєю ОУН(з) було створення української національної держави [522, с. 5–8]. Однак, не маючи безпосереднього впливу на події в Україні, члени організації вважали, що який саме соціальний та політичний устрій матиме держава, вирішуватимуть усі українці, а вони лише пропонують свою концепцію. ОУН(з) рекомендувала устрій, відображений у III НВЗ ОУН, але як основу, а не остаточний варіант. Альтернативою радянській політичній системі був демократичний державний лад, в якому людина користувалася б повнотою політичних і громадянських прав, в якому держава служить інтересам народу. Ідеологи організації виступали за свободу слова, друку, сумління, зборів, політичних партій, повні права національних меншин, незалежність церкви від держави, зрівняння чоловіків і жінок [522, с. 7–8].

Пропонувалося не зберігати комуністичну систему, але й не відроджувати ліберально-капіталістичну. Досягнення національної солідарності, соціальної справедливості не могло бути реалізоване без елементів планового державного господарства. Діапазон застосування форм власності в програмі ОУН(з) був

широкий: державна, муніципальна, кооперативна та приватна. Земельне питання перебувало в площині надання права приватної і кооперативної власності. В промисловості пропонували державну, муніципальну і кооперативну власність, а в дрібному і кустарному промислі – приватну [522, с. 7–8].

Питання економічної та соціальної політики віддзеркалювали публіцистичні й аналітичні роботи ідеологів ОУН(з). Так, А. Камінський у роботі «Соціальна програма нашого руху» (1960 р.) [426, с. 3–8] висловлював прихильність до безкласового суспільства в немарксистській термінології. Він мав на увазі не ліквідацію класу, а усунення політичної, соціальної дискримінації, яка випливала з визнання привілеїв за певною групою. Виключення соціальних обмежень забезпечувало рівність політичних та соціально-економічних шансів усім громадянам незалежно від їхнього походження, національності, соціального профілю. Наступним елементом соціальної політики було визнання соціального забезпечення, як мінімуму позитивної дії з боку держави для громадянина. Йшлося не про створення егалітаризму, а про забезпечення диференціації без дискримінації, надання кожному індивіду гідності, незалежно від інтелектуальних чи фізичних можливостей [424, с. 9–18].

Найцікавішою і новою ідеєю А. Камінського була концепція «усуспільненої власності», розкрита в роботі «Проекція усуспільнення як програмова альтернатива» [425, с. 73–81]. Ця категорія означала реалізацію принципу суспільної відповідальності як співелементу власності, що включав контроль з боку громадян. Усуспільнення вело до деконцентрації власності у вигляді встановлення різних її форм, створення передумов для вільної ініціативи власників в економічному житті. Для А. Камінського власність була усуспільненою «в тому сенсі, що вона передусім мусить виконувати суспільну функцію на користь усієї спільноти за дорученням і під контролем суспільства» [425, с. 77]. Державною усуспільненою власністю передусім мають бути важка промисловість, природні ресурси, великі й середні банки, велика торгівля. Щодо ситуації в сільському господарстві, то найімовірніші три форми власності – приватна, кооперативна та державна. Однак остаточне рішення автор статті покладав на саме селянство –

через установчі збори та селянські з'їзди на місцях. Камінський припускав, що більшість селян цілком природно оберуть приватну форму власності. Проте частина з них залишиться в кооперативних об'єднаннях, або ж працівниками державних сільськогосподарських підприємств. Останні якраз належали до категорії державної усупільненої власності. Наголошувалося на необхідності запровадження не тільки формального, але й функціонального плюралізму в економічній структурі майбутньої Української держави. Такий плюралізм був тотожним до політичного плюралізму, тому в органічному поєднанні вони створювали основи політичної й економічної демократії [686, с. 103]. Отже, Камінський збагатив ідеологічну платформу ОУН(з) у контексті соціальної демократії.

В матеріалах делегатських конференцій і статтях ідеологів ОУН(з) було відображено питання національних меншин. Зокрема вказувалося, що, оскільки кордони УРСР встановлювалися без участі українського народу, після відновлення незалежності буде поставлена вимога ревізії й демаркації кордонів на етнічному принципі. Попри інтеграцію й асиміляцію в модерних суспільствах, держава матиме певний відсоток неукраїнського населення. ОУН(з) декларувала позитивну політику щодо національних меншостей, позаяк це могло вплинути на ставлення національних меншин до української незалежності. Організація відкидала гасло «Україна для українців», пропонуючи принцип рівності громадян. Культурно-національні права меншостей забезпечувалися б конституцією з можливістю міжнародних гарантій, що включали права на освіту на рідній мові, культурної самоорганізації. На створення районів зі спеціальним статусом у межах адміністративно-територіального поділу могли претендувати кримські татари, адже мали історичні права на частину Криму [467, с. 26–28].

У положеннях III НВЗ фігурувало положення про свободу політичних і громадських організацій. Тому ОУН(з) позитивно сприймала демократичні організації української діаспори і співпрацювала з ними для виконання спільних завдань, що було зафіксовано в постановах IV Делегатської конференції, яка відбулася 27–28.08.1966 в Ноттінгемі, Велика Британія [514, с. 46–47; 504, с. 43–

45]. Зокрема, визнавалася потреба в об'єднанні еміграційних сил в одному центрі. Таке об'єднання пропонувалося створити на базі Української Національної Ради, до якої вступила ОУН(з). Планувалося знайти компроміс з іншими національними групами. З іншого боку, організація протиставлялася всім українським угрупованням, що, на їх думку, практикували антидемократичну діяльність. Це стосувалося ЗЧ ОУН і надбудови АБН, чиї радикальні погляди компрометували українських визвольний рух [633].

ОУН(з) від початку утворення визначила дві мети діяльності: допомога в боротьбі українського народу за національне визволення і відновлення державності та збереження українців в діаспорі, як окрему етнічно-культурну спільноту. Проте щодо першого і головного завдання члени організації ставили наголос на своїй допоміжній ролі. Вони не претендували на керівну роль у визвольному русі в Україні й засуджували такі амбіції інших еміграційних формувань, зокрема й ЗЧ ОУН. Вважали, що визвольна боротьба не може бути керована з-за кордону, а українці на Батьківщині повинні в своєму середовищі створити силу, що прагне до самостійного державного життя [499, с. 2–12].

Члени ОУН(з) відстоювали встановлення зв'язку з Батьківщиною, щоб вивести населення з тоталітарної ізоляції. «Двійкарі» аналізували зміни суспільно-політичної ситуації в Україні й спостерігали виникнення, за їх термінологією, українського демократичного руху (УДР), який виріс переважно з лівого напрямку політичної думки. ОУН(з) вважала недоцільним створення націоналістичних організацій керованих із закордону в умовах тоталітарного режиму. Тому організація орієнтувалася на наявні опозиційні сили в УРСР, хоча їх ідеологія та світогляд не співпадали. УДР характеризувався як марксистсько-соціалістичний, який виступав за реформування УРСР, а не за створення національної держави як ОУН(з). Втім, «двійкарі» вважали за необхідне надавати допомогу, позаяк вважали УДР продуктом тодішніх обставин, що склалися в Україні [506, с. 2–17].

В таких реаліях основною стратегією організації було пройняти представників УДР українськими державницькими ідеями. Голова ОУН(з) Р. Ільницький висловлював думку, що «треба вести політику так, щоб в Україні

постав суцільний фронт українських державників – від скрайніх правих до скрайніх лівих, тобто комуністів-патріотів» [499, с. 7]. В його розумінні на фронті боротьби за державність було місце для націоналістів і комуністів, прихильників ідеалістичної та матеріалістичної ідеології, для послідовників релігійних доктрин та атеїстів. Отже, було сформульовано прагматичний підхід до визвольної боротьби, який ґрунтувався не на «революційному зриві», а на підтримці «антирежимної динаміки» у будь-якому форматі.

Детальніше стратегію «мирної революції» розробив А. Камінський. Її вихідною точкою була думка, що з 1950-х рр. в обставинах контролю українського суспільства радянськими органами безпеки, перспективи і шанси революційної діяльності були відсутні. Бракувало й психологічного ґрунту для розгортання підпільної мережі. Успішне завершення революційної діяльності визначалося комбінацією трьох факторів: сила власного революційного потенціалу, слабкість ворожого потенціалу і сприятлива міжнародна кон'юнктура. Цей стратегічний трикутник вимагав нового осмислення та адаптації до історичних умов. Боротьба перейшла з наступальної в оборонну в тому сенсі, що трансформувалася в заступництво національної ідентичності, яка знищувалася засобами терору та русифікації. Йшлося про те, щоб зберегти українську спільноту, не допустити асиміляції [632, с. 117].

Водночас потрібно було скерувати невдоволення обставинами утисків, пасивний опір чи внутрішнє протистояння в русло суспільної «антирежимної динаміки». Вона могла б допомогти не лише у збереженні українського потенціалу, а й перейти у фактор політичної дієздатності, який за потужністю був би співмірним із революційним. Враховуючи оперативну силову спроможність органів безпеки СРСР, наголошувалося на необхідності застосовувати легальні, напівлегальні та нелегальні заходи, які б робили цю суспільну динаміку стійкою. Іншими словами, створення «безструктурної організованості», яка при ослабленні ворожого потенціалу могла б перейти у виразно організований рух [632, с. 118].

В центрі цієї стратегії була «ставка на українську людину усюди, де можна було на неї ставити» [632, с. 118]. У результаті був розрахунок на правозахисні

рухи, антирежимні культурологічні формування, протести, страйки, громадянський спротив в економіці, а також на еволюційні прояви і тенденції в партії та адміністрації. Концепція мирної революції була віддзеркалена в постановах VI Делегатської Конференції ОУН(з), що відбулася 20–21.10.1979 р. у Бредфорді, Велика Британія [281]. Були визначені такі її елементи: формування національної свідомості, політичної культури у протиставленні до тоталітаризму, створення незалежної культури, неофіційної суспільної, політичної, релігійної і філософської думки, створення неформальних громадських структур як суспільних баз збереження української ідентичності, сприяння вирощуванню культурних і політичних еліт, підтримка та ініціювання громадських, культурних і політичних заходів, які б допомагали поширенню еволюційних тенденцій в суспільстві. Головною особливістю мирної революції було те, що вона не змітає докорінно старі владні структури, а паралельно створює нові, як своєрідна форма революції знизу [281, с. 70–71].

В рамках цієї доктрини ОУН(з) підтримувала Народний Рух України, Українську Гельсінську Групу та її закордонне представництво, Товариство «Пам'ять», Товариство рідної мови ім. Т. Шевченка та ін. організації, підкреслюючи, що ЗЧ ОУН вважало їх «вислужниками окупантів» [633, с. 118–119]. VIII Делегатська конференція, яка відбулася 7–8.06.1991 в Ноттінгемі, висловлювала підтримку та сприяла об'єднанню демократичних сил в Україні, серед яких Демократична партія України, Українська республіканська партія, Партія демократичного відродження України та ін. [282, с. 52–53]. Розвиток подій в СРСР та конкретно в Україні в 1980–1990 рр. підтвердив доцільність ставки на мирну революцію.

Отже, ОУН(з) пройшла шляхом еволюції від радикального до демократичного націоналізму, акцент змістився зі створення доктрини на папері на актуалізацію практичної діяльності. Ідеологія організації не претендувала на ексклюзивність, а була відкрита до впливів інших ідейних течій. Прагматичний підхід до історичних обставин діяльності сприяв постійній еволюції стратегії й тактики визвольної боротьби ОУН(з).

Український націоналістичний рух належав до тієї частини політичного спектру українського суспільства, яка абсолютною цінністю і метою вважала українську державність. Відмінність фракції ОУН під керівництвом А. Мельника полягала у іншому способі сприйняття дійсності та методах її перетворення [635, с. 53–54]. Часто ОУН(м) характеризують як консервативну, проте на відміну від бандерівців, вона згодом відмовилася від принципів революційної доктрини та елементів інтегрального націоналізму. Основою для аналізу ідеології організації є матеріали Великих Зборів ОУН(м). Вони дають змогу простежити зміни в політичній програмі, методології діяльності, візії дійсності.

Після римського II ВЗУН 1939 р. ОУН(м) деякий час не запроваджувала змін до програми. Після Другої світової війни й формування організаційної мережі в еміграції постала потреба аналізу історичного досвіду і адаптації до нових обставин діяльності. Це було зроблено на III ВЗУН (1947 р.), результатом якого стало прийняття нової програми організації [155, арк. 1–5; 205, арк. 1–6].

Нова програма містила базові ідеологічні постулати, як-от визначення нації як найвищої форми організації людського суспільства, історична тяглість українського народу, потреба державної суверенності, як єдино можливої форми існування нації для забезпечення її органічного розвитку [205, арк. 2]. Як спосіб реалізації мети організації було визначено національну революцію, до якої мають долучитися всі соціальні елементи та національні політичні сили [155, арк. 3а]. В цьому контексті еміграцію трактували як важливий, але допоміжний чинник визвольної боротьби.

За програмою ОУН(м) устрій Української Держави має бути побудованим на засадах народовладдя. Однак на перехідний період пропонували створити сильну владу, що забезпечить перемогу національної революції [205, арк. 2а]. Це положення було збалансоване твердженням про прийнятність існування різних політичних сил та конкуренції між ними й можливість організації загальнонаціонального фронту [155, арк. 3а]. Так було задекларовано консолідаційний підхід, який мельниківці намагалися реалізувати в еміграції.

Важливим елементом ідеології організації був «національний солідаризм», концепція якого була розроблена О. Бойдуником [607]. Він був журналістом, політичним діячем, учасником націоналістичного руху, членом ОУН з моменту створення організації, входив до складу Проводу ОУН(м) та був ініціатором створення в еміграції УНРади (1948), яку очолював два терміни. Його концепція вела ідейну лінію від «націократії» М. Сціборського, який пропонував своєрідний третій шлях, тобто виступав як проти марксизму, так і проти капіталізму. Такий підхід передбачав прагнення до єдності та співпраці всіх соціальних прошарків, орієнтація на спільні інтереси нації [139, арк. 4а]. У програмі він втілений у принципі народовладдя, як солідарній співпраці й відповідальності всіх станів народу, об'єднаних у законодавчих, представницьких та виконавчих органах держави [606, с. 141–151]. Солідаризм проявлявся у тезах про необхідність дотримуватися зв'язку еміграції з Батьківщиною, співучасті у визвольних процесах.

Національний солідаризм за суттю наближений до теорії корпоративізму. Однак його доповнили ліберально-демократичними елементами, щоб усунути асоціації з фашизмом. На ідеологічній Конференції ОУН(м) у червні – липні 1948 р. [331] були задекларовані ідеї рівності, толерантності, забезпечення права і можливості критики політичної влади, постійного контролю дій влади через громадський осуд та судовою владою. Також зазначалося, що «народовладний устрій, спертий на ідеї свободи людини й солідарності станів, є тією новою суспільною системою, в якій знайдуть своє продовження органічні процеси національного зростання, через ліквідацію соціальних антагонізмів» [331, с. 31]. Однак лейтмотивом висновків Конференції є думка, що саме український націоналізм є рушійною силою встановлення такого ладу, а ОУН(м) має еволюціонувати для його утвердження.

Діяльність щодо консолідації еміграційних сил та корекція ідеологічно-програмних засад організації свідчила про прийняття ОУН(м) необхідності змін відповідно до суспільно-політичної реальності. О. Бойдуник у спогадах про III ВЗУН характеризував його як переломний момент та засвідчував усвідомлення

потреби модернізації ідеології [606, с. 149–150]. Подальша діяльність в цьому напрямі розтягнулася у часі, тому що значна частина провідного активу та членів ОУН(м) емігрували в різні країни та адаптувалися до еміграційного життя.

IV ВЗУН (1955 р.) не вніс радикальних змін в ідеологію ОУН(м) [321; 288, с. 349–351], вони були зведені до стилізації низки положень. Як результат співпраці з ДЦ УНР в екзилі та участь у створенні УНРади висловлювалася потреба подальшої консолідації еміграційних кіл навколо неї. Також з'явилося зазначення, що в державному будівництві ОУН(м) спирається на державотворчі традиції української історії, особливо на досвід створення самостійної держави в 1917–1919 рр. ДЦ УНР в екзилі був офіційним продовженням існування Української держави і протиставлявся керівництву УРСР. Приєднання ОУН(м) до ДЦ УНР в екзилі було ознакою фундаментальної зміни політичної стратегії організації порівняно з міжвоєнним періодом. Цей крок засвідчив відмову від політичного домінування на користь консолідації зусиль довкола ідеї правонаступництва та легітимності державного континуїтету УНР. Навіть голова ПУН М. Плав'юк став останнім президентом УНР в екзилі. Після проголошення незалежності України він передав повноваження новообраному Президенту України Л. Кравчуку [296]. Це стало підтвердженням довготривалості державотворення на території України.

V (1964 р.) і VI (1965 р.) ВЗУН відбулися з проміжком в один рік, що пов'язано зі смертю очільника організації А. Мельника. Їх можна розглядати спільно, адже на першому з них мали місце програмні зміни, а на другому – устроєві [127, 154, 293]. Це був кризовий та перехідний етап, адже у офіційних резолюціях і постановах простежувалися певна розгубленість і дисонанс.

З одного боку, знайшла розвиток теза про необхідність української національної революції. ОУН(м) визначала себе як політично-революційна організована форма українського націоналізму в боротьбі за національне і соціальне визволення українського народу [293, с. 33]. Зберігалася надія на революційний вибух в Україні після якого національні сили революції організують регулярну армію, а революційний провід обійме всю владу в країні, до встановлення цивільної влади [293, с. 28–29]. У зв'язку з цим висловлювали

потребу проведення військового вишколу націоналістичної молоді в країнах поселення [293, с. 57]. З іншого боку, аналіз тогочасної ситуації в УРСР визначав, що не має можливостей для масштабної збройно-революційної акції [293, с. 54].

На V ВЗУН ОУН(м) було сформульовано певний наратив, що визначав українців як поневолену націю. СРСР розглядався як остання колоніальна імперія, а Росія, як її метрополія. Після розпаду Російської імперії 1917 р. її різні народи проголосили курс на створення національних держав. Актом від 22.01.1918 Україна стала незалежною державою. Бажаючи відновити стару імперію в новій формі, більшовики окупували УНР та позбавили її суверенності. Територію України силою включити до складу СРСР. Проти колоніальної і насильницької політики більшовиків український народ безперервно вів боротьбу. Під час Другої світової війни український народ виступив як проти Німеччини, так і проти СРСР у збройній формі. Після війни СРСР опинився в таборі переможців і підпорядкував країни Східної Європи нав'язавши їм колоніальну залежність. СРСР вів політику русифікації, денаціоналізації (злиття націй), обмеження української політичної думки та культурного розвитку. Керівництво УРСР було представлене ставлениками Росії і діяло на її користь. Виходячи з цього, Україна вважалась окупованою і перебувала у положенні подібним до колоній, що експлуатувалися економічно і пригноблювалися культурно. Такий зміст світогляду визначав мету, завдання, стратегію діяльності ОУН [293, с. 69–73].

ОУН(м) визначала найголовнішою метою відновлення незалежності України, адже лише самостійна держава була передумовою самобутнього розвитку нації в усіх сферах життя: духовній, господарській та політичній [293, с. 16]. В такій державі націоналізм є ментальним фактором, що представляє національну спільноту природним утворенням, кристалізує національну свідомість на основі артефактів, як спільне походження, історія, мова, успадкування легітимності претензій на певну територію.

Характеристика устрою Української держави була доповнена положенням про республіканську форму правління на чолі з президентом і урядом, підзвітними перед законодавчим органом. Всім громадянам, без огляду на їх етнічне

походження, віросповідання, гарантувалося право участі у політичному житті, рівні громадянські права. Етнічним і релігійним групам забезпечувався вільний розвиток їх культури. Національна окремішність не виключала співпраці націй у міжнародних об'єднаннях [293, с. 18–19]. Базовою цінністю було поєднання особистого і спільного блага «тому, що нація є втіленням збірних інтересів її складних частин, збереження єдності, сили і політичної свободи, нації вимагає солідарної співпраці її складників і підпорядкування їх вулчих інтересів загальним інтересам» [293, с. 17]. Однак національна солідарність не обмежувала ініціатив чи конкуренції.

Окрему увагу приділяли формату економічної системи майбутньої держави. Вважалося, що Українську республіку слід було розбудовувати на засадах кооперації, а також співіснування приватної, самоуправної (тобто комунальної) та державної форми власності. З одного боку, за мету державі ставили стимулювання приватної ініціативи в економічних відносинах, з іншого – наголошували на потребі державного планування щодо виробництва у загальнонаціональному масштабі, розподілу державою матеріальних благ серед населення та виключно державної власності у важкій промисловості, транспорті, зв'язку й фінансово-кредитній системі [683, с. 57–63].

Після смерті багаторічного лідера А. Мельника та низки впливових членів організації (О. Бойдуника, М. Капустянського, О. Бойківа) до керівництва ОУН(м) увійшло нове покоління націоналістів. Організацію очолив О. Штуль-Жданович [481, с. 1], а провідними членами були М. Плав'юк, Б. Гасюк, Я. Гайвас, З. Книш, П. Дорожинський та ін. Після тривалої ідеологічної стагнації мельниківці наважилися змінити ідеологічне обличчя, що ґрунтувалася на проведеній переоцінці ситуації на Батьківщині та міжнародній арені.

VII ВЗУН 22–28.08.1970 в Лондоні став переломним для ОУН(м), як в історичній площині, так і в осмисленні місця у визвольному русі [366, с. 1, 4; 482, с. 1; 333, с. 1]. Матеріали ВЗУН [333] засвідчують, що ОУН(м) відслідковувала еволюційні зміни у ідейних поглядах українських «визвольних сил» на Батьківщині та встановила з ними контакти. Однак, виконуючи допоміжну функцію, ОУН(м)

визначила свою історичну місію – бути співучасником і співтворцем визвольних процесів в Україні. Хоча в УРСР у 1960-х рр. ще не існувало масового організованого спротиву радянському режиму, ОУН(м) намагалася сприяти національним проявам. Встановленням зв'язку з Батьківщиною організація намагалася повернути собі суб'єктність. Активну громадськість не можна було назвати націоналістами, однак їхні ідеї були суголосними з поглядами ОУН(м) [657, с. 338–339], тож організація готова була з ними співпрацювати, незважаючи на різні ідеологічні переконання [691, с. 338–339].

Підтвердження цієї співпраці знаходимо навіть у радянських документах [269]. У доповідній записці КДБ вказано, що О. Штуль значно укріпив організацію та активізував антирадянську діяльність. За їх інформацією ОУН(м) першою вдалося отримати самвидавні матеріали та розповсюджувати їх за кордоном. Також ОУН(м) користувалася у власних цілях програмою «культурного обміну» для встановлення додаткових зв'язків з громадянами СРСР.

VII ВЗУН дав концептуальні відповіді на питання, що стали перед націоналістичним рухом. Було висунуто гасло «Україна – спільне добро для всіх її громадян», а О. Штуль розробив його означення. Основний заклик VII ВЗУН протиставлявся радикальному гаслу «Україна для українців», яким послуговувався український націоналізм в минулому. Політиці поневолення націй і людини, український націоналізм протиставляв принцип рівноправності суверенних національних держав, народоправ'я і міжнародний солідаризм [333, с. 82]. Гасло «Україна – спільне добро для всіх її громадян» тлумачили як готовність залучати до цієї боротьби всіх національних меншин України [333, с. 83]. Першочерговим завданням українського націоналізму проголошувалася боротьба за «такий суспільний і державний лад, при якому кожна людська особистість, визволена від економічного, соціального, національного поневолення і упослідження, зможе розвиватися як суцільна і творча індивідуальність» [333, с. 78].

Висвітлювалася актуальна міжнародна ситуація та було наголошено на неминучому банкрутстві комуністичної доктрини. Було визнано, що не тільки український народ, але й інші народи СРСР поневолені російським імперіалізмом і

шовінізмом. Вони були визначені союзниками українського націоналістичного і загального руху опору [333, с. 68]. Була висловлена теза, що «Україна визволиться тільки разом з іншими народами, бо наш історичний досвід заперечує всяку мрію про ізольований успіх» [333, с. 8–9], що знайшла підтвердження 1991 р. Тобто, лише самостійні народи зможуть визначити найраціональніші форми співжиття, зберігати природні інтереси та власне обличчя. Відродження ідейно-політичного мислення у такому напрямі спонукало ОУН(м) відродити та актуалізувати гасло, що визначив О. Ольжич «Свобода народам! Гідність людині!» [333, с. 71].

В тезах Великого Збору було розширене трактування нації та націоналізму. Вони визначалися як рушійні сили людського розвитку і поступу. Нація, як явище універсальне, означає державну, етнічну та історично-соціальну окремішність. В цьому контексті націоналізм визначають як «свідоме чи підсвідоме прагненням нації до самовиявлення і повного розвитку її духовних і фізичних властивостей» [333, с. 76], що виявляється у національній свідомості й патріотизмі, у національно-визвольному русі, політичній думці, культурі. Він полягає в тому, що людина кладе в основу суспільного світогляду належність до своєї нації і керується в діяльності благом для своєї нації. В такому варіанті націоналістичний світогляд був суголосним з поглядами учасників руху опору в Україні [333, с. 81–82], що було певною мірою обґрунтуванням для співпраці з ним ОУН(м).

Аналіз матеріалів VII ВЗУН дає підстави для висновку, що керівництво організації усвідомлювало, що потрібно реорганізовуватися і змінюватися, для того щоб краще схопити суть актуальних процесів у світі. Очевидно, що ідеологія українського націоналізму не могла розглядатися ізольовано від ідеологічних рухів інших націй. Лідери ОУН вказували, що Україна має бути державою нації і служити її інтересам. Проте доктрина націоналізму – це лише базове оформлення соціального і політичного ладу в світі. Вона має бути прив'язана до конкретної ситуації з обставинами.

Було визначено, що організація стоїть на засадах демократичного ладу, політичного плюралізму та правопорядку, заснованого на повазі до прав людини і національних меншин, тож «ідеологія Українського Націоналістичного Руху йде

вперед, відбиває найновіші здобутки й досягнення та з'єднує їх в одне ціле з прагненнями і потребами нації» [333, с. 79]. Було скореговано тлумачення «національної революції»: «не лише збройний, але й духовний процес, в якому повинні брати участь всі творчі сили українського народу, духовні і політичні» [333, с. 87].

Під час VII ВЗУН було вперше артикульовано необхідність модернізації ідеологічної платформи, бо вона не може існувати відокремлено від тенденцій суспільно-політичної думки та історичного контексту. Перш за все проголосили, що ОУН(м) відкидає ідеологічний догматизм, заснований на претензії на абсолютність і виключність політичної істини [333, с. 80]. ОУН(м) продовжила лінію консолідації й визнання ідеологічної багатоманітності для спільної боротьби різних політичних сил за незалежність України. Приймаючи існування трьох націоналістичних організацій і низки українських політичних партій, ОУН виходила з таких положень: абсолютна єдність і монополізація суспільно-політичного життя за радянським зразком неприродні для української духовності; різногранність політичної думки й існування поруч з ОУН інших політичних груп і течій є нормальною [333, с. 87]. Всенаціональний фронт боротьби під проводом спільного політичного центру в еміграції розумівся як співпраця різних політичних сил.

Таким координаційним центром ОУН(м) вважала ДЦ УНР, хоча й визнавала кризу екзильного уряду. Він мав би скріплювати внутрішній фронт і давати моральну силу українському народові в боротьбі за вільне державно-національне буття, репрезентувати українське політичне життя та політичні змагання українського народу перед світовим співтовариством, організовувати спільні виступи від імені всієї української громади та узгоджувати суперечності в українському організованому житті [333, с. 86].

Тези VII ВЗУН довго були актуальні для ОУН(м), бо наступні Великі Збори не вносили кардинальних змін до програми та ідеологічної бази організації [140; 372, с. 1; 373, с. 1; 374, с. 1; 468, с. 2–31]. Однак з другої половини 1970-х рр. в Україні громадські й політичні події були доволі динамічними. Незважаючи на

репресивні заходи, формувалися опозиційні групи та спілки. На подальшу діяльність ОУН(м) значно вплинуло створення УГГ. Зростали особисті контакти української діаспори і виселених з СРСР дисидентів. Екологічна катастрофа в Чорнобилі ще більше зацентрувала увагу на політичних слабкостях радянської влади і неспроможності розв'язувати нагальні проблеми. Прихід М. Горбачова до влади і політика «перебудови» сприяли виникненню нових опозиційних сил.

Зміна суспільно-політичної ситуації обумовила необхідність її оцінки та адаптації до неї стратегії діяльності ОУН(м). 1988 р. було проведено XI ВЗУН [439, с. 1; 659, с. 233]. Незмінним залишалося твердження, що українці – це державний народ, який вже пройшов етап самовизначення і має прагнення відновити свою незалежність. Проте Провід організації зробив крок до пом'якшення риторики. Супротивником націоналістичного руху визначили російський імперіалізм, а не російський народ (з опозиційними силами якого були готові співпрацювати у правозахисній сфері) [416, с. 31]. Попри задекларовану боротьбу з комунізмом, ОУН(м) висловлювала підтримку комуністам, які долучилися до боротьби за національні права народів СРСР і визнавали право на самовизначення [416, с. 31].

Передбачаючи наближення розпаду СРСР, на XI ВЗУН 1988 р. постало питання про візію української суверенної держави. ОУН(м) виступила за право всіх політичних партій пропагувати свої концепції державного устрою, соціально-економічного та культурного розвитку [484, с. 85]. У середовищі вільної конкуренції ідей українські націоналісти могли б пропонувати свій підхід до державного життя. Національна диктатура мала сенс у 1920–30-х рр., як реакція на стан безконтрольної анархії 1917–1921 рр. 70 років «диктатури пролетаріату» і комуністичної монопартійної влади викликали невдоволення населення України, тому встановлення диктатури іншої політичної сили було недоцільним [484, с. 85].

ОУН(м) пов'язувала майбутню державу лише з демократичним устроєм. Націоналісти пропонували понадкласовий підхід до розв'язання соціальних і суспільно-політичних проблем української нації. Права людини і громадянина повинна гарантувати конституція, а весь народ буде джерелом влади і через вільний вибір матиме представників. Визнавалася свобода творчості, політичних і

релігійних переконань, свобода преси та інформації та гарантія громадянських прав незалежно від національної належності [507, с. 107–108]. Виступали за українську мову як державну, проте гарантували всесторонній розвиток мов інших національностей. Прийнятний зараз термін «національні меншини» не використовувався, щоб уникнути будь-якої дискримінації. В економічному секторі визнавалося право на приватний і кооперативний господарський розвиток, залишаючи під державним контролем лише стратегічні галузі, від яких залежить безпека держави. Інтереси робітників міг вільно відстоювати профспілковий рух.

ОУН(м) проявила ревізійністську тенденцію в перегляді ідеологічних позицій українського націоналізму. Очевидно, що основні принципи та вихідні ствердження (природність нації, органічність національної держави, відданість національним інтересам) залишалися поза дискусією. Проте виключалися такі елементи світогляду, як ірраціоналізм, волюнтаризм, ексклюзивність, культ сили, елітаризм, ідеологічну тотальність, характерні для націоналізму міжвоєнного і воєнного періоду. Тоді це було пов'язано з підпільно-революційною тактикою боротьби, але в 1980-х рр. було неактуальним. Аналізуючи досвід радянського режиму, націоналісти встановили зв'язок між ідеологічним догматизмом і політичним тоталітаризмом, який є неприйнятним для українського суспільства. Тому редагування доктрини українського націоналізму мало сенс для надання привабливості, зрозумілості для українців і мобілізації людей для організованого втілення цілей ОУН(м).

Власне самі українські націоналісти ідентифікували свою ідеологію як «визвольний націоналізм», що визнавав право пригноблених народів на самовизначення. По суті, це був синкретизм елементів інтегрального (підкорення інтересів особистості інтересам держави, риторика жертвовності, самопосягати) і ліберального націоналізму (право нації на самовизначення, визнання інакомислення, прийняття співжиття націй, визнання демократичних свобод особистості). Держава визначалася найвищою цінністю, проте влада мала узгоджуватися з правами особистості. Вільний розвиток націй визначався необхідною умовою прогресу людства, водночас акцентувалося на особливих

характеристиках власного народу. За термінологією Е. Сміта це близько до поліцентричного націоналізму [638, с. 203–204]. Він визнає природність і правомірність існування інших культурних спільнот, ідеї та інституції яких теж варті уваги. Безперечно, для поліцентричного націоналізму на першому місці стоять, передусім, інтереси власної групи, проте вона може увійти до «товариства націй» на рівних правах з іншими, не претендуючи на власну винятковість. Такі прагматичні ідеологічні зміни були результатом тривалого перебування ОУН(м) в умовах західних демократій і мотивувалися протиставленням тоталітарному радянському режиму [638, с. 202–203].

Зміни в ідеологічній площині призвели до перетворень у політичній практиці. У травні 1993 р. ОУН(м) провела перший в Україні XII ВЗУН [375, с. 1; 450, с. 2; 451, с. 2]. Він засвідчив, що організація й далі заперечуючи принцип партійності для націоналізму (її зареєстровано в Україні як «громадську організацію») [659], перетворилася на політичне утворення націонал-демократичної орієнтації. Збір ухвали програму, у якій наголошувалося на тому, що український націоналізм є засобом боротьби за універсальні права найширших верств, що це – демократичний рух, який не претендує на виключність та ідеологічну монополію [635, с. 44–45].

Отже, основою ідеології трьох фракцій українського націоналістичного руху в діаспорі були незмінні базові постулати: нація, як органічна й найвища форма спільноти, національний принцип побудови держав, пріоритет національних інтересів та цінностей, ідеалістичний світогляд. Політичним ідеалом та ядром політичних програм була Українська національна держава, однак способи її досягнення та концепції побудови були варіативними. ЗЧ ОУН, незважаючи на зміну умов діяльності, мали консервативний підхід до своєї доктрини. Вони відстоювали актуальність її постулатів, особливо збройної визвольної боротьби та вписували її в нові геополітичні умови. ОУН(м) та ОУН(з) під впливом історичних обставин та перебування в західних країнах поступово вносили зміни в ідеологію та програму та перейшли до демократичного націоналізму. Можна констатувати, що визначальний вплив на зазначені траєкторії розвитку ідейних систем організацій мали особисті погляди і переконання їхніх лідерів.

РОЗДІЛ 3. ОСНОВНІ НАПРЯМИ ДІЯЛЬНОСТІ УКРАЇНСЬКИХ НАЦІОНАЛІСТИЧНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ ДІАСПОРИ

3.1 Громадсько-політична діяльність

Громадсько-політична діяльність українських націоналістичних організацій діаспори підпорядковувалася ідеологічній доктрині, суть якої полягала у застосуванні національного принципу в організації світового устрою. Відновлення незалежності України було головним прагненням націоналістів та метою будь-яких проявів політичної активності. Визвольні стратегії були широко окреслені в їхніх офіційних документах, однак плани на папері не завжди відповідали реальним можливостям їх реалізації.

ЗЧ ОУН, з одного боку, формулювали «примат власних сил», тобто українська зовнішня політика мусила бути незалежною від сторонніх сил та чинників і мала орієнтуватися на «революційні процеси» в Україні і сили, що виникали в їх результаті [315, с. 175]. З іншого боку, намагалися вписати свої політичні акції в біполярну систему післявоєнного світу, вплинути на внутрішню ситуацію в СРСР засобами міжнародної політики, пришвидшити його розпад шляхом розгортання національних революцій [338, с. 168–187; 315, с. 302–324; 341, с. 167–196; 330, с. 157–167]. ОУН(м) та ОУН(з) сформулювали адаптовану до реалій стратегію, що полягала у допоміжній ролі еміграції, як співтворця визвольних процесів в Україні [293, с. 111–112; 499, с. 2–12]. Тому намагалися акціями в західному світі викликати відповідні реакції на Батьківщині, підтримати діяльність опозиційних сил.

Громадсько-політична діяльність націоналістичних організацій мала декілька векторів: 1) середовище української діаспори, що передбачало участь в координаційних надбудовах українських громад; 2) країни поселення, що були ареалом політичних акцій; 3) територія України та українці, які перебували під радянською владою.

Аналізуючи політичну діяльність націоналістичних організацій, можна виділити такі напрями: інформаційна діяльність щодо інтересів української нації та

інших «поневолених народів» у створенні незалежної держави; мобілізація світової громадської думки для розбудови спільного антибільшовицького фронту; захист українських політичних в'язнів; підтримка опозиційних сил у СРСР, щоб прискорити його розпад.

Ці напрями втілювались у формах, можливих в умовах західних країн, як-то інформаційні кампанії у формі надсилання листів та звернень до державного керівництва країн поселення українців, розповсюдження листівок і періодичних видань; дослідження та висвітлення злочинів радянської влади й негативних наслідків її політики; масові політичні акції, маніфестації, протести як публічне вираження суспільно-політичних настроїв української громади за кордоном; встановлення зв'язку і співпраця з аналогічними визвольними рухами інших народів; дипломатична робота зі світовими лідерами, послами, військовими та міжнародними організаціями; співпраця з інтелектуальними, студентськими, профспілковими, церковними колами задля підтримки націоналістичного руху та його політики.

Перманентною проблемою української діаспори була консолідація громад в координаційному осередку та створення надорганізаційної надбудови для співпраці політичних та ідеологічних груп. Вона втілювалася в існування в еміграції численних громадських організацій, які претендували на представництво української нації у вільному світі чи українського визвольного руху. Це, зокрема, Закордонне представництво Української Головної Визвольної Ради (ЗП УГВР), Державний Центр Української Народної Республіки в екзилі (ДЦ УНР), Світовий Конгрес Вільних Українців (СКВУ), Організація Оборони Чотирьох Свобід України (ООЧСУ), Конгрес Української Вільної Політичної Думки (КУВПД) та ін. Націоналістичні організації ініціювали створення деяких з них, або долучали своїх представників до керівних структур громадських організацій та проводили спільні політичні заходи.

З одного боку, така співпраця знижувала ефективність політичної взаємодії діаспори, а з іншого, могла стати полем нових конфліктів. Наведемо декілька прикладів. Так, ЗЧ ОУН підтримували ЗП УГВР до 1948 р., але через особистісні,

ідеологічні, стратегічні непорозуміння взаємодія була припинена. З цією структурою почала співпрацювати новоутворена фракція ОУН(з). 1948 р. для порозуміння самостійницьких сил була створена УНРада, як законодавчий орган Української екзильної держави. Але вже після другої Сесії УНРади 1950 р. бандерівці вийшли з її складу і перейшли в опозицію до неї [302, с. 372–384; 409, с. 8–10]. Аналогічні ситуації виникали перманентно, навіть попри спроби провідних діячів націоналістичних організацій порозумітися [235, 252].

Задекларована консолідаційна політика ОУН(м) була започаткована 1945 р. на I Об'єднаній конференції українських еміграційних організацій, яка була платформою перемовин між представниками різних політичних сил [37]. В цьому напрямі працювали в Координаційному українському комітеті (КУК), створеному 14.07.1946 в результаті порозуміння восьми українських партій і організацій, однак ЗЧ ОУН відмовилося від співпраці [33, 442, 444]. Внаслідок тривалих перемовин і дискусій учасників об'єднання була створена УНРада на основі Державного Центру УНР. 16–20.07.1948 в м. Аугсбург (Німеччина) відбулася її перша сесія [150].

Участь ОУН(м) у створенні УНРади разом з українськими демократичними партіями продемонструвала, що організація відступила від претензій на домінування у політичному житті. А. Мельник відстоював ідеї консолідації українських демократичних сил. На його думку «ніяка група не є в силі винести, сама одна, цілої української справи на своїх плечах» [74, арк. 2–4]. Він заперечував претензію на ідейну гегемонію та стверджував, що намагання ЗЧ ОУН монополізувати суспільно-політичний сектор призводить до поглиблення конфронтації у визвольному русі. Підставами для критики ЗЧ ОУН було відстоювання УГВР як центру об'єднання та створення перепон у підготовці скликання УНРади [701, с. 111–124]. Як продовження цих ідей, ОУН(м) підтримувала СКВУ, як реалізацію ідеї А. Мельника про заснування координаційного центру української діаспори [51, арк. 154–157].

А. Мельник відстоював ідею національної єдності та співпраці всього організованого українства незалежно від партійної та ідеологічної належності [288,

с. 232]. 1946 р. він зазначав, що націоналізм пройшов певну політичну ізоляцію для кристалізації світогляду. На його думку, період внутрішнього оформлення організації минув, тому «наша організація вже може собі дозволити коаліцію без ризику втратити питоме обличчя. З другого боку, наші політичні позиції за межами краю не різняться від позицій інших українських державників. Звідси можливість стислої співпраці всіх українських політичних чинників» [74, арк. 2зв. – 3зв].

На тлі розпорошення повоєнної еміграції по різних країнах певною мірою послаблювався політичний сектор і роздроблювалися громадські об'єднання. В цих обставинах 1957 р. А. Мельник у виступі на відзначенні 25-річчя УНО висловив пропозицію створення Світового Конгресу Українців [288, с. 233; 547, с. 1, 3]. Така ідея ґрунтувалася на тому, що проблема консолідації вже була об'єктом перемовин низки організацій. Зокрема, з 1947 р. діяла Панамериканська українська конференція (ПАУК), яка представляла українців американських континентів [63, арк. 171–173]. На її нарадах висловлювали думку про створення СКВУ [82], а на думку А. Мельника, власне ПАУК могла б стати його основою [500, с. 2]. Документи свідчать про активну інтеграцію націоналістичних організацій у цей процес [10; 56, арк. 35–36; 80, арк. 51; 110, арк. 108; 118, арк. 4–5].

СКВУ був створений 1967 р. [114, арк. 5–6]. Перший Конгрес відбувся 12–19.11.1967 у Нью-Йорку за участі близько тисячі делегатів, зокрема представників націоналістичного руху [162]. Серед учасників Конгресу були АБН, ЗЧ ОУН, МУН, ОДВУ, ОУН(з), ОУН(м), СКР ІСНО, ТУСМ, УНЄ, УНО та ін. [316, с. 449–454]. СКВУ стала вищим координаційним надпартійним органом для громад та організацій української діаспори. Згодом 1978 р. його очолив провідний діяч ОУН(м) М. Плав'юк [268].

Роль конгресу полягала в об'єднанні української діаспори, діяльності для запобігання втраті національної ідентичності українських емігрантів у другому, третьому поколіннях, концентрації й спрямуванні сил на розбудову української освіти, культури, науки, можливу підтримку українців в УРСР. Націоналістичні організації пішли на компроміс з об'єднаннями різних ідеологічних напрямів для

створення національної єдності й співпраці в суспільно-громадській, культурній, політичній площині.

Мельниківці розширили взаємодію з українськими еміграційними об'єднаннями задля координації дій. При сприянні ОУН(м), з ініціативи голови її Проводу Д. Квітковського 1978 р. створено Конференцію Українських Політичних Партиї і Організацій (КУППО) [53]. Вона стала форумом співпраці для ОУН(м), ОУН(з), Української революційно-демократичної партії (УРДП), Українського національно-демократичного об'єднання (УНДО), Союзу земель соборної України–Селянської партії (СЗСУ-СП), Українського демократичного руху (УДР), що стояли на демократичних самостійницьких позиціях. КУППО була демократичною платформою для обміну думками, взаємоінформування та узгодження спільних виступів політичних формацій [86, арк. 1–5; 122, арк. 1–5]. Крім внутрішнього примирення між згаданими організаціями, КУППО вела інформаційну роботу та підтримувала рух спротиву в Україні [391, с. 2; 554, с. 1; 511, с. 1, 8]. Серед проблем, що входили до сфери уваги об'єднання, були: допомога українським політичним в'язням, русифікація в Україні, захист релігії в СРСР–УРСР, Чорнобильська катастрофа, організація українських радіопередач в УРСР через американські радіостанції та ін. [377, с. 1, 3; 454, с. 1–4; 453, с. 1; 659].

ОУН(з) підтримувала ідеї згуртування з демократичними силами української еміграції, тому брала участь у об'єднавчих платформах. Як ініціатор організація виступила у створенні Конгресу Української Вільної Політичної Думки (КУВПД) 1971 р. Це була реакція на кризу в УНРаді та на подальше виключення опозиції з неї на VII сесії. До КУВПД також увійшли УРДП та УНДО, позаяк мали близьку ідеологічну платформу [306]. Основними темами засідань та конференцій була політична проблематика української діаспори, скерування фокусу діяльності на Україну та евентуальну допомогу визвольній боротьбі українського народу.

КУВПД провела сотні студійно-дискусійних семінарів за результатом яких видала аналітичні матеріали [306; 307; 308; 309; 310; 311]. Основний зміст статей був пов'язаний з аналізом ситуації в УРСР, політики радянської влади та її наслідків, розгортання дисидентського руху, його основних діячів та боротьби з

ними та можливостей української діаспори щодо впливу на визвольний рух на Батьківщині [449, с. 5–6; 551, с. 3; 387, с. 2; 376, с. 1]. Глибока поінформованість в означеній проблематиці пов'язана з інтенсифікацією контактів з особами, що мали можливість виїжджати з СРСР.

На першому Пленумі КУВПД 19–20.06.1976 було досягнуто згоди про створення сектору безпартійного громадянства. До нього могли долучитися діячі будь-яких ідеологічних переконань, які бажали співпрацювати та реалізовувати завдання організації [420, с. 2]. Отже, ОУН(з) перейшла на демократичну платформу не лише в ідеологічній концепції, а й в організаційній площині. З іншого боку, наскрізною лінією висвітлення розширення коопераційного діапазону є порівняння з ЗЧ ОУН, що відстоювала власну ідеологічну лінію.

Розмаїття організаційних форм зарубіжних українців і співпраця з ними націоналістичних організацій сприяли появі різноманітних видів політичної активності. Тому варто зауважити, що часто акції проводили спільно декілька організацій і вони не були прерогативою виключно націоналістичного руху. Ідея інтеграції українських організацій діаспори в єдину структуру призвела до появи нових, часто конкурентних між собою об'єднань, що лише поглиблювало ідеологічний розкол.

На IV Великому Зборі (1968 р.) ЗЧ ОУН сформували концепцію політичної діяльності, яка залишалася незмінною до розпаду СРСР, за виключенням коректив, що вносили значні міжнародні події. Вона виходила з світового розвитку після Другої світової війни, що йшов у напрямі становлення національних держав під впливом визвольної боротьби, рухів, воєн «поневолених народів» [338, с. 168–169]. Тому організація дотримувалася лінії, націленої на глобальну діяльність зі ставкою на консолідацію народів, які боролися за державну самостійність і суверенітет. Офіційні документи засвідчують, що бандерівці вважали збанкрутілою політику демократичних західних держав відносно СРСР – стримування, детант й рівновага сил. Також засуджували брак визнання СРСР як російської колоніальної імперії і трактування його як гомогенної чи союзної держави [341, с. 168–169]. ЗЧ ОУН імплементували свою революційну концепцію у стратегію міжнародної діяльності

– одночасні координовані національно-визвольні революції, які призведуть до розпаду «тюрми народів» [315, с. 323]. Вважалося, що консолідовані «поневолені народи» могли претендувати на третій суб'єкт міжнародної політики в умовах двополярного протистояння. Така організована сила могла впливати на зміну стратегії Заходу щодо СРСР з оборонної на наступальну [341, с. 167].

Цим суб'єктом ЗЧ ОУН вбачала АБН (англ. Anti-Bolshevik Bloc of Nations). Він був створений 1943 р. як платформа спільної революційної боротьби з «більшовиками» [284, с. 15–26]. Першим Головою АБН став Р. Волошин, член бюро Головного Проводу ОУН. В умовах холодної війни його діяльність набула актуальності для народів, що боролися за національно-державну незалежність. 1946 р. було реорганізовано АБН. Його очолив Я. Стецько (1946–1986 рр.), а згодом його дружина С. Стецько (1986–2003 рр.). Згуртування різних народів відбувалося під гаслами: «Свобода народам! Свобода людині!» [751].

Створення АБН можна вважати рефлексією на геополітичну ситуацію «холодної війни», коли в боротьбі за гегемонію наддержави працювали над розширенням сфер впливу військовими, економічними, дипломатичними та ін. методами. ЗЧ ОУН критично оцінювали діяльність організацій обох політичних полюсів, як-от НАТО (з 1949 р.), Союзу економічної взаємодопомоги (1949–1991р), організації країн Варшавського договору (1955–1991). Сенс діяльності АБН полягав і в тому, що міжнародні організації (передусім ООН) не забезпечували дотримання інтересів, прав усіх націй, не виконували ролі чинника примирення і співпраці, були знаряддям політики великих впливових держав [338, с. 178–179].

Основним завданням АБН було встановити зв'язок з визвольними рухами інших народів, антикомуністичними організаціями й націоналістичними об'єднаннями діаспор. Документи Конгресів та Конференцій організації засвідчують, що поступово до Блоку доєдналися представництва різних націй, серед яких Болгарський Національний Фронт, Білоруська Центральна Рада, Литовська революційна організація «За волю Литви», Словацький комітет дії, Хорватський Національний комітет, Комітет «Вільна Вірменія», Естонський визвольний рух, Союз естонських борців за свободу, Грузинська національна

організація та ін. [284, с. 104–124; 266–274]. 1955 р. АБН уклало договір про співпрацю з Антикомуністичною Лігою Народів Азії (АПАКЛ) та представниками Республіки Китай [285, с. 9–13; 441, с. 739].

1967 р. АБН став співзасновником Світової Антикомуністичної Ліги (ВАКЛ), постійними делегатами в якій були Я. та С. Стецько [512, с. 2; 488, с. 2]. ВАКЛ була створена для підтримки відновлення національно-державної незалежності й свободи всіх націй, що зазнають обмежень з боку комуністичних режимів, виступала за розпад штучних державних конструкцій та встановлення співпраці рівноправних націй [286, с. 70–81]. У 1970-х рр. до АБН були залучені організації «За свободу В'єтнаму» і «Вільна Куба» [178, арк. 94–96; 291, с. 283–285, 496–497].

В практичній діяльності АБН можна визначити два основні напрями: дипломатичний та інформаційно-пропагандистський. Представники «поневолених народів» реалізували їх у різноманітних формах: проведення міжнародних конференцій, конгресів, демонстрацій, протестів, маніфестацій. Організовувалися зустрічі зі світовими лідерами, дипломатами, релігійними діячами, міністрами, сенаторами, військовими. Передбачалося видання періодики, інформаційних брошур, листівок, надсилання листів, інформаційних матеріалів, звернень до міжнародних організацій. Перелічені види діяльності були фактором тиску як на СРСР, так і на західні держави для визнання й підтримки екзильних та емігрантських організацій. Публічні виступи й інформаційні кампанії мали на меті привернути увагу світової спільноти до невирішених національних питань після Другої світової війни.

Першою масовою акцією АБН можна вважати маніфестацію в Мюнхені 10.04.1949, спрямовану до військової адміністрації. За документами націоналістів у ній узяло участь близько 10 тис. осіб. Вона була присвячена проблемі переслідування і репресій релігійних діячів в СРСР, що протиставляло атеїстичний комуністичний світогляд західному праву на свободу віросповідання. За участі представників церков були наведені приклади жертв переслідувань у різних країнах [284, с. 153–158].

Далі Блок провів багато подібних публічних виступів, які реагували на відомі факти репресій, політичних ув'язнень, протестували проти дипломатичних контактів очільників західних країн з радянськими представниками [291, с. 190–192]. Як приклад можна навести низку заходів, які провела делегація АБН з нагоди візиту М. Хрущова до Скандинавських країн. 18.06.1954 в Копенгагені Я. Стецько, С. Стецько, Н. Накашідзе провели прес-конференцію для представників світової преси і телебачення, щоб звинуватити очільника СРСР у масових вбивствах українців, репресіях проти незгодних з політикою комуністичної партії. У Стокгольмі був здійснений символічний жест – покладання вінка на могилу Карла XII, як союзника гетьмана І. Мазепи у боротьбі проти Московського царства. Також були розповсюджені інформаційні листівки, що характеризували становище населення в СРСР, і зірвані радянські прапори. Очевидно, подібні заходи не могли кардинально змінити політику СРСР, а лише викликали роздратування комуністичних лідерів і робили дискомфортним їх перебування в західних країнах. З іншого боку, вони засвідчували існування сил, що відстоюють створення національних держав та доносять до світової громадськості інформацію про події за «залізною завісою» [484, с. 6; 477, с. 2; 285, с. 241–267; 540, с. 778–785].

Документи свідчать про маніфестацію 14.05.1966 у Дортмунді під гаслом «День націй», що складалася з політичної та культурно-мистецької частини. Це був протест проти численних ув'язнень інтелігенції, митців, письменників, зокрема І. Світличного, І. Дзюби [525, с. 1, 5]. АБН підтримували і долучалися до заходів, що проводили щорічно в рамках Тижня поневолених народів у США. Його було організовано 1953 р., а згодом 1959 р. під час президентства Д. Ейзенхауера переформатовано в закон (Captive Nations Week Resolution). Він передбачав підтримку націй, що прагнули створити державу, зокрема українців [231; 248; 412, с. 2; 549, с. 5; 545, с. 5; 406, с. 1; 546, с. 1; 378, с. 1].

Прикладом є й антибільшовицькі демонстрації до 50-річчя Жовтневої революції, проведені під консульством СРСР в Оттаві 07.10.1967. До неї були залучені організації Українського Визвольного Фонду. Вони вимагали від уряду Канади дипломатичними каналами в ООН і на міжнародних форумах порушувати

питання про ліквідацію російського колоніалізму і дотримання прав людини. Це, зокрема, було висвітлено в листі до прем'єр-міністра Канади Л. Пірсона [558, с. 1, 4]. Націоналісти відзначали негативну реакцію радянських дипломатів (радянський уряд надіслав ноту протесту до канадського посла в Москві) та широке висвітлення маніфестації в іноземній пресі [286, с. 114–137].

ЗЧ ОУН спільно з АБН вели інформаційно-пропагандистську роботу за допомогою періодичних і неперіодичних видань для поширення своїх ідей і популяризації заходів. Друкованим органом був журнал «ABN Correspondence», що виходив англійською, німецькою, французькою та іншими мовами під редакцією С. Стецько. АБН співпрацював з виданнями «The Ukrainian Review», «Ukrainian Echo». Випускали й інформаційні листівки, звернення, що розповсюджували під час маніфестацій, серед західних політиків та радянських громадян, які виїжджали за кордон з СРСР. У такій формі повідомляли про діяльність націоналістичних організацій в еміграції та мету їх діяльності. Так, до 50-річчя створення СРСР в Мюнхені діячі АБН та студентство розповсюджували такі листівки і публікації: «Советсько-російська вистава – це провокація», «Смерть Бандери – пересторога для вільного світу», «Протестна заява Ярослава Стецька проти різнотипної співпраці вільного світу з Москвою», «В'язні російських концтаборів апелюють до сумління вільного світу» [286, с. 169]. Бюро АБН переклало на англійську мову документи та листи політичних в'язнів: І. Кандиби, В. Чорновола, І. Дзюби, С. Караванського та ін. Зокрема, такі видавничі форми розповсюджували 1972 р. під час Олімпійських ігор у Мюнхені [229; 223; 246; 234; 224]. До інформаційно-пропагандистської діяльності можна віднести численні прес-конференції, що були невід'ємною частиною значних політичних акцій та встановлювали зв'язок з іноземними ЗМІ.

Як і більшість організацій української діаспори ЗЧ ОУН та АБН вели правозахисну діяльність. Але на VI Великому Зборі ЗЧ ОУН (1981 р.) було відзначено, що акції на захист політичних в'язнів розгортаються під гаслом дотримання прав людини і ставлять у центр поодиноких осіб. Націоналісти наголошували, що політичні заходи повинні бути глобальними і ставити за мету

розвал СРСР, а виступи проти репресій є лише елементом, тому з приводу гуманітарних питань вважали за необхідне долучати такі організації як Amnesty International, Червоний Хрест, Комісія прав людини при ООН [341, с. 185–186; 471, с. 1].

АБН брало участь у кампаніях на захист В. Мороза, засудженого за антирадянську діяльність та агітацію. В резолюціях конференції Блоку 1970 р. його вказували в переліку незаконно ув'язнених українських дисидентів [286, с. 479–483]. У січні 1972 р. ЦК АБН закликав до масових акцій у діаспорі для його визволення, засудивши ув'язнення радянським режимом та умови утримання у в'язниці [487, с. 47]. 26.08.1973 з ініціативи АБН і Європейської Ради Свободи у Лондоні пройшла масова п'ятитисячна маніфестація на Трафальгарській площі. Її метою було привернути увагу до політичних переслідувань в СРСР (Л. Плюща, П. Григоренка, Ю. Шухевича, В. Мороза, І. Геля, В. Чорновола, Д. Шумука) [401, с. 1057–1060; 287, с. 143–149].

Кінець 1970-х – початок 1980-х рр. позначився загостренням на міжнародній політичній арені. Його проявом було введення військ СРСР в Афганістан та запровадження надзвичайного стану в Польщі. ЗЧ ОУН не оминули увагою ці події, вважали їх «прологом до остаточного розвалу імперії» [341, с. 172]. Націоналісти висловлювали думку, що події в Афганістані виснажуватимуть СРСР, мобілізуватиме ісламський світ всередині й за межами держави, а також заохочуватиме боротися «поневолені народи». Методи боротьби польського народу вважали революційними, адже в розумінні бандерівців суть революційного процесу лежить не тільки в збройній боротьбі, але й у протистоянні культур, соціальних ладів, політичного порядку, релігійного й атеїстичного світоглядів. Отже, кожне досягнення революційної боротьби є стартом для розпаду СРСР [341, с. 172–173]. Розвиток подій у цих двох регіонах впливав на Україну, бо «сам факт нестабільності відносин в Російській імперії вже є позитивом для революційного становища» [341, с. 174] в країнах, що прагнуть створити самостійну державу.

Бандерівці відреагували на події в Афганістані підтримкою сил спротиву радянським військам [472, с. 1, 6; 357, с. 1, 6; 351, с. 1–2]. Цьому було присвячено

спеціальну конференцію АБН, що відбулася 04.01.1980. За її результатами президенту США Д. Картеру відправили резолюцію з пропозиціями щодо СРСР: відкликати всіх американських дипломатів; розірвати економічні зв'язки; бойкотувати Олімпійські ігри в Москві; обмежити виїзд туристів; скасувати в Сенаті США договір про обмеження стратегічних озброєнь; розпочати економічну блокаду СРСР [596, с. 111]. Бандерівці у своїй періодиці інформували діаспору про події в Афганістані демонструючи підтримку руху спротиву, переважно у виданнях «Шлях перемоги» та «ABN Correspondence». Один з редакторів «Ukrainian Review» А. Крушельницький з'їздив до центру протистояння, встановив зв'язок із силами опору і зробив репортаж як безпосередній очевидець подій [253; 492, с. 1]. З вимогою припинити радянську військову кампанію, ЗЧ ОУН проводили паралелі з ситуацією на Батьківщині, підкреслюючи, що Україна теж була окупована і потребує визволення. Серед українців у військових частинах в Афганістані розповсюджували листівки, які закликали відмовитися від служби, пропагували створення самостійних національних держав [461, с. 1; 354, с. 1; 553, с. 1; 459, с. 1; 256]. Підтримка афганських сил опору полягала у проведенні демонстрацій, переважно перед консульствами СРСР в західних країнах [515, с. 1; 536, с. 1; 354, с. 1, 6]. Приклади дезертирства та виведення радянських військ було оцінено як свідчення слабкості СРСР і причиною незворотних змін в суспільстві.

Визначальну роль у політичній діяльності ЗЧ ОУН та АБН відіграла дипломатична робота Я. Стецька та С. Стецько. Вони встановлювали персональні зв'язки з очільниками визвольних рухів «поневолених народів», впливовими політиками та дипломатами, керівниками міжнародних організацій. С. Стецько наводила довгий «список президентів і прем'єрів, яких знав особисто і спілкувався з ними Я. Стецько» [540, с. 778–785]. Отже, основними напрямками політичної діяльності ЗЧ ОУН була пропаганда українського національного питання серед міжнародного співтовариства, налагодження дипломатичних зв'язків та об'єднання «поневолених народів» в антикомуністичний рух.

ОУН(м) та СКР ІСНО виходили з розуміння, що націоналістичний рух зможе зберегти свою історичну функцію, коли зможе бути співтворцем визвольних

процесів на Батьківщині [293, с. 111]. Їхня політична активність була орієнтована на підтримку опозиційного руху в СРСР, що розгортався у різних площинах. Оскільки ОУН(м) поступово перейшла на демократичні позиції, то їхня стратегія передбачала інформаційно-пропагандистську та правозахисну діяльність.

ОУН(м) та СКР ІСНО долучалися до міжнародних інформаційних кампаній української діаспори: відзначення Тисячоліття хрещення Русі, вшанування пам'яті жертв Голодомору, акція щодо деколонізації СРСР, агітація за дотримання прав людини в СРСР. Однак після VII Великого Збору (1970 р.) мельниківці більше уваги зосереджували на видавничій та культурно-просвітницькій діяльності [291, с. 427–428, 444–445].

Спільним напрямом діяльності націоналістичних організацій було встановити зв'язок з українцями в СРСР для отримання інформації через «залізну завісу» та підтримки опозиційних сил. Ця ідея є лейтмотивом більшості програмних матеріалів, однак у силу конспіративності такої діяльності фактичних свідчень вони не містять. Підтверджують її реалізацію матеріали радянських спецслужб [291], які протидіяли спробам комунікації мігрантів з Батьківщиною. Варто розмежувати два періоди:

1) кур'єрський зв'язок з націоналістичним підпіллям, що існував до кінця 1950-х рр. Він полягав у надсиланні на територію України підготовлених осіб для взаємообміну інформацією між еміграцією і «краєм». Його інтенсивність поступово знижувалася як наслідок боротьби з ним радянських спецслужб у формі викриття, арештів та ліквідації [597]. Затриманих використовували у агентурно-оперативних заходах («Звено», «Траса», «Тропа») [608] на кшталт історії з В. Охримовичем та М. Матвієйко [674, с. 84].

2) прокладання каналів зв'язку з Україною через нелегальне закидання емісарів, канали туризму та в'їзди іноземців із західних країн, поштове листування, використання посередників у соціалістичних країнах, засилання осіб в числі репатріантів, зустрічі з особами, що виїхали з СРСР [291, с. 84–95]. Така форма стала домінуючою з 1960-х рр. і була спрямована на широке коло осіб в УРСР.

ОУН(м) та ОУН(з) підтримували встановлення контактів і спілкування з радянськими громадянами, що перебували в західних країнах. Культурний обмін передбачав проведення антикомуністичної пропаганди, зустрічі з активними діячами української діаспори, відвідування імпрез, концертів, академій [291, с. 102–112]. Так, члени організації використовували Олімпійські ігри, щоб установити зв'язок з радянською делегацією для збору політичної інформації, пропаганди націоналістичних ідей, переконання українських спортсменів не повертатися в СРСР, поширення листівок та проведення маніфестацій. Зокрема, документи КДБ СРСР засвідчують, що О. Зінкевич за завданням ОУН(м) 1968 р. виїжджав на Олімпійські ігри у Мексику, де зустрічався з радянськими туристами. У зв'язку з Іграми у Мюнхені 1972 р. він очолив створений мельниківцями «Комітет протесту», який планував антирадянську агітацію [291, с. 241–244, 329–333]. Радянськими спецслужбами зафіксовано поширення антирадянських матеріалів на інших спортивних заходах [291, с. 453–454].

Яскравим прикладом спроби встановити зв'язки між діаспорою й опозиційними силами в УРСР є справа «Блок», пов'язана з затриманням громадянина Бельгії Я. Добоша. Він прибув на територію України як турист 1972 р. і потрапив у поле зору КДБ через зустрічі з дисидентами, що перебували під наглядом. Його заарештували й унаслідок допиту встановили, що, від'їжджаючи до СРСР, він отримав завдання від члена ЗЧ ОУН. Добош мав вивезти матеріали «самвидаву», фотоплівки з відзнятим «Словником українських рим» С. Караванського, фотографії засудженого В. Мороза й дізнатися про ситуацію в середовищі творчої інтелігенції в Україні [291, с. 219–222, 230–233]. Свідчення затриманого [211] і прес-конференція у червні 1972 р. з публічним визнанням антирадянської діяльності стали основою для репресій проти дисидентів (В. Стуса, І. Геля, І. Калинець, Є. Сверстюка та ін.), хоча самого Добоша помилували.

Документи радянських спецслужб насичені подібними фактами викриття надісланих емісарів. Так, у доповідній республіканського КДБ до КДБ РМ СРСР зазначено: «у справі “Банкурт” перехоплено канал зв'язку від контрольованої мельниківцями т. зв. інформаційної служби “Смолоскип”, що дозволило виявити і

взяти під оперативний контроль прибулого в Україну емісара Чехут В. і під час подальшої роботи викрити інформатора названої служби Лемик-Возняк, яка проживає в м. Івано-Франківську і відома серед зв'язків об'єктів справи “Блок”», а також «у серпні ц. р. у Львові захоплено на місці злочину і заарештовано підданого Великобританії Климчука, який прибув в Україну за завданням ЗЧ ОУН для передачі легендованій націоналістичній групі (справа “Бумеранг”) організаційних документів і великої суми грошей» [291, с. 350].

Однак інтенсивна діяльність КДБ не змогла повністю протидіяти діяльності націоналістичних організацій. Підтвердженням цього є успішне отримання за кордоном інформаційних матеріалів та творів дисидентів. Вони видавалися і направлялися назад в Україну для поширення антирадянських настроїв. Прикладом є інформаційне повідомлення КДБ при РМ УРСР про надіслані з Мюнхена, за адресами низки редакційних газет і журналів, ВНЗ, бібліотек, поштові відправлення з творами М. Брайчевського «Приєднання чи возз'єднання?», Є. Сверстюка «Іван Котляревський сміється», В. Мороза «Замість останнього слова» та ін. в комбінації з націоналістичними матеріалами, що закликали саботувати й повалити радянську владу [291, с. 253].

Серед матеріалів архіву ОУН в УІС науковці виявили мініатюрні видання (газети, журнали, інформаційні листівки), які переправлялися в УРСР нелегально через кур'єрів, туристів, дипломатів, представників діаспори чи іноземців, які відвідували Україну, спортсменів. Більшість документів датовані 1970–1980-ми рр. Вони вміщують інформацію про ідеологію українського націоналізму, матеріали Великих Зборів, твори провідних діячів, викриття злочинів радянської влади й приклади політичних переслідувань, фрагменти історичних екскурсів [240].

Втім, описані приклади далеко не вичерпують всіх фактів політичної діяльності націоналістичних організацій, але віддзеркалюють її основні напрями і форми. Незважаючи на спільну мету трьох напрямів націоналістичного руху, ідеологічні доктрини кожної з організацій визначили відмінність шляхів її досягнення. ЗЧ ОУН зробили ставку на пошук союзників серед народів і визвольних рухів, що вели боротьбу за встановлення самостійних держав та

створення спільного фронту проти комуністичних режимів. Декларована революційна стратегія була обмежена еміграційним статусом, тому доступними формами політичної діяльності були протести, маніфестації, звернення до міжнародних організацій, інформаційно-пропагандистська робота. ОУН(м) і ОУН(з) перейшли на демократичні позиції та допоміжну роль у становленні національної держави, тому зробили акцент на підтримку «антирежимної динаміки» в Україні та співпраці в СКВУ та ДЦ УНР.

3.2. Культурно-освітній напрям роботи

Ідеологія націоналізму передбачає, що особливості культурного розвитку в історичному контексті визначають національні орієнтири, формують національну ідентичність, закріплюють усвідомлення окремішності й духовної суверенності. Національна культура відображає самотність і характер народу, є його духовним портретом і одночасно процесом, що формує світогляд. Визнання первинності духовних основ над матеріальними ще раз підкреслювало протиставлення націоналістичної і комуністичної ідеології. На думку націоналістів, від духовного життя народу залежала його політична структура. Тому в культурі, що охоплювала релігійні, мовні, наукові, літературні та мистецькі прояви, йшла боротьба не лише за національну самотність, але й за державну незалежність [330, с. 112–113].

Такі ідеологічні основи висували перед націоналістичними організаціями завдання виробити теоретичну концепцію культурно-просвітницької політики і стратегію її реалізації. Вказана проблематика висвітлювалася в більшості офіційних документів, зокрема, в матеріалах Великих Зборів та постанов ПУН. Вона розглядалася у двох напрямках: аналіз духовно-культурної ситуації в Україні й особливості культурної політики націоналістичних організацій у діаспорі. Українці в СРСР, на думку націоналістів, перебували в умовах поневолення і не мали можливості забезпечити історичну тяглість культури, тобто не могли її розвивати, зберігати досягнення минулого [338, с. 117]. Радянська влада втілювала ідею інтернаціоналізму в рамках концепції «злиття націй», вела пропаганду атеїзму, деформувала історичну пам'ять, змінювала суть культурних пам'яток,

проводила русифікацію. Проте їхній вплив на описану ситуацію був вкрай обмежений, а викладені в офіційних документах стратегії були радше теоретичні, умовні. Доступні прояви захисту національної культури в УРСР, як-от моральна і матеріальна допомога діячам української інтелігенції та висвітлення на міжнародній арені репресій проти них, переходили радше в політичну площину боротьби проти радянського режиму [338, с. 118].

В цих обставинах українські громади в діаспорі були ареалом, де було можливо вільно розвивати українську культуру. Однак націоналістичний рух не уникнув негативних тенденцій в умовах еміграції. Очільники організацій не відкидали попередніх культурних здобутків та світоглядні зміни після взаємодії з населенням Центральної і Східної України, але визнавали, що після війни вони вийшли зі значними втратами «культурницьких кадрів» та послабленням роботи Культурної Референтури [293, с. 138]. Також негативну роль відіграли брак консолідації в націоналістичному русі, адже існували окремі системи взаємодії з громадами, членами організації, молоддю. Еміграційний статус спричинив певну стагнацію у налагодженні культурно-освітньої діяльності, що можна пояснити тими самими причинами, що і в інших сферах роботи організацій: необхідність адаптації до умов країни проживання, поступова втрата національної та мовної ідентичності новими поколіннями діаспори, життя у багатьох країнах, що перешкоджало ефективній взаємодії, обмеження фінансових ресурсів.

Культурна політика націоналістичних організацій діаспори у практичній реалізації передбачає широкий спектр заходів, спрямованих на збереження і відтворення національної культурної спадщини, історичної пам'яті. Українські організовані громади в різних країнах світу мали значний досвід проведення культурних практик, проте націоналістичні організації внесли своє бачення відповідно до ідеологічних наративів. Реалізація культурної політики була комеморативна, бо саме історичне минуле українського народу та пербіг подій визвольного руху стали базовим ресурсом для організації культурно-просвітницьких практик. Можна припустити, що така особливість пов'язана зі значним досвідом українських націоналістів, тому що вони були свідками й

учасниками зміни політичної карти світу, становлення і падіння політичних режимів, військових і революційних подій, спробували відновити незалежність України. Через комеморативні практики трансливалися націоналістичні переконання, морально-етичні орієнтири, бажані моделі поведінки членів організацій, інтерпретація історичного минулого. Підтвердженням комеморативності культурної політики є аналіз заходів: приводами для їх оголошення переважно було вшанування визначних особистостей та історичних подій.

Попри конфронтації між організаціями українського націоналістичного руху на ґрунті ідеологічних розбіжностей, комеморативні практики були подібними за формою та вкладеним сенсом через спільний історичний досвід. Проте їх зміст іноді відрізнявся залежно від ставлення до певних подій чи особистостей. Комеморативна політика націоналістичних організацій мала свої цілі та завдання. Перш за все, комеморативні практики для старших поколінь націоналістів були способом увіковічнення подій, в яких вони безпосередню брали участь. Їхній зміст був продиктований тим, що в УРСР націоналістичний рух інтерпретувався у виключно негативній конотації, в той час, коли діаспора залишалася тереном збереження історичної пам'яті без комуністичних штампів.

Метою актуалізації минулого була консолідація зарубіжних українців навколо ідеї відновлення незалежності України, інтенсифікація контактів між українцями, розселеними по багатьох країнах світу, збереження національної ідентичності нових поколінь діаспори. Завдяки меморіальним заходам прагнули створити відчуття прихильності й зв'язку з історичною територією, особливо у поколінь зарубіжних українців, що ніколи не були на Батьківщині. При цьому вона сприймалася не лише як місце походження нації чи її проживання, а особливе місце з символічним значенням.

Шляхом комеморативних практик очільники та ідеологи націоналістичних організацій намагалися ствердити себе як рушійну силу у боротьбі за відновлення незалежності України, виправдати прийняті раніше рішення, укріпити переконання у правильному виборі стратегії, мобілізувати діаспору до співучасті у заходах,

довести неспроможність опонентів. Завдяки комеморативним практикам встановлювався зв'язок і правонаступність між націоналістичним рухом на Батьківщині та в діаспорі. Оскільки українські націоналісти визнавали культурний плюралізм і право на самобутність інших націй, це стимулювало укріплення меж та ідентичності своєї спільності – винайдення меморіальної традиції, національних символів.

Варто зауважити, що комеморативні практики націоналістичних організацій пов'язані не лише з українською історією загалом, а переважно з історією українського націоналістичного руху. Націоналісти своєрідно аналізували минуле, відбирали найзначущіші події і на їх основі формували повторювані символічні дії, які емоційно впливали на українських мігрантів. Особливе значення мали особистості, що відіграли значну роль у боротьбі за відновлення незалежності України, акцент робили на жертвності перед Батьківщиною. Очевидно, що комеморації підлягали корисні, з точки зору політичної ситуації, події, а ті, що виставляли націоналістичний рух в негативному світлі – підлягали забуттю. Отже, комеморація перебувала у діалектичній площині пам'яті й забуття: увічненню та «пригадуванню» підлягали відібрані особистості чи події, які зберігали той образ минулого, який цікавив відповідну суспільну групу [586].

Детальніше розглянемо приводи для пам'ятних заходів націоналістичних організацій діаспори. Найпоширенішими комеморативними практиками були річниці та круглі дати, що символізували хронологічну відстань від вагомих подій, а також актуалізували їх в контексті подальшої боротьби за створення Української незалежної держави. Пам'ятна дата підштовхувала до переосмислення історичної події, давала привід зробити висновки з минулого, дати їм бажану оцінку.

В практичній площині комеморативні практики включали проведення свят на честь вагомих історичних подій. Як символічне відтворення минулого, вони підтверджували давнє існування української нації, спадкоємність її історії, демонстрували збереження і відтворення традицій, культурної своєрідності. Для націоналістів однією з таких знакових подій був «збройний чин 1 листопада 1918 р.» [397, с. 9–13], як вияв національно-державного відродження. Щороку

святкували річниці проголошення УНР, Акта Соборності УНР і ЗУНР [487, с. 5; 529, с. 6], проголошення самостійності Карпатської України [414, с. 35–36].

Відзначення знаменитих дат найчастіше передбачало організацію «академій» на яких виступали провідні діячі націоналістичного руху з промовами, в яких актуалізували історичне значення події, часто спогадами ділилися їх безпосередні учасники. Невід'ємною частиною були мистецькі виступи музичних і танцювальних колективів, спільні молитви, виконання гімну. Націоналістичні організації прагнули залучити якнайбільше молоді до подібних заходів [379, с. 15–16; 381, с. 15–16].

Важливою датою для відзначення було створення ОУН. Під час різноманітних заходів відбувалося своєрідне звернення до витоків організації (Першого Установчого Збору ОУН), нагадування мети її створення, ідеологічних основ. До такої події приурочували комплекс заходів у різних містах країн поселення українців: політичні маніфестації, банкети, прес-конференції, «імпрези», розповсюдження інформаційних листівок та памфлетів про український націоналістичний рух, наукові студії та конференції, розміщення в пресі серії публікацій про багаторічну історію ОУН, зустрічі з провідними членами організації, мистецькі заходи, виголошення промов [380, с. 46–47; 489, с. 1; 559, с. 1]. Система заходів мала на меті підкреслити живучість націоналістичної ідеї, прихильність до неї української еміграції, спадкоємність початкової організації і закордонних післявоєнних структур. Також вони були приводом для символічного політичного акту демонстрації існування антирадянських сил, які виступають за відновлення національної держави.

Особливою датою в календарі націоналістів були річниці проголошення Акта Відновлення Незалежності України 30.06.1941. Оцінка цієї події, а отже і форми її пригадування є протилежними у різних фракцій націоналістичних організацій. Для ЗЧ ОУН вона мала позитивне значення і була приводом для святкувань акту історичної ваги і героїзму учасників, визнання бандерівців спроможними взяти відповідальність за тягар державного будівництва [180; 237; 241; 530, с. 1]. Для послідовників А. Мельника річниці цієї дати були приводом для її аналізу як

історичної помилки. Свій наратив вони актуалізували завдяки публікації аналітичних статей та документів у часописах, де висловлювали думку про непідготовленість, необдуманість проголошення акту. Підкреслювалося, що його шкідливість полягала в тому, що він вступав у суперечність з Актом 22.01.1918, за правочинність якого виступали мельниківці, апелюючи до міжнародного співтовариства і підтримуючи уряд УНР в екзилі [408, с. 19–22; 456, с. 1–8].

Варто зазначити, що комеморативні заходи на честь вагомих річниць можна умовно розділи на ті, що проводились як «пам'ять для себе» і ті, що мали політичне забарвлення, навіть були інструментом міжнародної політики. Аналізуючи документи радянських спецслужб, можемо зрозуміти, що подібні події вважалися небезпечними, провокаційними та потребували протидії. Отже, націоналісти не лише створювали теоретичні концепції, а фактично боролися за них доступними в умовах закордоння способами, трансформували збройне протистояння в ідейне, ідеологічне, символічне.

Прикладом є заходи діаспори до 50-річчя утворення СРСР. У документах радянських спецслужб зазначено, що «ватажки закордонних націоналістичних центрів намагаються висувати свої «гасла» («30-річчя Української повстанської армії», «40-річчя великого голоду в Україні» і т. п.), додавали, що Антибільшовицький блок народів планував провести фестиваль фольклору, як демонстрацію проти гноблення народів СРСР із масовою антирадянською маніфестацією перед будівлею Представництва СРСР при ООН [291, с. 244–245, 258–259]. В таких випадках можна говорити про комеморацію в більшості трагічних історичних подій, щоб посилити ідентичність і політичний вплив [431, с. 7–14]. Варто звернути увагу, що так націоналісти заочно протистояли радянським наративам. Це характеризує їх як «мнемонічних борців», що означає групу людей, котрі демонструють своє бачення минулого як єдино правильне й намагаються делегітимізувати наративи опонентів, проводять розмежування «свій – чужий» [564, с. 4, 17].

Продовженням цієї лінії комеморативної політики було вшанування травматичного досвіду нації. Слід звернути увагу на практики, присвячені

Голодомору 1932–1933 рр. та його жертвам. Оскільки десятиліттями в СРСР тема геноциду була табуованою, лише українці в західних країнах мали можливість підняти її і довести до відома світового співтовариства інформацію про злочини тоталітарного режиму. Саме в еміграції вжили перших заходів з ушанування мільйонів загиблих українців та встановили перші пам'ятні символи. Безперечно, до цієї діяльності була залучена українська діаспора різного політичного спектру, зокрема націоналістичні організації. 50-та річниця Голодомору стала визначальною у висвітленні трагедії українського народу, яка широко відзначалася на Заході [181, арк. 232; 28, арк. 1–39].

Якщо розглядати аспект комеморації цієї події, а не політичні маніфестації на її ґрунті, варто виділити дослідницьку діяльність націоналістичних організацій [79, арк. 24]. У часописах розміщували аналітичні та наукові статті про причини голоду, доводили його штучність, обґрунтовували злочинність дій радянської влади і т. д. [490, с. 645–652]. Публікували й спогади очевидців, що емоційно забарвлювали фактологічну інформацію про події 1932–1933 рр. та мали викликати сентимент до трагічного минулого [436, с. 177–183; 407, с. 1353–1359; 435, с. 25–32]. Радянські спецслужби наводили інформацію про спроби націоналістів через встановлені зв'язки з громадянами УРСР зібрати дані про осіб, які померли в результаті Голодомору для включення їх до списків «жертв штучного голоду» [179, арк. 178].

Перші меморіальні символи, присвячені жертвам голоду 1932–1933 рр., були встановлені силами української діаспори за «залізною завісою». 1983 р. в Едмонтоні (Канада) був відкритий перший пам'ятник загиблим унаслідок геноциду, згодом меморіал встановили у м. Вінніпег. В Лондоні був встановлений пам'ятний хрест з написом: «На вічну пам'ять семи мільйонів жертв штучного голоду в Україні 1932–1933. Українці Великобританії. 1983» [247].

Особливу роль відігравала комеморація мілітарного досвіду націоналістів. Члени націоналістичного руху брали участь у Другій світовій війні як учасники воєнних дій, підпільного руху, а також в її умовах спробували відновити незалежність України. Цей період певною мірою сакральний, тому вшанування

пам'яті учасників тих подій передбачало створення своєрідного культу загиблих. Звернення до цих подій мало на меті відновити національну згуртованість, зобов'язати українців далі відстоювати цінності, заради яких вони пожертвували собою. Етносимволісти (Дж. Хатчінсон, Е. Сміт) надають пам'яті про війну більшого значення, ніж власне досвіду війни. Без пам'яті немає національної самосвідомості, і війни щодо цього багато значать, бо є одним з основних вкладників у формування колективних міфів. Результати війни є фактором формування національної спільноти: перемога, особливо у визвольних війнах, канонізує революційне покоління, але поразка може мати значний потенціал, бо в епоху націоналізму вона дає новий поштовх до боротьби [568, 569].

Комеморація мілітарного досвіду викликала сентимент зарубіжних українців та мала їх підштовхнути далі боротися за державність і національну самостійність. Значну роль відігравало звернення до індивідуального досвіду війни, адже серед емігрантів були її учасники. Прикладом є події, що відзначали 1987 р.: 70-ліття початку Української Національної Революції, 45-ліття створення УПА, 40-ліття прибуття на Захід рейдових частин УПА. Зокрема, Сьомий Великий Збір ЗЧ ОУН проголошував важливість цих заходів: «відбулися й відбуваються з приводу цих славних річниць масові святкування і здвиги. Наша активність є попередженням ворога, що ще будуть нові Похідні Групи, ще буде нова і переможна УПА» [330, с. 27]. Аналогічні відзначення похідних груп ОУН проводили мельниківці, проте комеморації підлягали лише особи, що діяли під проводом А. Мельника [457, с. 46–48]. Пригадування мілітарних подій передбачало вшанування пам'яті загиблих та богослужіння, виступи учасників чи очевидців військових дій із спогадами, конференції з доповідями про історичну значущість події та мистецькі «імпрези».

Необхідно акцентувати увагу на вшануванні визначних особистостей визвольного руху, як символів, що мали синкретизувати найкращі моральні й національні якості, стати прикладом для нових поколінь. На їх честь проводили комплекс різноманітних заходів: відвідування місця поховання, прочитання публічних лекцій, встановлення меморіальної атрибутики (пам'ятників, меморіальних дощок), публікації циклів статей та мемуарів і т. д. Героїзація та

глюорифікація видатних постатей є лейтмотивом націоналістичної ідеології та політики, проте кожна організація вирізнялася «пантеоном» обраних героїв.

Спільним підходом до коменорації націоналістичних організацій було вшанування людей, які їх очолювали та були пасіонаріями націоналістичного руху. Особистість, що мала безапеляційне визнання з усіх сторін – Євген Коновалець. Вагомість його постаті полягає в тому, що він був учасником державотворчих процесів, пов'язаних з УНР, стояв у основ ОУН і був її першим головою та ідеологом. Для СКР ІСНО він мав особливе значення у зв'язку з його діяльністю в діаспорі, позаяк за його сприяння та участі були засновані Громади українських стрільців в США, що поклали початок ОДВУ (США) і УНО (Канада), які входили до її структури. Під час вшанування Є. Коновальця часто робили акцент на його трагічній загибелі в результаті терористичного акту, який скоїли радянські спецслужби. На думку націоналістів, героїчна смерть очільника ОУН мала мотивувати членів організації до виконання його політичних заповітів [411, с. 11–13; 493, с. 7–10; 60, с. 9–10; 222]. Варто зазначити, що вшанування пам'яті Є. Коновальця допомогло тимчасово об'єднати різні фракції націоналістичного руху. Так, 23.05.1958 на його могилі в Роттердамі вперше після Другої світової війни зустрілися С. Бандера й А. Мельник [259; 263; 476, с. 1].

Об'єднавчою справою для всіх організацій націоналістичної платформи було створення Фундації для дослідження життя Є. Коновальця. Підготовчу комісію створили 1959 р. під час планування відзначення в Роттердамі 20-річчя його смерті. Її очолили провідні діячі організацій Д. Андрієвський (голова), Я. Бенцаль (заступник голови), Я. Маковецький (секретар) [115, арк. 1; 59, арк. 3]. Установчу конференцію провели 12.05.1961 в Мюнхені за участю А. Мельника, на якій обрали нового голову фундації – Ю. Бойка [13, арк. 10]. Статут визначав, що установа «збирає належні матеріали й опрацьовує їх для видання друком, сприяє звеличенню його пам'яті літературними і мистецькими творами, добуває матеріальні засоби потрібні для виконання повищих завдань» [164, арк. 1]. Мета діяльності була реалізована у проведенні п'яти наукових конференцій за участю представників трьох ОУН, написанні дослідницьких розвідок, збиранні рукописів, рідкісних

фотографій, пошуку фінансів задля видання збірника «Євген Коновалець та його доба» та глибшого розуміння національно-визвольних процесів [12, арк. 8–11; 216]. Останній був виданий 1974 р. і ґрунтовно висвітлював основні періоди життя першого голови ОУН, розміщував спогади його однодумців, сучасників.

Яскравим прикладом комеморації провідних діячів націоналістичного руху є вшанування Олега Ольжича, який для ОУН(м) та СКР ІСНО був найпригадуванішою постаттю. Можна припустити, що це пов'язано з тим, що він уособлював «ідеал націоналіста», став зразком жертвовності покоління українців – учасників трагічних подій першої половини ХХ ст. [410, с. 2–3].

Насичена діяльність О. Ольжича стала об'єктом різноманітних комеморативних практик. Зокрема, 1977 р. з нагоди 70-річчя від дня народження був встановлений монумент у м. Ліґайтон (США) виконаний скульптором М. Черешньовським на пожертви членів СКР ІСНО та ОУН, що став символічним місцем пам'яті [54, арк. 1–11]. На відкритті пам'ятника були декілька тисяч осіб, серед яких голова ПУН О. Штуль-Жданович, голова ОДВУ Б. Гнатюк, голова УНО в Канаді Л. Філь. Було здійснено символічний жест покладання урн із землею з могил С. Петлюри, Є. Коновальця, А. Мельника та А. Горської [367, с. 1, 4; 473, с. 2; 486, с. 1]. 1984 р. націоналістичний рух проголосив роком О. Ольжича, що передбачало проведення конференцій [299], «святкових сходин-академій в його пошану, а зокрема зібрання його наукової, поетичної, публіцистичної та культурної спадщини й підтримкою видання її новоствореною Дослідною Фундацією ім. О. Ольжича» [410, с. 2–3; 55, арк. 1–2; 52, арк. 1–6; 386, с. 68; 550, с. 70]. В його честь була названа «оселя» (тобто будівля) ОДВУ в м. Ліґайтон, у пресових виданнях публікувалися статті, що висвітлювали різні етапи життя та спогади про нього [501, с. 15; 463, с. 16–18; 383, с. 1–2; 395, с. 3–6].

Серед харизматичних особистостей для ЗЧ ОУН найбільше значив С. Бандера, для ОУН(м) та СКР ІСНО – А. Мельник, а для ОУН(з) – Л. Ребет (див. Додаток Р, С). Найчастіше комеморативні заходи були приурочені річницям з дня народження чи смерті. Ці дати давали привід діаспорі пригадати ці постаті не лише як визначних особистостей, а радше актуалізувати їх як символи національно-

визвольного руху, приклад посвяти життя і жертвності задля реалізації української нації в самостійній державі. Так, Я. Стецько, характеризуючи основні постаті визвольної боротьби, зазначав: «сьогодні націоналістів-революціонерів уже не можна відірвати від народу, бо вони стали духо-органічною складовою частиною його єства» [430, с. 350–355].

Комеморація очільників націоналістичних організацій доповнювалась видавничими формами. Серед них можна виділити спеціальні збірники присвячені керівникам націоналістичного руху. У першу річницю смерті А. Мельника з'явилося друком видання, яке складалося з біографічних матеріалів, спогадів учасників визвольних змагань, статей про його діяльність як провідника збройної і визвольно-революційної боротьби, уривків з його промов, було доповнено світлинами [103, арк. 15–18; 289]. У вшануванні С. Бандери часто робили акцент на його вбивстві радянськими спецслужбами, що підтверджувало, на думку націоналістів, його значущість у визвольному русі як загрози радянському режиму. Так, 1989 р. була видана «Збірка документів і матеріалів про вбивство Степана Бандери» [300], в якій була систематизована інформація з української та іноземної преси, матеріали засудження вбивці, радіопередачі. Ліквідація очільника ОУН(б) наводилася в контексті історичних паралелей з убивством С. Петлюри та Є. Коновальця.

Також очільникам націоналістичних організацій присвячували цикли статей, що висвітлювали життєвий шлях чи окремі його періоди, внесок у визвольну боротьбу, ідеологічні переконання та бачення розвитку українського націоналізму. Приміром, ОУН(з) розміщувала в своїх часописах «Український самостійник» і «Сучасність» статті про першого очільника організації – Лева Ребета. В них підкреслювали його роль у реорганізації націоналістичного руху в еміграції, демократизацію ідеології, брак «провідницьких» амбіцій, високий рівень його політичної публіцистики та наукової діяльності (розробив теорію нації та держави) [556, с. 79–84; 466, с. 37–46; 502, с. 2]. На честь лідерів націоналістичних організацій проводили заходи класичного для діаспори формату, що передбачали богослужіння, виступи з інформативними доповідями та зверненнями, святкові й

жалобні академії з мистецькими виступами народних танцювальних ансамблів, хорів [171, арк. 22–30; 45, арк. 1–24].

Комеморативними практиками є й неповторювані заходи: відкриття меморіалів, музеїв, поява книги, пам'ятна промова, виставки, створення архіву, поява фільму. Так, 1979 р. в Лондоні діаспора заснувала Музей української визвольної боротьби ім. Степана Бандери. В ньому зберігаються особисті речі очільника ОУН(б) та ЗЧ ОУН, одяг, у якому він загинув, земля з могили в Мюнхені, посмертна маска й документи та підпільні видання [243, 244]. Після смерті А. Мельника теж почали збирати пов'язані з ним листи, документи, світлини. О. Бойків виступив за створення спеціального архіву і збирав матеріали [361, с. 31]. Інституційно таку установу не було оформлено, проте зібрані документи (зберігалися переважно в Канаді) були перевезені в Україну в середині 1990-х рр. [744, с. 471–483].

З огляду на обмеження, що передбачав еміграційний статус українських націоналістів, вони не мали можливості для зміни меморіальних ландшафтів країн проживання. Однак націоналістичні організації брали участь у створенні монументальних скульптур, присвячених учасникам визвольного руху та подіям історії України. Так, в оселі СУМ (Елленвіл, США) 1962 р. була створена Площа Героїв, 1984 р. Саут-Баунд-Брук (Нью-Джерсі, США) спорудили пам'ятник «Невідомим Воякам УПА» [312, с. 792], 1988 р. в м. Оквілл (Канада) відкрили пам'ятник «Слави УПА» [312, с. 508–509], 1989 р. за участі УНО у м. Гакстон (Канада) створили Пам'ятник жертвам Голодомору. Також українські націоналісти підтримали вшанування Т. Шевченка у формі встановлення пам'ятника у Вашингтоні (1964 р.) [271]. Ця комеморативна подія була приводом для з'їзду представників українських громад з різних країн і об'єднання їх у СКР ІСНО [27, арк. 1–2, 9, 11].

Доступною формою вшанування визначних особистостей, які закінчили життя в еміграції, було встановлення пам'ятних плит. Прикладом є встановлення 1958 р. плити на могилі Ю. Вассіяна. У статті в журналі «Самостійна Україна» йдеться про значення цієї події, яке полягає у збереженні пам'яті про

націоналістичний рух за кордоном [474, с. 23]. Також в першу річницю смерті А. Мельника 1965 р. урочисто освятили пам'ятник на його могилі в Люксембурзі, з присутністю провідного активу ОУН(м) та СКР ІСНО [394, с. 32; 470, с. 40]. Вони ставали «місцем пам'яті», місцем для періодичного відвідування та засобом пригадування історичної значущості постаті. Приміром, Восьмий ВЗУН ЗЧ ОУН відбувся «у підніжжі святих могил Степана Бандери й Ярослава Стецька» [384, с. 7–8] і був приурочений до 50-річчя Акта відновлення незалежності України 30.06.1941, що підкреслювало символічний зміст події.

Специфічним видом комеморації було видання пам'ятних марок, бофонів (див. Додаток П, У). Переважно їх випускали «Підпільна пошта України», як неофіційний поштовий відділ в структурі ЗЧ ОУН у 1949–1983 рр., Союз Українців у Великій Британії та УІС. Їх особливістю було втілення в художній мініатюрі визначної події з інформаційно-пропагандистською метою. Комеморативні марки містили графічний вимір історичної пам'яті, позаяк на них розміщували державну та націоналістичну символіку, портрети визначних особистостей, символічні художні зображення. В архівах збережені екземпляри присвячені 40-річчю відновлення Української держави, 25-літтю боротьби ОУН, 60-річчю створення УНР, 50-річчю ОУН та ін. [759].

Комеморативні практики націоналістичних організацій діаспори мали низку особливостей. Їх проведення було нестабільним, адже зарубіжні українці жили розпорошено, а не локально, що перешкоджало проведенню масових заходів і охопленню значної частини української громади. Стимував реалізацію комеморативних практик еміграційний статус націоналістів, адже культурний простір країни проживання мав певні обмеження для встановлення пам'ятників, спорудження меморіальних комплексів, зміни топонімічного простору.

Отже, комеморативні практики націоналістичних організацій діаспори репрезентували культурно-просвітницьку політику, її основні ідеї та практичну реалізацію. Вони передбачали пригадування подій, образів, персоналій минулого та їх актуалізацію в контексті концепції історичної пам'яті, нагальних політичних і культурних потреб. Метою їх була консолідація українців в еміграції, збереження

їхньої національної ідентичності та встановлення символічного зв'язку з Батьківщиною. Комеморативні заходи були засобом збереження пам'яті перш за все про історичні події, пов'язані зі становленням незалежної держави та націоналістичним рухом, адже в УРСР їх висвітлення було під забороною або визначено радянською ідеологічною доктриною. Націоналістичні організації не виробили спільної лінії меморіальної політики, позаяк мали ідеологічні розбіжності, різну оцінку деяких політичних діячів та їхньої діяльності.

Культурно-просвітницька діяльність нерозривно пов'язана з молодіжною політикою, адже більшість заходів проводилося за участі молоді. Лідери націоналістів розуміли, що саме ці люди мали стати новими членами організацій, які б замінили старше покоління політичної еміграції після їх відходу від активної роботи. Проблема збереження національної ідентичності серед зарубіжних українців, що не брали участь у національно-визвольній боротьбі, навіть не відвідували Батьківщину, їх залучення до культурно-освітніх заходів постійно включалася в порядок денний керівних органів організацій. Націоналісти, зважаючи на їх ідеологічні переконання, виразніше визначали потребу вироблення у молодших поколінь відчуття символічної солідарності, самоідентифікації з національною спільнотою, індивідуального зв'язку з територіальною батьківщиною, історичним досвідом, культурою, традиціями.

ОУН(м) реалізовувала молодіжну політику через співпрацю з СКР ІСНО, як форумом взаємодії націоналістичних організацій української діаспори. З початку існування ця структура звернула увагу на низьку залученість молоді до життя українських громад у країнах поселення та високий рівень асиміляції, що пояснювали зростанням ментальної та емоційної відстані від батьківщини, від покоління до покоління, та переважанням адаптації до суспільних умов у країнах проживання. Під час підготовки першої конференції 1964 р. визначили, що запобігти занепаду українства можна завдяки включенню молодшого покоління до різних організацій і товариств, що входили в систему СКР ІСНО [323, с. 28]. Молодіжні організації вважалися підготовчим щаблем до участі в громадсько-

політичних об'єднаннях та запорукою формування майбутніх лідерів громад зарубіжних українців.

Оскільки в СРСР впроваджувалася політика денаціоналізації українського суспільства, завданням української громади за кордоном стало збереження всіх елементів культури для забезпечення існування національної спільноти [151, арк. 1–2]. На нові покоління покладали сподівання на розвиток української ідентичності в майбутній незалежній державі. Основними напрямками молодіжної політики СКР ІСНО були: організаційний (координація молодіжних осередків і створення для них спільного об'єднання), освітній (відновлення і розширення мережі закладів національного виховання), культурно-просвітницький (заходи для популяризації української історико-культурної спадщини), громадсько-політичний (залучення молоді до акцій, демонстрацій, протестів зарубіжних українців) [581].

СКР ІСНО та ОУН(м) охоплювали широку географію українських громад і, на відміну від ЗЧ ОУН, не створювали нові діаспорні організації, а об'єднали в своїй структурі наявні. З цим пов'язана особливість, що в багатьох країнах проживання існував вже сформований самостійний освітній сектор. Зокрема, в Канаді, США, частково в осередках Бразилії та Аргентини був передбачений подібний освітній процес: українські дитячі садки з підготовкою дошкільнят, «рідні школи», українські дитячі літні табори, Середні Курси Українознавства та українські молодіжні організації, як завершення формування національно свідомої молоді та, як результат, перехід у члени СКР ІСНО чи братніх організацій [101, арк. 47–50; 102, арк. 10–13].

Під час обговорення на конференціях системи культурно-освітньої роботи звертали увагу на потребу її пристосування до інтересів цільової аудиторії. Пропонувалося поєднувати ідеологічне просвітництво з культурно-мистецькими заходами. У документах, зокрема, зазначалося: «Пісні, виступи хорів і танцювальних ансамблів, зараз є притягуючою силою для молоді другого, третього і навіть четвертого поколінь, що вже народжені в країнах нових поселень. В програмі праці хорових і танцювальних ансамблів треба здійснювати ідейно-

програмові завдання, і це має бути включене в план праці культурно-освітніх референтур» [101, арк. 48].

Розглянемо освітню систему на прикладі УНО Канади. Основну роль у вихованні молоді відігравали «Рідні школи». Учні в позаурочний час вивчали українську мову, історію та культуру, географію та релігію. У багатьох школах діяли танцювальні та хорові гуртки. Навчалися в них переважно у вихідні, наприкінці року учням видавали свідоцтво про завершення навчального року [106, арк. 7]. Для координації діяльності була створена шкільна підреферентура, яка готувала план і програму на навчальний рік, вела підготовку й підвищення кваліфікації вчителів, збирала звіти про освітню діяльність для крайових ексекютив [30, арк. 7, 11–12, 17–22; 31, арк. 9, 20; 706, с. 169–177]. Після завершення програми «рідної школи» УНО пропонувала українським мігрантам долучитися до Середніх Курсів Українознавства, як аналог середньої школи [70, арк. 183–184; 168, арк. 2–5].

При УНО діяли Вищі освітні курси (м. Вінніпег), створені 1940 р. з ініціативи П. Маценка [100]. На середину 1950-х рр. курси стали загальновизнаною культурно-освітньою структурою української діаспори, яку визнавала канадська влада. Кількість курсантів була стабільною і становила у середньому понад 40 осіб щорічно. Їх основу становили представники УНО і члени їх сімей, щоправда було багато курсантів від релігійних громад, були курсанти зі США. У середині 1960-х рр. УНО розпочало добиватися визнання канадською владою іспитів з різних дисциплін, а згодом і дипломів ВОК. Тобто практичне значення курсів почало виходити на перший план [71, арк. 43]. Загалом з 1940 по 1981 рр. відбулося 34 курси. 1969 р. ВОК перейменували в Українські освітні курси (УОК) на чолі з М. Кінасевич [72, арк. 58]. З кінця 1960-х рр. організовував та готував курси й Є. Мاستикаш (секретар КЕ УНО) у співпраці зі шкільним референтом, а в 1974–1976 рр. очолював їх.

Перед навчанням проводили наради, де визначали викладачів, предмети, програми їх викладання, продумували дозволя молоді для поглиблення морального і фізичного виховання. Фінансувалися Курси з внесків і пожертв

зарубіжних українців: УНО оплачувало організацію навчання, а на сім'ї курсантів лягали переважно дорога, проживання, харчування й разовий внесок. Поступово більшало курсантів, які погано володіли українською мовою, тому в програму включали навчання читанню і письму [701, с. 162–178; 77, арк. 46; 124, арк. 50; 402, с. 4].

У зв'язку з тим, що курси дедалі більше ставали освітніми закладами для учнів «Вищих шкіл» 9–13 класів УНО створювало альтернативні курси для тих, хто не входив у цю категорію. Так, з 1961 р. почали роботу перші «Педагогічні курси УНО ім. Тараса Шевченка» у Торонто, а при філіях Торонто, Західне Торонто, Вінніпег, Садбері та Гамільтон організували «Курси українознавства» [113, арк. 5–6].

УНО прагнула розширювати мережу освітніх закладів і підтримувати їх функціонування при кожній філії, проте розвиток цих осередків різнився. Він залежав від ініціативності очільників та організованості української громади, а також від можливостей зарубіжних українців оплачувати навчання дітей. У 1980-х рр. постала проблема з фінансуванням курсів та набором курсантів. Нове покоління канадської молоді дедалі менше цікавилася витоками, аргументуючи, що знання української мови та культури не надає переваг у канадському суспільстві. 1981 р. було заплановане проведення 35-х УОК, однак вони не відбулися через недостатню кількість учасників [57, арк. 4]. І лише 1986 р., після п'ятирічної перерви, курси відновили роботу, але вже як Курси української мови і культури. Асиміляція української діаспори, навіть у місцях компактного проживання, призвела до трансформації освітніх установ.

УНЄ Франції, на відміну від інших організацій в системі СКР ІСНО, була створена вже після Другої світової війни 1949 р. прихильниками та членами ОУН(м). Вона була заснована на базі Українського Народного Союзу і продовжила політику в культурно-освітньому секторі. У Франції українці не жили компактно, тому шкільництво було слабо розвинуте. Систематичне навчання проводилося в українських четвергових і недільних школах, які давали мінімальні знання з української мови і письма [108, арк. 50].

Виходячи з такої ситуації 1953 р. керівництво УНЄ запровадило Курси громадського активу, що мали на меті поглибити знання українських мігрантів про Україну та стати засобом виховання молоді, адже: «кожна молода одиниця, якщо вона не залишиться при українстві, це послаблення наших національних сил і нашого організованого життя на чужині і наша національна втрата взагалі» [123, арк. 25–26]. Вони були нетривалі (7–10 навчальних днів), їх було замало, щоб навчити молодь української історії, географії, літератури, але «є вони колосальним вкладом у виховування кадрів свідомих патріотів-державників, повновартісних громадян і борців за краще завтра України» [123, арк. 26]. Матеріали Курсу публікувалися на сторінках видання «Єдність», як «вишкільний» матеріал для всього членства організації. Показовими для розуміння суті Курсів були лекції, що в них входили, наприклад: В. Кубійович «Національні й економічні проблеми України», О. Кульчицькай «Психологія совітської людини», О. Бойко «Історія української визвольної боротьби за останнє чвертьстоліття», О. Штуль «Українська культура й визвольна боротьба» [49, арк. 1–2], В. Мулик «Значення й потреба знання української мови» [167, арк. 26]. Учасників теж було мало – кілька десятків курсантів [172, арк. 31].

Для консолідації української молоді за ініціативою Сьомого з'їзду УНЄ 1956 р. було створено Організацію української молоді у Франції (ОУМуФ). Вона об'єднувала 10 філій і видавала журнал «Bulletin Franco-Ukrainien». Курси Громадського активу були замінені на Курси українознавства, що проводили щороку в формі виховного табору під час «вакацій». Вони були націлені на молодь віком 15–20 років. Зміст Курсів передбачав вивчення історії, географії, літератури України, при потребі проводилося навчання української мови. До програми входили народні танці, співи, «імпрези». Курси діяли до середини 1960-х рр. Потім, незважаючи на придбання в департаменті Ардеш «відпочинкової оселі» «Чорногора», вони почали поступово занепадати [134, арк. 6; 137, арк. 7–8; 675, с. 68–75]. Для тих, хто не міг оплатити участь у Курсі, УНЄ та ОУМуФ збирали кошти [109, арк. 37; 464, с. 2–3].

СКР ІСНО консолідувала молодь своєї ідеологічної платформи. 11.10.1964 при філії УНО в Торонто була скликана нарада для створення Комісії Молоді для координації діяльності, обміну досвідом між структурами різних країн. Була стверджена потреба створити на всіх теренах єдину виховну концепцію, підготувати програмно-освітні матеріали, плани роботи для уніфікації структури молодіжних організацій у системі ІСНО. Нарада визначила склад Комісії, до якої: увійшли М. Плав'юк, П. Дорожинський, Л. Винницький, О. Цвик, Б. Гасюк. Також була запропонована модель майбутньої структури, що включала голів всіх молодіжних організацій ІСНО [44, арк. 19].

Було окреслено, що Комісія працюватиме через обмін інформацією між організаційними осередками молоді різних країн, створення таких об'єднань, де їх немає, створення виховних і програмних матеріалів, підручників для різних вікових груп, інформування про життя молоді в Україні. Учасники установчої конференції та Комісії молоді конструювали ідеальний тип концепції координації молоді – проведення загальної міжконтинентальної конференції молодіжних організацій і створення для них організаційної надбудови [44, арк. 16]. Ізоляція молодіжних організацій, з точки зору провідників ОУН, могла спричинити їх обмеженість культурно-фольклорною діяльністю, а відмова від сприйняття ідеологічного базису призвела б до нівелювання вищих цілей. Цей проєкт реалізували значно пізніше, бо новостворена Комісія Молоді наштовхнулася на непорозуміння та часткову відмову в спільній діяльності.

В 1970-х рр. СКР ІСНО проводила заходи, які були об'єднавчим фактором для молоді, надавали досвід спільної діяльності націоналістичних осередків різних країн. Зокрема, паралельно з конференцією СКР ІСНО у грудні 1971 р. в м. Буенос-Айрес відбувалася конференція молодіжних організацій Північної і Південної Америки: ОУМ «Відродження» (Аргентина), ОУМ «КЛЕМ» (Бразилія), МУНО (Канада). Було розглянуто і продискутовано актуальні проблеми молоді в країнах поселень, поставлено питання про створення спільного інформаційного осередку для всіх організацій. 11.07.1975 в Буенос-Айресі аналогічно в рамках конференції СКР ІСНО проводилися зустрічі молодіжних об'єднань [365, с. 1].

Після тривалої підготовки 26.11.1983 в приміщенні філії УНО м. Гамільтон, Онтаріо, Канада відбувся Перший з'їзд українських молодіжних організацій, що діяли в системі ІСНО: ОУМ (Франція), ОУМ «КЛЕМ» (Бразилія), МУН (США), МУНО (Канада), ОУМ «Відродження» (Аргентина), «Зарево» (США). З'їзд відбувся за участі голови ПУН М. Плав'юка, голови СКР ІСНО П. Дорожинського [44, арк. 24–25]. Його результатом стало створення СКР Молодечих ІСНО, для встановлення і підтримки живого зв'язку між організаціями та доказу політичної зрілості національного руху. Головою було обрано О. Гуцула (МУН), а до керівної Ради увійшли У. Плавушак (МУНО), В. Геник (ОМУФ), П. Єдин (ОУМ КЛЕМ), М. Зінко (ОУМ Аргентини), С. Мороз (ОУМ ОУуВБ), секретарем стала В. Дорожинська [44, арк. 25]. З'їзд ініціював і видання інформаційного Бюлетеню з січня 1984 р. [44, арк. 29; 510, с. 1; 44, арк. 28]. Згадане видання публікувало відомості про проведені та заплановані культурно-просвітницькі заходи організацій.

П. Дорожинський у зверненні до молоді окреслив спільні завдання діяльності: утримання зв'язку з Україною; подальше змагання поневоленого народу за державну незалежність; спостереження за подіями в Україні та допомога провідним діячам на батьківщині досягнути національні та державні права українського народу; протидія асиміляції, допомога у збереженні та розвитку духовних цінностей; долучення до порушення українського питання на міжнародній арені [44, арк. 30–31].

Інституалізація молодіжного крила націоналістичного руху мала вагоме значення, адже це дало можливість новому поколінню діяти в зрозумілому їм форматі, сприяючи поширенню ідей українського націоналізму, відбувалася актуалізація націоналістичної доктрини через призму нових світоглядних викликів. Виникнення СКР Молоді ІСНО відображало не лише потреби координації діяльності ряду організацій, обміну досвідом, встановлення персональної комунікації між членами об'єднання, але й усвідомлення духовного зв'язку з українським народом та прагнення зберегти ідейну спадщину українського націоналізму, попри проживання за межами етнічної території. Однак документи

не свідчать про вагому діяльність такого об'єднання, надалі лише її провідні члени вели громадсько-політичну діяльність [581]. Можна припустити, що така ситуація пов'язана з бажанням створити організацію на противагу подібним об'єднанням молоді під егідою ЗЧ ОУН. В листуванні Президії СКР ІСНО з братніми організаціями можна віднайти висловлені зауваження, що молодіжну структуру створили з пропагандистськими цілями та з особистої ініціативи голови СКР ІСНО – П. Дорожинського, без узгодження з керівниками організацій. Зазначалося, що на 1982 р. в молодіжному секторі була криза, адже організації були малочисельними, деякі осередки існували лише номінально [166, арк. 23–24].

ЗЧ ОУН вели просвітництво через залучення молоді до організацій із спільною ідеологічною платформою та на які мали вплив, як-от Товариство української студіюючої молоді ім. М. Міхновського (ТУСМ), Пласт, Спілка Української Молоді. Також нові покоління діаспори були інтегровані в саму структуру організації – в мережу Юнацтва ОУН. В таких організованих формах націоналісти формували світогляд українців в еміграції, проводили національне і релігійне виховання, ідеологічний та політичний «вишкіл», спонукали до участі в міжнародних акціях, намагалися протидіяти асиміляції, впливу неукраїнського оточення. Варто зазначити, що в офіційних документах можна простежити тенденцію щодо підвищення уваги до цього сектору діяльності, бо гостріше стояла проблема оновлення провідного активу [338, с. 197–202; 315, с. 293–301; 341, с. 257–286].

Юнацтво ЗЧ ОУН було конспіративне й формувалося на селективній основі з зарубіжних українців від 14 до 21 років, які мали на меті пройти організаційне виховання і вишкіл та включитися у визвольний рух як дійсні члени організації. Долучитися до нього могли переважно особи, що вже пройшли освітні курси і національне виховання в названих молодіжних організаціях. Юнацькою структурою керували референти, які були під безпосереднім контролем центрального й теренових проводів організації. Вона була неоднорідною і передбачала такі щаблі: члени-кандидати (14–16 років) – їх обирав «виховник» і організовував в окремий ідеологічний гурток при СУМ чи Пласт для

просвітницької діяльності два роки, відбору найкращих і створення «дійсного звена» Юнацтва ОУН; Юнацтво ОУН (16–18 років) – представлене членами-кандидатами, з якими далі планово працювали два роки, і які складали іспит першого ступеня; кандидат у члени ОУН (18–21 рік) – відібрані особи проходили подальший «вишкіл», складали іспит другого ступеня і давали присягу на вірність організації й переходили до лав дійсного членства ОУН; члени-виховники – старші члени організації, що вели освітньо-виховну діяльність у сітці Юнацтва. Організаційна побудова Юнацтва ЗЧ ОУН передбачала власну ієрархію. Найнижчою складовою було звено (3–5 осіб), яке очолював «звеновий», призначений «виховником». Надалі об'єднання було в рамках району (5–10 звен) на чолі з юнаками, що склали перший іспит; області (5–10 районів) на чолі з молодими членами основної ОУН; теренового Проводу – найвища організаційна клітина в сітці Юнацтва ОУН однієї місцевості, що мала безпосередній зв'язок з керівництвом Теренового Проводу. Варто відмітити, що при підготовці націоналістичної молоді дотримувалися гендерного поділу, тобто окремо розбудовували сітку юначок [145, арк. 74–75].

Молодіжна структура була джерелом формування нових націоналістів, тому значну увагу приділяли систематичному «вишколу». Для цього ЗЧ ОУН випускала освітні матеріали, що містили необхідну інформацію, проєкти практичних завдань. Серед них варто відмітити підручник «Іди за мною!» [341, с. 265; 69]. В ньому віддзеркалені базові поняття і світоглядні орієнтири націоналістичної ідеології, устрій націоналістичного руху загалом, функції та обов'язки Юнацтва ЗЧ ОУН, «вишкільна» система та програма, основні теми і питання для вивчення, збірка основних націоналістичних матеріалів: декалог «Десять заповідей українського націоналіста», «12 прикмет українського націоналіста», «44 правила життя українського націоналіста» та ін. [69].

ЗЧ ОУН з 1969 р. почали видавати «Бюлетень Проводу Юнацтва ОУН» де розміщували актуальні практичні матеріали щодо молодіжного сектору. Через нього доводили до відома постанови великих зборів, плани діяльності на їх основі, звернення очільників організації до молоді, бачення ролі й завдань нових поколінь

у націоналістичному русі, рекомендації для організації навчально-виховного процесу. «Бюлетень» детально віддзеркалював практичні форми просвітницької діяльності ЗЧ ОУН. Зокрема, дізнаємося про такі формати роботи, як «дійові семінари» для ознайомлення з актуальними процесами в Україні, міжнародній політиці, історією «революційно-визвольної боротьби», глибшого осягнення ідеології українського націоналізму [369, с. 17–21]. Вони були орієнтовані на вже підготовлену українську молодь, адже семінари проводили на аналітичні теми, наприклад: «Здобудеш українську державу або згинеш в боротьбі за неї», «Член ОУН – організатор довкілля: своїх і чужих людей, дії засобів і середників», «Розвиток української визвольної політики», «Загальна характеристика українських політичних угруповань на чужині», «Зовнішній сектор української визвольної політики за кордоном» [352, с. 31]. План і зміст таких семінарів теж розміщували в «Бюлетені» [531, с. 5–8; 532, с. 9–11].

Проводили «вишкільні курси», що переважно тривали 2–3 дні й передбачали навчальні заняття на ідеологічні теми або інструктажі для підготовки організаційних референтів, «виховників», референтів внутрішньої й зовнішньої діяльності, фінансових референтів та ін. [398, с. 22]. Так, у оселі «Тарасівка» (Велика Британія, графство Дербішир) СУМ 16–18.05.1970 відбувся триденний «вишкіл» Юнацтва ОУН під назвою «Студія української ідеології» [548, с. 4]. Кілька разів на рік організовували «вишкільні табори» для найактивнішої націоналістичної молоді [369, с. 20].

Також практичною стороною освітньо-виховної діяльності було залучення молоді до політичних акцій, як своєрідна актуалізація знань, набутих у «вишкільних» структурах ОУН. Саме участь у маніфестаціях, протестах чи інших масових заходах показувала, чи вдалося сформувати зв'язок молоді діаспори й історичної Батьківщини, викликати почуття відданості та зобов'язання перед українським народом, як це передбачено націоналістичним дискурсом.

Однак, попри детально розроблені плани освітньо-виховної діяльності й зусилля ЗЧ ОУН, з появою кожного наступного покоління послаблювалася активність сектору молоді. В офіційних документах підкреслювалося скорочення

кількості залучених осіб, небажання молоді вивчати українську мову, тенденцію до занепаду українських шкіл та організацій [330, с. 183–184]

ЗЧ ОУН співпрацювали з українськими молодіжними організаціями та об'єднаннями діаспори, що перебували на спільній ідеологічній платформі. Вони були джерелом освічених кадрів для організації, своєрідним ресурсом для політичної діяльності. Серед таких організацій, перш за все, варто звернути увагу на Спілку Української Молоді, відновлену за кордоном 1946 р. з ініціативи ЗЧ ОУН. Її сформували з молоді таборів для переміщених осіб в британській, американській, французькій зонах окупації Німеччини [236].

Вже в перші роки діяльності СУМ її осередки поширилися в багатьох західних країнах, де сформувалися українські громади, як-от Австрія (1946), Бельгія (1947), Велика Британія (1948), Канада (1948), США (1949), Франція (1950), Австралія (1950), Аргентина (1950) і т. д. Нові осередки виникали протягом другої половини ХХ ст. Можна простежити динаміку кількості членства організації: на 1952 р. – понад 8 тис. членів в 14 країнах, 1969 р. – 13,7 тис. осіб, на початку 1990-х рр. – 6,9 тис. осіб [280, с. 24–26; 748].

Кожен осередок СУМ мав свою історію створення та діяльності й пов'язаних з ним видатних постатей діаспори [279; 283; 301; 317; 324; 329; 342; 34; 344; 345; 382; 413; 535]. Аналіз джерел дає підстави визначити основні напрями, форми та зміст освітньої, виховної та громадської діяльності, характерні для всіх націоналістичних об'єднань молоді. У функціонуванні осередків можна виокремити етап становлення, який передбачав створення організаційної одиниці в певній місцевості, пошук приміщення, проведення установчих зборів, залучення нових членів та розподіл їх на ланки, систематизація виховної роботи, адаптація до середовища нової країни. Найвищим керівним органом організації був Конгрес СУМ (спершу проходив щороку, від 1949 – кожні 3 роки, з 1958 – раз на 4 роки, а з 1973 – через 5 років). Конгрес обирав Світову управу СУМ, яку в різний час очолювали М. Сердюк (1946–1949), С. Вожаківський (1949–1952), О. Калиник (1952–1955), М. Філь (1955–1958), О. Коваль (1958–1978), Є. Гановський (1978–1988), О. Рожка (1988–1991). Керівні органи СУМ по чергово перебували в

Мюнхені (1947–1952), Лондоні (1952–1958), Брюсселі (1958–1978), Нью-Йорку (1978–1992), Торонто (з 1992). З 1949 р. при Світовій управі СУМ діяв дорадчий орган – Виховна рада. Кожен осередок мав власне керівництво (управу), що включали референтів організаційної, культурно-освітньої, фінансової, спортивної діяльності та суспільної опіки. Для виховної мети і програми СУМ придбав у низці країн і більших осередках будинки й літні оселі для вишколу, розміщення таборів і відпочинку молоді: в Еллінвілі (Нью-Йорк), в Барабу (Вісконсин), «Веселка» (Торонто), «Верховина» (Монреаль), «Тарасівка» (Великобританія), «Франкополе» (Бельгія), «Тарасівка» (Мельбурн), «Лемківщина» (Сідней) та ін. [278; 385; 535; 537].

Спочатку СУМ включала молодих людей 18–30 років, однак згодом були створені відділи молодшого юнацтва (6–12 років), старше юнацтво (13–18 років), «дружинники» (19–35), старше членство (понад 35 років). Розширення вікового діапазону пов'язане з потребою культурно-освітньої роботи з новими поколіннями діаспори. Із збільшенням членства формувалися мистецькі та спортивні гуртки, встановлювалися систематичні форми роботи, кристалізувалися світоглядні орієнтири: ідеалістичний світогляд, християнська релігія, націоналістична ідеологія [319, 320].

Другий етап діяльності характеризувався розгортанням систематичної роботи з молоддю, скоординованим національно-патріотичним вихованням. Методика виховної та культурно-освітньої діяльності, програма вишколу віддзеркалена у «правильниках» для різних категорій членства, періодичних виданнях, підручниках та інших вишкільних матеріалах. Членів юнацтва СУМ систематично виховували за спеціальними програмами та навчальним матеріалом з українознавства, після чого ті складали іспити й здобували відповідний ступінь [318, 322].

Основна діяльність осередків СУМ проходила у форматі «сходин», де обговорювали організаційні справи, виголошували реферати на актуальні теми, лекції з історії України, географії. «Святочними сходинами» відзначали важливі історичні події, які додатково включали мистецькі виступи сумівців. Крім того,

проводили вишкільні конференції, літні й зимові табори, організовували хори, інструментальні, танцювальні ансамблі, театральні гуртки, спортивні ланки. СУМ долучалася до святкувань, відзначень національних річниць та брала участь у політичних акціях, особливо на захист українських політичних і релігійних в'язнів [260; 241; 242; 392].

З ініціативи ЗЧ ОУН було створено націоналістичну студентську ідеологічну організацію – Товариство української студіюючої молоді ім. М. Міхновського (ТУСМ). Воно було засноване в Західній Німеччині на з'їзді в Ляйпгаймі (грудень 1949 р.). Головна Управа була розташована у Мюнхені, з 1955 р. – в США. Головами товариства в різний час були: Г. Васькович, М. Кравчук, В. Будзяк, Б. Кульчицький, Б. Футала, А. Лозинський. У осередках концентрації української молоді діяли місцеві осередки ТУСМ, а в США й Канаді – крайові управи. У роки найінтенсивнішої праці ТУСМ нараховувало 300–350 членів [750]. Неперіодично видавало журнали «Фенікс», «Інформаційний бюлетень» (1950–1964), місцеві бюлетені та «Сторінки ТУСМ» в українських газетах.

Основною діяльністю ТУСМ була організація студійних конференцій на ідеологічні й політичні теми. Тому студентське об'єднання включало доволі обмежене коло осіб, адже учасник мав бути обізнаним у питаннях націоналістичної доктрини, історичній та політичній проблематиці [485, с. 1–2]. Товариство працювало з українською студентською молоддю, що виросла й отримала освіту в західних країнах, тому шляхом наукових дискусій намагалось долучити до національно-визвольного руху [462, с. 70–71; 291, с. 305–306; 543, с. 104; 438, с. 158–159]. Саме націоналістична платформа, наголошення на політичних аспектах розв'язання українського питання, поєднання вивчення суспільно-політичних явищ з участю в громадсько-політичному житті відрізняло ТУСМ від інших об'єднань українських студентів [542, с. 2].

Отже, в той час як в СРСР впроваджувалася політика нав'язування культури домінуючої нації, яка вела до поступової втрати національних особливостей українського суспільства, завданням української громади за кордоном стало збереження всіх елементів культури для забезпечення існування національної

спільноти. Саме тому одним із найважливіших секторів роботи організації став сектор молоді та освіти. Ідеологічні фракції націоналістичного руху сформували власну розгалужену мережу культурно-освітніх установ для різних вікових категорій, студентських, молодіжних структур. Вони робили акцент на національному та патріотичному вихованні задля збереження національної та культурної ідентичності. Молодіжні організації вели суспільно-громадське та фізично-естетичне виховання, що формувало національно свідому особистість, готову долучитися безпосередньо до членів націоналістичних організацій чи до громадсько-політичної активності.

Українська діаспора організувала окрему систему освіти, яка частково функціонує й зараз, зацікавила молодь українською проблематикою, націоналістичними ідеями і сприяла збереженню відчуття української національно-культурної належності. Однак існування декількох політичних та ідеологічних центрів української діаспори негативно позначилося на освітньому секторі: надто розгалужені організаційні мережі, брак її координації і спільної програми навчання, виховання та діяльності, творення нових формальних об'єднань без активної подальшої діяльності.

3.3. Видавнича діяльність

Після перенесення націоналістичних осередків в західні держави роль друкованого слова значно зросла, бо в середовищі діаспори видавнича діяльність стала найдоступнішим засобом реалізації політичних завдань українських націоналістичних організацій. Вони вже мали досвід виготовлення видавничої продукції різних видів в умовах конспірації, проте новий формат роботи вимагав переосмислення та актуалізації цього сектору. Політика націоналістичних організацій у видавничій сфері була стратегічною в їх діяльності, бо її застосовували в досягненні більшості цілей організацій. Вона охоплювала продукування, використання, багатовекторне розповсюдження інформації, сприяння розвитку комунікаційної сфери, щоб забезпечити суспільно-політичну діяльність.

Напрями видавничої діяльності ЗЧ ОУН, ОУН(м), ОУН(з), СКР ІСНО були схожими, проте їх зміст дещо відрізнявся залежно від обраної стратегії визволення українського народу. За їх реалізацію, в першу чергу, відповідали центральні Проводи організацій та спеціальні референтури чи організаційні комісії інформації та пропаганди, пресових і видавничих справ. Вони несли відповідальність за фінансування, а отже і за зростання кількості видань, їх інтелектуального й ідеологічного рівня, актуальність контенту. Центральне керівництво визначало основні ідейні напрями змісту, координувало засоби масової інформації підпорядкованих організацій. Так, на VI конференції ЗЧ ОУН (1963 р.) зазначалося, що для більшої ефективності інформаційної діяльності потрібне узгодження преси для уникнення розбіжностей і відмінних інтерпретацій [340, с. 76]. Надалі цим сектором керували в рамках теренових осередків організацій [293, с. 146–149; 338, с. 164–168; 330, с. 167–171].

ОУН(з) мала певні особливості через невелику кількість членів та загалом демократично-ліберальний тип організації. За статутними документами не виділялася спеціальна структура керівництва видавничою діяльністю. ОУН(з), в силу прихильності ідеології демократичного націоналізму, пропонувала широкий спектр української проблематики у видавничій діяльності. У зв'язку з розгалуженою співпрацею з іншими еміграційними об'єднаннями «двійкарі» долучалися до їх видавничої діяльності, часто відігравали провідну роль. Організація мала декілька періодичних видань: «Український самостійник», «Сучасність» та «Бюлетень ОУН(з)» (згодом – Бюлетень політичної ради ОУН(з)).

Розповсюдження націоналістичної преси певною мірою відображає вплив націоналістів на українську спільноту в еміграції, населення УРСР та міжнародну політичну думку. Проте можна простежити низку перманентних проблем у видавничому секторі націоналістичних організацій. Найчастіше згадується брак єдиного друкованого органу, в якому можна було б розглядати питання ідеологічно-теоретичні, тогочасної реальності в Україні та проблеми української політичної еміграції [333, с. 109]. Другим аспектом виділимо поступове посилення еміграційного характеру видань, тобто на перших сторінках преси з'являлися статті

з інформацією про внутрішню політику країн поселення, натомість факти діяльності націоналістичного руху розглядалися побіжно. Третьою проблемою була низька поліграфічна якість видань та їх художнє оформлення, адже якщо для ідеологічно мобілізованих політичних мігрантів це не мало особливо значення, то для зацікавлення нових поколінь діаспори атрактивність видання відігравала не останню роль. Четвертою була проблема авторства, що полягає у використанні псевдонімів для конспірації, використання лише ініціалів або взагалі брак підписів статей, неможливість встановити авторство чи рівень причетності людини до організації за змістом статті. П'ятою проблемою було розгортання конфлікту між трьома ОУН на сторінках видань. Лейтмотивом була нетолерантна риторика, спрямована на дискредитацію організаціями одна одної, що частково компрометувала націоналістичний рух загалом.

Окремим питанням було фінансування видавничої діяльності. Бюджет залежав від передплати кожного видання, пожертв, внесків української громади. Від їх наповнення залежало дотримання періодичності видань, їх наклад, можливості доставки в різні країни поселення українців, розповсюдження в суспільстві. Більшість зарубіжних українців були обмежені скромними матеріальними ресурсами, адже не займали високооплачуваних посад. Видання фінансувалися нерівномірно через розпорошення ресурсів на їх різноманіття. Час від часу порушували питання про доцільність певного видання, його важливість. Так, у матеріалах XI ВЗУН ОУН(м) (1988 р.) читаємо, що, враховуючи зменшення кількості передплатників, невиправданим було існування і «Самостійної України», і «Українського слова» [304, с. 90].

Попри обмежені ресурси, видавнича діяльність відзначалася різноманітністю форм. Видання можна поділити на дві групи: неперіодичні та періодичні. До першої відносимо бюлетені нерегулярного випуску, офіційні матеріали організацій, комунікати, маніфести, листівки, брошури, книжкові видання. Друга група включає газети й журнали. Регулярні видання були основним засобом масової комунікації, характеризувалися різноплановістю, актуальністю змісту, оперативністю інформації. Вони склалися з різних тематичних блоків. Кожен

напрям був інструментом політичного впливу, впливу на свідомість, поведінку, діяльність української громади в інтересах організації [587].

Видання були різного читацького спрямування, тобто були адресовані таргетовано членам організації, українській громаді, міжнародній спільноті, українцям на батьківщині, а також розраховані на молодіжну, жіночу аудиторію. За об'єктами, на які спрямовувалася видавнича діяльність можна умовно виділити три її основні напрями: діаспорний, зовнішньо-український, міжнародний. Детальний аналіз кожного з них сформує цілісну картину розгалуженої системи видань і видавництва.

Перший напрям був зосереджений на закордонних українцях в країнах західних демократій, як на базовому елементі націоналістичних організацій. Будучи організаціями з вираженим ідеологічним підґрунтям націоналісти потребували висвітлення їхніх концептуально оформлених уявлень про суспільне і політичне життя у друкованому вигляді. На сторінках видань розміщували організаційні матеріали, які розкривали основні засади діяльності націоналістичних об'єднань, базові поняття націоналізму, окреслювалися перспективи визвольного руху.

На думку членів націоналістичних організацій, радянська влада ініціювала пропагандистську акцію проти українських націоналістів. Поняття націоналізму мало різне висвітлення в світі, переважно – негативну конотацію [330, с. 168]. Тому частина молодшого покоління скептично й неприхильно ставилася до націоналістичного руху. Для протидії такому явищу необхідно було висвітлити історію українського націоналізму, пов'язати її з боротьбою за самостійність і свободу «поневолених народів» у XX ст. [304, с. 88]. Дана тематика розкривалася в окремих виданнях провідних ідеологів націоналістичних організацій. Так, у діаспорі вийшли книги Ребета Л. «Теорія нації» (1955) [699], Пундика Ю. «Український націоналізм» (1965), Камінського А. «На новому етапі» (1965), «За сучасну концепцію української революції» (1970), «До перспектив нашої політики» (1977), Стецька Я. «Твори: Українська визвольна концепція» [725] та ін. Аналітичні

матеріали про природу української нації і націоналізму були джерелом інформації та поглиблювали знання про український визвольний рух.

За допомогою видання інформаційних бюлетенів і значної кількості публіцистичних видань ОУН транслювала свою ідеологію, політичну програму, визвольно-державницьку стратегію (див. Додаток Щ.). Вони виконували мобілізаційну функцію для дотримання позитивної динаміки приросту кадрів. Ідеологія трьох ОУН зазнавала значних змін в умовах еміграції, а видання були платформою для дискусій щодо тактики організацій, її зміни з урахуванням ситуації в СРСР. Конкуренція ідеологій породжувала інформаційні війни на сторінках преси, з взаємними обвинуваченнями та доведенням помилковості поглядів протилежної сторони [417, с. 33–35]. Завданням інформаційної політики в такому контексті була пропаганда, яка зрозуміло тлумачила ідеї організації і привертала прихильників саме до своєї структури.

На внутрішньо-організаційному відтинку головним завданням було своєчасно інформувати всіх членів про політику проводу. Особлива увага приділялася висвітленню змін стратегій організацій, точніше, визначенню ролі еміграції, як інтегральної частини української нації, з погляду ідейно-політичного і ключових завдань на даному етапі визвольної боротьби. Офіційна ідеологічна концепція, програма руху, актуальні рішення керівних органів організацій, їх ставлення до окремих подій та ситуації в світі, аналіз становища української діаспори містилися в матеріалах ВЗУН, які видавалися у книжковому форматі. Також їх розповсюджували за допомогою періодичних видань, де стисло публікували основні рішення проводів.

Для дотримання високого рівня динаміки кадрів організації через пресу доводили до відома українській громаді інформацію про конференції, культурні, мистецькі, освітні заходи, політичні акції та маніфестації. Також анонси подібних заходів та матеріали про їх проведення розміщувалися у популярних виданнях загальноукраїнської діаспорної преси, найчастіше в газеті «Свобода». За допомогою видань інформували про діяльність братніх організацій, що передбачало публікацію своєрідних звітів організації щодо проведених

конференцій, культурно-масових, освітніх, політичних заходів в країнах поселень, робочих поїздок очільників (наприклад, Б. Гасюк «Конференція по національному питанню» [388, с. 54–59], В. Різник «Вклад ОДВУ в розбудову українського життя в ЗСА» [527, с. 1], а також постійний розділ «Самостійної України» під назвою «З життя ІСНО» [403, с. 54–59], та «Прожектором по діаспорі» в «Українському самостійнику» [514, с. 46–47]).

Націоналістичні організації володіли актуальною інформацією про політику радянської влади, тому сприяли задоволенню інформаційних потреб закордонних українців щодо дійсності в УРСР. На сторінках видань велася своєрідна хронологія подій на Батьківщині, часто такі публікації ґрунтувалися на інформації від опозиціонерів радянської влади й розкривали суть тоталітарного режиму в СРСР [431, с. 5–13; 433, с. 2–11]. Публікувалися документи, передані з території України, з повідомленнями про існування незгодних з радянським режимом, свідченнями про репресії. Під кутом дошкульної критики в аналітичних матеріалах розкривалася суть «комуністичної системи визиску і гноблення» [330, с. 37], економічні невдачі, негативні сторони радянської системи господарювання. Розглядалася національна політика в СРСР, що, на думку націоналістичної діаспори, загрожувало існуванню національної культури та особливостей українців. Для реалізації таких завдань були створені спеціальні видання, зокрема, «News from Ukraine», «The Ukrainian review», Бюлетень Української Центральної Інформаційної Служби та ін. На сторінках націоналістичних видань передруковувалися інформаційні матеріали з газет і журналів УРСР з коментарями та редакційними замітками [304, с. 117]. Подавалася аналітика динаміки політичної ситуації та змін в суспільній свідомості задля пошуку можливостей сприяти виникненню руху опору в УРСР. Оприлюднювалися відомості про становище опозиційних сил та репресивні заходи проти них, аналізувалися перспективи виникнення національно-визвольного руху. Таким чином, намагалися створити відчуття цілісності українського народу на території України та за її межами, мобілізувати діаспору до активної діяльності для зміни ситуації в УРСР.

Серед значної кількості періодики, що видавали націоналістичні організації можна виділити універсальні журнали, які всебічно розкривали зазначені теми й, за редакторською концепцією, були орієнтовані на широке коло читачів української діаспори. Кожна організація виділяла одне-два видання як основні та залучала до співпраці з ними провідних членів, ідеологів організації, видатних публіцистів, громадських і культурних діячів української еміграції.

Журнал «Самостійна Україна» був офіційним СКР ІСНО під егідою ОУН(м). Видання було засноване 1948 р. у Чикаго (США) як спадкоємець попередніх видань ОДВУ, як-от «Вісник ОДВУ» (1932–1935), «Націоналіст» (1935–1937), «Україна» (1938–1941) [539, с. 6–11; 455, с. 22–24] (див. Додаток Х, Ц). Видавці часопису поставили за мету інформувати українську діаспору про події на Батьківщині, політику радянської влади та діяльність опозиційного руху [371, с. 1–2]. Її головними редакторами були Б. Боцюрків (1948–1949), Т. Лапичак (1950–1955), З. Книш (1956–1958), С. Куропась (1959–1960), В. Шемердяк (1960–1962), М. Панасюк (1963–1972), Д. Квітковський (1973–1977), М. Панасюк (1978–1979), С. Куропась (1980–1983), В. Нагірняк (1984–1985), П. Стерчо (1986–1987). Із 1987 р. журнал редагував П. Дорожинський, який переніс видання в Київ 1995 р. [757].

Якість журналу суттєво залежала від співробітників та авторів, які витримували високий рівень публікацій. Надаємо загальний огляд проблематики та авторів, що її розробляли: ідеологічно-філософські статті – Ю. Вассиян, Д. Андрієвський, О. Бойдуник, Ю. Артющенко, Ю. Пундик, Б. Боцюрків, Д. Квітковський; матеріали з історії української визвольної боротьби, зокрема з військової мемуаристики – Ю. Артющенко, П. Стречо, А. Штефан; економічна політика та проблеми соціально-політичного устрою – П. Стречо, Я. Гайвас, Р. Шраменко; теми внутрішньої української політики, консолідації навколо ДЦ УНР, розколу та конфліктів в націоналістичному русі – О. Бойдуник, З. Городиський, М. Капустянський; публікації про українське суспільно-громадське життя в діаспорі – Т. Лапичак, Б. Гасюк, Д. Квітковський, М. Плав'юк; аналітика ситуації в радянській Україні – Д. Андрієвський, Ю. Бойко, Ф. Кордуба, Ю. Артющенко. Стерчо П. [539, с. 6–11].

Поруч із зазначеними проблемами, окремим постійним блоком розміщували статті про діяльність організацій, підпорядкованих СКР ІСНО – Українського Золотого Хреста, Видавничої Спілки та ін. Особливої уваги заслуговують спеціальні випуски «Самостійної України», присвячені річницям націоналістичного руху, персоналіям (Є. Коновальцю, А. Мельнику, О. Ольжичу та ін.), історичним подіям [493, с. 7–10; 469, с. 3–9; 256, с. 3–9].

Пресовим органом ОУН(м) був тижневик «Українське слово», який заснувала українська громадська організація Франції Український Народний Союз (УНС) 1933 р., але він виходив з перервами. Редакцію «Українського слова» після Другої світової війни очолив член Проводу ОУН(м) О. Штуль (1948–1977), а згодом М. Стиранка (1977–1996) [628, с. 34–41]. Газета набрала значної ваги в політичному еміграційному середовищі, бо серед авторів були авторитетні діячі визвольного руху: О. Штуль, Д. Андрієвський, Я. Гайвас, Ю. Бойко, Б. Кентржинський, Є. Мацяк, Ю. Пундик, науковці А. Жуковський, В. Кубійович, Н. Полонська-Василенко, П. Стерчо. Видання не обмежувалося висвітленням ідеології та внутрішніх проблем організації, а приділяв значну увагу об'єднанню українського визвольного руху навколо СКВУ та ДЦ УНР в екзилі. Часопис вміщав публікації присвячені політичним темам, діяльності ОУН(м), історії та культурі, подіям в Україні. З 1970-х рр. пріоритетним стає висвітлення дисидентського і правозахисного руху в УРСР і публікація праць опозиціонерів. Видання включали додатки: франкомовний *L'Ukrainien* (Українець), Листок літературної комісії Зарева «Юність», журнал української молоді «Смолоскип» [729, с. 195–204].

Серед видань ЗЧ ОУН варто виділити «Визвольний шлях», заснований у таборі полонених із мінімальним технічним оформленням 1948 р. Після виходу декількох випусків видання було перенесено в Лондон і спочатку видавалося референтурою пропаганди теренового проводу ОУН виключно для членів організації невеликим тиражем у форматі циклостилію. З 1951 р. видавцем журналу стала Українська Видавнича Спілка. Одночасно з тим, як це видання набуло статусу офіціозу Проводу ЗЧ ОУН, воно стало доступним широкому загалу та значно розширило коло читачів серед української діаспори. Видання було

переведено на типографський друк, а формат видання з 1954 р. змінено на книжковий [555, с. 35–38].

Редактори журналу поставили за мету «висвітлювати читачам та обговорювати на своїх сторінках різноманітні державно-політичні, суспільні, соціально-економічні та громадські проблеми і питання національно-визвольної революційної боротьби України» [370, с. 1]. Головними редакторами журналу були Г. Драбат (1948–1977), С. Галамай (1977–1979), І. Дмитрів (1979–1999), С. Олеськів (2000–2003), А. Гайдамаха (2004–2009) [483, с. 516, 521]. Із встановленням незалежної української держави 1991 р. значно побільшало дописувачів з України. 1993 р. видавцем журналу стала УІС, з якою того ж року УВС об'єдналася.

«Визвольний шлях» сформувався як український суспільно-політичний, літературний і науковий часопис. Він містив ідеологічні матеріали, зокрема, праці Д. Донцова, Я. Стецька, С. Бандери та ін., та «вишкільні» матеріали для підвищення політичної обізнаності членів організації. Також публікувалися наукові дослідження з історії, культури, літературознавства, статті щодо церковних питань. Журнал друкував українську художню літературу, літературну критику, спогади істориків та політичних діячів тощо [555, с. 35–38].

Часопис приділяв велику увагу висвітленню радянської доби, особливо дисидентському руху на теренах УРСР. Журнал розміщував документи пов'язані з правозахисним рухом, літературу самвидаву та політичні документи, огляди книжок, новини й аналітику щодо діяльності опозиції в Україні [389, с. 166–177]. Лейтмотивом публікацій було протиставлення радянської й націоналістичної суспільно-політичної концепції, тому для більшості з них була характерна емоційність, гіперболізована негативна оцінка подій в СРСР.

Другим офіційним органом ЗЧ ОУН був тижневик «Шлях перемоги» (див. Додаток У, Ф). Він був започаткований С. Бандерою в Мюнхені 1954 р. і виходив як громадсько-політичне видання у газетному форматі. Видання виникло внаслідок другого розколу в націоналістичному русі, коли «Український самостійник» перейшов під контроль ОУН(з) [349, с. 1]. «Шлях перемоги» редагували Я. Бенцаль (1954–1956), Д. Чайковський (1956–1967), М. Стиранка (1967–1969), В. Леник

(1969–1992), Я. Сватко (1992–1998) та редакційна колегія до якої входили відомі діячі діаспори, серед яких Д. Штикало, Б. Вітошинський, Г. Драбат, Я. Гайвас, Л. Полтава, І. Вовчук, З. Пеленський та ін.

На відміну від об'ємних аналітичних і наукових статей «Визвольного шляху», газета вміщала стислі публікації, що переважно трансливали політичну позицію Проводу й актуальні події. Статті розміщували хаотично, адже видання не мало стабільних рубрик, проте вміщало окрему сторінку для молоді під назвою «Ідея і чин», сторінку для жіноцтва – «Голос Об'єднання Жінок ОУВФ». У газеті публікували матеріали щодо діяльності опозиційних сил в Україні, репресій в СРСР, суспільно-політичного життя в діаспорі, хроніки міжнародних подій. Часто друкували спогади, переважно присвячені видатним постатям націоналістичного руху в манері глорифікації [752, с. 646]. Видання підтримувало АБН, інформуючи про досягнення організації, і повідомляло про заплановані політичні акції з закликом долучатися до них.

Офіційним політично-інформаційним виданням ОУН(з) був «Український самостійник» (див. Додаток Ю). Від появи 1950 р. він був інформаційним тижневиком ЗЧ ОУН, водночас на його сторінках віддзеркалювався тривалий конфлікт усередині організації, публікувалися постанови, звернення, рішення Проводу, особисті звернення сторін конфлікту, документи та листи Проводу ОУН в Україні. Після остаточного розколу видання перейшло під контроль «двійкарів» і в 1957–1958 рр. редакторами були Л. Ребет, В. Маркусь, а з 1959 р. «Український самостійник» редагувала колегія у складі Б. Кордюка, В. Маркуся та А. Камінського.

Однак зміни торкнулися не лише редакційного штату, а й форми: газетний формат був замінений на журнальний. З вересня 1957 р. випускали раз на місяць, з 1975 р. – раз на квартал, а з 1976 р відбулася інтеграція з журналом «Сучасність». Реорганізація змісту полягала у відмові від статей, присвячених міжнародним подіям [526, с. 1]. Редактори відмовилися від розлогих дописів про життя місцевої громади, адже широке розповсюдження в різних країнах вимагало загальноеміграційних матеріалів, а не місцевих хронік.

Журнал містив систематичні огляди і коментарі про політичну, релігійну, культурну, господарську ситуацію в УРСР і, попри націоналістичний світогляд, редактори схилилися до дотримання принципу об'єктивності. Другий блок статей був присвячений еміграційним питанням переважно в контексті визвольної політики організації. Матеріал викладався не в газетному форматі поточної інформації, а переважали статті аналітичного змісту. В «Українському самостійнику» розміщували публікації, що відображали ідеологічну концепцію ОУН(з), та постанови організаційних конференцій, адже у книжковому форматі їх не видавали (як у ЗЧ ОУН та ОУН(м)) [403, с. 43–45]. Провідні діячі ОУН(з) також були членами редакції й авторами численних статей журналу «Сучасність» (1961–1992), присвяченого культурі, літературі й суспільно-політичному життю [281, с. 11].

Націоналістичні організації випускали спеціальні пресові видання, які особливу увагу зосереджували на вихованні молоді, готової до боротьби за визволення України: «Смолоскип» (журнал організації української молоді «Зарево» в Канаді), «МУН–БІМС» (англомовний орган МУНО в Канаді), «Бюлетень» (франкомовне видання Організації Української Молоді у Франції), Бюлетень Юнацтва ОУН, «Фенікс» (неперіодичне видання Товариства Української Студіюючої Молоді ім. М. Міхновського) та ін. На сторінках цих видань особлива увага приділялася ідеології українського націоналізму, морально-етичним засадам, до яких має прагнути молода людина, фізичному гартові й здоровому способу життя. В кожному випуску була інформація про молодіжні справи: вишкільні табори, зустрічі з ветеранами визвольної боротьби. Вони вміщали статті з історії націоналістичних організацій та життя їх визначних діячів, згадки про підпільну боротьбу, теорії націоналізму, програми організацій. Також у них публікували постанови і звернення керівництва націоналістичних організацій та рішення Великих Зборів чи Конференцій щодо молодого покоління, окреслювалися актуальні завдання для нього [538, с. 5–7]. Варто звернути увагу на неперіодичні вишкільні видання. Націоналістичні організації створили матеріали для освітніх курсів та підручники, зокрема, «Нарис історії українського націоналізму» (1964),

«Іди за мною!» [69], «Заняття для юнацтва з історії України», серія видань «Вишкільні матеріали» з курсу влаштованого Проводом ОУН та ін.

Політика націоналістичних організацій у видавничій сфері ставила за мету сприяння збереженню національної ідентичності та формування історичної пам'яті. Націоналістичні видання були наповнені статтями з історії України всіх періодів, в яких простежувалася державницька лінія, доводилася самотність української нації, її культури та традицій. Публікації розвідок з історії та культури України мали на меті стати альтернативою радянській історичній науці щодо висвітлення історичного процесу в Україні, визначали СРСР як окупанта і обґрунтовували необхідність відновлення незалежності Української держави (наприклад, М. Плав'юк «До питання державної суверенності України в ХХ столітті», В. Чапленко «Походження назви Січі Запорізької») [495, с. 6–17].

Особливо автори наголошували на тематиці визвольного націоналізму, історії підпільного руху на території України. В цьому контексті значна частина публікацій була присвячена діячам націоналістичного руху, українським митцям, дисидентам, відомим історичним постатям, визначним діячам української еміграції (наприклад, М. Антонович «Історичне минуле та традиція в творчості Дмитра Донцова», «Жмут спогадів про Олену Телігу», В. Державин «Олег Ольжич поет національного героїзму»). Увага до історії визначних особистостей пов'язана зі схильністю націоналістів до героїзації та ідеалізації діячів революційного визвольного руху [355, с. 33–37; 395, с. 3–6; 396, с. 11–18].

Другий напрям видавничої діяльності був орієнтований на українців на території УРСР. Видавнича продукція була одним із засобів реалізації стратегії та мети націоналістичних організацій, комунікації через «залізну завісу», інструментом впливу на світогляд радянських громадян. З іншого боку, це був двосторонній процес, тобто з СРСР теж надходили видавничі матеріали, які знайомили діаспору з радянською дійсністю. В результаті їх використовували як джерело для еміграційних видань, міжнародної політики, дискредитації комуністичної ідеології.

Можливість ознайомлення з радянськими матеріалами, вивезеними в західні країни завдяки встановленим контактам, надає Архів ОУН в УІС у Лондоні. У ньому було виявлено як періодику («Московские новости», «Комуніст», «Молодь України» (1975–1979), «Известия», «Экономическая газета» (1964), «Радянська освіта» (1961) та ін.), так і книжні видання історичної, ідеологічної, економічної, зовнішньополітичної, правової літератури [629, с. 194–199; 642; 651; 630].

Дослідник архіву Г. Іванущенко оглянув масив матеріалів та виділив основні теми, що цікавили українських націоналістів як об'єкт аналітики: держава й державний устрій, радянська ідеологія, теорія і практика покарання, відповідальності за злочини й правопорушення, соціальні моменти радянського життя, права та свобод громадян, економічна система СРСР, норми виробітку та винагороди за працю. Серед документів архіву є ящики з адресами, з поштовими індексами, які свого часу націоналісти використовували для розсилання своїх видань [629, с. 194–199].

Інформація з радянських видань була основою для створення аналітичних праць та статей в періодиці. Почерпнуті факти залучалися представниками правозахисного руху та були джерелом пропагандистських матеріалів. Прикладом є серія видань «Бібліотека українського підпільника». У книзі «XX з'їзд КПСС без маски» наданий аналіз результатів XX з'їзд КПРС 1956 р., розглянуто зміни, яких зазнала комуністична ідеологія, висвітлено економічну систему та викрито проблеми в промисловості та сільському господарстві з наведеними статистичними прикладами [561]. Аналіз господарської системи СРСР та її критика на основі фактичного матеріалу зроблена у праці Лисенка Л. «Сільське господарство України» [650]. У книзі Микулина А. «Концентраційні табори в Совецькому Союзі» висвітлено внутрішню боротьбу проти радянської влади та масштабні репресії в СРСР [661]. Автор наводить добові норми утримання в'язнів на основі дослідження В. Артем'єва «Режим и охрана исправительно-трудовых лагерей МВД», видане 1956 р. [629, с. 194–199]. Подібну інформацію оприлюднювали у виданнях АБН.

Націоналістичні організації намагалися забезпечити першочерговість виданням, потрібним «для висилки на рідні землі і для мобілізування під прапорами ОУН української спільноти у вільному світі» [340, с. 77]. Вони прагнули встановити зв'язок між українцями еміграції та Краю. Така увага була пов'язана з тим, що українців в УРСР вважали потенційним джерелом змін політичної ситуації, головним фактором у розгортанні боротьби за відновлення незалежності, а видання були чи не єдиним зв'язком між українцями з різних боків «залізної завіси». Виготовлення, передача, розповсюдження таких матеріалів майже не висвітлені в документах організацій, бо це була таємна діяльність, прихована від радянських спецслужб. Але вона епізодично згадується у офіційних виданнях: «ми видаємо спеціальні матеріали, призначені для висилки-передачі на Україну, і нашим завданням є, щоб якнайбільше цих матеріалів дісталось туди, де їх найбільше потребують, передаючи з рук до рук» [399, 8–12]. «Періодичне видання у формі «Листів на Радянську Україну» та видання, присвячені окремим ділянкам життя у формі брошур, відтворюватимуть нашим братам в Україні наше бачення спільних проблем на впливатимуть на світогляд і дію наших земляків на Батьківщині» [293, с. 113].

Спеціальні відділи виконували завдання видання і доставки в Україну відповідної літератури [293, с. 113]. Розглянемо саме особливості видавничої діяльності у цьому напрямі, адже її значення та механізми доставки в Україну були детальніше розглянуто в попередньому підрозділі. Примітною ознакою цих видань була специфічна технологія виготовлення підпорядкована умовам конспіративного розповсюдження: невеликий формат через потребу мобільного транспортування і ефективного переховування.

Щоб пройти через контроль радянської цензури, яка перевіряла зміст літератури, яку ввозили з-за кордону, націоналістичні організації виготовляли так звані видавничі фальсифікати. Антонюк Т. надає їх характеристику і зазначає, що це були книги невеликого формату з невибагливим та економним оформленням. Зазвичай книжки були надруковані класичним шрифтом, мали м'яку палітурку, друк творів виконаний на папері низької якості. Палітурка й титул цих книжок були

оформлені за зразками радянських видань. В анотаціях подавалася коротка характеристика видання загалом у дусі радянської ідеології, агітації та пропаганди [593, с. 18–19]. Тож візуально видання не відрізняються від тих, що виходили тоді в УРСР. Деякі примірники містили вступ, де в лояльному до радянської цензури викладі були окреслені завдання та мета твору. Окремі ж книжки містили текст «Від редакції», де, навпаки, одразу ж викладалися справжні цілі видання. В окремих зразках видавничих фальсифікатів два варіанти змісту: один фальсифікований відповідно до назви твору, інший – об’єктивний щодо основного тексту видання [593, с. 19]. Книжки-обманки видавала Українська Видавнича Спілка у Великій Британії [728, с. 118].

Під обкладинками комуністичної літератури були приховані твори лідерів націоналістичного руху, матеріали Великих Зборів та документи Проводів націоналістичних організацій, роботи українських істориків, мемуари учасників підпільного руху [728, с. 119–120]. Перш за все вони мали на меті донести відомості про активну діяльність визвольного руху та ОУН за кордоном, наголосити, що націоналістичний рух не зник, а змінив формат з революційно-підпільного на території України на громадсько-політичний в діаспорі. Автори матеріалів хотіли донести до читача в УРСР замовчувану історію України, довести легітимність створення національної держави, викликати інтерес до національного питання, спонукати критично мислити щодо радянської дійсності. Також видавничі фальсифікати завдяки поширенню ідеї визволення України від комуністичного режиму сприяли пробудженню національної свідомості, спонукали населення перейти на антирадянські позиції.

Встановити кількість виданих книжок-обманок неможливо, позаяк про їх виготовлення, передачу й розповсюдження майже не йдеться в документах організацій через утаємничення від радянських спецслужб у західних державах. Встановлено, що в СРСР таку літературу надсилали через легальний поштовий зв’язок і туристично-приватними каналами [728, с. 124–126].

У документах радянських спецслужб згадується «масове засилання на територію України з Англії хитромудро виготовлених націоналістичних

документів про так званий «IV Великий збір ОУН» [291, с. 168]. Також у інформаційних повідомленнях Комітету державної безпеки УРСР читаємо про перехоплення листів з Великої Британії на адреси офіційних установ в яких «пересилалися закамурфльовані під видання робіт українських радянських авторів Л. Новиченка і А. Петрова дві брошури антирадянського, націоналістичного змісту з викладенням матеріалів конференції т. зв. “Антибільшовицького блоку народів” і “Європейської ради свободи”» [291, с. 293]. Проте в даному разі йдеться лише про виявлені видання, а те, яка кількість досягла адресата, залишається нез’ясованим.

Розглянемо детальніше декілька видавничих фальсифікатів. Так, у книгу радянського науковця Ю. Римаренка «Український буржуазний націоналізм – ворог інтернаціонального єднання трудящих» закамурфльовано працю одного з лідерів ОУН М. Лебеда «УПА. Ч. 1: Німецька окупація України» [593, с. 18–19; 707]. У вихідних даних видання вказано, що книга надрукована видавництвом «Наукова думка» у Києві під егідою Інституту Філософії Академії Наук УРСР, хоча насправді її випустила Українська Видавнича Спілка у Великій Британії. Зміст, вступ та коротка інформація про книгу подано у форматі радянських видань. Проте основний текст висвітлює визвольну боротьбу націоналістичного руху проти гітлерівської Німеччини та радянської влади, історію створення Української Повстанської Армії (УПА) та проголошення Акту незалежності України від 30.06.1941. Можна припустити, що обрання саме цієї праці для надсилання в Україну в формі видавничого фальсифікату пов’язано з тим, що вона надає альтернативний погляд на події Другої світової війни та спростовує викривлені радянською пропагандою факти діяльності націоналістичного руху. Також праця стисло подає еволюцію української самостійницької ідеї, пояснює, чим є український націоналізм та ОУН.

У форматі прихованих видань в Україну доставляли твори ідеологів націоналістичного руху, заборонені в СРСР. У книзі «З історії колективізації сільського господарства західних областей Української РСР» насправді було розміщено статті та промови лідера ОУН С. Бандери з передмовою Я. Стецька [298]. Можна припустити, що дане видання планували розповсюдити для

ознайомлення населення з біографією очільника ОУН, його баченням ідеї української нації та національно-визвольної революції без радянських ідеологічних міфів.

Завдяки замаскованим виданням на територію України передавали організаційні матеріали націоналістичного руху. Наприклад, книги Р. Білоусова «Вирішальний етап економічного змагання соціалізму з капіталізмом» та П. Кравчука «З рідним народом» атрибутовано як «Повідомлення про VI Великий Збір ОУН» [644], а в Матеріали XXV з'їзду Комуністичної партії України було закамouflьовано документи П'ятого Великого Збору ОУН [593, с. 19–20]. Ці видання інформували українців про діяльність націоналістичних організацій в діаспорі, подавали бачення ситуації в Україні та стратегію відновлення незалежності держави шляхом розгортання антикомуністичної революційної боротьби. Звернення до різних категорій українців на Батьківщині (селян, робітників, науковців, письменників, військових і т.д.) містили заклики та способи протистояння радянському режиму.

Націоналістичні організації надсилали в Україну агітаційні матеріали різного формату. Завдяки документам КДБ при РМ УРСР можна сформувати певне уявлення про зміст, але в них відображені лише виявлені й конфісковані примірники, що не дає повної картини та не розкриває масштаби впливу на радянських громадян. Антирадянські документи були адресовані громадським організаціям, редакціям газет, журналів, творчим об'єднанням, радянським активістам, представникам інтелігенції й надсилалися на адреси голів і секретарів сільських Рад, голів колгоспів, часом – секретарям комсомольських організацій і директорам шкіл [291, с. 171]. Переважно адреси радянських установ і громадян націоналісти за кордоном черпали з радянської преси [291, с. 193].

Так, 1969 р. до України були надіслані документи IV ВЗУН ЗЧ ОУН із США, Канади й Західної Німеччини, яких виявили понад тисячу примірників [291, с. 172]. Матеріали містили звернення до українців в УРСР і роз'яснювали стратегію «Київ – проти Москви». Передбачалося зірвати програму і плани комуністичної партії, використовувати найменшу можливість диверсійної боротьби. Українська молодь

та інтелігенція розглядалися як база для поширення націоналістичних ідей, а українці в радянській армії – для створення націоналістичних збройних формувань, які мають відіграти вирішальну роль у момент революції [291, с. 169–170].

В Доповідній записці КДБ при РМ УРСР про заходи з недопущення поширення в Україні антирадянських матеріалів подавалася інформація про те, що було зафіксоване масове надсилання поштою націоналістичних брошур, листівок, плакатів: «лише в 1970 році службами КДБ республіки зафіксовано 19582 документи, що направляються з капіталістичних країн з антирадянськими вкладеннями, з них 4200 документів виходило із закордонних центрів ОУН», а «за 9 місяців 1971 року перехоплено і конфісковано 20357 зарубіжних видань і публікацій характеру ворожого, в тому числі націоналістичного характеру – 1314» [291, с. 225]. До 50-річчя утворення СРСР було приурочено розповсюдження листівки «Заклик до українського народу у справі 50-річчя СРСР», що містила підбурювальні гасла виступити проти партійних і державних керівників, саботувати роботу на підприємствах, вчиняти терористичні акти проти рад та партактиву [291, с. 244–245, 258–259].

Втім, така діяльність не завжди була успішною, про що свідчить значна кількість документів КДБ УРСР про викриття подібних дій. Так, 1979 р. КДБ УРСР отримало оперативні дані, що ЗЧ ОУН в США та Канаді готували до відправки в Україну антирадянських листівок і трафаретів для поширення націоналістичних гасел, які планували розповсюджувати в поїздах і селах. Така інформація давала змогу органам державної безпеки УРСР вживати заходів для запобігання реалізації планів націоналістичних організацій [182, арк. 98–99].

Третім напрямом була видавнича діяльність, направлена на світову спільноту. Вихідною позицією було усвідомлення націоналістичними організаціями себе інтегральною частиною української нації та її репрезентантом у «вільному світі». Демократичний лад західних країн допускав різноманітні методи зовнішньополітичної дії діаспори, тож організовані громади українців могли впливати на політику країни поселення. Засоби масової інформації були орієнтовані на політиків, інтелектуальні, студентські, профспілкові та церковні

кола. Вони презентували загальні прагнення української нації, намагалися показати актуальну визвольну боротьбу на території України та в еміграції, ознайомлювали зі своїми ідеологічними концепціями, напрямками діяльності та стратегіями.

Націоналістичні організації ставили перед міжнародним напрямом видавничої діяльності конкретні завдання. Серед них: розкрити суть націоналістичного руху, його ідеологію та зміст діяльності. Вони намагалися мобілізувати світову громадську думку на підтримку українського визвольного руху, шляхом інформування про спроби українців відновити незалежну державу, посилити реакцію громадськості на порушення прав людини в УРСР. Представники націоналістичного руху прагнули довести, що ліквідація радянського тоталітарного устрою та самовизначення народів є ключовим фактором геополітичної рівноваги й тривалого миру в Східній Європі [330, с. 110]. Також ставили завдання сконсолідувати та скоординувати дії рухів опору для ліквідації комуністичної системи, як загрози існуванню недержавних народів [341, с. 32].

У досягненні цих завдань видавнича діяльність відігравала не останню роль. У періодичних виданнях та офіційних матеріалах подавалася аналітика геополітичної ситуації та прогнозування її впливу на вирішення українського питання. Обговорювалося протистояння двох мілітарних блоків, пропонувалася концепція національних революцій для розвалу комуністичної системи. В статтях та неперіодичних виданнях обґрунтовувалося відновлення УССД, що визнавалося актом справедливості й таким, що відповідає міжнародному праву, сформульованого в документах ООН, конвенціях, договорах, особливо підписаних в СРСР [330, с. 111]. Апелюючи до історико-правової спадщини Української революції 1917–1921 рр., націоналістичні діячі доводили окупаційність радянської влади.

Однак слабкою ланкою був брак єдиного представництва як української нації, так і націоналістичного руху на міжнародній арені. Між націоналістичними організаціями не було досягнуто домовленості щодо видання спільного

міжнародного інформаційного бюлетеню іноземними мовами. Іншомовні видання доповнювали зовнішньополітичну діяльність організацій як засіб пропаганди.

Найуспішнішим у цьому напрямі було видання ЗЧ ОУН, що випускалося в рамках діяльності АБН – «ABN Correspondence» під керівництвом С. Стецько. Це був інформаційно-пропагандистський бюлетень, що виходив англійською (1950–2000), німецькою (1949–1957), французькою (1950–1954) та російською (1993–1994) мовами. Згодом практика виявила, що англomовне видання охоплює найширші державні, дипломатичні, журналістські кола західних країн, тому на ньому була зосереджена видавничо-редакційна увага [287, с. 106]. Для наповнення його змістом були залучені автори, що були представниками різних націй, політиками, культурними діячами, військовими. Надруковані матеріали охоплювали значний спектр тем та розповсюджувалися серед очільників та високопосадовців різних держав [287, с. 345].

Пресове Бюро АБН видавало й окремі книжки, брошури, памфлети, «картки-поштівки» різними мовами, скеровані на викриття політики СРСР [287, с. 106]. Так, 1973 р. в контексті проведення конференції АБН, що проходила у Великій Британії, були видані листівки «За що й проти кого бореться АБН?», «Піднесіть свій голос в обороні тих, що перебувають під комуністичною тиранією» тиражем по 7 тис. примірників і були розіслані до пресових видань. Також видавали офіційні матеріали, промови та звернення [287, с. 167–168].

Аналогічні неперіодичні видання були доволі поширеними, адже вони були доступним засобом міжнародної політики націоналістичних організацій, оперативно доповнювали політичні акції та демонстрації, у стислому форматі розповсюджували інформацію. В архівних фондах знаходимо листівку про життєвий шлях голови проводу ЗЧ ОУН Я. Стецька «Jaroslav Stetzko. Lebenslauf» (1987); «There is an alternative» (1985) – листівка про те, що основна загроза світові може бути усунена не через діалог між США та СРСР щодо обмеження ядерної зброї, а через знищення СРСР; «Letters from Political Prisoners» (1975) – листи політичних в'язнів та їх біографії [758].

При Союзі Українців у Великій Британії та Українській Видавничій Спілці (УВС) 1949 р. у Великій Британії заснована УІС (в 1980-х – 1990-х рр. також фігурує як Українська Центральна Інформаційна Служба) в структурі ЗЧ ОУН. З 1950 р. почав щомісяця виходити друком бюлетень «Ukrainian Information Service» (вийшло 13 випусків). Його метою була мобілізація світової суспільної думки на підтримку українського визвольного руху, інформування про ситуацію в УРСР та організовану діяльність діаспори. Тираж був значним, наприклад, 1951 р. – 24 тис. примірників. Частково їх реалізували на комерційних умовах, а частину «порядком безплатної інформації вислано різним установам, пресовим агенціям, редакціям і індивідуальним чільним людям в країнах усього світу – 9240 примірників» [552, с. 37]. Від січня 1952 р. до вересня 1954 р. видання виходило під назвою «Ukrainian Observer» (вийшло 18 випусків) [483, с. 516–521].

Згодом «Ukrainian Observer» був замінений кварталником «The Ukrainian Review», який виходив до 1999 р. і був редагований В. Державіним та В. Орелецьким, а з 1965 р. – С. Стецьком. Видавці характеризували часопис як засіб зв'язку між української громадою та англomовним середовищем, адже емігранти зіткнулися з тим, що Україна та українська нація були практично *terra incognita* не лише для широкої громадськості, а й для багатьох політичних та академічних кіл Заходу. Ідея появи видання була пов'язана й з тим, що інформація про українські проблеми часто була неповною та зазнавала спотворення від людей і груп, з тих чи інших причин упереджених до ідеї відновлення української незалежності [350, с. 3]. Це був публіцистичний і аналітичний журнал, зосереджений на розгляді ситуації в Україні, аналітиці радянської політики, діяльності української діаспори. Статті трансливали ідеї розвалу СРСР на національні держави, боротьби з комунізмом та створення єдиного антибільшовицького руху, захисту прав людини [350, с. 4].

УІС у 1985–1999 рр. видавала Бюлетень Української Центральної Інформаційної Служби. Тут публікували короткі звіти про події в Україні та розгортання національно-визвольного руху, репресії каральних органів СРСР проти дисидентів. У виданні з'являлися документи передані з України, звернення

політичних в'язнів, матеріали самвидаву. Після 1991 р. переважала інформація про державотворчі процеси в Україні, соціально-економічне життя, про підривну роботу комуністичної партії.

Варто зазначити, що УВС та УІС видавали книги, які стосувалися антикомуністичної пропаганди, історії націоналістичного руху, опозиції в СРСР: «The real face of Russia» (1967) – розвінчування досягнень СРСР та показ його ролі у дестабілізації світу, «The Restoration of the Ukrainian State in World War II» (1987) – історія спроби відновлення незалежної держави ОУН, «Thirty Years 1950 – 1980» (1980) – роль Р. Шухевича в націоналістичному русі та переслідування його сина радянською владою, «Kyiv vs. Moscow. Political Guidelines Of The Organization Of Ukrainian Nationalists» (1970) – пояснення ідеологічних засад, концепції політичної діяльності націоналістичного руху, Стецько Я. «The Principles of Ukrainian Foreign Policy. International situation and Liberation Struggle» – характеристика міжнародної політики українських націоналістів, що реалізовувалася через АБН [579].

На аналогічну тематику випускали неперіодичні видання у формі інформаційних брошур, наприклад: «Fortieth anniversary of the Proclamation of the Restoration of the Independence of Ukraine June 30th 1941» (1981) [237] – листівка присвячена знаменній події – 40-й річниці Акта Відновлення Української Держави 30.06.1941 (див. Додаток Я), Murder by Order (1979) [225] – до 20-річчя вбивства С. Бандери.

Четвертий напрям інформаційної політики був направлений на дискредитацію СРСР. Через доступні інформаційні ресурси ОУН трансливала своє переконання, що СРСР є колоніальною тоталітарною імперією, яка обмежувала право націй на самовизначення. В цьому контексті виділялася діяльність АБН, через який встановлювалися зв'язки з міжнародними організаціями та світовими лідерами. Антирадянська критика полягала у розкритті негативних аспектів ідеології та політики в СРСР, розбіжності між теорією і практикою, а також у засудженні тоталітарного режиму. Низку публікацій присвячено спростуванню радянської історичної концепції і створенню альтернативної – націоналістичної,

яка теж була суб'єктивною, проте відповідала націоналістичному наративу. Спростовували автори й теорію спорідненості українського і російського народів.

Оскільки українці в УРСР були обмежені у вільному інформуванні світової спільноти про ситуацію в державі, діаспора взяла на себе функцію речника та амбасадора українського народу. Націоналісти в діаспорі підтримували дисидентський рух в Україні, що у видавничій сфері полягало у виданні книг самвидаву за кордоном, які дісталися Заходу підпільно. Книги перевозилися за кордон та виходили друком переважно спільними зусиллями декількох організацій і видавництв, тому зазначення видавця певної праці доволі умовне. ОУН(м) у співпраці з видавництвом «Смолоскип» та видавництвом «Українське слово» в Парижі під редакцією О. Штуля випустили «Лихо з розуму» В. Чорновола (1967 р.), «У півстоліття радянської влади» (1967 р.), «Собор у риштованні» Є. Сверстюка (1970 р.), «Летюче віконце» В. Голобородька (1970 р.) [291, с. 196–197], «Бумеранг» – твори В. Мороза (1974 р.) [628, с. 42]. За сприяння УНО в Канаді було видано переклад книги В. Чорновола – «The Chornovil Papers» багатотисячним накладом в Канаді, США, Великій Британії та Австралії. Такі видавничі кампанії приводили до широкого розголосу українського питання [78, арк. 22]. ОУН(з) у співпраці з ЗП УГВР долучилися до видання за кордоном самвидавних матеріалів. Так, 1968 р. в журналі «Сучасність» частинами розміщували книгу І. Дзюби «Інтернаціоналізм чи русифікація» [291, с. 160–161].

Отже, видавнича робота займала особливе місце у багатоаспектній діяльності націоналістичних організацій. Періодичні видання були найдоступнішим засобом для популяризації націоналістичної ідеології, трансляції політичної доктрини, формування національної ідентичності у різних поколіннях діаспори, спонукання до участі у визвольному русі та політичних виступах. Завдяки системі видань у діаспорі було створено інформаційний простір, який об'єднував локальні українські спільноти в різних країнах світу, поширював націєтворчий дискурс, утверджував систему національних ціннісних орієнтирів, спонукав до громадської діяльності та політичних виступів. На основі аналізу і систематизації змістовного наповнення націоналістичних часописів можна зробити висновок, що головними

тематичними акцентами публікацій були: діяльність націоналістичного руху в діаспорі; українська історія; ситуація в Україні та політика радянської влади; стратегія і завдання української еміграції в контексті її обов'язків перед Батьківщиною. Водночас, неперіодичні видання (книги, листівки, видавничі фальсифікати) були додатковим інструментом інформаційно-пропагандистської й політичної діяльності.

ВИСНОВКИ

У дисертаційному дослідженні висвітлена історія становлення структур націоналістичних організацій за межами України, їхні ідеологічні основи та основні напрями діяльності. Його результати та ключові положення дають підстави для таких висновків:

1. Аналіз вітчизняної та зарубіжної історіографії, а також стану наукової розробки обраної теми засвідчив, що вона досі не стала предметом комплексного дослідження. Значну частину праць становлять розвідки діаспорних науковців, серед яких безпосередні учасники націоналістичного руху, що зробили перші спроби вивчення його еміграційного періоду діяльності. Після проголошення незалежності України значно зріс інтерес до історії націоналістичних організацій. Розкриття раніше недоступних джерел стимулювало наукове опрацювання її окремих аспектів (ідеологія, політична та видавнича діяльність, біографістика). Однак можна констатувати недостатню розробку теми та потребу поглиблення її дослідження завдяки зростанню суспільного інтересу до історії націоналістичного руху.

2. Встановлено, що джерельна база дослідження представлена архівними матеріалами, які створили власне націоналістичні організації, інші об'єднанням української діаспори різного ідеологічного спектру й радянські спецслужби, які збирали інформацію про українських націоналістів і їхню діяльність за межами України. Вона включає опубліковані документи та мемуарні джерела. Підкреслено роль періодики у здійсненні дослідження, адже було залучено значний масив видань української діаспори для висвітлення ідеологічних конфліктів та полеміки, що мали місце після Другої світової війни, а також для встановлення фактів практичної діяльності організацій.

3. Визначальну інтеграційну роль у структурі методології відіграє цивілізаційний підхід, який дав змогу розглянути діяльність націоналістичних організацій української діаспори не лише у вузькому політико-організаційному вимірі, а в ширшому контексті цивілізаційного протистояння між західним демократичним світом і радянською тоталітарною моделлю. Застосування цього

підходу забезпечило можливість простежити еволюцію ідеології українських націоналістичних організацій в умовах західного суспільства, переосмислення форм і змісту практичної діяльності організацій як проявів цивілізаційного спротиву СРСР.

Теоретико-методологічною основою дослідження стали модерністська й етносимволістська парадигми з залученням елементів студій пам'яті та постколоніальної оптики. Методологія дослідження ґрунтується на комплексному застосуванні сукупності загальнонаукових і спеціальних історичних методів, зокрема аналізу й синтезу, індукції та дедукції, історико-порівняльного, історико-генетичного, історико-системного методів і міждисциплінарного методу – контент-аналізу. Для забезпечення коректності інтерпретацій було уточнено понятійно-категоріальний апарат, що зумовлено наявністю різних підходів до тлумачення ключових понять у межах окремих наукових шкіл і концепцій.

4. Встановлено, що український націоналістичний рух за межами України є умовним поняттям, що означає існування низки організацій, які визначали націоналізм як основу світогляду. Структура націоналістичного руху представлена як система, основними елементами котрої були організації: ЗЧ ОУН, ОУН(м) та ОУН(з). Вони мали спільні базові ідеологічні постулати, проте особистісні конфлікти й відмінні візії на стратегію досягнення незалежності України спричинили атомізацію націоналістичного руху після Другої світової війни. Кожна з організацій розбудувала власну структуру осередків, а також мала під контролем чи поширювала вплив на низку сателітних організацій. Устрій закордонних структур ґрунтувався на історичному досвіді побудови націоналістичних організацій. Однак умови діяльності в середовищі діаспори та охоплення широкого кола країн поселення українців стало підставою для їх територіальної побудови. Поступово до націоналістичної еміграції та її організаційних структур долучалася активна частина української діаспори, її нові покоління. Це дало можливість організаціям функціонувати в другій половині ХХ ст. та перенести діяльність в Україну після 1991 р.

5. Визначено причини та перебіг другого розколу в ОУН (1954–1956 рр.). Підґрунтям для нього стала поєднання в еміграції діячів ОУН(б) з різним історичним досвідом: тих, хто перебував в ув'язненні (С. Бандера, Я. Стецько, С. Ленкавський та ін.) і вимушено були осторонь процесів, пов'язаних з підпільною боротьбою і тих, хто брав участь у діяльності організації на території України й був направлений за кордон за дорученням Проводу чи орієнтувалися на його авторитетні рішення (Д. Ребет, М. Лебедь, В. Охримович, І. Гриньох та ін). З'ясовано, що основними підставами від'єднання частини діячів в окрему організацію – ОУН(з), стали ідеологічні дискусії, що стосувалися потреби демократизації доктрини та програми організації, особливо соціального блоку; полеміка щодо побудови організації в еміграції, її субординації відносно Проводу в Україні, статусу осіб, що не брали участь у III Надзвичайному Великому Зборі ОУН(б) 1943 р.; особистісні конфлікти та протилежність персональних поглядів на керівництво організацією. Встановлено значний вплив радянських спецслужб на розгортання внутрішнього конфлікту шляхом втручання у зв'язок між еміграцією та Проводом в Україні.

6. На основі аналізу матеріалів Великих Зборів, Конференцій, праць провідних діячів націоналістичних організацій з'ясовано, що націоналістичні організації мали спільні базові ідеологічні основи: визнавали націю органічною формою людської спільноти і фундаментом державотворення, мали ідеалістичний світогляд, визначали створення незалежної Української держави метою діяльності, виступали проти тоталітаризму. З іншого боку, ідеологія українського націоналізму в еміграції зазнала еволюційних змін. ОУН(м) та ОУН(з) демократизували доктрини та відмовилися від стратегії «революційного зриву». Це відбулося під впливом припинення збройної підпільної боротьби на території України, поступової ліквідації активних діячів, а також пов'язано зі зміною поколінь у членстві організацій, діяльністю в умовах західних демократичних країн, зміною світової геополітики. ЗЧ ОУН мали консервативний підхід та обґрунтовували актуальність власної доктрини: відповідно до світового історичного і політичного

процесу, наполягали на необхідності мілітарної боротьби проти радянського режиму.

7. Дослідження показало, що в громадсько-політичній діяльності фракції націоналістичного руху діяли відповідно до програм і стратегій. ЗЧ ОУН обрало шлях створення міжнародної коаліції «поневолених народів» для спільної боротьби за становлення національних держав і ліквідацію тоталітарних режимів. Для цього вели активну дипломатичну діяльність у рамках Антибільшовицького Блоку Народів і проводили маніфестації, протестні акції, агітаційні заходи. ОУН(м) та ОУН(з) були зорієнтовані на підтримку опозиційних сил в СРСР, що відстоювали створення самостійної Української держави, боролися за національні права українців в СРСР, свободу політичних в'язнів. Представники організацій намагалися встановлювати контакти з радянським громадянами в західних країнах, проводили акції щодо захисту дисидентів в СРСР і розкриття злочинів тоталітарного режиму проти українського народу.

8. Перманентною проблемою української діаспори була консолідація громад в координаційному осередку та створення надорганізаційної надбудови для співпраці політичних та ідеологічних груп. Націоналістичні організації ініціювали створення та долучалися до об'єднань української діаспори, однак ідеологічні конфлікти стали перешкодою до створення єдиного представництва закордонних українців.

9. Аналіз заходів, що проводили націоналістичні організації дає підстави для висновку, що більшість з них були комеморативними практиками. Серед них: спорудження пам'ятних об'єктів, створення музеїв, відзначення річниць історичних подій як для українського народу загалом, так і власне для націоналістичної спільноти, акти вшанування провідних постатей української історії та учасників націоналістичного руху, створення пам'ятних збірок, меморіальних видань. Вони були як елементом культурної політики, так і засобом створення колективної пам'яті відповідно до прийнятого в націоналістичному середовищі історичного наративу. Оскільки діаспора поступово втрачала національну ідентичність, необхідність комеморативних практик виникала на

основі бажання націоналістичної спільноти підтверджувати почуття єдності та спільності, зміцнювати зв'язки всередині організацій. Отже, реалізовувалася потреба збереження пам'яті про минуле та історичного досвіду націоналістичного руху.

10. Дослідження розкрило вагому роль видавничого напрямку в діяльності націоналістичних організацій. Було створено багато періодичних видань, як-от «Визвольний шлях», «Самостійна Україна», «Сучасність», «Шлях перемоги» й бюлетені внутрішнього вжитку та ін. Їх використовували як засоби створення інформаційного простору та встановлення зв'язку з широким колом української діаспори в багатьох країнах світу. Видавнича справа виконувала низку функцій: інформування про діяльність організацій, популяризація ідеологічних концепцій, мобілізація діаспори до участі у заходах та залучення нових членів до організацій, формування історичної пам'яті, висвітлення ситуації в Україні задля встановлення зв'язку української діаспори з Батьківщиною.

Спираючись на результати дослідження, слід зазначити, що, попри перебування за межами Батьківщини та обмежені ресурси, націоналістичні організації української діаспори продовжили лінію боротьби за відновлення незалежності Української держави. Їх діяльність відіграла вагому роль в збереженні національної ідентичності та української культури в умовах протистояння асиміляції українських емігрантів та їх нащадків. Перебування в західних країнах дало можливість для розвитку вільної політичної і філософської думки, пошуку нових форм українського націоналізму та візії української державності.

Тема дисертації має значні перспективи подальших досліджень. Джерельна база для вивчення історії націоналістичних організацій української діаспори постійно оновлюється завдяки виявленню й залученню до наукового обігу нових документів і матеріалів. Передача їх в українські архівні установи, інтенсифікація відцифрування й розвиток технологій для віддаленого доступу, подальше розсекречення архівів радянських і зарубіжних спецслужб дасть змогу глибше пізнати діяльність націоналістичних структур за межами України.

Для подальших досліджень теми релевантними є підходи інтелектуальної історії, що дадуть змогу розглянути націоналістичний рух через призму виникнення й поширення ідей, доробки ідеологів, їх життєвих шляхів і впливу на спільноту. В цьому контексті набуває актуальності застосування міждисциплінарного підходу до об'єкту дослідження, зокрема інтеграція історії з філософією, соціологією, політологією, філологією.

Значну перспективу має вивчення ролі націоналістичних організацій у лобіюванні інтересів української нації за кордоном, проведення політичних акцій, взаємодія з зарубіжними спецслужбами. Особливо значуща можливість використати досвід націоналістичних організацій у збереженні національної ідентичності попри відірваність від території Батьківщини та в конструюванні політики пам'яті.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ

І. ДЖЕРЕЛА

1. Архівні документи

Центральний архів зарубіжної україніки (з 2022 р. Центральний державний архів громадських об'єднань та україніки (ЦДАГОУ))

1. Бойдуник О. Полковник Андрій Мельник. Українське слово. Буенос-Айрес, листопад 1984 р. ЦДАЗУ. Ф. 35. Оп. 1. Спр. 51. Арк. 3 зв.
2. Боцюрків Б. Поняття й суспільно-політична функція ідеології. Конспект. ЦДАЗУ. Ф. 59. Спр. 37. Оп. 1. Арк. 8–11.
3. Буклет «Короткий нарис історії ОДВУ» (за редакцією Жмуркевича Я.). ЦДАГОУ. Ф. 468. Оп. 15. Спр. 66. 10 арк.
4. Бюлетень Координаційної ради ІСНО з постановами Конференції ІСНО, що відбувалася у Вашингтоні. Торонто. березень 1965 р. ЦДАЗУ. Ф. 38. Оп. 1. Спр. 36. Арк. 1–2.
5. Гайвас Я. Перспективи української визвольної боротьби й роля української спільноти в Північній Америці. ЦДАЗУ. Ф. 59. Спр. 37. Оп. 1. Арк. 12–20.
6. Гнатюк Б., Мاستикаш Є. Комітет допомоги і оборони українських політичних в'язнів у СРСР. Обіжний лист. Ч. 2. 15 березня 1968 р. ЦДАЗУ. Ф. 38. Оп. 1. Спр. 10. Арк. 5.
7. Голова СКР ІСНО відвідав Європу. 1984 р. ЦДАЗУ. Ф. 75. Оп. 1. Спр. 25. Арк. 74–75.
8. Дальші заходи в справі Світового Конгресу Вільних Українців. Обіжник Центральної Управи Організації Державного Відродження України (ОДВУ). Нью-Йорк. січень 1961 р. ЦДАЗУ. Ф. 36. Оп. 1. Спр. 1. Арк. 108.
9. Деклярація зібраних на Конвенції у Вашингтоні членів «Братніх Організацій». травень 1964 р. ЦДАЗУ. Ф. 38. Оп. 1. Спр. 4. Арк. 216–217.

10. Деклярація Президії Координаційної Ради ІСНО в справі СКУ щодо діяльності ПАУК та скликання СКВУ. вересень 1966 р. «Українське слово». Париж. Ч. 1298. 25 вересня 1966 р. ЦДАЗУ. Бібл. Ф. № 3. Інв. № 6563–О.
11. Деклярація Проводу українських націоналістів з нагоди IV ВЗУН. ЦДАЗУ. Ф. 59. Оп. 1. Спр. 6. Арк. 24–25.
12. До Вельмишановних Членів Фундації для дослідів життя і діяльності полк. Євгена Коновальця. ЦДАЗУ. Ф. 40. Оп. 1. Спр. 5. Арк. 8–11.
13. До відома Українському Громадянству. Християнський голос. 18 червня. 1961. Ч. 26. ЦДАЗУ. Ф. 40. Оп. 1. Спр. 1. Арк. 10.
14. До Генерального Секретаря Організації Об'єднаних Націй. Нью-Йорк. ЦДАЗУ. Ф. 59. Оп. 1. Спр. 8. Арк. 32–33.
15. До комплексу національної консолідації і СКУ–ССУ. Інформаційний Бюлетень Проводу Українських Націоналістів. Ч. 3 (30). 19 грудня 1959 р. ЦДАЗУ. Ф. 59. Оп. 1. Спр. 6. Арк. 35–36.
16. До положення в Україні і на суспільно-політичному відтинку. Референтура внутрішньої політики. ЦДАЗУ. Ф. 59. Оп. 1. Спр. 18. Арк. 14–29.
17. Довкола СКУ. Інформаційний листок Проводу українських націоналістів. Ч. 11/1. березень 1960 р. ЦДАЗУ. Ф. 59. Оп. 1. Спр. 6. Арк. 40.
18. Документи (головні напрями праці, інструкції, зауваги, листи та ін.) культурно-освітньої референтури ОУН (укр., фр.). ЦДАЗУ. Ф. 59. Оп. 1. Спр. 15. 82 арк.
19. Документи (доповіді, резолюції, програми, постанови, протоколи, порядок роботи, списки, довідки та ін.) про роботу загальних конференцій ІСНО та регіональних конференцій братніх організацій ІСНО, що відбулися в Америці та Європі (мм. Буенос-Айрес, Париж, Торонто та ін.). ЦДАЗУ. Ф. 38. Оп. 1. Спр. 12. 96 арк.
20. Документи (заяви, акти, листи та ін.) з організаційної роботи ПУН (нім., укр.). ЦДАЗУ. Ф. 59. Оп. 1. Спр. 5. 86 арк.

21. Документи (звернення, повідомлення, протокол, інформації, листи, вир. з газ. та ін.) щодо підготовки та проведення основоположних (установчих) зборів Фондації. ЦДАЗУ. Ф. 40. Оп. 1. Спр. 1. 13 арк.

22. Документи (звернення, пропозиції, повідомлення, протоколи та ін.) про роботу Президії та Екзекутиви СКР ІСНО. ЦДАЗУ. Ф. 38. Оп. 1. Спр. 33. 15 арк.

23. Документи (інформаційний листок, комунікат, підсумки, протоколи, листи та ін.) спільних конференцій суспільно-громадських організацій Америки та Європи з питань створення об'єднання ІСНО (м. Детройт, Ліґайтон, США; Торонто, Канада). ЦДАЗУ. Ф. 38. Оп. 1. Спр. 1. 16 арк.

24. Документи (листи, заклики, програма, буклет, запрошення, подяки, вир. з газ. та ін.) з приводу підготовки та відзначення 25-х роковин. ЦДАЗУ. Ф. 40. Оп. 1. Спр. 14. 141 арк.

25. Документи (листи, повідомлення, інформації та ін.) СКР ІСНО, інших громадських організацій та окремих осіб з питань правозахисного руху і зокрема, підтримки Марченка В. М. та Руденка М. Д. ЦДАЗУ. Ф. 38. Оп. 1. Спр. 16. 21 арк.

26. Документи (листи, уповноваження, програма, заклики, пропозиції, текст інтерв'ю Плав'юка М., вир. з газ. та ін.) з приводу підготовки та проведення Третього СКВУ. ЦДАЗУ. Ф. 36. Оп. 1. Спр. 7. 152 арк.

27. Документи (листування, запитальники та відповіді на них, списки голів організацій та складу комісій, проекти рішень, пропозиції, запрошення та ін.) УНО (Канади) про підготовку до скликання 1-ї установчої конференції ІСНО (27–28 червня 1964 р.). ЦДАЗУ. Ф. 38. Оп. 1. Спр. 3. 81 арк.

28. Документи (листування, інформації, повідомлення та ін.) СКР ІСНО, інших громадських організацій, окремих осіб із питань вшанування пам'яті жертв голоду в Україні 1932–1933 рр. ЦДАЗУ. Ф. 38. Оп. 1. Спр. 24. Арк. 1–39.

29. Документи (листування, проекти резолюцій, тези доповідей, списки учасників та голів тимчасових комісій, рекомендації підготовчим комісіям, запрошення, звіт статутної комісії та ін.) про підготовку конференції ІСНО (м. Олбана, штат Нью-Йорк, США). ЦДАЗУ. Ф. 38. Оп. 1. Спр. 21. 109 арк.

30. Документи (обіжні листи, звіти та ін.) КОР при КЕ УНО (Канада) з культурної роботи. ЦДАЗУ. Ф. 50. Оп. 1. Спр. 11. Арк. 7, 11–12, 17–22.
31. Документи (обіжні листи, плани та ін.) з питань «рідної школи», «доросту» та ін. КЕ УНО (Торонто, Канада). ЦДАЗУ. Ф. 50. Оп. 1. Спр. 39. Арк. 9, 20.
32. Документи (обіжники, листи, правильники та ін.) про підготовку і проведення конференцій, змін у статуті, виборів керівництва, резолюції з'їздів і конференцій) КЕ УНО (Торонто, Канада). ЦДАЗУ. Ф. 50. Оп. 1. Спр. 4. 159 арк.
33. Документи (платформа, основні положення, постанови, декларації та ін.) КУК. ЦДАЗУ. Ф. 35. Оп. 1. Спр. 7. 71 арк.
34. Документи (повідомлення, запрошення) щодо проведення зустрічей, академічних та студійних вечорів та інших заходів. ЦДАЗУ. Ф. 54. Оп. 1. Спр. 5. 90 арк.
35. Документи (порядок роботи, проект програми, декларації, тексти виступів, постанови, звернення, списки запрошених, резолюції, пресове повідомлення та ін.) про роботу конференції ІСНО (м. Вашингтон, США). ЦДАЗУ. Ф. 38. Оп. 1. Спр. 6. 44 арк.
36. Документи (правильник, інструкції, сугестія та ін.) внутрішньо-політичної референтури ОУН. ЦДАЗУ. Ф. 59. Оп. 1. Спр. 18. 29 арк.
37. Документи (проекти статуту, правильники, декларації та ін.) з проведення І-ї об'єднаної конференції українських еміграційних організацій. ЦДАЗУ. Ф. 35. Оп. 1. Спр. 2. 69 арк.
38. Документи (промова президента УНР Витвицького С., проекти постанов, заява фракції ОУН тощо) IV сесії УНРади 16–21 березня 1957 р. (м. Мюнхен, Німеччина). ЦДАЗУ. Ф. 35. Оп. 1. Спр. 24. 28 арк.
39. Документи (пропозиції, програми, протокол, запрошення тощо) конференцій ОДВУ, спільних конференцій ОДВУ і БО, ОДВУ і УНО, конференції представників сестринних організацій у Детройті та ін. ЦДАЗУ. Ф. 39. Оп. 1. Спр. 4. 83 арк.

40. Документи (протоколи засідань, настанови, інструкції, правильники та ін.) з основної діяльності ПУН. ЦДАЗУ. Ф. 59. Оп. 1. Спр. 11. 64 арк.
41. Документи (протоколи нарад і засідань, повідомлення та ін.) про роботу Президії КР(СКР) ІСНО. ЦДАЗУ. Ф. 38. Оп. 1. Спр. 9. 12 Арк.
42. Документи (список учасників, заяви-зголошення, програма, листування) про відкриття пам'ятника Ольжичу О. в оселі О. Ольжича в м. Лігайтон (штат Пенсільванія, США). ЦДАЗУ. Ф. 39. Оп. 1. Спр. 14. 45 арк.
43. Документи громадсько-політичних організацій (листи, комунікати, звідомлення, резолюції, звернення, нотатки для пам'яті, правильники, проекти статуту, плани роботи, вир. з газ. та ін.) з організації та проведення СКВУ. ЦДАЗУ. Ф. 36. Оп. 1. Спр. 1. 242 арк.
44. Документи КР ІСНО про підготовку до скликання наради молодіжних організацій, оформлення Комісії молоді при ІСНО та роботу молодіжних організацій, що входили до складу ІСНО. ЦДАЗУ. Ф. 38. Оп. 1. Спр. 7. 40 арк.
45. Документи з приводу підготовки та відзначення першої та п'ятої річниць смерті полк. А. Мельника. ЦДАЗУ. Ф. 40. Оп. 1. Спр. 19. Арк. 1–24.
46. Документи СКР ІСНО та ОДВУ, США (запрошення, лист, програма та ін.) про вшанування пам'яті Мельника А. А. у Західній Європі та США. ЦДАЗУ. Ф. 38. Оп. 1. Спр. 29. 7 арк.
47. Документи УНО (Канади) про підготовку до скликання 1-ї установчої конференції ІСНО (27–28 червня 1964 р.). ЦДАЗУ. Ф. 38. Оп. 1. Спр. 4. арк. 217.
48. Дорожинський П. Основні напрямні дії ОУН в Україні на сучасному етапі», [1993 р.]. ЦДАЗУ. Ф. 75. Оп. 1. Спр. 6. Арк. 53–55.
49. Другий курс громадського активу. ЦДАЗУ. Ф. 45. Оп. 1. Спр. 16. Арк. 1–2.
50. Жданович О. Національна політика більшовиків. Національно-духові процеси в Україні. ЦДАЗУ. Ф. 59. Спр. 37. Оп. 1. Арк. 21.
51. Замітки, розроблені Координаційною радою ІСНО, щодо підготовки Світового конгресу вільних українців, лютий 1966 р. ЦДАЗУ. Ф. 36. Оп. 1. Спр. 2. Срк. 154–157.

52. Запрошення від ОДВУ, УЗХ та ін. громадських організацій США для української еміграції на вшанування пам'яті Ольжича О. ЦДАЗУ. Ф. 38. Оп. 1. Спр. 56. Арк.1–6.

53. Запрошення, списки присутніх, програми нарад, комунікати сесій і засідань КУППО. ЦДАЗУ. Ф. 52. Оп. 1. Спр. 3. 78 арк.

54. Звернення «Комітету побудови пам'ятника О. Ольжича» до членів ІСНО, системи ОУН і братніх організацій та касовий звіт про збір пожертвувань. ЦДАЗУ. Ф. 38. Оп. 1. Спр. 18. Арк 1–11.

55. Звернення в 40-річчя смерті Олега Ольжича. ЦДАЗУ. Ф. 38. Оп. 1. Спр. 30. Арк. 1–2.

56. Звернення Комітету Українців Канади до Проводу українських націоналістів щодо необхідності скликання Світового Конгресу Українців. Вінніпег. 13 жовтня 1959 р. «Інформаційний бюлетень Проводу українських націоналістів». Ч. 3/30. 19 грудня 1959 р. ЦДАЗУ. Ф. 59. Оп. 1. Спр. 6. Арк. 35–36.

57. Звернення Крайової Екзекутиви УНО Канади до батьків та української молоді щодо запису на 35-і Українські освітні курси. Торонто. 20 травня 1981 р. ЦДАЗУ. Ф. 50. Оп. 1. Спр. 34. Арк. 4.

58. Звернення очільників Президії КР ІСНО Богдана Гнатюка та Євгена Мастикаша до Крайових осередків ІСНО щодо координації дій для допомоги українським політичним в'язням у СРСР, участі української делегації у Міжнародній конференції з прав людини в Тегерані, 2 квітня 1968 р. ЦДАЗУ. Ф. 37. Оп. 1. Спр. 4. Арк. 13.

59. Звернення Підготовчої Комісії Фундації для дослідів життя і діяльності полк. Є. Коновальця до українського громадянства на чужині. ЦДАЗУ. Ф. 40 оп. 1. Спр. 1. Арк. 3.

60. Звернення Президії Світової координаційної ради ІСНО до Проводів і членів організацій ІСНО та української громадськості щодо відзначення пам'яті С. Петлюри та Є. Коновальця, березень 1991 р. ЦДАЗУ. Ф. 38. Оп. 1. Спр. 30. Арк. 9–10.

61. Звернення Президії Світової координаційної ради ІСНО до Проводів і членів організацій ІСНО та української громадськості щодо підтримку руху за незалежність України. серпень 1991 р. ЦДАЗУ. Ф. 38. Оп. 1. Спр. 30. Арк. 11–13.
62. Звернення та інформаційний бюлетень Президії СКР ІСНО до проводів, членів складових організацій, усіх українців світу про вшанування пам'яті Петлюри С. В., Коновальця Є. М., Ольжича О. О., Теліги О. І. ЦДАЗУ. Ф. 38. Оп. 1. Спр. 30. 13 арк.
63. Звернення шостої сесії ПАУК у справі скликання Світового Конгресу Вільних Українців. Нью-Йорк, жовтень 1960 р. ЦДАЗУ. Ф. 36. Оп. 1. Спр. 1. Арк. 171–173.
64. Звіт голови Світової координаційної ради Ідеологічно споріднених націоналістичних організацій Павла Дорожинського за 27 листопада 1983. 20 травня 1988 рр. ЦДАЗУ. Ф. 75. Оп. 1. Спр. 25. Арк. 102–107.
65. Звіт з діяльності культурної референтури ПУН між 5 і 6 ВЗУН. Перспективний план на довший період. ЦДАЗУ. Ф. 59. Спр. 15. Оп. 1. Арк. 63–67.
66. Звіт філії УНО Канади у м. Монреаль про роботу «Рідної школи» за 1954/55 навчальний рік. Монреаль. 1 грудня 1954 р. ЦДАЗУ. Ф. 50. Оп. 1. Спр. 38. Арк. 6–7.
67. Звіт філії УНО Канади у м. Садбері про роботу «Рідної школи» за 1949–1950 навчальний рік. Садбері. 1950 р. ЦДАЗУ. Ф. 50. Оп. 1. Спр. 37. Арк. 37–38.
68. Звіти та коментарі до звітів, заст. голови ПУН, заст. зовнішньополітичного референта тощо. ЦДАЗУ. Ф. 59. Оп. 1. Спр. 19. 45 арк.
69. Іди за мною! Ідеї і правила Юнацтва ОУН. Видання референтури Юнацтва ОУН. 1976. 73 с.
70. Із обіжника Ч. 7 (61) КЕ УНО Канади щодо освітньо-виховної діяльності об'єднання. Торонто. 14 листопада 1961 р. ЦДАЗУ. Ф. 50. Оп. 1. Спр. 2. Арк. 183–184.
71. Із обіжного листа. Ч. 3 (63) КЕ УНО Канади щодо проведення ВОК та відзначення 30-річчя «Українського слова» в Парижі. Торонто. 2 квітня 1963 р. ЦДАЗУ. Ф. 50. Оп. 1. Спр. 17. Арк. 43.

72. Із повідомлення КЕ УНО Канади щодо проведення 26-х Українських Освітніх Курсів 16 липня – 13 серпня 1972 р. ЦДАЗУ. Ф. 50. Оп. 1. Спр. 17. Арк. 58.

73. Інструкція. Інформаційний Бюлетень Проводу Українських Націоналістів. Ч. 2(29). 19 вересня 1959 р. ЦДАЗУ. Ф. 59. Спр. 6. Оп. 1. Арк. 33–34.

74. Інтерв'ю «Розмова з полк. А. Мельником». Новий шлях. Канада. 14 грудня 1946 р. ЦДАЗУ. Ф. 59. Оп. 1. Спр. 5. Арк. 2 зв.–3 зв.

75. Інформації про засідання Проводу Українських Націоналістів, що відбулося 2 жовтня 1976 р. на терені ЗСА. ЦДАЗУ. Ф. 59. Спр. 8. Оп. 1. Арк. 39–41.

76. Інформації про наради Підготовчого комітету ПАУК для скликання Світового Конгресу Українців. Бюлетень Координаційної ради Ідеологічно споріднених націоналістичних організацій. Торонто. Ч. 3. червень 1966 р. ЦДАЗУ. Ф. 38. Оп. 1. Спр. 36. Арк. 27–29.

77. Інформації у справі 19-их Вищих освітніх курсів осередку української культури і освіти. ЦДАЗУ. Ф. 50. Оп. 1. Спр. 17. Арк. 46.

78. Інформаційне повідомлення щодо поширення правдивої інформації за кордоном про репресивну політику радянського режиму в Україні та публікацію УНО Канади книжки В. Чорновола «Лихо з розуму» англійською мовою. ЦДАЗУ. Ф. 50. Оп. 1. Спр. 15. Арк. 22.

79. Інформаційний лист Пресової служби Ідеологічно споріднених націоналістичних організацій (ІСНО) «Палата Репрезентантів ЗСА розпочала заходи в справі голоду в Україні 1932/33. Успішні заходи Я. Стасика» про утворення спеціальної комісії для вивчення Голоду в Україні 1932–1933 рр., її організаційні засади та завдання. Нью-Йорк–Детройт, [1983 р.]. ЦДАЗУ. Ф. 38. Оп. 1. Спр. 24. Арк. 24.

80. Інформаційні бюлетені та листки ПУН. ЦДАЗУ. Ф. 59. Оп. 1. Спр. 6. 80 арк.

81. Інформаційні видання ОУН. ЦДАЗУ. Ф. 59. Оп. 1. Спр. 9. 116 арк.

82. Комунікат «3 Нарад Секретаріату Пан-Американської Української Конференції в Торонті (Канада)». 1948 р. Новий шлях. Торонто. Ч. 86. 3 листопада 1948 р. ЦДАЗУ. Бібл. ф. № 3. інв. № 6011-О.
83. Комунікат у річницю смерти полк. Євгена Коновальця. травень 1983 р. ЦДАЗУ. Ф. 38. Оп. 1. Спр. 23. Арк. 7–8.
84. Конференція ЗЧ ОУН (уповноважених). ЦДАЗУ. Ф. 59. Спр. 8. Оп. 1. Арк. 21.
85. Конференція Ідеологічно споріднених націоналістичних організацій. Новий шлях. 18 липня 1964 р. ЦДАЗУ. Ф. 38. Оп. 1. Спр. 35. Арк. 49.
86. Конференція українських політичних партій і організацій. Організаційно-структурні принципи. ЦДАЗУ. Ф. 52. Оп. 1. Спр. 1. 5 арк.
87. Культурні позиції та напрямні культурної політики Організації Українських Націоналістів. ЦДАЗУ. Ф. 59. Спр. 15. Оп. 1. Арк. 67зв.–73.
88. Лист Андрія Мельника до Степана Бандери. 17 липня 1945 р. ЦДАЗУ. Ф. 35. Оп. 1. Спр. 2. Арк. 9.
89. Лист голови Президії Світової координаційної ради Ідеологічно споріднених націоналістичних організацій Павла Дорожинського до Крайових членських організацій щодо акцій протесту приурочених до 60-річчя створення СРСР. Нью-Йорк. 30 листопада 1982 р. ЦДАЗУ. Ф. 75. Оп. 1. Спр. 30. Арк. 6–7.
90. Лист голови Світової координаційної ради Ідеологічно споріднених націоналістичних організацій та Організації державного відродження України Павла Дорожинського до Президента США Рональда Рейгана. 4 жовтня 1985 р. ЦДАЗУ. Ф. 75. Оп. 1. Спр. 27. Арк. 13–15.
91. Лист Координаційної ради ІСНО до Проводів організацій, що входять до їх структури, щодо VII ВЗУН. Торонто. 10 листопада 1970 р. ЦДАЗУ. Ф. 38. Оп. 1. Спр. 17. Арк. 41–42.
92. Лист очільників СКР ІСНО Павла Дорожинського та Володимира Михайліва до Крайових організацій щодо відзначення річниці державності Карпатської України та вшанування пам'яті Олега Ольжича та Андрія Мельника. Обіжний лист. Ч. 1/14. 20 лютого 1984 р. ЦДАЗУ. Ф. 38. Оп. 1. Спр. 10. Арк. 19–21.

93. Лист Президії Координаційної ради ІСНО до Центральної Управи ОДВУ щодо відкриття пам'ятника Тарасові Шевченкові у Парагваї. Торонто. 18 жовтня 1976 р. ЦДАЗУ. Ф. 39. Оп. 1. Спр. 28. Арк. 9.

94. Лист Українського товариства «Відродження» в Республіці Аргентині до Президії Українського національного об'єднання Канади щодо скликання Конференції ІСНО. Буенос-Айрес. 6 лютого 1964 р. ЦДАЗУ. Ф. 38. Оп. 1. Спр. 4. Арк. 43–44.

95. Лист Української національної єдності у Франції до Українського національного об'єднання Канади щодо скликання Конференції ІСНО. Париж. 7 лютого 1964 р. ЦДАЗУ. Ф. 38. Оп. 1. Спр. 4. Арк. 45.

96. Листування з ПУН про переказ коштів, співпрацю тощо. ЦДАЗУ. Ф. 37. Оп. 1. Спр. 12. 96 арк.

97. Листування з редакцією газети «Українське слово» відносно переказу коштів на видання книги Чорновола В. «Лихо з розуму», отримання коштів на ювілейний фонд «Українського слова» тощо. ЦДАЗУ. Ф. 37. Оп. 1. Спр. 16. 35 арк.

98. Листування Президії КР ІСНО з братніми організаціями, редакціями газет і журналів та окремими особами з питань підготовки 1 СКВУ, 6 ВЗУН та інших організаційних питань. ЦДАЗУ. Ф. 38. Оп. 1. Спр. 11. 105 арк.

99. Листування Президії СКР ІСНО з братніми організаціями, іншими громадськими організаціями і окремими особами із соціально-правових та організаційних питань. ЦДАЗУ. Ф. 38. Оп. 1. Спр. 25. 128 арк.

100. Листування референта КОР при КЕ УНО (Вінніпег, Канада) д-ра Маценка П. з різними організаціями та особами щодо ВОК, культурно-освітніх заходів та ін. ЦДАЗУ. Ф. 50. Оп. 1. Спр. 13. 210 арк.

101. Мاستикаш Є. Напрявні праці ІСНО в країнах поселення (доповідь на конференції ІСНО в Аргентині, в 1976 р. ЦДАЗУ. Ф. 38. Оп. 1. Спр. 12. Арк. 47–50.

102. Мастикаш Є. Роля і місце наших організацій ІСНО у країнах нашого поселення. Доповідь на конференцію ІСНО в Буенос Айрес. грудень 1971. ЦДАЗУ. Ф. 38. Оп. 1. Спр. 12. Арк. 10–13.

103. Наради представників ІСНО в Клівеленді, ЗДА. Бюлетень Координаційної ради Ідеологічно споріднених націоналістичних організацій. 1966. Ч. 2. Березень. ЦДАЗУ. Ф. 38. Оп. 1. Спр. 36. Арк. 15–18.

104. Обіжний лист Координаційної ради ІСНО з організаційних питань. Торонто. Січень 1968 р. ЦДАЗУ. Ф. 38. Оп. 1. Спр. 10. Арк. 4.

105. Обіжний лист Крайової екзекутиви УНО Канади щодо запрошення до участі в Конференції ІСНО. Торонто. Травень 1964 р. ЦДАЗУ. Ф. 38. Оп. 1. Спр. 5. Арк. 5.

106. Обіжний лист. Ч. 7/ 57 КЕ УНО Канади щодо організації роботи Рідних Шкіл. Торонто. 1 червня 1957 р. ЦДАЗУ. Ф. 50. Оп. 1. Спр. 39. Арк. 7.

107. Обіжний лист Шкільної референтури Крайової Екзекутиви УНО Канади щодо організації навчального року у 1964/65 рр. Торонто. 10 серпня 1964 р. ЦДАЗУ. Ф. 50. Оп. 1. Спр. 39. Арк. 31.

108. Обіжник Української Національної Єдності у Франції. Ч. 2. (жовтень 1961 р.). ЦДАЗУ. Ф. 45. Оп. 1. Спр. 20. арк. 50.

109. Обіжник Управи Організації Української Молоді у Франції. 22 червня 1958 р. ЦДАЗУ. Ф. 45. Оп. 1. Спр. 20. Арк. 37.

110. Обіжник Центральної Управи Організації Державного Відродження України (ОДВУ) із зверненням «Дальші заходи в справі Світового Конгресу Вільних Українців». Нью-Йорк. січень 1961 р. ЦДАЗУ. Ф. 36. Оп. 1. Спр. 1. Арк. 108.

111. Обіжники головної управи УНЄ. ЦДАЗУ. Ф. 45. Оп. 1. Спр. 20. 54 арк.

112. Особовий склад поодиноких комісій Конференції ІСНО у Вашингтоні, ЗДА. Нью-Йорк. 19 квітня 1964 р. ЦДАЗУ. Ф. 38. Оп. 1. Спр. 4. Арк. 111.

113. Педагогічний курси для кандидатів на вчителів рідних шкіл. Обіжний лист. Ч. 6/61. Торонто. 1 липня 1961 р. ЦДАЗУ. Ф. 50. Оп. 2. Спр. 10 арк. 5–6.

114. Перший маніфест Світового Конгресу Вільних Українців до українського народу в Україні і поза її межами в СРСР та в країнах московського блоку». Нью-Йорк. 16–19 листопада 1967 р. ЦДАЗУ. Ф. 36. Оп. 1. Спр. 3. Арк. 5–6.

115. Підготовча комісія Фондації для дослідів життя і діяльності полковника Євгена Коновальця. ЦДАЗУ. Ф. 40. Оп. 1. Спр. 1. Арк. 1.
116. Підсумки і постанови ПУН прийняті на засіданнях в днях 27–28 серпня 1988 р. ЦДАЗУ. Ф. 59. Оп. 1. Спр. 3. Арк. 30–34.
117. Плав'юк М. «Доцільність [та] можливість координації [дій] українських націоналістичних суспільно-громадських [формацій] поза межами України», присвяченої ідеї створення ІСНО. Торонто. червень 1964– ЦДАЗУ. Ф. 38. Оп. 1. Спр. 6. Арк. 28–30.
118. Плав'юк М. «Проблеми Світового Конгресу Українців», 1965 р. Бюлетень Координаційної ради Ідеологічно споріднених націоналістичних організацій. Торонто. Ч. 1. червень 1965 р. ЦДАЗУ. Ф. 38. Оп. 1. Спр. 36. Арк. 4–5.
119. Плав'юк М. Вступне слово на відкриття студійної Конференції дня 15 червня 1963 в Торонті. ЦДАЗУ. Ф. 59. Спр. 37. Оп. 1. Арк. 1–7.
120. Плав'юк М. Український націоналістичний рух як засіб визвольної боротьби і його структуральна побудова у світлі сучасности. ЦДАЗУ. Ф. 59. Оп. 1. Спр. 7. Арк. 67–68 зв.
121. Плав'юк М. Український націоналістичний рух як засіб визвольної боротьби і його структуральна побудова у світлі сучасности. ЦДАЗУ. Ф. 59. Спр. 37. Оп. 1. Арк. 22–28.
122. Платформа співпраці українських політичних партій і організацій (КУППО), схвалені на сесії КУППО в дні 23 лютого 1985 р. в Нью-Йорку. ЦДАЗУ. Ф. 52. Оп. 1. Спр. 6. 5 арк.
123. По Курсі Громадського Активу УНЄ. Єдність. Ч. 2 (21). ЦДАЗУ. Ф. 45. Оп. 1. Спр. 19. Арк. 25–26.
124. Повідомлення про 20-ті Вищі освітні курси осередку української культури й освіти в Торонті. ЦДАЗУ. Ф. 50. Оп. 1. Спр. 17. Арк. 50.
125. Повідомлення Управи відділу українців у Великій Британії в м. Брадфорд про проведення урочистих заходів з нагоди вшанування пам'яті громадсько-політичних діячів (Є. Коновальця, С. Петлюри, А. Мельника та ін.). ЦДАЗУ. Ф. 61. Оп. 1. Спр. 6. 80 арк.

126. Полк. Андрій Мельник. «Самостійна Україна». Чикаго. грудень 1964 р. ЦДАЗУ. Загл. Бібл. Ф. Інв. № 2856.
127. Постанови П'ятого Великого Збору Українських Націоналістів. ЦДАЗУ. Ф. 59. Оп. 1. Спр. 3. Арк. 11–12.
128. Постанови Проводу Українських Націоналістів винесені на жовтневому засіданні 1960 р. Інформаційний Бюлетень Проводу Українських Націоналістів. ЦДАЗУ. Ф. 59. Спр. 6. Оп. 1. Арк. 63.
129. Постанови Проводу Українських Націоналістів винесені на квітневому засіданні 1960 р. Інформаційний Бюлетень Проводу Українських Націоналістів. Ч. 2 (32). Травень 1960 р. ЦДАЗУ. Ф. 59. Спр. 6. Оп. 1. Арк. 43–49.
130. Постанови Проводу Українських Націоналістів винесені на липневому засіданні 1960 р. Інформаційний Бюлетень Проводу Українських Націоналістів. Ч. 2. ЦДАЗУ. Ф. 59. Спр. 6. Оп. 1. Арк. 59–61.
131. Постанови Проводу Українських Націоналістів винесені на лютневому засіданні 1961 р. Інформаційний Бюлетень Проводу Українських Націоналістів. Ч. 1 (33). Березень 1960 р. ЦДАЗУ. Ф. 59. Спр. 6. Оп. 1. Арк. 54–59.
132. Постанови установчої Конференції ІСНО. Вашингтон. червень 1964 р. ЦДАЗУ. Ф. 38. Оп. 1. Спр. 6. Арк. 38–39.
133. Правильник організаційної Контролі для Теренових Експозитур Головної Контролі ОУН. ЦДАЗУ. Ф. 59. Спр. 11. Оп. 1. Арк. 15–17.
134. Правильник шостого Курсу українознавства в Шато-де-Рюез в днях від 3 до 17 серпня 1958 р. ЦДАЗУ. Ф. 45. Оп. 1. Спр. 15. Арк. 6.
135. Президія Координаційної ради ІСНО. Пропозиції у справі підготовки і проведення Світового конгресу українців. ЦДАЗУ. Ф. 39. Оп. 1. Спр. 28. Арк. 4–5.
136. Проблеми Світового Конгресу Українців. «Бюлетень Координаційної ради Ідеологічно споріднених націоналістичних організацій». Торонто. Ч. 1. Червень 1965 р. ЦДАЗУ. Ф. 38. Оп. 1. Спр. 36. Арк. 4–5.
137. Програма VI Курсу українознавства. ЦДАЗУ. Ф. 45. Оп. 1. Спр. 15. Арк. 7–8.

138. Програма відкриття пам'ятника Тарасу Шевченку і Конференції ІСНО у Вашингтоні 27–28 червня 1964 р. ЦДАЗУ. Ф. 38. Оп. 1. Спр. 6. Арк. 2.
139. Програма Організації Українських Націоналістів (Затверджена на III-му Великому Зборі Українських Націоналістів 30-го серпня 1947 року). ЦДАЗУ. Ф. 59. Оп. 1. Спр. 2. Арк. 1–6.
140. Програма ОУН. (Проект приготований на обговорення ПУН і Підготовчої Комісії для пропозиції Х ВЗУН). ЦДАЗУ. Ф. 59. Оп. 1. Спр. 2. Арк. 7–49.
141. Програми заходів (вечір пам'яті С. Петлюри, Є. Коновальця, О. Ольжича та ін.) ОУуВБ. ЦДАЗУ. Ф. 61. Оп. 1. Спр. 6. 142 арк.
142. Проект «Статут-правильник». 27–28 червня 1964 р. ЦДАЗУ. Ф. 38. Оп. 1. Спр. 22. Арк. 5–7.
143. Проект програми ідеологічного семінару «Український націоналізм, підсумки-перспективи» організований УНО (Канади) і програми студійних конференцій УНО (Канади), ОДВУ (США) та їх братніх організацій щодо утворення об'єднання ІСНО (м. Торонто, Лігайтон). ЦДАЗУ. Ф. 38. Оп. 1. Спр. 2. 14 арк.
144. Проект статуту Світової координаційної ради ІСНО, [1982 р.]. ЦДАЗУ. Ф. 38. Оп. 1. Спр. 22. Арк. 5–8.
145. Проект Організаційної побудови Юнацтва ОУН. II Конференція Юнатва ОУН. ЦДАЗУ. Ф. 59. Оп. 1. Спр. 16. Арк. 74–75.
146. Промова Голови ПУН, виголошена на Жалобній академії в Люксембургу, 2.11.1969. ЦДАЗУ. Ф. 59. Оп. 1. Спр. 10. Арк. 22–30.
147. Пропозиції Президії Координаційної ради ІСНО щодо підготовки проведення Світового конгресу українців. 1965 р. ЦДАЗУ. Ф. 39. Оп. 1. Спр. 28. Арк. 4.
148. Пропонований порядок нарад Конференції Координаційної ради ІСНО 1–4 липня 1982 р. Торонто. 1982 р. ЦДАЗУ. Ф. 38. Оп. 1. Спр. 21. Арк. 14–15.

149. Протокол засідання Світової координаційної ради Ідеологічно споріднених націоналістичних організацій. Нью-Йорк. 16 жовтня 1982 р. ЦДАЗУ. Ф. 38. Оп. 1. Спр. 9. Арк. 5а.
150. Протокол І-ї сесії УНРади 16–20 липня 1948 р. (м. Мюнхен, Німеччина) з додатками. ЦДАЗУ. Ф. 35. Оп. 1. Спр. 10. 195 арк.
151. Протокол спільної наради Президії Українського національного об'єднання Канади та Організації державного відродження України щодо скликання Конференції ІСНО. Торонто. 9 лютого 1964 р. ЦДАЗУ. Ф. 38. Оп. 1. Спр. 5. Арк. 1–2.
152. Протоколи засідань головної управи Фундації, список протоколів та ін. ЦДАЗУ. Ф. 40. Оп. 1. Спр. 3. 110 арк.
153. Пундик Ю. Сила і слабкість московського большевизму. ЦДАЗУ. Ф. 59. Спр. 37. Оп. 1. Арк. 30–36.
154. Резолюції V-го ВЗУН. 1964. ЦДАЗУ. Ф. 59. Оп. 1. Спр. 3. Арк. 13–16.
155. Резолюції III-го Великого Збору Українських Націоналістів. ЦДАЗУ. Ф. 59. Оп. 1. Спр. 3. Арк. 1–5.
156. Резолюції прийняті учасниками маніфестації «За права людини». Нью-Йорк, Торонто. 1968 р. ЦДАЗУ. Ф. 37. Оп. 1. Спр. 4. Арк. 14–17.
157. Резолюції схвалені Четвертим Великим Збором Українських Націоналістів. ЦДАЗУ. Ф. 59. Спр. 6. Оп. 1. Арк. 26–29.
158. Репетило О. Завдання Комісії Молоді Координаційної ради ІСНО. Клівленд. 27 лютого 1966 р. ЦДАЗУ. Ф. 37. Оп. 1. Спр. 36. Арк. 24–26.
159. Симчик М. «ОУН в дії. П'ять сторінок з життя українського націоналіста Павла Дорожинського». ЦДАЗУ. Ф. 75. Оп. 10. Спр. 65. Арк. 23–25.
160. Список складових організацій ІСНО та їх очільників, [1980-ті рр.]. ЦДАЗУ. ф. 38. Оп. 1. Спр. 30. Арк. 3–5.
161. Справа Світового Конгресу Українців. Свобода. Джерсі-Сіті, Нью-Йорк. 1956 р. ЦДАЗУ. Ф. 36. Оп. 1. Спр. 1. Арк. 3.
162. Світовий Конгрес Вільних Українців в дії. Українське слово. 26 листопада 1967 р. ЦДАЗУ. Бібл. Ф. № 3. Інв. № 6564-О.

163. Статут ОУН(з) прийнятий на I конференції ОУН(з) 26 грудня 1955 р. зі змінами та доповненнями від 1958 р. та постанови VI конференції ОУН(з) вересень 1969 р. ЦДАЗУ. Ф. 59. Оп. 1. Спр. 4. Арк. 1–2.

164. Статут Фондації для звеличення пам'яти Полковника Євгена Коновальця. ЦДАЗУ. Ф. 40. Оп. 1. Спр. 2. Арк. 1.

165. Стерчо П. Націоналізм і демократія. ЦДАЗУ. Ф. 59. Спр. 37. Оп. 1. Арк. 37.

166. Тарас Підземський П. Дорожинському 23 серпня 1982 р. ЦДАЗУ. Ф. 38. Оп. 1. Спр. 20. Арк. 23–24.

167. Тематика III Курсу УНЄ. Єдність. Ч. 2 (21). ЦДАЗУ. Ф. 45. Оп. 1. Спр. 19. Арк. 26.

168. Устійнення нових підручників для навчання у всіх Рідних школах при філіях УНО. Торонто. 2 серпня. 1965 р. ЦДАЗУ. Ф. 50. Оп. 1. Спр. 39. Арк. 2–5.

169. Устійнення схвалені на засіданні ПУН в дні 27 жовтня 1959 в Парижі. ЦДАЗУ. Ф. 59. Спр. 11. Оп. 1. Арк. 21.

170. Фінансово-господарські документи ОУН. ЦДАЗУ. Ф. 59. Оп. 1. Спр. 20. 27 арк.

171. Штуль О. Перед судом історії. У п'яті роковини смерти сл. п. Андрія Мельника. Промова Голови ПУН, виголошена на Жалобній академії в Люксембургу, 2.11.1969. ЦДАЗУ. Ф. 59. Оп. 1. Спр. 10. Арк. 22–30.

172. Ще до Курсу Громадського активу. Єдність. Ч. 3–4. ЦДАЗУ. Ф. 45. Оп. 1. Спр. 19. Арк. 31.

Галузевий державний архів Служби безпеки України (ГДА СБУ)

173. Выписка из докладной записки об захвате члена Центрального «провода» ОУН Охримовича Василия Остаповича от 10 октября 1952 года. ГДА СБУ. Ф. 13. Спр. 372. Т. 40. Арк. 131–133.

174. Документ об отношении членов ЗЧ ОУН к оппозиции в марте 1951 года от мая 1951 года (переклад з української). ГДА СБУ. Ф. 13. Спр. 372. Т. 46. Арк. 274–276.

175. Доповідна записка КДБ при РМ УРСР Центральному комітетові Компартії України про заходи з недопущення поширення в республіці матеріалів антирадянського характеру. 10 січня 1972 р. ГДА СБУ. Ф. 16. Оп. 3 (1975 р.). Спр. 8. Арк. 67–80.

176. Заявление украинских националистов с протестом против действий Бандеры Степана от 05.03.1955 года (переклад з української). ГДА СБУ. Ф. 13. Спр. 372. Т. 41. Арк. 382–386.

177. Информация о деятельности ЗЧ ОУН от мая 1951 года (переклад з української). ГДА СБУ. Ф. 13. Спр. 372. Т. 46. Арк. 137–156.

178. Інформаційне повідомлення КДБ при РМ УРСР до ЦК КП України про претендентів на керівників АБН і ЗЧ ОУН. 24 листопада 1972 р. ГДА СБУ. Ф. 16. Оп. 3 (1976 р.). Спр. 1. Арк. 94–96.

179. Інформаційне повідомлення КДБ УРСР до ЦК КП України про акції за кордоном, приурочені до 50-річчя Голодомору в Україні. ГДА СБУ. Ф. 16. Оп. 9 (1986 р.). Спр. 10. Арк. 178.

180. Інформаційне повідомлення КДБ УРСР до ЦК КП України про підготовку закордонних центрів ОУН до відзначення 40-річчя відновлення Української державності. 10 березня 1981 р. ГДА СБУ. Ф. 16. Оп. 7 (1985 р.). Спр. 59. Арк. 190–191.

181. Інформаційне повідомлення КДБ УРСР до ЦК КП України про проведення за кордоном акцій до 50-ї річниці Голодомору в Україні. ГДА СБУ. Ф. 16. Оп. 9 (1986 р.). Спр. 8. Арк. 232.

182. Інформаційне повідомлення УДБ УРСР до ЦК КП України про надсилання ЗЧ ОУН в Україну листівок і трафаретів. 28 лютого 1979 р. ГДА СБУ. Ф. 16. Оп. 7 (1985 р.). Спр. 44. Арк. 98–99.

183. Інформаційно-директивні повідомлення Проводу Закордонних Частин Організації Українських Націоналістів. Ч. 4. Листопад 1948 р. ГДА СБУ. Ф. 13. Спр. 372. Т. 13. Арк. 274–287.

184. Копия записки Шухевича Романа за 1946 год направляемая к Степану Бандере от мая 1951 года (переклад з української). ГДА СБУ. Ф. 13. Спр. 372. Т. 46. Арк. 271–272.

185. Копия письма Роберта к «Залужному» предназначенная Степану Бандере от мая 1951 года (переклад з української). ГДА СБУ. Ф. 13. Спр. 372. Т. 46. Арк. 242–250.

186. Лист С. Бандери до друзів (Карбовича, Залужного, П. Орлян, Володимира, Пилипа Олександра, Конара і Отави). 12 квітня 1951 р. 2 стор. ГДА СБУ. Ф. 13. Спр. 376. Т. 4. URL: <http://avr.org.ua/viewDoc/1409> (дата звернення 1.01.2026)

187. Личные показания Кука Василия о беседе с Охримовичем от 30 декабря 1955 года (переклад з української). ГДА СБУ. Ф. 13. Спр. 372. Т. 54. Арк. 318–321.

188. Ориентировка о планах зарубежных центров ОУН от 15 мая 1960 года. ГДА СБУ. Ф. 13. Спр. 372. Т. 42. Арк. 348–352.

189. Оловянніков Я. І., Золототрубов В. А., Нерушенко В. А., Чернов В. Т. Особенности борьбы советской контрразведки с идеологической диверсией зарубежных буржуазно-националистических организаций и подрывной деятельностью враждебных националистических элементов. 1974. ГДА СБУ. Ф. 13. Спр. 655. 200 арк.

190. Оловянніков Я. І., Шевчук В. М., Нерушенко В. А., Голушко В. А., Чернов В. Т. Особенности борьбы советской контрразведки с идеологической диверсией зарубежных буржуазно-националистических организаций и подрывной деятельностью враждебных националистических элементов. 1978. ГДА СБУ. Ф. 13. Спр. 667. 200 арк.

191. Отношение «провода» ОУН на украинских землях к различным спорным или актуальным вопросам за кордоном от 6 февраля 1951 года (переклад з української). ГДА СБУ. Ф. 13. Спр. 372. Т. 41. Арк. 341–379.

192. Письмо «99» к «К-121/7-С» об организационных проблемах ОУН (переклад). ГДА СБУ. Ф. 13. Спр. 372. Т. 28. Арк. 53–68.
193. Письмо «Лемиша» за кордон от 31 января 1954 года (переклад з української). ГДА СБУ. Ф. 13. Спр. 372. Т. 54. Арк. 1–5.
194. Письмо «Лемишу» от «Бийлиха» от мая 1951 года (переклад з української). ГДА СБУ. Ф. 13. Спр. 372. Т. 46. Арк. 296–353.
195. Письмо «Орача» к представителю Генерального секретариата УГВР и «провода» ОУН на Украине от мая 1951 года (переклад з української). ГДА СБУ. Ф. 13. Спр. 372. Т. 46. Арк. 207–217.
196. Письмо «провода» ЗЧ ОУН к «Орляну» и «Чужому» от мая 1951 года (переклад з української). ГДА СБУ. Ф. 13. Спр. 372. Т. 46. Арк. 285.
197. Письмо к «Лемишу» от «Залужного» от мая 1951 года (переклад з української). ГДА СБУ. Ф. 13. Спр. 372. Т. 46. Арк. 193–204.
198. Письмо к Л. Ребету от ЗЧ ОУН от мая 1951 года (переклад з української). ГДА СБУ. Ф. 13. Спр. 372. Т. 46.
199. Письмо Лебеда Николая к «Донату» от мая 1951 года (переклад з української). ГДА СБУ. Ф. 13. Спр. 372. Т. 46. Арк. 219–221.
200. Письмо Роберта к ЗЧ ОУН от мая 1951 года (переклад з української). ГДА СБУ. Ф. 13. Спр. 372. Т. 46. Арк. 268–269.
201. Письмо Степана Бандеры «проводу» ОУН на УЗ и главному совету ОУН на Украинских землях от мая 1951 года (переклад з української). ГДА СБУ. Ф. 13. Спр. 372. Т. 46. Арк. 74–78.
202. Письмо Степана Бандеры к главарям ОУН на УЗ от 1951 года (переклад з української). ГДА СБУ. Ф. 13. Спр. 372. Т. 46. Арк. 3.
203. Письмо Степана Бандеры к Ребет Дарье от мая 1951 года (переклад з української). ГДА СБУ. Ф. 13. Спр. 372. Т. 46. Арк. 356–426.
204. Постанови і резолюції конференції ЗЧ ОУН, що відбулася у вересні 1947 р. ГДА СБУ. Ф. 13. Спр. 372. Т. 13. Арк. 221–243.
205. Програма Організації Українських Націоналістів прийнята III-ім Надзвичайним Великим Збором ОУН в місяці серпні 1943 р., уточнений і

доповнений Конференцією ОУН на Українських Землях в 1950 р. ГДА СБУ. Ф. 13. Спр. 376. Т. 88. Арк. 649–651.

206. Протокол допроса Кука Василя Стефановича о курьерах ЗЧ ОУН захваченных органами советской власти от 5 января 1955 года. ГДА СБУ. Ф. 13. Спр. 372. Т. 54. Арк. 273–277.

207. Протокол допроса обвиняемого Охримовича Василя Остаповича об разведывательной школе в США от 28 октября 1952 года. ГДА СБУ. Ф. 13. Спр. 372. Т. 40. Арк. 88–91.

208. Протокол допроса обвиняемого Охримовича Василя Степановича об перевозке пуновских документов в УССР от 19 сентября 1960 года. ГДА СБУ. Ф. 13. Спр. 372. Т. 32. Арк. 388–395.

209. Роз'яснення Проводу організації Українських Націоналістів на українських землях в деяких ідеологічних, програмових і політичних питаннях. ГДА СБУ. Ф. 13. Спр. 376. Т. 88. Арк. 1876–189.

210. Сборник материалов об основных идеологических центрах противника и зарубежных украинских националистических организациях, ведущих подрывную работу против СССР и, в частности, против Украинской ССР. ГДА СБУ. Ф. 13. Спр. 629. URL: <http://avr.org.ua/viewDoc/34684> (дата звернення 1.01.2026)

211. Спеціальне повідомлення Голови КГБ при Раді Міністрів УРСР Федорчука Першому секретарю ЦК КПУ Шелесту. Щодо діяльності Ярослава Добоша та особливості проведення операції «Блок». 11.01.1972. ГДА СБУ. Ф. 16. Спр. 1032. Т. 0. URL: <http://avr.org.ua/viewDoc/27662>

212. Список отправленных документов ЗЧ ОУН к ОУН на УЗ от мая 1951 года (переклад з української). ГДА СБУ. Ф. 13. Спр. 372. Т. 46. Арк. 287–289.

213. Стаття «Без связи с Украиной» в газете «Украинский самостійник» № 43 от 05.03.1955 года (переклад з української). ГДА СБУ. Ф. 13. Спр. 372. Т. 41. Арк. 387–388.

214. Стенограма протокола допроса Кука Василя Стефановича о информации и документах полученных с заграничных националистических центров от 31 мая 1954 года. ГДА СБУ. Ф. 13. Спр. 372. Т. 54. Арк. 57–64.

215. Стенограма протокола допроса Кука Василя Стефановича о каналах связи между ОУН и заграничными националистическими организациями от 29 мая 1954 года. ГДА СБУ. Ф. 13. Спр. 372. Т. 54. Арк. 51–56.

Архів Центру дослідження визвольного руху

216. Інформація і побажання Фундації для дослідження життя і діяльності полковника Євгена Коновальця щодо випуску монографії про Євгена Коновальця від 26.02.1963. АЦДВР. Ф. 23. Т. 7. URL: <http://avr.org.ua/viewDoc/18344> (дата звернення 1.01.2026)

217. Лист від закордонного представництва Української Головної Визвольної Ради до проводу ЗЧ ОУН. На руки С. Бандері. Автор Лев Ребет. АЦДВР. Ф. 23. Т. 1. URL: <http://avr.org.ua/viewDoc/16279> (дата звернення 1.01.2026)

218. Постанова «Устрій Організації українських націоналістів» ухвалений III Надзвичайним Великим збором Організації Українських націоналістів 1943р. – 1943р. АЦДВР. Ф. 9. Т. 14. URL: <http://avr.org.ua/viewDoc/9061> (дата звернення 1.01.2026)

219. Постанови III-го Надзвичайного Великого Збору ОУН, що відбувся в днях 21–25 серпня 1943 р. (Неповний текст). 1943 р. АЦДВР. Ф. 8. Т. 1. URL: <http://avr.org.ua/viewDoc/1131> (дата звернення 1.01.2026)

220. Про уточнення і доповнення до програмових постанов III-го Надзвичайного Великого Збору Організації Українських Націоналістів. АЦДВР. Ф. 31. Т. 4. URL: <http://avr.org.ua/viewDoc/28021> (дата звернення 1.01.2026)

221. Роз'яснення Проводу Організації Українських націоналістів на Українських землях в деяких ідеологічних, програмових та політичних питаннях. 1 жовтня 1949 р. АЦДВР. Ф. 9. Т. 14. URL: <http://avr.org.ua/viewDoc/9069> (дата звернення 1.01.2026)

Архів ОУН Української інформаційної служби в Лондоні

222. 45th Anniversary of the death of Colonel Evhen Konovalech in Rotterdam. Mass, procession to the grave, followed by a Remembrance Service. 1983. Архів ОУН в УІС-Лондон Відеодокументи Українського відеоархівного товариства в Брадфордї (Ф. 33). Опис № 3. Відеоматеріали Українського відеоархівного товариства в Брадфордї в форматі VHS. № 3

223. An appeal of the Anti-Bolshevik Bloc of Nations (ABN) to the tourists and athletes of the free nations of the world on the occasion of the Olympic Games. 1972. Архів ОУН в УІС. Лондон. Інвент. Ном. 10. 4 арк.

224. National colours of the nations united in the ABN. (листівка). Архів ОУН в УІС. Лондон. Інвент. Ном. 52. Арк. 1.

225. В пам'ять Степана Бандери у 25-ту річницю його смерти. Архів ОУН в УІС. Лондон. 1984. Інвент. Ном. 70. 3 арк. URL: <https://ounuis.info/collections/leaflets/information/2008/v-pamiat-stepana-bandery-u-25tu-richnytsiu-ioho-smerty.html>

226. Великий весняний концерт молоді. Архів ОУН в УІС. Лондон. 1967. Інвент. Ном. 51. 1 арк. URL: <https://ounuis.info/collections/leaflets/information/1985/velykyi-vesniani-kontsert-molodi.html>

227. Весняний коноцерт молоді. Архів ОУН в УІС. Лондон. 1967. Інвент. Ном. 42. 3 арк. URL: <https://ounuis.info/collections/leaflets/information/1975/vesniani-kontsert-molodi.html>

228. Витяги з протоколів назідань Президії і Проводу ОУН в 1990 році. Архів ОУН в УІС. Лондон. Ф.1 Оп.1 Од. 3б. 25. арк. 4–8.

229. Делегація АБН у Великій Британії. Cultural exchanges & cooperation. 1979. Архів ОУН в УІС. Лондон. Інвент. Ном. 18. 1 арк.

230. Дані з життя і діяльності Степана Бандери (1909–1959 рр.). Архів ОУН в УІС. Лондон. Ф. 21. Оп. 1. Од. 3б. 132. 4 арк.

231. Демонстрація з нагоди Тижня поневолених Націй (на виході з церкви). Upper Regent street. London, UK. (фото). 1972. Архів ОУН в УІС. Лондон. Ф. 30. Оп. 2. Од. 36. 8. Од. Обл. 2.
232. Дискусія на II частиною звітів: справа ЗП УГВР. Від. 26.06.1953. Архів ОУН в УІС. Лондон. Архів IV Конференції ЗЧ ОУН. Ф. 1. Оп. 1. Од. 36. 52. Арк. 16–21.
233. Дисциплінарний правильник ЗЧ ОУН на підставі ухвали Головної Ради ОУН з 9 квітня 1949 року. Архів ОУН в УІС. Лондон. Ф. 1. оп. 1. Од. 36. 25. Арк. 1–3.
234. Дорогі земляки з України – нашої Батьківщини!. 1972. Архів ОУН в УІС. Лондон. Інвент. Ном. 7. 2 арк.
235. Інформація в справах внутрішньо-української політики (наслідки зустрічі С. Бандери та А. Мельника). 1955. Архів ОУН в УІС. Лондон. Ф. 1. Оп. 1. Од. 36. 100. 3 с.
236. Книга протоколів СУМ (1948–1949). Архів ОУН в УІС. Лондон. Ф. 1. Оп. 1. Од. 36. 49. 59 арк.
237. Листівка «Fortieth anniversary of the Proclamation of the Restoration of the Independence of Ukraine June 30th 1941». 1981. Архів ОУН в УІС. Лондон. Інвент. Ном. 20. Арк. 1–2.
238. Матеріали підготовки та проведення VII ВЗ ОУН: Програма, Правильник, заключне слово Голови та ін. Архів ОУН в УІС. Лондон. Ф. 1. Оп. 1. Од. 36. 56. 38 арк.
239. Матеріали устроєвої комісії з підготовки VII ВЗ ОУН. Архів ОУН в УІС. Лондон. Ф. 1. Оп. 1. Од. 36. 55. 73 арк.
240. Мініатюрні листівки для передачі в Україну. Архів ОУН в УІС. Лондон. URL: <https://ounuis.info/collections/leaflets/information/2441/miniatiurni-lystivky-dlia-peredachi-v-ukrainu.html> (дата звернення 01.01.2026)
241. Молодь осередку СУМ святкує 40-ліття Акту 30 червня 1941 р. (фото). Архів ОУН в УІС. Лондон. Ф. 30. Оп. 2. Од. 36. 10. Од. Обл. 9.

242. Молодь СУМу і Пласту покладає вінок на символічній могилі вояків Армії УНР. (фото). Архів ОУН в УІС. Лондон. Ф. 30. Оп. 2. Од. 36. 10. Од. Обл. 7.

243. Музей Визвольної Боротьби ім. Степана Бандери. Посвячення Музею у 20-ту річницю смерти його Патрона. Лондон. 6 жовтня 1979 р. 8 с. URL: <https://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/19851/file.pdf> (дата звернення 1.01.2026)

244. Музей Визвольної боротьби ім. Степана Бандери в Лондоні. Архів ОУН в УІС. Лондон. URL: <https://ounuis.info/museum.html> (дата звернення 1.01.2026)

245. Наше становище до процесів Україні. Архів ОУН в УІС. Лондон. Ф. 1. Оп. 1. Од. 36. 25. Арк. 9.

246. Обращение Антибольшевистского Блока Народов (АБН) к спортсменам и туристам из стран, поработанных русским империализмом и коммунизмом в связи с Олимпиадой в Мюнхене. 1972. Архів ОУН в УІС. Лондон. Інвент. Ном. 9. 2 арк.

247. Освячення Пам'ятного Хреста жертвам Голодомору 1932–33 рр. (аудіо). Архів ОУН в УІС. Лондон. Ф. 31. Оп. 2. Од. 36. 5. Од. Обл. 1.

248. Прес-конференція з нагоди Тижня поневолених Націй на Fleet street. London, UK. 1972. Архів ОУН в УІС. Лондон. Ф. 30. Оп. 2. Од. 36. 8. Од. Обл. 1

249. Програмні документи IV Великого Збору ОУН. Архів ОУН в УІС. Лондон. Ф. 1. Оп. 1. Од. 36. 93. 22 арк.

250. Проєкт Устрою ОУН – Матеріали VII ВЗ. Архів ОУН в УІС. Лондон. Ф. 1. Оп. 1. Од. 36. 55. Арк. 66–70.

251. Протоколи трьох нарад Проводу ЗЧ ОУН. Архів ОУН в УІС. Лондон. Ф. 1. Оп. 1. Од. 36. 104. 17 арк.

252. Розмови з полковником Андрієм Мельником. 1955. Архів ОУН в УІС. Лондон. Ф. 1. Оп. 1. Од. 36. 99.

253. Розповідь А. Крушельницького про поїздку до Афганістану. 21.08.1980. (аудіо) Архів ОУН в УІС. Лондон. Ф. 31. Оп. 1. Од. 36. 48. Од. Обл. 1.

254. Спілка Української Молоді на чужині. 1954. Mercurius Press. Архів ОУН в УІС. Лондон. 236 с. URL: <https://ounuis.info/library/books/1174/spilka-ukrainskoi-molodi-na-chuzhyni-fotoalbom.html> (дата звернення 1.01.2026)

255. Стецько Я. Спогади. Відредагований текст розмов Ярослава Стецька з доктором Анатолієм Бедрієм, проведених і записаних на 12 касетах від 17 до 23 червня 1985 року. Бібліотека Архіву ОУН в УІС. Лондон. 1986. 61 арк.

256. Українці – вояки Советської армії в Афганістані! 1982. Архів ОУН в УІС. Лондон. Інвент. Ном. 31. Арк. 1.

257. Устроєва комісія VIII НВЗ ОУН 8–10.7.1991 р. Устрій Організації Українських Націоналістів. Архів ОУН в УІС. Лондон. Ф. 1. Оп. 1. Од. 36. 25. Арк. 10–14.

258. Устроєвий правильник Закордонних Частин Організації Українських Націоналістів ухвалений IV Конференцією ЗЧ ОУН у 1953 р. Архів ОУН УІС в Лондоні. Архів IV Конференції ЗЧ ОУН. Ф. 1. Оп. 1. Од. 36. 52. Арк. 72–75.

259. Фільм «Роттердам, травень 1958» Архів ОУН в УІС. Лондон. Ф. 32. Оп. 1. Од. 36. 48. Од. Обл. 1. URL: <https://lnk.ua/aVp0a1PeD> (дата звернення 01.01.2026)

260. Чоловічий хор ім. М. Лисенка, жіночий хор ім. Л. Українки і оркестр осередку СУМ в Нотінгамі (фото). Архів ОУН в УІС. Лондон. Ф. 30. Оп. 2. Од. 36. 10. Од. Обл. 11.

261. Чорновики тез С. Ленкавського з ідеологічних та організаційних проблем. «Внутрішньоорганізаційний стан в ЗЧ ОУН» (доповідь «Залужного» на 2 Конференції ЗЧ ОУН 28.08.1948). Копія статті С. Бандери «Лист до членів ОУН» (лютий 1953 р.). Архів ОУН. URL: <https://lnk.ua/1V9oQ6l4g> (дата звернення 1.01.2026)

Галузевий державний архів Служби Зовнішньої Розвідки України

262. «Активізувати агентурні заходи проти мораторію на протистояння в українському визвольному русі». URL: <https://lnk.ua/xVmv0jNv> (дата звернення 1.01.2026)

263. Андрій Мельник. Під щільною опікою НКДБ УРСР. URL: <https://lnk.ua/QV0gd19eg> (дата звернення 1.01.2026)

264. Володимир Стахів. «Не шукати союзників за будь-яку ціну, навіть найвищу». URL: <https://lnk.ua/Y4Q5D0X49> (дата звернення 1.01.2026)

265. Документи ДПУ – НКВС – МДБ – КДБ УРСР стосовно ліквідації визначних діячів українського національно-визвольного руху. URL: <https://lnk.ua/geqkJBKN5> (дата звернення 1.01.2026)

266. Керівник Проводу Українських Націоналістів, від компрометації якого відмовилися органи КДБ. URL: <https://lnk.ua/KVvQmOpeE> (дата звернення 1.01.2026)

267. Лев Ребет. Ідеолог існування незалежної України в сім'ї європейських народів. URL: <https://lnk.ua/be8B0ZaN5> (дата звернення 1.01.2026)

268. Микола Плав'юк. Об'єкт розробки кдб «Бездольний» і його доленосний внесок в утвердження незалежності України. URL: <https://lnk.ua/J4ZJdWj4E> (дата звернення 1.01.2026)

269. Підроблені листи голови ОУН Штуля-Ждановича до батька. Почерк КДБ. URL: <https://lnk.ua/YN3291AVJ> (дата звернення 1.01.2026)

270. Українська еміграція 40–70-х років минулого століття в архівних документах радянських спецслужб. URL: <https://lnk.ua/2V5XnYleM> (дата звернення 1.01.2026)

271. Шевченко у Вашингтоні. Боротьба за цінності. URL: <https://lnk.ua/q46oLvMeJ> (дата звернення 1.01.2026)

Архів ЦРУ (Central Intelligence Agency. CIA FOIA Electronic Reading Room)

272. AERODYNAMIC Vol. 35 (Operations). Central Intelligence Agency. CIA-RDP80-AERODYNAMIC Vol. 35_0039. CIA Reading Room. URL: <https://lnk.ua/b4AWb7oVQ>

273. CIA (1970 1978). QRPLUMB Vol. 2 – Development and Plans. CIA Reading Room. URL: <https://lnk.ua/xNK27JjV8>

274. QRPLUMB Vol. 2: Development and Plans. Central Intelligence Agency. 1970–1978. CIA-RDP80-QRPLUMB Vol. 2_0014. CIA Reading Room. 1970–1978. URL: <https://lnk.ua/y4zR1O84j>

275. Reorganization of the Foreign Section of the Organization of Ukrainian Nationalists (ZCh/OUN). Central Intelligence Agency. 1954, September 30. (CIA-RDP80S01540R006000090003-9). CIA Reading Room. URL: <https://lnk.ua/aV7jm8pe1>

276. The Ukrainian Nationalist Movement – An Interim Study. Central Intelligence Agency. 1946, October 1. (CIA-RDP83-00764R000500040001-3). CIA Reading Room. URL: <https://lnk.ua/LVbp0724y>

277. Ukrainian Emigre Political Organizations (QRPLUMB Vol. 1_0004). Central Intelligence Agency. 1977. CIA Reading Room. URL: <https://lnk.ua/B4Oa7LWVG>

2. Збірники документів та опубліковані матеріали.

278. «Веселка» – оселя СУМ: 25-річчя (1954–1979). Торонто, 1979. 80 с.

279. 25 років СУМ Канади (1948–1973) / За ред. М. Фіголя. Торонто, 1973. 419 с.

280. 40 років СУМ. Ювілейна книга 1951–1991. За ред. Т. Олещук, М. Дупляк. Спілка Української Молоді. Осередок ім. ген.-хор. Мирона Тарнавського. Пасейк. 1991. 126 с.

281. VI Делегатська конференція Організації українських націоналістів за кордоном (ОУН(з)). Мюнхен: Політична рада ОУН(з), 1980. 74 с.

282. VIII Делегатська Конференція Організації Українських Націоналістів за кордоном (ОУНз). Нью-Йорк; Мюнхен; Ноттінгам, 1991. 56 с.

283. XII Крайовий З'їзд Спілки Української Молоді в Канаді. Монреаль, 1989. 92 с.

284. АБН в світлі постанов Конференцій та інших матеріалів з діяльності 1941–1956 рр.: збірка документів. Бібліотека Українського Підпільника. Ч. 11. 1956. 357 с.

285. АБН в світлі постанов Конференцій та інших матеріалів з діяльності 1956–1966 рр.: збірка документів. Бібліотека Українського Підпільника. Ч. 12. 1979. 463 с.

286. АБН в світлі постанов Конференцій та інших матеріалів з діяльності 1967–1970 рр.: збірка документів. Бібліотека Українського Підпільника. Ч. 13 1981. 518 с.

287. АБН в світлі постанов Конференцій та інших матеріалів з діяльності 1971–1975 рр.: збірка документів). Видання Закордонних Частин Організації Українських Націоналістів. Ч. 14. 1982. 456 с.

288. Андрій Мельник. 1890–1964. Спогади. Документи. Листування / Упорядники О. Кучерук, Ю. Черченко. К.: Видавництво імені Олени Теліги, 2011. 568 с.

289. Андрій Мельник. У першу річницю смерті 1964–1965. Торонто; Вінніпег: Крайова Екзекутива УНО Канади. Видавнича спілка «Новий Шлях», 1966. 160 с.

290. Видатні діячі української діаспори: з фондів ЦДАЗУ. Збірник документів. Випуск № 4. «Полковник Андрій Мельник: людина, воїн, політик». ЦДАЗУ. Київ, 2020. 79 с.

291. Влада УРСР і закордонні українці (1950–1980-ті рр.): Документи і матеріали / Упоряд. В. Даниленко. Київ: Смолоскип, 2017. 656 с.

292. Восьмий Надзвичайний Великий Збір Організації Українських Націоналістів (ОУН). Матеріяли і постанови. Видання Організації Українських Націоналістів. Бібліотека Українського Підпільника. Ч. 17. 1991. 261 с.

293. Два етапи. Матеріали п'ятого і шостого. Великих зборів українських націоналістів. 1966. 164 с.

294. Дев'ятий Великий Збір Організації Українських Націоналістів (ОУН). Матеріяли й постанови. Лондон: Видання Української Центральної Інформаційної Служби (УЦІС). Бібліотека Українського Державника Ч. 2. 1997. 216 с.

295. До 95-річчя з дня народження Миколи Плав'юка. ЦДАВО. URL: <https://tsdavo.gov.ua/vystavky/personaliyi-vystavky/do-95-richchya-z-dnya-narodzhennya-mykoly-plavyuka/#!>
296. До Дня Незалежності України «Нація і Держава – назавжди! Микола Плав'юк». Виставка-презентація архівних документів. ЦДАВО. URL: <https://tsdavo.gov.ua/istoriya-derzhavnosti-2/do-dnya-nezalezhnosti-ukrayiny-nacziya-i-derzhava-nazavzhdy-mykola-plavyuk-vystavka-prezentacziya-arhivnyh-dokumentiv/>
297. Життя і діяльність Степан Бандера: документи і матеріали. Вид. 3-тє, доп. / ред. і упор. М. Посівнич. Тернопіль, 2011. С. 385.
298. З історії колективізації сільського господарства західних областей Української РСР. Збірник документів і матеріалів. Київ: Наукова думка, 1976. 640 с. Атрибутовано: Бандера С. Статті. Лондон: Українська видавнича спілка, 1976. 640 с.
299. За героїчну духовність. Матеріали Конференції «Зарева» присвячені др. Олегу Кондибі-Ольжичу на оселі ім. О. Ольжича в Ліґайтоні. 3 липня 1977 р. Нью-Йорк: О.У.С.А.Т. «Зарево», 1977. 64 с.
300. Збірка документів і матеріалів про вбивство Степана Бандери. Торонто: Видавництво «Гомін України», 1989. 80 с.
301. Звіти з діяльності Головної Управи Спілки Української Молоді Америки. Елленвіл, 1974. 48 с.
302. Комунікат Президії Української Національної Ради в зв'язку із заявою фракції ОУНР до УНРади. квітень 1950 р. Державний Центр Української Народної Республіки в Екзилі / Ред. Л. Винар, Н. Пазуняк. Філадельфія; Київ; Вашингтон, 1993. С. 372–384.
303. Літопис УПА. Події і люди. Кн. 7: Українська Головна Визвольна Рада / Відп. ред. П. Й. Потічний; Упоряд.: П. Й. Потічний, М. Посівнич. Торонто; Львів: Літопис УПА, 2009. 135 с.
304. Матеріали Одинадцятого Великого збору Організації Українських Націоналістів. 1988. Самостійна Україна. Липень-вересень. Ч. 3/428. С. 3–135.

305. Матеріали XII Великого Збору Українських Націоналістів. ОУН. Минуле і майбуття. 1993. 304 с.
306. Матеріали Конгресу Української Вільної Політичної Думки Зб. I. Новий Ульм, 1974. 128 с.
307. Матеріали Конгресу Української Вільної Політичної Думки Зб. II. Новий Ульм, 1976. 96 с.
308. Матеріали Конгресу Української Вільної Політичної Думки. Зб. 1. Мюнхен, 1972. 56 с.
309. Матеріали Конгресу Української Вільної Політичної Думки. Зб. II. Мюнхен, 1973. 99 с.
310. Матеріали Конгресу Української Вільної Політичної Думки. Зб. III. Мюнхен, 1974. 96 с.
311. Матеріали Конгресу Української Вільної Політичної Думки. Зб. III. Новий Ульм, 1977. 80 с.
312. Об'єднання колишніх вояків УПА США і Канади. Історія в документах (1950–2016) / Упоряд.: І. Гомзяк, Д. Проданик. Торонто – Львів: Видавництво «Літопис УПА», 2016. 902 с.
313. ОУН в світлі постанов Великих Зборів, конференцій та інших документів боротьби. 1929–1955. Бібліотека Українського Підпільника. Ч. 1. Лондон: Видання Закордонних частин ОУН, 1955. 371с.
314. П'ята сесія Української Національної Ради (17–23 листопада 1961 р.). Матеріали і документи. Мюнхен: Українське Інформаційне Бюро, 1962. 123 с.
315. П'ятий Великий Збір Організації Українських Націоналістів. Матеріали і постанови. Бібліотека українського підпільника. Ч. 11. 1975. 374 с.
316. Перший Світовий Конгрес Вільних Українців. Матеріали. Вінніпег, 1969. 479 с.
317. Під прапорами СУМА. Ілюстрований збірник: Огляд діяльності Спілки Української Молоді Америки. Під ред. Колегії: Л. Полтава та ін. Нью-Йорк, 1964. 154 с.
318. Підручник СУМенят / Упоряд. Д. Луців. Едмонтон, 1990. 202 с.

319. Правильник дружинників СУМ. Центральна Управа Спілки Української Молоді. Нью-Йорк, 1983. 60 с.
320. Правильник юнацтва СУМ. Видавництво Центральної Управи Спілки Української Молоді. Брюссель—Лондон, 1961. 134 с.
321. Програма і Устрій Організації Українських Націоналістів: затверджені Четвертим Великим Збором Українських Націоналістів в місяці серпні 1955 р. Накладом ОУН, 1955. 57 с.
322. Програма і статут Спілки Української Молоді Америки. Нью-Йорк, 1958. 32 с.
323. Світова координаційна рада Ідеологічно споріднених націоналістичних організацій (СКР ІСНО). Збірник документів. Київ: Державна архівна служба України, ЦДАЗУ, 2017. 92 с.
324. Спілка Української Молоді Америки. Чікаго (1949–1959). Чикаго, 1959. 72 с.
325. Степан Бандера у документах радянських органів державної безпеки (1939–1959) / За заг. ред. В. Сергійчука; упоряд.: В. Сергійчук, І. Білокінь, С. Кокін, С. Сердюк. Галузевий державний архів служби безпеки України; Галузевий державний архів служби зовнішньої розвідки України. Том 1. 2009. 680 с.
326. Степан Бандера у документах радянських органів державної безпеки (1939–1959) / За заг. ред. В. Сергійчука; упоряд.: В. Сергійчук, І. Білокінь, С. Кокін, С. Сердюк. Галузевий державний архів служби безпеки України; Галузевий державний архів служби зовнішньої розвідки України. Том 2. 2009. 639 с.
327. Степан Бандера у документах радянських органів державної безпеки (1939–1959) / За заг. ред. В. Сергійчука; упоряд.: В. Сергійчук, І. Білокінь, С. Кокін, С. Сердюк. Галузевий державний архів служби безпеки України; Галузевий державний архів служби зовнішньої розвідки України. Том 3. 2009. 647 с.
328. Степан Бандера: Документи свідчать. Каталог виставки. Союз Українців у Великій Британії, Національний Музей Історії України. К.: Фенікс, 2011. 192 с.

329. Сумівські стежки. Історія СУМК Провінцій Альберти та Британської Колумбії (1931–1988). Едмонд, Альберта. 1990. 487 с.
330. Сьомий Великий Збір Організації Українських Націоналістів: матеріали й постанови. Видання Організації Українських Націоналістів (ОУН): Бібліотека українського підпільника. Ч. 16. 1988. 238 с.
331. Тези ідеологічної конференції Організації Українських Націоналістів (червень–липень 1948). Б. м., 1948. 32 с.
332. Третя сесія Української Національної Ради (6–12 березня 1954 р.). Матеріяли і документи. Мюнхен: Українське Інформаційне Бюро, 1954. 63 с.
333. Україна – спільне добро всіх її громадян. Матеріали VII Великого Збору українських націоналістів. Париж–Балтимор: «Смолоскип» ім. В. Симоненка. 1971. 131 с.
334. Українська Національна Рада: матеріали–постанови–комунікати. Видання Ресорту Преси та Інформації Виконного Органу УНРади. 1950. Ч. 3. 58 с.
335. Устрій Організації Українських Націоналістів (Затверджений на III-му Великому Зборі Українських Націоналістів 30-го серпня 1947 р.). Накладом ОУН. 1947. 8 с.
336. Устроєвий правильник Закордонних Частин ОУН. 1964. 8 с.
337. Четверта Конференція ЗЧ ОУН. Мюнхен: Видавництво ЗЧ ОУН, 1953. 31 с.
338. Четвертий Великий Збір Організації Українських Націоналістів. Т. 1: Постанови. Видання Організації Українських Націоналістів (ОУН): Бібліотека українського підпільника. Ч. 9. 1969. 246 с.
339. Четвертий Великий Збір Організації Українських Націоналістів. Т. 2: Доповіді й статті. Видання Організації Українських Націоналістів (ОУН): Бібліотека українського підпільника. Ч. 10. 1972. 320 с.
340. Шоста конференція Закордонних Частин ОУН. Мюнхен: Видання Закордонних Частин Організації Українських Націоналістів, 1964. 80 с.

341. Шостий Великий Збір Організації Українських Націоналістів: матеріали й постанови. Видання Організації Українських Націоналістів (ОУН): Бібліотека українського підпільника. Ч. 15. 1984. 631 с.

342. Ювілейна книга (1951–1991). Спілка Української Молоді. Осередок ім. ген.-хор. Мирона Тарнавського / За ред. Т. Олещук, М. Дупляк. Пассейк, Нью Джерсі, 1991. 136 с.

343. Ювілейна книга до 25 ліття Школи Українознавства Осередку СУМА в Нью-Йорку (1958–1983) / Ред. П.а Андрієнко-Данчук, Б. Гаргай. Нью-Йорк, 1984. 32 с.

344. Ювілейна книга осередку Спілки Української Молоді в Нью-Йорку (1949–1979) / За ре. Б. Гаргая, Л. Полтави. Нью-Йорк. 226 с.

345. Ювілейна книжка Союзу Української Молоді Канади з нагоди 25-ліття громадської праці першої організації української молоді в Канаді (1931–1956). / Упоряд. Н Когутська. Вінніпег, 1956. 222 с.

346. Я нічого у вас не прошу. Лист В. Чорновола до секретаря ЦК КПУ П.Ю. Шелеста. Торонто: Накладом Крайової Екзекутиви УНО, 1968. 120 с.

3. Публікації в періодичних виданнях.

347. VII-ий Великий Збір Українських Націоналістів продовжує наради. *Свобода*. 1970. 29 серпня. Ч. 156. С. 1.

348. «Самостійна Україна» тридцять років на службі нації. *Самостійна Україна*. 1978. Ч. 11–12 (352–353). С. 6–11.

349. «Шлях Перемоги» – газета ЗЧ ОУН. Шлях Перемоги. 1954. 28 лютого. № 1. С. 1.

350. Editorial. *The Ukrainian Review*. 1954. Грудень. Вип. 1. С. 3–4.

351. Russian aggression against Afghanistan. *ABN Correspondence*. 1980. № 1. С. 1–2.

352. Актуальні теми вишкільних програм юнацтва ОУН на 1969 р. на таборах і семінарах. *Бюлетень Проводу Юнацтва*. 1969. Ч. 1. С. 31.

353. Алієва М. Різні тлумачення терміна «діаспора». *Етнічна історія народів Європи*. Київ, 2008. Вип. 24. С. 63–68.
354. Антимосковські демонстрації. *Шлях перемоги*. 1980. 8 червня. Ч. 23. С. 1, 6.
355. Антонович М. Історичне минуле та традиція в творчості Дмитра Донцова. *Самостійна Україна*. 1973. № 11–12. С. 33–37.
356. Артющенко Ю. Сл. П. Полк. Андрій Мельник. *Самостійна Україна*. 1964. Ч. 11 (189). С. 3–4.
357. Афганістан воює за ідеї АБН. *Шлях перемоги*. 1980. 22 червня. Ч. 25. С. 1, 6.
358. Бандера С. Українська національна революція, а не тільки протирежимний резистанс. *Український самостійник*. 1950. Ч. 3. С. 2–3.
359. Бандера С. Українська національна революція, а не тільки протирежимний резистанс. *Український самостійник*. 1950. Ч. 5. С. 2.
360. Бандера С. Українська національна революція, а не тільки протирежимний резистанс. *Український самостійник*. 1950. Ч. 7. С. 2–3.
361. Бойків О. Архів Полковника Андрія Мельника. *Самостійна Україна*. 1965. Ч. 9. С. 31.
362. Борковський Р. Ідеологічні підстави нашої програми (II). *Український самостійник*. 1972. Ч. 7–8 (573–374). С. 15–19.
363. Борковський Р. Парадокси наших днів. *Бюлетень Політичної Ради ОУН(з)*. 1985. Ч. 11. С. 25–27.
364. Борковський Р. Програма ОУН(з). *Український самостійник*. 1973. Ч. 6. С. 12–19.
365. В Буенос-Айресі відбулася конференція ІСНО. *Свобода*. 1975. 30 червня. С. 1.
366. В Європі розпочався VII-ий Великий Збір Українських Націоналістів. *Свобода*. 1970. 26 серпня. Ч. 153. С. 1, 4.
367. В Лігайтоні врочисто відкрито пам'ятник Олегові Ольжичеві, як «дороговказ на майбутнє». *Свобода*. 1977. 6 липня. С. 1–4.

368. В обороні чести нації. *Шлях перемоги*. 1983. 18 вересня. С. 1, 6.
369. Вишколи і дія. *Бюлетень Проводу Юнацтва ОУН*. 1976. Ч. 4. С. 17–21.
370. Від видавництва. *Визвольний шлях*. Ч. 1. 1948. С.1.
371. Від редакції. *Самостійна Україна*. 1948. № 1–2. С. 1–2.
372. Відбувся Восьмий Великий Збір Українських Націоналістів. *Свобода*. 1974. 20 грудня. С. 1.
373. Відбувся IX Великий Збір Українських Націоналістів, обрано новий Провід ОУН. *Свобода*. 1979. 31 травня. Ч. 120. С. 1.
374. Відбувся X Великий Збір ОУН. *Свобода*. 1983. 9 грудня. Ч. 234. С. 1.
375. Відбувся XII Великий Збір Українських Націоналістів. *Свобода*. 1993. 19 червня. С. 1.
376. Відбудеться перша пленарна сесія КУВПД. *Свобода*. 1976. 18 червня. С. 1.
377. Відбулася чергова сесія КУППО. *Свобода*. 1986. 5 липня. Ч. 126. С. 1, 3.
378. Відзначення «Тижня поневолених націй» в Нью-Йорку. Шлях перемоги. 1980. Ч. 35. С. 1.
379. Відзначення 40-ліття Акту української державності в Детройті, Міч. Вісник (Орган Головної Управи ООЧСУ). 1981. Ч. 10. С. 15–16
380. Відзначення 50-річчя ОУН. *Бюлетень Проводу ОУН*. 1979. Ч. 20. С. 46–47.
381. Відзначення Акту 30 червня 1941 р. на Флориді. *Вісник (Орган Головної Управи ООЧСУ)*. 1981. Ч. 10. С. 17.
382. Вісті з Осередків. *Свобода*. 1973. 15 травня. Ч. 89. С. 4.
383. Волянський А. Кандиба – Ольжич як революціонер. *Самостійна Україна*. 1966. Ч. 6–7. С. 1–2.
384. Восьмий ВЗ ОУН. *Бюлетень Проводу ОУН*. 1991. Ч. 34. С. 7–8.
385. Всі на табори СУМА! *Свобода*. 1973. 15 травня. Ч. 89. С. 4.
386. Вшанували пам'ять полк. Андрія Мельника та відзначили рік д-ра Олега Кандиби-Ольжича в Сіднеї. *Самостійна Україна*. 1985. Ч. 1. С. 68.

387. Гаєнко Ф. У пошуках бази консолідації. *Свобода*. 1975. 1 липня. С. 2.
388. Гасюк Б. Конференція по національному питанню. *Самостійна Україна*. 1976. № 1–2 (329–330). С. 52–53.
389. Говерля С. Дисиденство. Деякі завваги до суспільного явища. (Матеріали й документи з поневоленої України). *Визвольний Шлях*. 1982. Ч. 2 (407). С. 166–177.
390. Городиський З. Нехай громада знає і скаже своє слово. *Свобода*. 1983. 20 жовтня. С. 2–4.
391. Городиський З. У десятиліття постанов КУППО. *Свобода*. 1989. 24 травня. Ч. 96. С. 2.
392. Громада в Асторі! Відзначила 15-річчя Осередку СУМ-А і стрінулась з Валентином Морозом. *Свобода*. 1979. 14 грудня. С. 1.
393. Декларація про державний суверенітет України. *Відомості Верховної Ради УРСР (ВВР)*. 1990. № 31. С. 429.
394. Делегація ОДВУ на посвячення пам'ятника на могилі сл. П. полк. А. Мельника. *Самостійна Україна*. 1965. Ч. 10. С. 32.
395. Державин В. О. Кандиба-Ольжич як поет. *Самостійна Україна*. 1966. Ч. 6–7. С. 3–6.
396. Державин В. Олег Ольжич поет національного героїзму. *Самостійна Україна*. 1974. № 5–6 (309–310). С. 11–18.
397. Дійсність і легенда (з приводу роковин Листопадового чину 1918 р.). *Бюлетень Юнацтва ОУН*. 1987. Ч. 10. С. 9–13.
398. Діяльність Юнацтва ОУН – відтинок завдань на чужині. *Бюлетень Проводу Юнацтва ОУН*. 1969. Ч. 1. С. 22.
399. До завдань на крайовому відтинку. *Бюлетень Проводу ОУН*. 1985. № 25. С. 8–12.
400. До кризи в ЗЧ ОУН: послух законові. *Український самостійник*. 1954. Ч. 10. С. 3.
401. До сумління людства в обороні переслідуваних і безправно засуджених. *Визвольний шлях*. 1973. Кн. 10. С. 1057–1060.

402. З діяльності Осередку Української Культури і Освіти. *Свобода*. 1967. 23 червня. С. 4.
403. З життя ІСНО. *Самостійна Україна*. 1974. № 9–10. С. 54–59.
404. З матеріалів 7-ої Делегатської конференції Організації Українських Націоналістів за кордоном. *Бюлетень Політичної Ради ОУН(з)*. 1988. Ч. 14. С. 10–32.
405. З матеріалів Першої Делегатської Конференції ЗЧ ОУН. *Український Самостійник*. 1956. № 36. С. 3.
406. За відзначування тижня поневолених народів. *Шлях перемоги*. 1970. Ч. 41. С. 1.
407. Загаєвич В. «Щасливе дитинство» (спогад про голод). *Визвольний шлях*. 1983. Кн. 11 (428). С. 1353–1359.
408. Залізняка О. В річницю основних помилок. *Самостійна Україна*. 1951. Ч. 7. С. 19–22.
409. Заява делегатів ОУН до УНРади. *Сурма*. 1950. Ч. 18–19. С. 8–10.
410. Звернення в 40-річчя смерти Олега Ольжича. *Самостійна Україна*. 1984. Ч. 2. С. 2–3.
411. Звернення Проводу Українських Націоналістів у 50-ліття трагічної смерти сл. п. Полковника Євгена Коновальця. *Самостійна Україна*. 1988. Ч. 2. С. 11–13.
412. Звернення ЦК АБН у справі Тижня поневолених народів. *Гомін України*. 1966. Ч. 30. С. 2.
413. З'їзд СУМА. *Свобода*. 1951. 26 травня. С. 2.
414. Знамените святе в честь Карпатської України. *Самостійна Україна*. 1964. Ч. 5. С. 35–36.
415. Ідеологічна конференція ТУСМ у Дітройті. *Фенікс*. 1970. № 15–16. С. 157–158.
416. Із звіту Голови Проводу Українських Націоналістів на XI ВЗУН. *Самостійна Україна*. 1988. С. 31.

417. Ільницький Р. З екстремістами нема співпраці. *Український самостійник*. 1966. Ч. 11 (505). С. 33–35.
418. Ільницький Р. З перспективи двох років (з матеріалів Першої Делегатської Конференції ЗЧ ОУН). *Український Самостійник*. № 35. 1956. С. 3.
419. Ільницький Р. Закордонні Частини ОУН на нових шляхах (з приводу ухвалення проєкту нового статуту ЗЧ ОУН). Документи і проблеми. *Бюлетень Закордонних Частин*. Ч. 1. 1954. С. 11–12.
420. Ільницький Р. Новий етап в українській політиці за кордоном (з нагоди Пленуму КУВПД). *Свобода*. 1976. 13 липня. С. 2.
421. Ільницький Р. Стан і перспективи визвольної справи в Україні (III). *Український самостійник*. 1973. Ч. 4 (582). С. 12–21.
422. ІСНО пожвавлює діяльність. *Свобода*. 1982. 29 липня. С. 4.
423. Камінський А. За кожночасну актуалізацію нашої програми. *Український самостійник*. 1962. Ч. 9 (61). С. 8–11.
424. Камінський А. Політична і соціальна демократія в нашій програмі. *Український самостійник*. 1959. Ч. 12. С. 9–18.
425. Камінський А. Проєкція усупільнення як програмова альтернатива. До перспективи нашої політики. *Сучасність*. 1976. С. 73–81.
426. Камінський А. Соціальна програма нашого руху. *Український самостійник*. 1960. Ч. 7–8 (429–430). С. 3–8.
427. Камінський А. Справжнє усупільнення як програмова альтернатива. До перспективи нашої політики. *Сучасність*. 1977. С. 178–189.
428. Камінський А. Лев Ребет – у кризових ситуаціях нашої доби. *Бюлетень Політичної Ради ОУН(з)*. 1983. Ч. 7. С. 20–25.
429. Камінський А. Національна держава як основний елемент міжнародного ладу. *Український самостійник*. 1958. Ч. 9 (407). С. 11–19.
430. Карбович З. [Стецько Я.]. Легенда трьох літер. *Визвольний шлях*. 1962. Кн. 4–5/100. С. 350–355.
431. Квітковський Д. До 50-річчя т. зв. СРСР. *Самостійна Україна*. 1974. Ч. 3–4. С. 7–14.

432. Квітковський Д. Події в т. зв. ССРСР та Україні і ми. *Самостійна Україна*. 1974. № 3–4 (307–308). С. 5–13.
433. Квітковський Д. ССРСР і національне питання. *Самостійна Україна*. 1974. № 7–8 (311–312). С. 2–11.
434. Квітковський Д. Тут і там. *Самостійна Україна*. 1975. Ч. 7–8 (323–324). С. 3–9.
435. Коваль І. Спогади про голод у с. Орлівка на Чернігівщині. *Український самостійник*. 1958. Ч. 9 (407). С. 25–32.
436. Коваль І. Сталінський голод в Україні (спогад 1932–1933 рр.). *Визвольний шлях*. 1984. Кн. 2 (431). С. 177–183.
437. Ковальський І. До питань праці на полі кадрів ОУН. *Бюлетень Проводу ОУН*. 1986. Ч. 26. С. 24–28.
438. Комунікат президії 10-го Конгресу ТУСМ ім. Міхновського у Клівленді. *Фенікс*. 1970. № 15–16. С. 158–159.
439. Комунікат Президії ХІ Великого Збору Українських Націоналістів. *Свобода*. 1988. 4 червня. С. 1.
440. Комунікат про відбуття VIII Надзвичайного Великого Збору Організації Українських Націоналістів. *Шлях перемоги*. 1991. 4 серпня. С. 1.
441. Комунікат. *Визвольний шлях*. 1956. Кн. 7. С. 739.
442. Комунікат Координаційного Українського Комітету. Ч. 2. 1946. 1 с.
URL: <https://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/26496/file.pdf>
443. Конференція Українських Націоналістів у Києві. *Шлях перемоги*. 1992. 12 квітня. С. 1–2.
444. Координаційний Український Комітет. *Комунікат*. 1946. Ч. 1. 11 вересня. Маш., циклостиль. 1 арк.
445. Кордюк Б. З приводу 6-річчя постанови Української Гельсінської Групи. *Бюлетень Політичної Ради ОУН(з)*. 1983. Ч. 7. С. 4–8.
446. Кордюк Б. За яку простірну концепцію? *Бюлетень Політичної Ради ОУН(з)*. 1982. Ч. 6. С. 8–12.

447. Кордюк Б. Запрограмований голод 1933. *Бюлетень Політичної Ради ОУН(з)*. 1983. Ч. 8. С. 5–8.
448. Кордюк Б. Міркування на тему власності і власників. *Український самостійник*. 1965. Ч. 10 (492). С. 3–8.
449. Крайова конференція ОУН(з) у Великій Британії. *Бюлетень ОУН(з)*. 1976. Ч. 9–10. С. 5–6.
450. Кузьмович О. Україна очима діаспорного лідера (Інтерв'ю з Миколою Плав'юком). *Свобода*. 1993. 21 липня. С. 2.
451. Кузьмович О. Україна очима діаспорного лідера (Інтерв'ю з Миколою Плав'юком). *Свобода*. 1993. 22 липня. С. 2.
452. Крайова Конференція ОУН(з) у Вел. Британії. *Бюлетень ОУН(з)*. 1976. Ч. 9–10. Листопад. С. 5–6.
453. КУППО відзначають 5-річчя Гельсінської Групи. *Свобода*. 1981. 15 грудня. Ч. 236. С. 1.
454. КУППО отримала відповідь від Державного департаменту. *Свобода*. 1986. 6 лютого. Ч. 26. С. 1–4.
455. Куропась С. Від цикльостилю до власної друкарні і дому. *Самостійна Україна*. № 15–17 (111–113). С. 22–24.
456. Куропась С. Відзначення 30 червня 1941 р. і Америка. *Самостійна Україна*. 1981. Ч. 7–9. С. 1–8.
457. Куропась С. Відзначення 40-річчя похідних груп. *Самостійна Україна*. 1981. Ч. 10–12. С. 46–48.
458. Куропась С. Полковник Євген Коновалець в Америці. *Самостійна Україна*. 1958. Ч. 15–17. С. 3–5.
459. Летючки АБН у Кабулі. *Шлях перемоги*. 1980. 28 вересня. Ч. 39. С. 1.
460. Лист до Степана Бандери. *Український самостійник*. 1954. Ч. 10. С. 3.
461. Листівки ОУН в Афганістані. *Шлях перемоги*. 1980. 5 травня. Ч. 21. С. 1.
462. Мазепинська конференція ТУСМ-у в Монреалі. *Фенікс*. 1959. № 9. С. 70–71.

463. Майдан В. Слідами О. Ольжича – Кандиби (спогади рядовика). *Самостійна Україна*. 1984. Ч. 2. С. 16–18.
464. Малі вияви у великому ділі. *Свобода*. 1957. 24 вересня. Ч. 183. С. 2–3.
465. Маніфест Конференції Українських Націоналістів. *Шлях перемоги*. 1992. 19 квітня. С. 1.
466. Маркус В. Лев Ребет – політик, публіцист, науковець і людина (У 20 роковини смерті). *Сучасність*. 1977. № 12. С. 37–46.
467. Маркус В. Питання національних меншостей в програмі ОУН(з). *Український самостійник*. 1973. Ч. 3 (581). С. 26–28.
468. Матеріали 8. Великого Збору Українських Націоналістів. *Самостійна Україна*. 1975. Ч. 1–2. С. 2–31.
469. Мельник А. Дві зустрічі. *Самостійна Україна*. 1963. Ч. 5 (171). С. 3–9.
470. Мельник С. Подяка. *Самостійна Україна*. 1965. Ч. 11. С. 40.
471. Міжнародна Амнестія в обороні Чорновола. *Шлях перемоги*. 1980. 20 липня. Ч. 29. С. 1.
472. Московський геноцид в Афганістані. *Шлях перемоги*. 1980. 4 травня. Ч. 18. С. 1, 6.
473. На заслуженому п'єдесталі. *Свобода*. 1977. 2 липня. Ч. 151. С. 2.
474. На могилі ідеолога ОУН д-р Ю. Вассіяна. *Самостійна Україна*. 1958. Ч. 8. С. 23.
475. На розсуд громаді перед IV СКВУ. *Шлях перемоги*. 1983. 18 вересня. С. 2.
476. Над могилою у Роттердамі. *Шлях перемоги*. 1958. Ч. 23. С. 1.
477. Накашідзе Н. Наступ АБН на Хрущова. *Шлях перемоги*. 1964. Ч. 27. С. 2.
478. Напрямні для діяльності членів ЗЧ ОУН. Документи і проблеми. *Бюлетень Закордонних Частин*. 1954. Ч. 1. С. 16–17.
479. Наші завдання. *Сурма*. 1982. Червень. № 2. С. 1–2.
480. Обіжник Організації Оборони Чотирьох Свобід України. *Обіжник*. 1946. Ч. 1. 8 с.

481. Олег Штуль-Жданович обраний на голову Проводу Українських Націоналістів. *Свобода*. 1965. 5 листопада. С. 1
482. Олег Штуль-Жданович переобраний на Голову ПУН. *Свобода*. 1970. 3 вересня. Ч. 159. С. 1.
483. Олесків В. Короткий нарис розвитку «Визвольного шляху» і «Української Видавничої Спілки». *Визвольний Шлях*. 1962. № 4–5. С. 516–521.
484. Оскаржуємо Хрущова. Шлях перемоги. 1964. Ч. 26. С. 6.
485. Очима в майбутнє! Фенікс. 1959. № 9. С. 1–2
486. Пам'ятник – це тільки початок. Слово голови Центральної Управи ОДВУ проф. д-ра Богдана Гнатюка на відкритті пам'ятника Олегові Ольжичеві в Лігайтоні 3-го липня 1977. *Свобода*. 1977. 6 липня. Ч. 153. С. 1.
487. Пелех Т. Січневі святкування в Гамбурзі. *Шлях Перемоги*. 1969. 9 лютого. Ч. 6. С. 5.
488. Перша конференція Світової Антикомуністичної Ліги (ВАКЛ). *Шлях перемоги*. 1967. Ч. 43. С. 2.
489. Півсторіччя ОУН. *Шлях Перемоги*. 1979. 11 лютого. Ч. 6. С. 1.
490. Під світовий суд Росію за народобивчий голод в Україні! (В 50-ту річницю винищення 7–8 мільйонів українців). *Визвольний шлях*. 1983. Кн. 6 (423). С. 645–652.
491. Підмогильний Б. Наступ ворога на революційну ОУН. *Бюлетень Проводу ОУН*. 1979. Ч. 20. С. 33–35.
492. Післанець до Афганістану. *Шлях перемоги*. 1980. 31 серпня. Ч. 35. С. 1.
493. Плав'юк М. Євген Коновалець – творець нової доби. *Самостійна Україна*. 1988. Ч. 2. С. 7–10.
494. Плав'юк М. З глибокою вірою в перемогу українського народу намічаймо шляхи нашої дії в майбутньому етапі боротьби. *Самостійна Україна*. 1988. Ч. 3. С. 85.
495. Плав'юк М. До питання державної суверенності України в ХХ столітті. *Самостійна Україна*. 1988. Ч. 1/426. С. 6–17.

496. Плян і деякі уточнення до діяльності тимчасового керівництва ЗЧ ОУН. *Український самостійник*. 1954. Ч. 10. С. 3–4.
497. Повідомлення про IV ВЗ ОУН. *Гомін України*. 1968. 14 вересня. С. 1.
498. Повідомлення про Четвертий Великий Збір ОУН і VII Конференцію ЗЧ ОУН. *Свобода*. 1968. 17 вересня. С. 2.
499. Погляди ОУН(з) і ОУН(м) на актуальні завдання української політики. 1970. *Український самостійник*. 1970. Ч. 7–8. С. 2–12.
500. Полк. А. Мельник про актуальні проблеми української політики. *Свобода*. 1957. 11 липня. Ч. 131. С. 2.
501. Полк. Андрій Мельник про Олега Кандибу – Ольжича. *Самостійна Україна*. 1984. Ч. 2. С. 15.
502. Посмертний тріумф. У 15-у річницю смерти проф. д-ра Лева Ребета. *Український самостійник*. 1972. Ч. 10. С. 2.
503. Постанови до сучасного моменту. V Делегатська Конференція ОУН(з). *Український самостійник*. 1973. Ч. 2. С. 2–17.
504. Постанови IV Делегатської конференції ОУН(з). *Український Самостійник*. 1966. Ч. 11 (505). С. 43–45.
505. Постанови VII ВЗ ОУН в справах юнацтва. *Бюлетень Юнацтва ОУН*. 1988. Ч. 12. Квітень–грудень. С. 8–17.
506. Постанови до сучасного моменту. V Делегатська Конференція ОУН(з). *Український самостійник*. 1973. Ч. 2. С. 2–17.
507. Постанови і резолюції XI-го Великого Збору Українських Націоналістів. *Самостійна Україна*. 1988. С. 107–108.
508. Постанови Конференції Українських Націоналістів. *Шлях перемоги*. 1992. 26 квітня. С. 2, 5.
509. Постанови ПУН схвалені на нарадах в травні 1982 р. *Сурма*. 1982. Червень. № 2. С. 2–7.
510. Появилось перше число Бюлетеня молоді ІСНО. *Свобода*. 1984. 12 квітня. С. 1.

511. Президія КУППО відбула ділові наради. *Свобода*. 1987. 13 лютого. Ч. 29. С. 1, 8.
512. Пресове Бюро АБН. Антикомуністична конференція. *Шлях перемоги*. 1967. Ч. 47. С. 2.
513. Проєкт Статуту Організації Українських Націоналістів за кордоном (ОУНз). Документи і проблеми. *Бюлетень Закордонних Частин*. 1954. Ч. 1. С. 13–15.
514. Прожектором по діаспорі. *Український самостійник*. 1966. Ч. 10. С. 46–47.
515. Протиросійська демонстрація в Лондоні 19.07.1980. Афганці й українці палять большевицький прапор (фото). *Шлях перемоги*. 1980. 17 серпня. Ч. 33. С. 1.
516. Публікації з нагоди конференцій АБН ЕРС. *Шлях перемоги*. 1973. Ч. 41. С. 3.
517. Ребет Д. Елементарні вимоги нашої визвольної політики (З матеріалів IV Делегатської конференції ОУН(з)). *Український самостійник*. 1966. Ч. 11 (505). С. 2–10.
518. Ребет Д. Актуальна програма боротьби. *Український самостійник*. 1963. Ч. 7–8 (465–466). С. 3–8.
519. Ребет Д. Елементарні вимоги нашої визвольної боротьби (II). *Український самостійник*. 1966. Ч. 12 (506). С. 7–16.
520. Ребет Д. Між принципами політики і спрощеннями полеміки. *Бюлетень Політичної Ради ОУН(з)*. 1983. Ч. 7. С. 9–16.
521. Ребет Д. На демократичному шляху націоналізму (старт з III-го НВЗбору ОУН – серпень 1943 в Україні). *Бюлетень Політичної Ради ОУН(з)*. 1983. Ч. 8. С. 9–17.
522. Ребет Д. Українська держава в дусі програми ОУН. *Український самостійник*. 1958. Ч. 10 (408). С. 3–8.
523. Ребет Д. Українська держава у планах ОУН (доповідь). *Український самостійник*. 1958. Ч. 10 (408). С. 5–8.

524. Ребет Д. Школа демократії не легка, але потрібна. *Бюлетень Політичної Ради ОУН(з)*. 1985. Ч. 11. С. 9–20.
525. Резолюції учасників маніфестації АБН у Дортмунді. *Шлях перемоги*. 1966. Ч. 22. С. 1, 5.
526. Реорганізація Українського самостійника. *Український Самостійник*. 1957. 4 серпня. № 32 (394). С. 1.
527. Різник В. Вклад ОДВУ в розбудову українського життя в ЗСА. *Самостійна Україна*. 1973. № 11–12. С. 56–61.
528. Роз'яснення Проводу ОУН на Українських землях щодо деяких ідеологічних, програмових і політичних питань. *Український самостійник*. 1950. Ч. 45. С. 2–3.
529. Святкування 22 січня в Мюнхені. *Шлях перемоги*. 1969. 9 лютого. Ч. 6. С. 6.
530. Свято державности в Мюнхені. *Шлях перемоги*. 1981. 5 липня. Ч. 27. С. 1.
531. Семінар. Ч. 2. Тема – Нація. *Бюлетень Проводу Юнацтва ОУН*. 1976. Ч. 5. С. 5–8.
532. Семінар. Ч. 3. Націоналізм. *Бюлетень Проводу Юнацтва ОУН*. 1976. Ч. 5. С. 9–11.
533. Симон Петлюра в еволюції і революції. *Бюлетень Політичної Ради ОУН(з)*. 1987. Ч. 13. С. 1–5.
534. Спілка Української Молоді Америки відбуде свій IX З'їзд у Нью-Йорку. *Свобода*. 1962. 23 листопада. С. 1.
535. Спілка Української Молоді Америки. Календарець таборування на 1982 рік. *Свобода*. 1982. 10 червня. Ч. 107. С. 3.
536. Спільна антимосковська демонстрація. Великий розголос нью-йоркської демонстрації АБН–ПАБНА та борців за свободу Афганістану. *Шлях Перемоги*. 1980. 10 лютого. С. 1.
537. Спортові ігрища на Оселі СУМА в Елленвілл. *Свобода*. 1973. 15 травня. Ч. 89. С. 4.

538. Справа постановки праці в Юнацтві ОУН. *Бюлетень Юнацтва ОУН*. 1988. Ч. 12. С. 5–7.
539. Стерчо П. «Самостійна Україна» тридцять років на службі нації. *Самостійна Україна*. 1978. Ч. 11–12 (352–353). С. 6–11.
540. Стецько С. Дипломатична діяльність Ярослава Стецько: (За виступом на ювілейній Академії в Києві 1995 р.). *Визвольний шлях*. 1996. Кн. 7. С. 778–785.
541. Стецько Я. Визвольна війна – єдиний шлях до держави. *Визвольний шлях*. 1979. Кн. 10 (379). жовтень. С. 1147–1152.
542. Студентство і політика. *Фенікс*. 1962. № 11. С. 2.
543. Студійна конференція ТУСМ-у в Клівленді. Студентський вечір у Нью-Йорку. *Фенікс*. 1966. № 14. С. 104.
544. Сулима М. Економічний націоналізм. *Український самостійник*. 1968. Ч. 10. С. 9–16.
545. Тиждень поневолених народів у Нью-Йорку. *Шлях перемоги*. 1970. Ч. 28. С. 5.
546. Тиждень поневолених націй у ЗСА. *Шлях перемоги*. 1980. 3 серпня. Ч. 31. С. 1.
547. Тільки об'єднаними зусиллями можемо добитись спільної цілі – закликає полк. А. Мельник. *Свобода*. 1957. 9 липня. Ч. 129. С. 1, 3.
548. Триденний вишкіл Юнацтва ОУН. *Бюлетень Проводу Юнацтва ОУН*. 1970. Ч. 2. С. 4.
549. Тустанівський В. Тиждень поневолених народів в Дітройті. *Шлях перемоги*. 1969. Ч. 33. С. 5.
550. У Венесуелі вшановано пам'ять полк. Андрія Мельника та д-ра Олега Ольжича. *Самостійна Україна*. 1985. Ч. 1. С. 70.
551. Українська внутрішня політична ситуація була темою доповіді д-ра А. Фіголя. *Свобода*. 1975. 17 червня. С. 3.
552. Українська Інформаційна Служба. *Визвольний шлях*. 1952. № 3–54. С. 37.

553. Українська листівка в Афганістані. *Шлях перемоги*. 1980. 21 вересня. Ч. 38. С. 1.
554. Українські політичні партії розглядають актуальні проблеми. *Свобода*. 1989. 11 травня. Ч. 87. С. 1.
555. Чвертьсторіччя «Визвольного шляху». *Бюлетень Проводу ОУН*. 1972. Ч. 3 (11). С. 35–38.
556. Чорній І. Лев Ребет. До 25-ліття його смерті. *Сучасність*. 1983. № 6. С. 79–84.
557. Чорній І. У 45 річницю смерті Євгена Коновальця. *Бюлетень Політичної Ради ОУН(з)*. 1983. Ч. 8. С. 2–6.
558. Щоб розкрити правдиве обличчя Москви. *Гомін України*. 1967. Ч. 46. С. 1, 4.
559. Ювілейна академія у 50-річчя ОУН. *Шлях Перемоги*. 1979. 11 лютого. Ч. 6. С. 1.
560. Яка революція. *Бюлетень ОУН(з)*. 1976. Ч. 9/10. С. 3–4.

4. Література

561. XX з'їзд КПРС без маски. Видання Закордонних Частин Організації Українських Націоналістів. Бібліотека Українського Підпільника Серія друга. Ч. 1. 1956. 168 с.
562. Anderson B. Long-distance Nationalism: World Capitalism and the Rise of Identity Politics. Centre for Asian Studies. Amsterdam, 1992. 14 p.
563. Armstrong J. Nations before nationalism. University of North Carolina Press, 1982. 411 p.
564. Bernhard M., Kubik J. Twenty Years after Communism: The Politics of Memory and Commemoration. Oxford: Oxford University Press, 2014. 362 p.
565. Gal A., Leoussi A., Smith A. The Call of the Homeland: Diaspora Nationalisms, Past and Present. Boston: Brill, 2010. 343 p.
566. Helsinki or liberation. Documentary Report. Ukrainian Central Information Service. Toronto, 1981. 52 p.

567. Hobsbawm E., Ranger T. Introduction: Inventing Traditions. Cambridge University Press, 1983. 320 p.
568. Hutchinson J. Nationalism and war (A review of the Literature). Studies on National Movements. 2019. 22 (1). Pp. 3–28. DOI: 10.1409/92634
569. Hutchinson J. Nationalism and war. Oxford: Oxford University press. 2017. 220 p. DOI:10.1093/acprof:oso/9780198798453.001.0001
570. Hutchinson J. Nations as the Zones of Conflict SAGE Publications, 2005. 213 p.
571. Hutchinson J. Re-Interpreting Cultural Nationalism. Australian Journal of Politics and History. 1999. Vol. 45, Is. 3. Pp. 392–407.
572. Hutchinson J. Warfare, remembrance and national identity. Nationalism and Ethnosymbolism: History, Culture and Ethnicity in the Formation of Nations. Edinburgh: Edinburgh University Press. 2007. Pp. 42–54.
573. Hutchinson J. Warfare and the Sacralisation of Nations: The Meanings, Rituals and Politics of National Remembrance. Millennium: Journal of International Studies. 2009. Vol. 38, Is. 2. Pp. 401–417. DOI:<https://doi.org/10.1177/0305829809347538>
574. Schiller N. G., Fouron G. Long-distance nationalism defined. The anthropology of politics: a reader in ethnography, theory, and critique. Malden, Mass: Blackwell, 2002. Pp. 356–365.
575. Smith A. Gastronomy or Geology? The Role of Nationalism in the Reconstruction of Nations. Nations and Nationalism. 1995. Vol.1, Is. 1. Pp. 3–23.
576. Smith A. Theories of Nationalism. New York: Harper & Row. 1971. 344 p.
577. Smith A. National identity. Nevada: University of Nevada Press, 1991. 227 p.
578. Smith A. Ethno-Symbolism and Nationalism: A Cultural Approach. New York, 2009. 192 p.
579. Stetzko Ya. The Principles of Ukrainian Foreign Policy. International situation and Liberation Struggle. London. 31 p.

580. Акименко К. В. Видавничий фальсифікат як джерело вивчення видавничої та пропагандистської діяльності українських націоналістичних організацій діаспори (1960-ті – початок 1980-х рр.). Історія, культура, пам'ять у науковому вимірі: стан, перспективи: Матеріали II всеукраїнської науково-практичної конференції, м. Київ, 21 травня 2021 р. К.: Арт Економі, 2021. С. 63–67.

581. Акименко К. В. Діяльність Світової Координаційної Ради Ідеологічно Споріднених Націоналістичних Організацій щодо залучення молоді української діаспори до націоналістичного руху (1964 – початок 1990-х років). *Гілея*. 2019. Вип. 146 (№ 7). Ч. 1. Історичні науки. С. 13–16.

582. Акименко К. В. Діяльність Української Національної Єдності у Франції. Історико-краєзнавчі дослідження: традиції та інновації: матеріали V Міжнародної наукової конференції, м. Суми, 11–12 листопада 2021 р. У 2 ч. Ч. 1. Суми, 2021. С. 17–20.

583. Акименко К. В. Журнал «Самостійна Україна» як виразник націоналістичної думки української діаспори. Освіта і наука у мінливому світі: проблеми та перспективи розвитку. Матеріали III Міжнародної наукової конференції. 26–27 березня 2021 р., м. Дніпро. Частина II. / Наук. ред. О. Ю. Висоцький. Дніпро: Охотнік, 2021. С. 155–157.

584. Акименко К. В. Ідеологічні основи Організації Українських Націоналістів за кордоном (1950-ті – поч. 1990 рр.). Вісник ХНУ імені В. Н. Каразіна. Серія «Історія України. Українознавство: історичні та філософські науки». 2020. Вип. 31. С. 72–81. DOI: <https://doi.org/10.26565/2227-6505-2020-31-06>

585. Акименко К. В. Історія створення Світової Координаційної Ради Ідеологічно Споріднених Націоналістичних Організацій. *Сторінки історії: збірник наукових праць*. Вип. 47. 2019. С. 52–60. DOI: <https://doi.org/10.20535/2307-5244.47.2019.158270>

586. Акименко К. В. Комеморативні практики націоналістичних організацій української діаспори (1950-ті – початок 1990-х рр.). *Сторінки історії: збірник наукових праць*. 2022. Вип. 54. С. 294–313. DOI: <https://doi.org/10.20535/2307-5244.54.2022.264597>

587. Акименко К. В. Періодика націоналістичних організацій діаспори як засіб створення українського інформаційного простору в умовах еміграції (1950-ті – поч. 1990-х рр.). *Науковий вісник Ужгородського університету*. Серія: Історія. 2021. Вип. 1 (44). С. 62–71. DOI: [https://doi.org/10.24144/2523-4498.1\(44\).2021.232453](https://doi.org/10.24144/2523-4498.1(44).2021.232453)

588. Акименко К. В. Стратегія визвольного руху націоналістичних організацій української діаспори (кінець 1950-х – початок 1990-х рр.). Теорія та практика сучасної науки та освіти. Матеріали Міжнародної наукової конференції. 29–30 листопада 2019 р., м. Дніпро. Ч. I. / Наук. ред. О. Ю. Висоцький. Дніпро: Охотнік, 2019. С. 203–205.

589. Акименко К. В. Шляхи збереження національної ідентичності в діаспорі українськими націоналістичними організаціями (1950-ті – поч. 1990-х рр.). Одинадцяті Богданівські читання: Матеріали Всеукраїнської наукової конференції: збірник наукових праць / редкол.: Ю. Присяжнюк (гол. ред.). м. Черкаси, 9–10 грудня 2020 р. Черкаси: Вид. Ю. Чабаненко, 2021. С. 122–126.

590. Акименко К. В., Тарнавський І. С. Напрямки інформаційної політики націоналістичних організацій української діаспори (кінець 1950 – початок 1990-х рр.). Історія, культура, пам'ять у науковому вимірі: стан, перспективи (актуальні питання нового та новітнього періодів): Матеріали I всеукраїнської науково-практичної конференції, м. Київ, 22 травня 2020 р. К.: Арт Економі, 2020. С. 52–56.

591. Алієва М. Різні тлумачення терміна «діаспора». *Етнічна історія народів Європи*. Київ. 2008. Вип. 24. С. 63–68.

592. Андерсон Б. Уявлені спільноти. Міркування щодо походження й поширення націоналізму. Київ, Критика. 2001. 272 с.

593. Антонюк Т. Д. Книгознавча характеристика видань української діаспори та їх роль у консолідації українства. *Бібліотечний вісник*. 2017. № 6. С. 18–22.

594. Антонюк Т. Д. Мініатюрні видання з фонду відділу зарубіжної україніки Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського як об'єкт атрибуції. *Архіви України*. 2021. № 4. С. 77–98. DOI:10.47315/archives2021.329.077

595. Антонюк Т. Д., Антонова В. Д. Видавничі фальсифікати з фонду відділу зарубіжної україніки як об'єкт атрибуції. URL: <http://www.nbuv.gov.ua/node/5259> (дата звернення 1.01.2026)

596. Антонюк Я. Антирадянська діяльність ЗЧ ОУН в афганській війні (1979–1989). *Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету*. Запоріжжя. 2019. Вип. 52. Ч. 2. С. 110–116. DOI: 10.26661/swfh-2019-52-043

597. Антонюк Я. Діяльність спеціальних підрозділів українських націоналістичних організацій (1921–1991). Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора історичних наук. Острог. 2021. 650 с.

598. Антонюк Я., Трофимович В. Протиборство спецслужб закордонних центрів ОУН із КДБ (1960-ті–початок 1990-х рр.). *Український історичний журнал*. 2021. № 3. С. 114–125.

599. Антонюк Я. М., Трофимович В. В., Трофимович Л. В. Спецслужби закордонних центрів ОУН в другій половині 40-х років ХХ століття. *Військово-науковий вісник*. 2025. № 43. С. 3–20. DOI: <https://doi.org/10.33577/2313-5603.43.2025.3-20>

600. Атаманенко А. Українська діаспора: проблеми і напрями дослідження. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: історичні науки*. 2005. Вип. 5. С. 5–20.

601. Бандера С. За виборний Національно-Визвольний Центр. Мюнхен. 1958. 20 с.

602. Бандера С. Перспективи Української Революції / З передм. Я. Стецька; за ред. Д. Чайковського; остан. ред. й упоряд. С. Ленкавського. [Мюнхен]: Вид. ОУН, 1978. 641 с.

603. Бандера С. Перспективи Української Революції: Репринтне вид. Дрогобич: Видавнича фірма «Відродження», 1998. 656 с.

604. Білоусов Р. О. Вирішальний етап економічного змагання соціалізму з капіталізмом. Київ, 1980. 32 с. Атрибутовано: Повідомлення про VI Великий Збір ОУН. Лондон: Українська видавнича спілка, 1981. 32 с.

605. Богуславський О. Українсько-канадський часопис «Новий шлях»: вінніпезький період (1941–1977). *Вісник Львівського університету. Серія Журналістика*. 2022. Випуск 51. С. 12–24. DOI: <http://dx.doi.org/10.30970/vjo.2022.51.11391>
606. Бойдуник О. На переломі (уривки спогадів). Париж, 1967. С. 141–151.
607. Боярський П. К. (Бойдуник О.). Національний солідаризм. Б. м. 1946. 94 с.
608. Веденєєв Д. В., Биструхін Г. С. Двобій без компромісів. Протиборство спецпідрозділів ОУН та радянських сил спецоперацій. 1945–1980-ті роки: Монографія. К.: К.І.С., 2007. 568 с.
609. Веденєєв Д., Лисенко О. Організація українських націоналістів і зарубіжні спецслужби (1920–1950-ті рр.). *Український історичний журнал*. 2009. № 3. С. 132–146.
610. Веденєєв Д., Шаповал Ю. Доля Мирона Матвієйка. *До новітнього українського світогляду і стратегії*. Київ: Економіка і право, 2002. С. 113–125.
611. Гай-Нижник П. «Джерелом влади в Українській державі буде народ-суверен» (яку державу прагла створити ОУН(р) наприкінці 1960-х та у 1970-х рр.). *Гілея*. 2015. Вип. 96 (№ 5). С.124–136.
612. Гай-Нижник П. Верховне керівництво і партійно-політична система УССД у державницькій моделі ОУН(б) 1940-х – 1960-х років. *Український визвольний рух*. Львів. 2017. Збірник 22. С. 57–84.
613. Гай-Нижник П. Українська Держава: суспільно-політична модель і соціально-економічний лад в теорії та ідеології ОУН-б (1940–1990 рр.). К.: Крок, 2020. 432 с.
614. Гелнер Е. Нації та націоналізм. Київ, Таксон. 2003. 300 с.
615. Горелов Н. В. Кризис зарубежных организаций украинских буржуазных националистов на современном этапе: начало 80-х гг.: диссертация кандидата исторических наук: 07.00.03. Киев, 1985. 207 с.
616. Горелов М. Екстремісти: український буржуазний націоналізм на послугах в імперіалістичній реакції. Львів: Каменярь, 1987. 136 с.

617. Грабченко А. І., Федорович В. О., Гаращенко Я. М. Методи наукових досліджень: Навч. посібник. Х.: НТУ «ХПІ», 2009. 142 с.
618. Гурик М. Еміграційна діяльність Ярослава Стецька (1967–1968 рр.). *Наукові записки*: Серія: Історія. Тернопільський національний педагогічний університет імені В. Гнатюка. 2009. вип. 3. С. 140–143.
619. Денис Квітковський: Боротьба за Українську Ідею / Упоряд. В. Верига. Детройт, 1993. 604 с.
620. Дорохіна Т. Заснування та початковий період історії часопису «Визвольний шлях» (1948–1953). *Історичний журнал*. 2006. № 4. С. 24–33.
621. Дорохіна Т. Радянська доба в редакції авторів. «Визвольного шляху» (1948–1991 рр.). *Київська старовина*. 2006. № 1. С. 126–134.
622. Дорохіна Т. Редакційна політика часопису «Визвольний шлях» (друга половина 50-х–кінець 70-х років). *Історичний журнал*. 2006. № 6. С. 62–71.
623. Дорохіна Т. Українська історія XIX – початку XX ст. та її висвітлення на сторінках «Визвольного шляху». *Студії з архівної справи та документознавства*. 2006. Т. 14. С. 40–47.
624. Дюркгейм Э. 1998. Элементарные формы религиозной жизни. Мистика. Религия. Наука. Классики мирового религиоведения. Москва: Канон+. С. 174–231.
625. Закордонне українство: сутність, структура, самоорганізація. Підручник / В. Б. Євтух, А. А. Попок, В. П. Трощинський, С. Ю. Лазебник, В. М. Андрієнко, М. В. Андрієнко, Т. В. Федорів, В. С. Гошовський, С. О. Штепа. К.: Альтерпрес, 2011. 304 с.
626. Збройний чин Українських Націоналістів. 1920–1956: іст.-арх. нариси / Анатолій Кентій; Держ. ком. архівів України, Центр. держ. архів громад. об-нь України. Київ, 2005–2008. Т. 2: Українська повстанська армія та збройне підпілля Організації українських націоналістів. 1942–1956. 2008. 414 с.
627. Заставний Ф. Д. Українська діаспора: Розселення українців у зарубіжних країнах. Львів: Світ, 1991. 118 с.

628. Зек Б. Олег Штуль в боротьбі за Україну. Торонто: Літопис УПА, 2013. 110 с.
629. Іванущенко Г. Радянські видання в бібліотеці Архіву ОУН як джерело дослідження антирадянської контрпропаганди ОУН. Правова наука і державотворення в Україні в контексті правової інтеграції. Матеріали XII Міжнародної науково-практичної конференції, м. Суми, 24–25 травня 2019 р. / Сум. філія Харків. нац. ун-ту внутр. Справ, Суми, 2019. С. 194–199.
630. Каландзе М. Правовые формы государственного руководства колхозами. Л. Издательство Ленинградского университета. 1954. 80 с.
631. Камінський А. Василь Охримович. Біографічний нарис / Передмова М. Прокопа. Торонто; Нью-Йорк; Лондон: Видання Політичної ради ОУН(з) і Середовища УГВР, 1999. 152 с.
632. Камінський А. Від насильної до мирної революції. Нью-Йорк; Лондон; Сідней: Видання Політичної Ради ОУН(з), 1996. 143 с.
633. Камінський А. Край, еміграція і міжнародні закуліси. Манчестер; Мюнхен; Нью-Йорк: Видання Політичної Ради ОУН(з), 1982. 264 с.
634. Картунов О. В. Пастка для молоді: викриття підступів українського буржуазного націоналізму проти молоді. Київ: Політвидав України, 1982. 190 с.
635. Касьянов Г. До питання про ідеологію Організації Українських Націоналістів (ОУН). Аналітичний огляд. Київ. 2003. 68 с.
636. Касьянов Г. Націоналізація історії: методологічні та термінологічні проблеми (пострадянський простір, 1990-ті роки). Сучасна українська історіографія: проблеми методології та термінології: матеріали науково-методологічного семінару, м. Київ, 17 червня 2004 р. / Ін-т історії України НАН України. Київ, 2005. С. 36–46.
637. Касьянов Г. Незгодні: Українська інтелігенція в русі опору 1960–80 років. 1995. 2-ге вид., випр. і доповн. Київ: Кліо, 2019. 248 с.
638. Касьянов Г. Теорії нації та націоналізму: Монографія. Київ: Либідь, 1999. 352 с.

639. Кізлова А. Monuments of material culture of the Ukrainian SSR in the section «In enslaved Ukraine (Notes)» of the journal «Liberation path». *Вісник науки та освіти*. № 11(41). 2025. С. 3415–3431. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-6165-2025-11\(41\)-3415-3431](https://doi.org/10.52058/2786-6165-2025-11(41)-3415-3431)

640. Ковальчук Г. І. Книжкові пам'ятки (рідкісні та цінні книжки) в бібліотечних фондах. Київ: НБУВ, 2004. 644 с.

641. Ковпак В. А. Інформаційно-комунікаційна діяльність післявоєнної української еміграції: смислова матриця ідеї нації: автореф. дис. докт. наук із соц. ком.: 20.00.01. Запоріжжя, 2017. 41 с.

642. Коллективизация сельского хозяйства (Важнейшие Постановления Коммунистической партии и советского Правительства. 1927–1935). М.: Академич Наук СССР, 1957. 573 с.

643. Костилева С. О., Акименко К. В. Джерела дослідження націоналістичних організацій української діаспори (середина 1940-х – початок 1990-х рр.). *Гуманітарні студії: історія та педагогіка*. 2025. № 2 (10). С. 95–112. DOI: <https://doi.org/10.35774/gsip2025.02.095>

644. Кравчук П. З рідним народом. Київ: Товариство «Україна», 1979. 32 с. Атрибутовано: Повідомлення про VI Великий Збір ОУН. Лондон: Українська видавнича спілка, 1981. 32 с.

645. Кривчик Г. Основні загальнонаукові методи до слідження в історичних науках. *Грані*. 2017. № 20. С. 57–58.

646. Кричевський (Ільницький) Р. Організація Українських Націоналістів в Україні, Організація Українських Націоналістів за кордоном і ЗЧ ОУН: Причинок до історії українського націоналістичного руху. Нью-Йорк; Торонто: Видання Політичної Ради однодумців ОУН в США, 1962. 116 с.

647. Кучерявий Ю. Документи до історії Світової Координаційної Ради Ідеологічно Споріднених Націоналістичних Організацій із фондів Центрального Державного Архіву Зарубіжної України. *Вісник ЦДАЗУ*. 2013. Вип. 2. С. 22–31.

648. Ленкавський С. Український націоналізм / За ред. О. Сича. Івано-Франківськ: Лілея–НВ. 2002. Т. 1. 600 с.

649. Ленкавський С. Український націоналізм / За ред. О. Сича. Івано-Франківськ: Лілея-НВ. 2023. Т. 2. 524 с.
650. Лисенко Л. Сільське господарство України. Видання Закордонних Частин Організації Українських Націоналістів Бібліотека українського Підпільника. Серія друга. Ч. 3. 1960. 204 с.
651. Лискотин М. Закон о сельскохозяйственном налоге. М.: Госюриздат, 1955. 67 с.
652. Лихолоб Н. Центральний державний архів зарубіжної україніки: перші кроки. *Архіви України*. 2008. Випуск 1–2 (260): січень–квітень. С. 71–74.
653. Лошкарёв И., Пареньков Д., Сушенцов А. Влияние этнонациональных лобби на внешнюю политику США: исторический опыт украинской диаспоры. *Вестник МГИМО Университета*. 2018. № 2 (59). С. 165–184.
654. Мамедов И. Украинская диаспора Канады: история и современность. *Славянский альманах*. 2018. № 3–4. С. 254–305.
655. Матвієйко М. Чорні справи ЗЧ ОУН. Київ: Товариство культурних зв'язків з українцями за кордоном, 1962. 63 с.
656. Мельничук Б., Сагайдак М., Уніят В. Великий українець із Тернополя. Ярослав Стецько: життєвий шлях Провідника ОУН. Тернопіль: Астон, 2010. 176 с.
657. Микола Плав'юк: Україна – життя моє. Т. 2: Особисто причетний. Вибрані статті, промови, інтерв'ю / упоряд.: І. Білолипецька, О. Веремійчик, В. Ляхоцький, В. Чишко. Київ: Олени Теліги, 2002. 608 с.
658. Микола Плав'юк: Україна – життя моє. Т. 3: Та долю іншу він обрав – душі неспокій. На пошану Миколи Плав'юка / упоряд. В. Ляхоцький. Київ: Олени Теліги, 2002. 1088 с.
659. Микола Плав'юк: Україна – життя моє: історична література. Т. 1: Терен В. Від селянського сина – до державника / В. Терен, Ю. Хорунжий. Київ: Олени Теліги, 2002. 352 с.
660. Миколаєнко А. Політичні дискусії української громади в діаспорній пресі другої половини ХХ ст. *Український інформаційний простір*. 2018. № 2. С. 209–217.

661. Микулин А. Концентраційні табори в Советському Союзі. Видання Закордонних Частин Організації Українських Націоналістів. Бібліотека Українського Підпільника Серія. Ч. 2. 1958. 227 с.
662. Мірчук П. Євген Коновалець (у 20 річчя смерті). Торонто: Ліга визволення України, 1958. 107 с.
663. Мірчук П. За чистоту позицій українського визвольного руху. Мюнхен; Лондон, 1955. 184 с.
664. Мірчук П. Нарис історії Організації Українських Націоналістів: 1920–1939 / за ред. С. Ленкавського. Мюнхен; Лондон; Нью-Йорк: Українське Видавництво, 1968. Т. 1. 639 с.
665. Мірчук П. Революційний змаг за УССД: хто такі «бандерівці», «мельниківці», «двійкарі». Нью-Йорк; Торонто; Лондон, 1987. Т. 2. 280 с.
666. Мірчук П. Революційний змаг за УССД: хто такі «бандерівці», «мельниківці», «двійкарі». Нью-Йорк; Торонто; Лондон, 1985. Т. 1. 222 с.
667. Мірчук П. Роман Шухевич (Генерал Тарас Чупринка): командир армії безсмертних. Нью-Йорк; Торонто; Лондон: Товариство колишніх Вояків УПА в ЗСА, Канаді і Європі, 1970. 268 с.
668. Мірчук П. Степан Бандера символ революційної безкомпромісовости. Нью-Йорк; Торонто, 1961. 159 с.
669. Мудрик-Мечник С. Закордонні частини Організації Українських Націоналістів: причинки до історії. Львів: Галицька Видавнича Спілка, 1995. 150 с.
670. Мудрик-Мечник С. Закордонні частини ОУН: внутрішні справи і діяльність в еміграції: причинки до історії. Львів: Галицька видавнича спілка, 1996. 110 с.
671. Мудрик-Мечник С. Люди, роки, події. Мюнхен: Українське Видавництво, 1986. 294 с.
672. Мудрик-Мечник С. ОУН в Україні і за кордоном під проводом Степана Бандери. Львів: Галицька Видавнича Спілка, 1997. 143 с.
673. Мудрик-Мечник С. Початок невідомого: Спогади 1945–1954. Мюнхен: Українське видавництво, 1984. 264 с.

674. Мудрик-Мечник С. Служба безпеки революційної ОУН у боротьбі з НКВДНКГБ-КГБ. Тернопіль: Редакційно-видавничий відділ управління по пресі, 1993. 84 с.

675. Ніколаєва Т. Діяльність «Української національної єдності у Франції» (за документами Центрального державного архіву зарубіжної україніки). *Архіви України*. Вересень-грудень 2015. Вип. 5–6 (299). С. 68–75.

676. Нора П. Франция-память. Санкт-Петербург: Издательство Санкт-Петербургского университета. 1999. 333 с.

677. Носкова А. Ф. Украинские националисты в борьбе за «Соборную Украину» в годы Второй мировой войны: итоги и последствия. *Сова*. 2015. № 3 (26). С. 112–122.

678. Основи методології та організації наукових досліджень: Навч. посіб. для студентів, курсантів, аспірантів і ад'юнтів / за ред. А. Є. Конверського. К.: Центр учбової літератури, 2010. 352 с.

679. Отрошко Л. Внесок Слави Стецько у розвиток ідеології українського націоналізму. Український національно-визвольний рух у XX ст.: історія, теорія, практика. 2017. Вип. 2. С. 280–288.

680. Отрошко Л. Громадсько-політична діяльність Слави Стецько в контексті етнокультурних процесів в Україні у період від середини 80-х років XX ст. до початку 2000-х років XXI ст. *Українознавство*. 2018. № 3(68). С. 61–81.

681. Отрошко Л. Історіографічний огляд праць, присвячених життю і діяльності Ярослави Стецько в контексті етнокультурних, державотворчих та націєтворчих процесів в Україні. *Гілея*. 2020. Вип. 157 (1). С. 102–108.

682. Папакін Г. В. Джерела з історії ОУН та УПА: проблеми класифікації, зміст документів повстанського походження. *Український історичний журнал*. 2012. № 4. С. 154–171.

683. Панченко В. Г. Еволюція економічної платформи ОУН(м) після Другої світової війни. *Вісник Дніпропетровського університету*. Серія: Історія та археологія. 2013. Вип. 21. С. 57–63.

684. Панченко В. Г. Економічна проблематика в ідеології ОУН(б) після Другої світової війни. Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету. 2013. вип. XXXVII. С. 145–151.
685. Панченко В. Г. Економічна складова в ідеології ОУН за кордоном («двійкарів») повоєнної доби. *Проблеми політичної історії України*. 2013. Вип. 8. С. 194–207.
686. Панченко В. Г. Економічна складова в ідеології українського націоналізму (за матеріалами Великих Зборів ОУН). Український визвольний рух. Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, Центр досліджень визвольного руху. Львів, 2013. Збірник 18. С. 97–109.
687. Панченко В. Економічна складова образу України в уявленні ідеологів ОУН. Українознавчий альманах. 2009. Вип. 1. С. 146–149.
688. Панченко О. Лев Ребет: нація і держава, демократія і право. Гадяч. 2003. 205 с.
689. Панченко О. Організація українських націоналістів за кордоном в контексті українського державотворення: науково-популярний нарис. 2003. 429 с.
690. Панченко О. Українська Головна Визвольна Рада – Закордонне Представництво УГВР – Генеральний секретаріат Закордонних Справ УГВР – Середовище УГВР: (правно-політичний аспект). 2004. 420 с.
691. Париж Олегові Штулеві. Париж, 1986. С. 338–339.
692. Паска Б. Діяльність КДБ щодо недопущення взаємозв'язків між українськими дисидентами та діаспорними організаціями в середині 1970-х рр. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського*. Серія: Історичні науки. 4 (34). 2023. С. 58–64.
693. Пивовар А. Украинские буржуазно-националистические центры в США в 80-е годы: характер и содержание антисоветской деятельности: автореф. дисс. канд. истор. Наук. 07.00.03. Харьковский государственный университет им. А. Горького. Харьков, 1989. 16 с.

694. Платошкин Н. Сотрудничество западных спецслужб и украинских националистов в первые послевоенные годы. *Военно-исторический журнал*. 2016. № 1. С. 55–60.
695. Помогаев В. В. Украинский национализм после второй мировой войны: маски и лицо: Монография. Тамбов: ТГУ, 2000. 209 с.
696. Посівнич М. Степан Бандера – життя, присвячене свободі. Торонто, 2008. 110 с.
697. Посівнич М. Степан Бандера в німецьких тюрмах і концтаборі Заксенгаузен. *Український визвольний рух*. № 20. 2015. С. 134–148.
698. Посівнич М., Брелюс В. Нарис життя Дарії Ребет – «Орлян». Літопис УПА. Книга 26. 2013. 110 с.
699. Ребет Л. Теорія Нації. Мюнхен: Сучасна Україна, 1955. 199 с.
700. Решетченко Д. «Шляхетний дар Батьківщині»: створення архівного фонду українського громадсько-політичного діяча, публіциста, журналіста Павла Дорожинського. *Архіви України*. 2016. Травень – серпень. Випуск 3–4 (302–303). С. 282–287.
701. Решетченко Д. Вищі освітні курси у культурно-освітній сфері життя українців Канади (1940–1981). *Вісник Центрального державного архіву зарубіжної україніки*. Кам'янець-Подільський, 2013. Вип. 2. С. 162–178.
702. Решетченко Д. Державний центр Української Народної Республіки в екзилі: передумови реорганізації (1945–1948 рр.). *Український історичний журнал*. К.: Комп'ютерно-видавничий, інформаційний центр. 2018. № 3. С. 111–124.
703. Решетченко Д. Державний центр Української Народної Республіки в екзилі (за фондами ЦДАЗУ). *Вісник Центрального державного архіву зарубіжної україніки*. 2014. Вип. 3. С. 162–178.
704. Решетченко Д. Історія Організації українських націоналістів (за фондами ЦДАЗУ). *Архіви України*. 2018. № 1. С. 153–167.
705. Решетченко Д. Створення архівного фонду українського громадсько-політичного діяча, публіциста, журналіста Павла Дорожинського в ЦДАЗУ. *Архіви України*. 2016. № 3–4. С. 282–287.

706. Решетченко Д. Українське національне об'єднання в Канаді (за документами Центрального державного архіву зарубіжної україніки). *Архіви України*. Березень–квітень 2015. Випуск 2 (296). С. 169–177.

707. Римаренко Ю. І. Український буржуазний націоналізм – ворог інтернаціонального єднання трудящих. Київ: Наукова думка, 1970. 160 с. Атрибутовано: Лебедь М. УПА. Ч. 1: Німецька окупація України. Лондон: Українська видавнича спілка, 1970. 159 с.

708. Рудницький Я. Державний Центр УНР в екзилі між 1941 і 1991/2 роками. Оттава: Видання Архівного Комітету УНР, 1994. 96 с.

709. Русначенко А. Василь Охримович у 1951–1954 роках (за матеріалами кримінальної справи). *Вісник Львівського університету*. Серія історична. 2017. Випуск 53. С. 132–141.

710. Сич О. До питання термінології в сучасному українському націоналізмознавстві. *Гілея: науковий вісник*. 2018. Вип. 142. С. 105–110.

711. Сич О. М. Друга надзвичайна конференція 1948 р. і завершення «першої опозиції» в Закордонних Частинах ОУН. *Вісник Львівського університету*. Серія філос.-політолог. студії. 2024. Випуск 54. С. 292–298. DOI: <https://doi.org/10.30970/PPS.2024.54.35>

712. Сич О. Закордонний Центр ОУН (лютий 1945–лютий 1946 рр.). *Український визвольний рух*. 2006. С. 243–266.

713. Сич О. М. Заходи Проводу Закордонних Частин ОУН для врегулювання організаційно-правових розбіжностей з опозицією на базі «Становища» Проводу ОУН в Україні (1950–1951). *Актуальні проблеми філософії та соціології*. Національний університет «Одеська юридична академія». 2024. № 46. С. 179–185. DOI: <https://doi.org/10.32782/apfs.v046.2024.30>

714. Сич О. Інституційна характеристика зовнішньої політики Закордонних Частин ОУН. *Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету ім. Г. Сковороди*. Серія «Історія та географія». Харків, 2010. Вип. 39. С. 29–34.

715. Сич О. Організаційна структура закордонних частин ОУН на початку її становлення у 1946 році. *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*. 2017. № 30. С. 266–279.
716. Сич О. М. Позиція Проводу ОУН в Україні до конфлікту в Закордонних Частинах ОУН (на основі архівного документа 1950 р.). *Вісник НТУУ «КПІ» Політологія. Соціологія. Право*. 2024. № 2 (62). С. 43–48. DOI: [https://doi.org/10.20535/2308-5053.2024.2\(62\).310969](https://doi.org/10.20535/2308-5053.2024.2(62).310969)
717. Сич О. Степан Ленкавський в історії організації українських націоналістів (1929–1977 рр.): автореф. дис. канд. іст. наук: 07.00.01. Національний педагогічний ун-т ім. М. П. Драгоманова. К., 2008. 19 с.
718. Сич О. Степан Ленкавський: життєвий шлях на тлі історії ОУН. Івано-Франківськ: Лілея «НВ», 1999. 160 с.
719. Сич О., Михальченко М. Військова політика Закордонного центру ОУН в умовах нагнітання «Холодної війни» (лютий 1945 – лютий 1946 рр.). *Галичина. Івано-Франківськ: Інститут історії, політології та міжнародних відносин ПНУ імені В. Стефаника*. 2008. № 14. С. 401–408.
720. Сич О. М. Фомування першої опозиції в Закордонних частинах ОУН (1946–1947 рр.). *Регіональні студії*. 2024. № 37. С. 125–129. DOI: <https://doi.org/10.32782/2663-6170/2024.37.21>
721. Сміт Е. Націоналізм: Теорія, ідеологія, історія. «К.І.С.», 2004. 170 с.
722. Сміт Е. Національна ідентичність. Київ: Основи, 1994. 224 с.
723. Сміт Е. Нації та націоналізм у глобальну епоху. Київ: Ніка–Центр, 2006. 320 с.
724. Стахів Є. Крізь тюрми, підпілля й кордони. Повість мого життя. Київ: «Рада», 1995. С. 249–250.
725. Стецько Я. Українська визвольна концепція. Мюнхен: Видання Організації Українських Націоналістів, 1987. Т. 1. 528 с.
726. Стецько Я. Українська визвольна концепція. Мюнхен: Видання Організації Українських Націоналістів, 1991. Т. 2. 467 с.

727. Тимошик М. Видання українськими емігрантами Великої Британії антирадянської пропагандистської літератури (50–90 роки XX ст.): задуми і втілення. *Українознавство*. 2018. № 2 (67) С. 163–168. DOI: 10.30840/2413-7065.2(67).2018.141537

728. Тимошик М. С. Книжки-обманки як недосліджене явище видавничої діяльності української еміграції: генеза, типологія, шляхи переправляння в СРСР, масштаби, джерела фінансування. *Українознавство*. 2018. № 3. С. 113–129. DOI: 10.30840/2413-7065.3(68).2018.146234

729. Тимошик М. Україніка в архівах, бібліотеках, редакціях і видавництвах Франції. *Студії: Архівістика за кордоном*. 2002. Т.8. С. 195–204.

730. Тимошик М. Лондонський журнал «The Ukrainian Review» як промоутер у західному світі ідеї української державності. *Український інформаційний простір*. 2018. № 2. С. 78–96.

731. Тимошик М. Лондонський журнал «Визвольний шлях» та його місце в історії української журналістики на чужині. *Вісник Львівського університету. Серія журналістика*. 2021. № 49. С. 29–45. DOI: <http://dx.doi.org/10.30970/vjo.2021.49.11057>

732. Трофимович В., Трофимович, Л. З історії підтримки закордонними центрами ОУН опозиційного руху в УРСР у 1970-ті роки. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. 2024. Серія «Історичні науки» (вип. 35). С. 130–138.

733. Трощинський В. П., Шевченко А. А. Українці в світі. Київ: Альтернативи, 1999. Т. 15. 351 с.

734. Українська діаспора. Соціологічні та історичні студії / В. Б. Євтух, В. П. Трощинський, А. А. Попок, О. В. Швачка. К.: Фенікс, 2003. 227 с.

735. Фролкин Н. Подрывная антисоветская деятельность буржуазных националистов: научно-аналитический обзор литературы: в 2 ч. Киев: АН УССР; Институт философии, 1990. 47 с.

736. Хитровська Ю. В. «Київський період» (1941–1942 рр.) за спогадами Олега Штуля. *Актуальні питання у сучасній науці*. 2026. № 1 (43). С. 742–756. [https://doi.org/10.52058/2786-6300-2026-1\(43\)-742-756](https://doi.org/10.52058/2786-6300-2026-1(43)-742-756)
737. Хитровська Ю. В. Микола Плав'юк – останній президент УНР в екзилі: діяльність та роль в історії. *Вісник науки та освіти*. 2025. № 12 (42). С. 2096–3116. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-6165-2025-12\(42\)-3096-3116](https://doi.org/10.52058/2786-6165-2025-12(42)-3096-3116)
738. Хитровська Ю. В. Становлення та діяльність Організації державного відродження України. *Консенсус*. 2026. № 4. С. 30–39. <https://doi.org/10.31110/consensus/2025-04/030-039>
739. Хобсбаум Э. Изобретение традиции. Вестник Евразии. 2000. № 1. С. 48.
740. Чекалюк В. В. Преса діаспори США як комунікативний чинник формування ідентичності українців (1939 – 2005): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. наук з соц. комун.: 27.00.01. К., 2008. 13 с.
741. Чередниченко В. П. Контрреволюция на экспорт: Укр. буржуаз. национализм в арсенале соврем. антикоммунизма. Киев: Политиздат Украины, 1985. 166 с.
742. Черкасов А. Украинский национализм в годы Второй мировой войны: природа и проявления. *Русин*. 2015. № 2 (40). С. 98–117.
743. Черченко Ю. Микола Васильвич Плав'юк (1927–2012). *Український археографічний щорічник*. 2012. Вип. 16–17. С. 758–761.
744. Черченко Ю. Огляд документів фонду Андрія Мельника в Архіві ОУН в Києві. *Наукові записки*. Збірник праць молодих вчених та аспірантів. 2010. Т. 20. С. 471–483.
745. Юськів Б. М. Контент-аналіз. Історія розвитку і світовий досвід: монографія. Рівне: Перспектива, 2006. 203 с.
746. Яблонський В. М. Діяльність Державного центру УНР в екзилі (1921–1992 рр.). Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора історичних наук за спеціальністю 07.00.01 історія України. Інститут історії України НАН України, м. Київ, 2021. С. 279–280.

5. Довідкова література

747. Атаманенко А. Є. Діаспора. Енциклопедія Сучасної України: енциклопедія / ред.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк та ін.; НАН України, НТШ. Київ: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2007. Т. 7. URL: <https://esu.com.ua/article-26340> (дата звернення 1.01.2026)
748. Васькович Г. Спілка Української Молоді. Енциклопедія українознавства. Енциклопедія українознавства: Словникова частина / Ред. В. Кубійович; Наукове товариство ім. Т. Шевченка у Львові. Т. 8: Перевидання в Україні. Львів, 2000. С. 2800–3200.
749. Гуцал П. З. Організація оборони чотирьох свобод України. Енциклопедія Сучасної України. / Редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк. НАН України, НТШ. К.: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2022. URL: <https://esu.com.ua/article-75638>.
750. Енциклопедія українознавства: Словникова частина: т. 9 / Наукове товариство імені Шевченка; гол. ред. проф., д-р Володимир Кубійович. Париж; Нью-Йорк: Молоде життя, 1980. с. 3205–3600.
751. Йолкіна Л. В. Антибільшовицький блок народів. Енциклопедія Сучасної України / гол. редкол.: І.М. Дзюба, А.І. Жуковський, М.Г. Железняк та ін.; НАН України, НТШ. Київ: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2006. URL: <https://esu.com.ua/article-42869> (дата звернення 1.01.2026)
752. Кураєв О. «Шлях перемоги». Енциклопедія історії України: у 10 т. Інститут історії України НАН України. Київ: Наукова думка, 2013. Т. 10. С. 646.
753. Патриляк І. К. Організація українських націоналістів. Енциклопедія історії України. Київ, 2010. Т. 7. С. 610–618.
754. Пахарев А. Д. Конгрес українських націоналістів. Енциклопедія Сучасної України / Редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк та ін.; НАН України, НТШ. К.: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2014. URL: <https://esu.com.ua/article-4669> (дата звернення 1.01.2026)
755. Постанова Кабінету Міністрів України від 28.06.2022 № 732 «Про оптимізацію системи центральних державних архівів». Офіційний вісник України.

15.07.2022. № 54. стор. 52. стаття 3163. код акта 112337/2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/732-2022-п#Text> (дата звернення 1.01.2026)

756. Прокоп М. Організація Українських Націоналістів. Енциклопедія Українознавства: словникова частина / Гол. ред. В. Кубійович. Париж; Нью-Йорк, 1966. Т. 5. С. 1863–1867.

757. Черченко Ю. А. «Самостійна Україна» / Енциклопедія історії України: у 10 т. Інститут історії України НАН України. Т. 9. Київ: Наукова думка, 2012 с. 437.

Електронні ресурси

758. Інформаційні листівки, які видавалися українськими визвольними організаціями (ОУН, УПА, УГВР) та міжнародними структурами (АБН, ВАКЛ, АРАСЛ). URL: <https://ounuis.info/collections/leaflets/information.html> (дата звернення 1.01.2026)

759. Колекція бофонів (Бойовий фонд) складається з цінних паперів, які видавали в 1940-х – 1950-х роках ОУН, УПА, УГВР, та інші українські визвольні організації ранішого і пізнішого періодів. Містить оригінали, знайдені в архівних збірках у Великій Британії, Канаді, США, Німеччині та в інших країнах. URL: <https://ounuis.info/collections/tokens.html> (дата звернення 1.01.2026)

ДОДАТКИ

Додаток А

Список публікацій здобувача

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Акименко К. В. Діяльність Світової Координаційної Ради Ідеологічно Споріднених Націоналістичних Організацій щодо залучення молоді української діаспори до націоналістичного руху (1964 – початок 1990-х років). *Гілея*. 2019. Випуск 146 (№ 7). Ч. 1. Історичні науки. С. 13–16. [581]. URL: <http://www.gileya.org/index.php?ng=library&cont=long&id=196> (дата звернення 1.01.2026)
2. Акименко К. В. Історія створення Світової Координаційної Ради Ідеологічно Споріднених Націоналістичних Організацій. *Сторінки історії: збірник наукових праць*. Вип. 47. 2019. С. 52–60. [585]. DOI: <https://doi.org/10.20535/2307-5244.47.2019.158270> (дата звернення 1.01.2026)
3. Акименко К. В. Ідеологічні основи Організації Українських Націоналістів за кордоном (1950-ті – поч. 1990 рр.). *Вісник ХНУ імені В. Н. Каразіна. Серія «Історія України. Українознавство: історичні та філософські науки»*. 2020. Вип. 31. С. 72–81. [584]. DOI: <https://doi.org/10.26565/2227-6505-2020-31-06> (дата звернення 1.01.2026)
4. Акименко К. В. Періодика націоналістичних організацій діаспори як засіб створення українського інформаційного простору в умовах еміграції (1950-ті – поч. 1990-х рр.). *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Історія*. 2021. Вип. 1 (44). С. 62–71. [587]. DOI: [https://doi.org/10.24144/2523-4498.1\(44\).2021.232453](https://doi.org/10.24144/2523-4498.1(44).2021.232453) (дата звернення 1.01.2026)
5. Акименко К. В. Комеморативні практики націоналістичних організацій української діаспори (1950-ті – початок 1990-х рр.). *Сторінки історії: збірник наукових праць*. 2022. Вип. 54. С. 294–313. [586]. DOI: <https://doi.org/10.20535/2307-5244.54.2022.264597> (дата звернення 1.01.2026)
6. Костилева С. О., Акименко К. В. Джерела дослідження націоналістичних організацій української діаспори (середина 1940-х – початок

1990-х рр.). *Гуманітарні студії: історія та педагогіка*. 2025. № 2 (10). С. 95–112. ((Внесок авторів: здобувачем Акименко К. В. здійснено комплексний огляд та систематизацію джерельної бази, запропоновано підхід до класифікації джерел за їх походженням, проаналізовано їх репрезентативність та виявлено роль періодичних видань, сформульовано висновки; Костилювою С. О. визначено загальну концепцію дослідження, уточнено структуру статті, обґрунтовано методологічні засади аналізу джерел та здійснено наукове редагування тексту статті). DOI: <https://doi.org/10.35774/gsip2025.02.095> (дата звернення 1.01.2026)

Апробаційні опубліковані праці:

7. Акименко К. В. Стратегія визвольного руху націоналістичних організацій української діаспори (кінець 1950-х – початок 1990-х рр.). *Теорія та практика сучасної науки та освіти*. Матеріали Міжнародної наукової конференції. 29–30 листопада 2019 р., м. Дніпро. Частина I. / Наук. ред. О. Ю.Висоцький. Дніпро: СПД «Охотнік», 2019. С. 203–205. [588]

8. Акименко К. В., Тарнавський І. С. Напрямки інформаційної політики націоналістичних організацій української діаспори (кінець 1950 – початок 1990-х рр.). *Історія, культура, пам'ять у науковому вимірі: стан, перспективи (актуальні питання нового та новітнього періодів)*: Матеріали I всеукраїнської науково-практичної конференції, м. Київ, 22 травня 2020 р. К.: Арт Економі, 2020. С. 52–56. [590] (Внесок авторів: здобувачем Акименко К. В. здійснено збір і опрацювання матеріалів, аналіз джерел, підготовлено текст публікації, визначено основні напрямки інформаційної політики націоналістичних організацій української діаспори та засоби їх реалізації; Тарнавським І. С. визначено методологічні підходи дослідження, здійснено наукове редагування тексту).

9. Акименко К. В. Шляхи збереження національної ідентичності в діаспорі українськими націоналістичними організаціями (1950-ті – поч. 1990-х рр.). *Одинадцяті Богданівські читання*: Матеріали Всеукраїнської наукової конференції: збірник наукових праць / редкол.: Ю. Присяжнюк (гол. ред.) [та ін.].

м. Черкаси, 9–10 грудня 2020 р. Черкаси: Вид. Ю. Чабаненко, 2021. С. 122–126. [589]

10. Акименко К. В. Журнал «Самостійна Україна» як виразник націоналістичної думки української діаспори. *Освіта і наука у мінливому світі: проблеми та перспективи розвитку*. Матеріали III Міжнародної наукової конференції. 26–27 березня 2021 р., м. Дніпро. Частина II. / Наук. ред. О. Ю. Висоцький. Дніпро: СПД «Охотнік», 2021. С. 155–157. [583]

11. Акименко К. В. Видавничий фальсифікат як джерело вивчення видавничої та пропагандистської діяльності українських націоналістичних організацій діаспори (1960-ті – початок 1980-х рр.). *Історія, культура, пам'ять у науковому вимірі: стан, перспективи*. Матеріали II всеукраїнської науково-практичної конференції, м. Київ, 21 травня 2021 р. К.: Арт Економі, 2021. С. 63–67. [580]

12. Акименко К. В. Діяльність Української Національної Єдності у Франції. *Історико-краєзнавчі дослідження: традиції та інновації*: матеріали V Міжнародної наукової конференції, м. Суми, 11–12 листопада 2021 р. Ч. 1. Суми, 2021. С. 17–20. [581]

Виступи на наукових конференціях:

1. Міжнародна наукова конференція «Теорія та практика сучасної науки та освіти», м. Дніпро, 29–30 листопада 2019 р. (виступ з публікацією).

2. I Всеукраїнська науково-практичної конференція «Історія, культура, пам'ять у науковому вимірі: стан, перспективи (актуальні питання нового та новітнього періодів)», м. Київ, 22 травня 2020 р. (виступ з публікацією).

3. Всеукраїнська наукова конференція «Одинадцяті Богданівські читання», м. Черкаси, 9–10 грудня 2020 р. (виступ з публікацією).

4. III Міжнародна наукова конференція «Освіта і наука у мінливому світі: проблеми та перспективи розвитку», м. Дніпро, 26–27 березня 2021 р. (виступ з публікацією).

5. II Всеукраїнська науково-практичної конференція «Історія, культура, пам'ять у науковому вимірі: стан, перспективи», м. Київ, 21 травня 2021 р. (виступ з публікацією).

6. V Міжнародна наукова конференція «Історико-краєзнавчі дослідження: традиції та інновації», м. Суми, 11–12 листопада 2021 р. (виступ з публікацією).

Табл. 1

Перевідна таблиця перешифрованих фондів Центрального Державного архіву зарубіжної україніки.

Попередній номер фонду	Назва фонду	Крайні дати документів	Номер фонду ЦДАГОУ
27	Колекція документів громадських організацій української діаспори, зібрана Фондацією імені Олега Ольжича (Україна, 1924–1999)	1924–1999	420
30	Колекція документів діячів української діаспори, зібрана Фондацією імені Олега Ольжича (Україна, 1920–1996)	1920–1996	423
35	Державний центр Української Народної Республіки (ДЦ УНР) в екзилі (1921–1992)	1925–2006	428
36	Світовий конгрес вільних українців (СКВУ, 1967–1993)	1948–1994	429
37	Український визвольний фонд (УВФ, 1933–1992)	1933–1992	430
38	Світова координаційна рада ідеологічно споріднених націоналістичних організацій (СКР ІСНО, 1964–1995)	1956–1995	431
39	Організація державного відродження України (ОДВУ, 1931 – по теперішній час)	1933–2000	432
40	Фундація для дослідів життя і діяльності полковника Євгена Коновальця (1959–1978)	1935–1979	433
45	Громадська організація «Українська національна єдність у Франції (УНЄ)», м. Париж (1949–1971)	1932–1971	438
50	Українське національне об'єднання (УНО, Канада, 1932 – по теперішній час)	1936–1995	443

54	Об'єднання українських академічних товариств національного солідаризму (ОУАТНС) «Зарево» в США (1950–1983)	1951–1983	447
59	Колекція документів з історії Організації українських націоналістів (ОУН), зібрана Фондацією імені Олега Ольжича (1927–2000)	1927–2000	452
61	Об'єднання українців у Великій Британії (ОУуВБ, 1949 – поч. 2010-х рр.)	1946–1996	454
62	Конгрес українських політичних партій і організацій (КУППО), м. Нью-Йорк (1978–1991)	1978–1991	455
75	Колекція документів зібрана Дорожинським Павлом Миколайовичем (1926–2015), громадсько-політичним діячем, журналістом, редактором	1891–2015	468

Табл. 2.

Опис фондів Центрального Державного архіву зарубіжної україніки.

Номер фонду	Назва фонду	Опис фонду
35 (428)	Державний центр Української Народної Республіки (ДЦ УНР) в екзилі (1921–1992)	Документи перед створенням ДЦ УНР відображають складний процес консолідації українських еміграційних об'єднань: статті та періодичні видання, відозви, звернення, матеріали з'їздів, об'єднавчої конференції, протоколи, робочі документи, листування, проекти статуту, протоколи установчої сесії. Матеріали сесій УНРади систематизовані за хронологічно–тематичним принципом та включають протоколи засідань, постанови, звернення, листування, де зафіксовані дискусії між різними політичними фракціями. Фонд містить документи Надзвичайної сесії УНРади Х скликання на якій було створено Ліквідаційну комісію, що пов'язано з передачею повноважень ДЦ УНР владі незалежної України .
36 (429)	Світовий конгрес вільних українців (СКВУ, 1967–1993)	Документи відображають процес створення СКВУ, роботу підготовчого комітету Пан–Американської конференції, підготовку та перебіг конгресів, роботу Пленуму та Президії Секретаріату, діяльність організацій, що входили в СКВУ. Фонд включає листи, комунікати, правильники, проекти статуту, плани роботи, резолюції, протоколи засідань, доповіді, списки організацій та делегатів, звіти про роботу, обіжники, бюлетені, запрошення.
38 (431)	Світова координаційна рада ідеологічно споріднених	У фонді представлені матеріали щодо утворення СКР ІСНО: протоколи конференцій, засідань, зустрічей представників братніх організацій з питань потреби створення платформи для співпраці [23], програми ідеологічного

	націоналістичних організацій (СКР ІСНО, 1964–1995)	семінару [143], студійних конференцій, доповіді громадських діячів націоналістичного руху, документи про підготовку і проведення установчої конференції у Вашингтоні [27; 35]. На основі предметно-тематичної систематизації окремо виділені документи щодо основної діяльності СКР ІСНО, зокрема, культурно-освітньої, правозахисної [25], видавничої, комеморативної [46; 62]. Найбільший інформаційний потенціал мають звіти про роботу керівних та виконавчих органів, обіжні листи та документи пов'язані з конференціями СКР ІСНО, адже на них підбивали підсумки діяльності організації за певний період та окреслювали плани на майбутнє, надавали аналіз становища українських громад в країнах поселення, дискутували ідеологічні питання [19; 22; 29; 41]. Також фонд включає матеріали організацій та об'єднань, що входили до складу СКР ІСНО чи співпрацювали з нею [98], зокрема, програми, постанови, листування, обіжники Українського золотого хреста в США, Об'єднання українців у Великій Британії, ОУН, ПУН, УНЄ у Франції [99] та ін.
39 (432)	Організація державного відродження України (ОДВУ, 1931 – по теперішній час)	На основі тематико–хронологічної систематизації виділено документи щодо основної діяльності організації (організаційно–управлінської, культурної, видавничої, фінансово–господарської, співпраця з іншими об'єднаннями) та матеріали пресового органу «Самостійна Україна». У фонді зібрані статuti, правильники, програми, проекти резолюцій, протоколи, інформаційні звіти, запрошення, листування.
40 (433)	Фундація для дослідів життя і діяльності полковника Євгена	У фонді представлено протокол установчих зборів організації, статут, звернення, повідомлення про склад керівних органів, протоколи загальних зборів, засідань головної управи, звіти про

	Коновальця (1959–1978)	діяльність. Значна частина документів присвячена відзначенню річниць з дня смерті Є. Коновальця, виданню книги «Євген Коновалець та його доба».
45 (438)	Громадська організація «Українська національна єдність у Франції (УНЄ)», м. Париж (1949–1971)	За хронологічним принципом документи згруповано у розділи про основну діяльність Українського народного союзу (1932–1937), про основну діяльність УНЄ та документи про особовий склад членів організації. Матеріали висвітлюють роботу з'їздів УНЄ, основні напрями діяльності, комунікацію з іншими об'єднаннями, діяльність Організації української молоді у Франції, роботу Курсів громадського активу та школи українознавства для молоді, видавничу діяльність. У фонді зібрані статuti, протоколи, резолюції, звіти, постанови, фото, анкети, Обіжник Головної управи та бюлетень Головної управи «Єдність».
50 (443)	Українське національне об'єднання (УНО, Канада, 1932 – по теперішній час)	На основі функціонально–хронологічної систематизації у фонді виділено групи документів, які висвітлюють діяльність Крайової ексекутиви (організаційно–управлінську, фінансово–господарську), Культурно–освітньої референтури (робота Вищих освітніх курсів, Диригентсько–учительських курсів, «рідної школи») та комунікацію з іншими організаціями та окремими особами. Документи представлені резолюціями, обіжними листами, звітами, правильниками, статутами, кошторисами, заявами, анкетами, планами, листуванням.
54 (447)	Об'єднання українських академічних товариств національного солідаризму (ОУАТНС) «Зарево» в США (1950–1983)	За тематико–хронологічною схемою систематизації у фонді було виділено розділи присвячені основній діяльності об'єднання, видавничій та пресово–інформаційній роботі, комунікації з іншими організаціями. У фонд входять статuti, протоколи засідань, фінансові звіти, запрошення на заходи, списки

		членів, обіжники, інформаційні листки, бюлетені.
59 (452)	Колекція документів з історії Організації українських націоналістів (ОУН), зібрана Фондацією імені Олега Ольжича (1927–2000)	Фонд включає документи ВЗУН, Проводу [40], культурно-освітньої [18], зовнішньо- [68] і внутрішньополітичної [36], фінансово-господарської референтури [170], а також інформаційні матеріали організацій [56]. Особливістю формування фонду є те, що документи не розподілені відповідно до фракцій націоналістичного руху – ЗЧ ОУН, ОУН(м) та ОУН(з), що сформували самостійні організаційні осередки. Ряд документів не мають підпису автора (іноді написаний псевдонім) або зазначення приналежності до організації, що ускладнювало дослідницьку роботу. У фонді зібрані програми, постанови, протоколи, резолюції, статuti, звернення, комунікати, запрошення, правильники, статті, брошури, звіти, листи та ін.
61 (454)	Об'єднання українців у Великій Британії (ОУуВБ, 1949 – поч. 2010-х рр.)	За принципом тематико–хронологічного впорядкування у фонді було виділено документи присвячені створенню організації (розкривають дату заснування, мету та основні напрями діяльності), культурній, видавничій, фінансовій діяльності. У фонд входять статут, листування, анкети, програми заходів, запрошення, бюлетені, обіжники.
62 (455)	Конгрес українських політичних партій і організацій (КУППО), м. Нью-Йорк (1978–1991)	Матеріали відображають основну діяльність організації та комунікацію її членів з іншими об'єднаннями та засобами масової інформації. Фонд складається з статуту, проєктів устрою, проєктів постанов, протоколів засідань, заяв, звернень, запрошень, декларацій.
75 (468)	Колекція документів зібрана	Документи приватної колекції П. Дорожинського були передані уповноваженою особою до архіву та

	Дорожинським Павлом Миколайовичем (1926–2015), громадсько- політичним діячем, журналістом, редактором	впорядковані за тематико–хронологічним принципом. Фонд включає матеріали як П. Дорожинського, так і інших діячів української діаспори, а також документи ряду організацій (ОУАТНС «Зарево», ОДВУ, СКВУ, УНО, УНРада, ДЦ УНР, СКР ІСНО, ПУН) та періодичних видань («Українське слово», «Новий шлях», «Самостійна Україна»). У фонді зібрані листи, статті, статuti, правильники, запрошення, інформаційні бюлетені, обіжні листи, звіти, програми, автобіографії, фотографії.
--	--	---

Выписка из докладной записке об захвате члена Центрального «провода»
ОУН Охримовича Василя Остаповича от 10 октября 1952 года. ГДА СБУ.
Ф. 13. Спр. 372. Т. 40. URL: <http://avr.org.ua/viewDoc/22742>

Совершенно секретно.

МИНИСТРУ ГОСБЕЗОПАСНОСТИ УССР

Товарищу ИВАНУТИНУ

гор. Киев.

ВЫПИСКА ИЗ ДОКЛАДНОЙ ЗАПИСКИ

о захвате живым члена центрального "провода"
ОУН ОХРИМОВИЧА и ликвидации его курьерской
группы во главе с "Демьяном".

В проведении мероприятий по налаживаю свя-
зей линии Центрального "провода" ОУН и овладению ею
нашей агентурой, приобретение агентуры, способной выпол-
нить столь важную и ответственную задачу отличились,
проявляя творчество и смекалку в чекистской работе, опе-
ративные работники органов МГБ и военнослужащие ВО МГБ,
которых прошу поощрить, возбудив ходатайство перед МГБ
СССР.

МЕСЯЧНЫМ ОКЛАДОМ СОДЕРЖАНИЯ:

Полковника госбезопасности НЕЧАЕВА Алексея
Андреевича - заместителя начальника УМГБ.

Старшего лейтенанта госбезопасности КУРЧИНА Ви-
ктора Александровича - зам. начальника отделения
отдела 2-Н УМГБ.

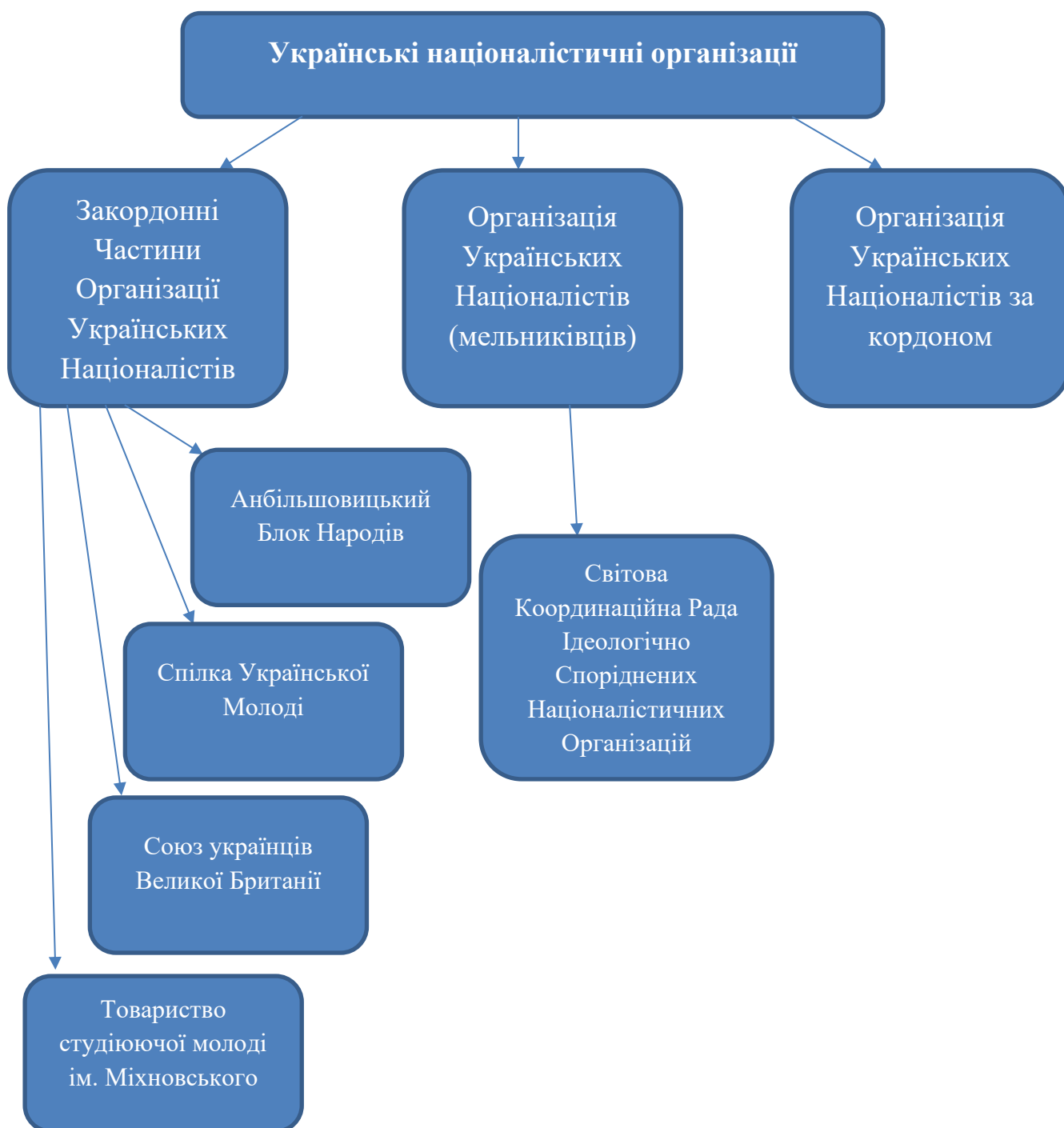
Подполковника госбезопасности ПОЛИЩУКА Петра
Григорьевича - зам. начальника Управления 2-Н
МГБ УССР.

Старшего лейтенанта госбезопасности ПАРАДЖАНОВА
Юрия Григорьевича - ст. оперуполномоченного от-
дела 2-Н УМГБ.

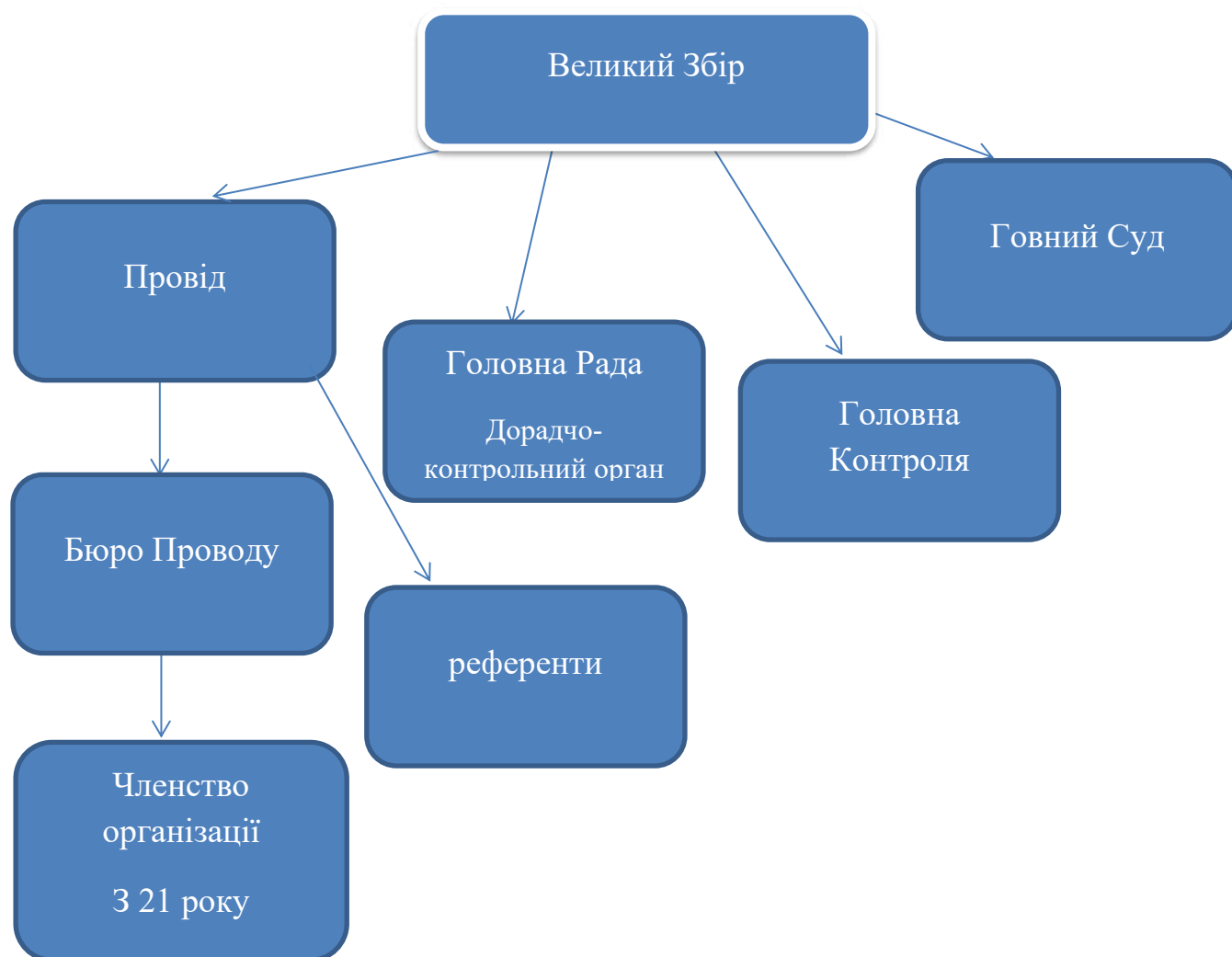
лейтенанта внутренней охраны МГБ ФОМИЧЕВА Ивана
Федоровича - командира группы 17 отряда.

Капитана госбезопасности БЕЛЯЧЕНКО Георгия
Ивановича - зам. начальника отдела Управления 2-
2-Н МГБ УССР.

Структура націоналістичного руху за межами України

Устрій ОУН(б), затверджений ІІІ Надзвичайним Великим Збором у 1943 р.

Устрій ЗЧ ОУН за Устроєвим Правильником у 1964 р.

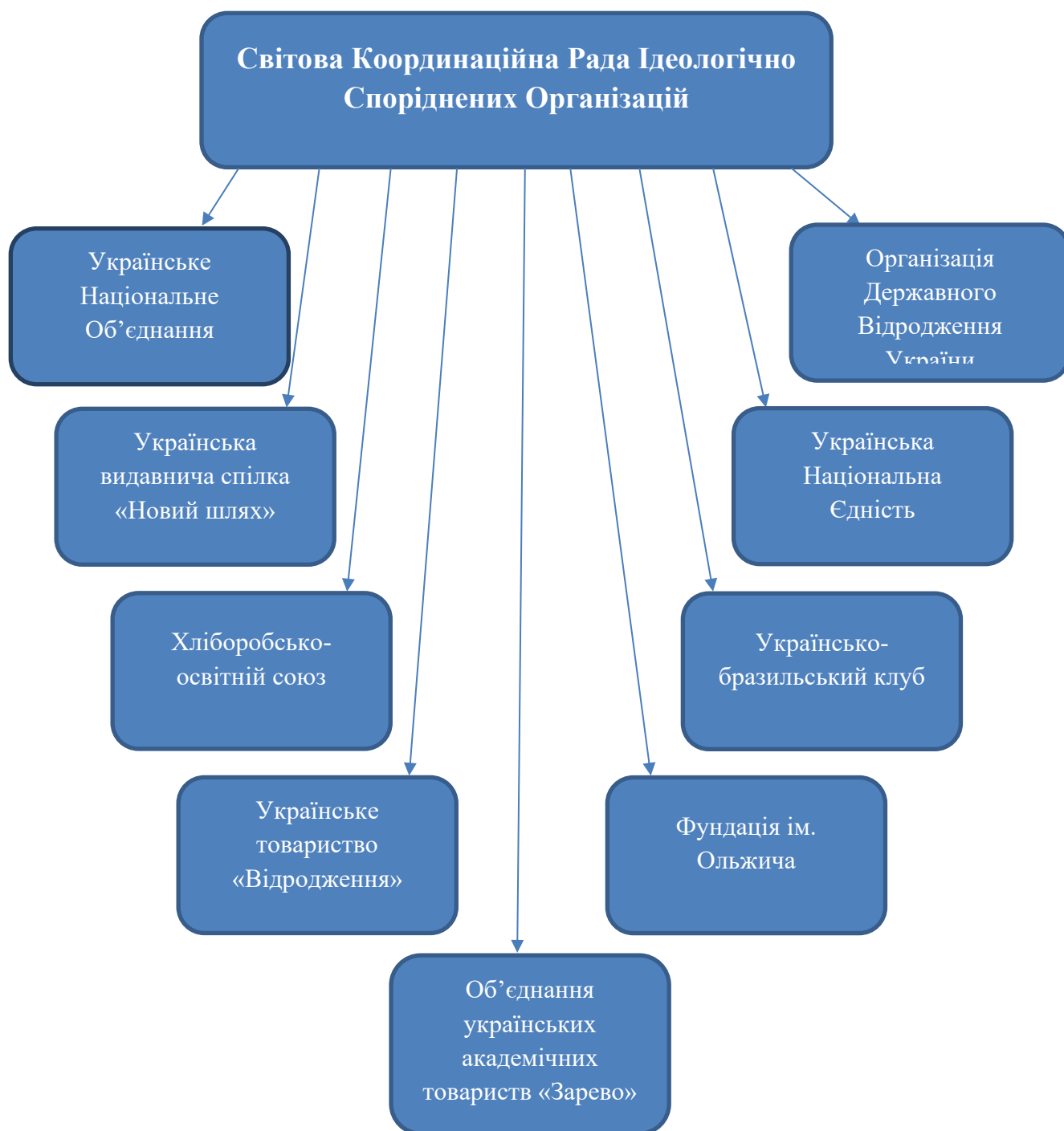
**Устрій ОУН(з) відповідно до Статуту ОУН(з), прийнятого на I Конференції
26 грудня 1955 р. та доповненого на II Конференції 31 серпня 1958 р.**

**Устрій ОУН(м) затверджені Четвертим Великим Збором Українських
Націоналістів в серпні 1955 р.**

**Схема основного складу Світової Координаційної Ради Ідеологічно
Споріднених Націоналістичних Організацій**

Список представників організацій, запрошених до участі у Конференції ІСНО у Вашингтоні. травень 1964 р. ЦДАЗУ. Ф. 38. Оп. 1. Спр. 6. Арк. 4

Список Голов і Секретарів Централь ІСНО і Б.О.

©TsDAZU 4

1. Українське Товариство "ВІДРОДЖЕННЯ" в Аргентині:

п. Богдан Коваль - Голова,
п. Василь Новотарський - Секретар,
п. Богдан Яхно-Голова Контр. Ком. - делегат на Конференцію ІСНО.

2. Організація Державного Відродження України /ОДВУ/ в ЗДА.

Др. Александер Н. Грановський - Президент Центральної Управи ОДВУ
п. Володимир Різник - Голова Центральної Управи ОДВУ
Др. Богдан Левицький - Секретар " " "
п. Ярослав Гайвас - Орг. Реф. " " "

Всі чотири члени Центральної Управи ОДВУ, були учасниками Конференції.

Б р а т н і о р г а н і з а ц і ї О Д В У

а/Український Золотий Хрест у ЗДА:

п. п. Марія Квітковська - Голова - Дітройт, Міш. ЗДА
п. Павлина Різник - Заступниця Голови, Нью Йорк, ЗДА
п. Т. Мойсюк - Секретарка Дітройт, Міш. ЗДА.

б/ Молодь Української Національності у ЗДА

п. Ігор Прийма - Голова Чикаго,
п. Ігор Різник - Заступник Нью Йорк, ЗДА

в/ "ЗАРВЕВО" Об'єднання Українських Академічних Товариств у ЗДА

п. Михайло Герець - Голова
п. Володимира Гнатюк - Секретарка
п. Богдан Гасюк - Орг. Реф. Зарева, учасник Конференції ІСНО.

3. Об'єднання Українців у Великій Британії:

п. М. Г. Тарнавський - Голова,
п. В. Бондаренко - Заступник,
п. А. Костюк - Секретар

4. Українське Національне Об'єднання Канади:

п. Микола Плавюк - Голова Президії і Крайової Екзекутиви
Мгр. Євген Мастикаш - Секретар " " "

Б р а т н і о р г а н і з а ц і ї У Н О

а/Українська Стрілецька Громада:

інж. Юліан Темник - Голова
інж. Михайло Селешко - Секретар

б/Організація Українок Канади:

п. Степанія Савчукова - Голова,
п. Ярослава Зорич - Секретарка,

в/Молодь Українського Національного Об'єднання

панна Наталка Бундза - Голова,
панна Євгенія Гунчак - Секретарка

5. Українська Національна Єдність у Франції:

п. В. Лазовінський - Голова
п. В. Василів - Секретар
т.

6. Хліборобсько-Освітній Союз у Бразилії:

Інж. Ст. Микилита - Голова
п. Ілля Горачук - Секретар

Б р а т н і О р г а н і з а ц і ї

а/Організація Жінок при ХОСоюзі:

п. Регіна Лапунька - Голова
п. Наталія Лиса - Секретарка

б/ Організація Молоді при ХОСоюзі:

п. Євгенія Бовкаловська - Секретарка
п. Юрко Сеньчук - Син

Постанови установчої Конференції ІСНО. Вашингтон, червень 1964 р.

ЦДАЗУ. Ф. 38. Оп. 1. Спр. 6. Арк. 38-39.

©TsDAZU 38

ПОСТАНОВИ

зібраних на Конференції у Вашингтоні з нагоди відкриття пам'ятника Тарасові Шевченкові в днях 27 і 28 червня 1964 р. представників Ідеологічно Споріднених Націоналістичних Організацій.

1. Розсіяні по світі здалека від своєї Рідної Землі, ми на віки будемо нерозривно зв'язані з своїми братами, що залишилися на Батьківщині. Ту нашу зв'язаність ми завжди готові піддержати ділом і жертвами, що їх вимагає від нас добро України.
2. Успадковані нами великі духово-культурні цінності, цінні традиції, що їх вирощував український народ в своїй понад тисячолітній історії, вимагають від нас їх дальшого плекання розвитку, збагачування ними духового змісту країн нашого поселення.
3. Першим нашим завданням /обов'язком/ у відношенні до країн, де ми живемо є сповняти обов'язки громадянина.
4. В сучасному світі щораз більше місця для суспільно-культурних груп, які живуть здалека від своїх материків, не затрачують ні свого характеру, ні своїх особливостей. І тим вони не тільки зміцнюють єдність світу, зв'язаність, взаємозалежність націй між собою, але й вношенням нових елементів причинаються до збагачення життя народів.
5. На основі історичних даних переконаємося, що народи-нації є найтривалішим явищем на нашій земній кулі. Є вони базою культур, колискою людського поступу, а їхні суверенні держави не лише сприяють розвитку всіх їхніх потенцій і творчих зусиль, але теж єдині в силі забезпечити кожній одиниці належну їй гідність і шаси росту. І тому ми вважаємо національні держави всіх народів світу найвищою формою організації людського роду. Тільки на тій базі вільні й рівні народи можуть входити в більші об'єднання, союзи, федерації без поневолення одного одним, старшування одного над одним, без визиску і переслідування.
6. Цим великим ідеалам за краще цілого людського роду посвячені наші зусилля. Але ми свідомі, що в світі ще далі покутують рештки поневолення народу народом, визиску народу народом, знищування народу - народом. Яскравим прикладом цього є СРСР, в якому російські імперіалісти під прикриттям різних гасел нищать національні культури, насильно ломлять національну самобутність і народні свободи, денационалізують, русифікують. І проти цього ми безстрашно, беззастережно й безперервно боротимемося усіма доступними в наших вільних країнах засобами.
7. Для переведення цього в життя нам треба тісної співпраці наших суспільно-громадських організацій, розкиданих по світі. Організації, статутіві й суверенні у своїх правах, добровільно договорюються порадою, допомогою, спільними зусиллями:
 - а/ захищати, зміцнювати й розбудовувати українські громади в цілому світі, маючи на меті спаяність порозкиданих у різних країнах груп в один духово-культурний організм. Таким чином ми не тільки забезпечимо собі, як спільноті, тривале існування, але й значно зміцнимо свою творчу участь у розбудові країн нашого перебування;
 - б/ допомагати народові України в його визволенні, у відновленні вільної від нікого незалежної української держави, в постійному зба-

- гачуванні культурних надбань і життєвого рівня українського народу разом з іншими народами світу;
- в/ боротися проти визиску, поневолення, імперіалізму - коріння всіх непорозумінь і конфліктів, а в першу чергу проти російського імперіалізму, найбільшої небезпеки для свободи й добробуту народів у нинішній добі.

8. Формою співпраці наших організацій буде Координаційна Рада ІСНО, в склад якої входять Голови і Секретарі всі наших Братніх Організацій, або два делеговані члени їхніх Крайових Управ.

. Координаційна Рада виділяє зі себе ділову Президію Координаційної Ради ІСНО.

9. Координаційна Рада ІСНО - добровільне порозуміння статутів, незалежних, рівних суспільно-громадських організацій, що стоять на сформульованих у цих постановах позиціях.

10. Найвищим органом Координаційної Ради ІСНО є з'їзд представників Братніх Організацій, що відбувається кожних чотири роки, або в міру потреби.

11. Приступлення до Координаційної Ради ІСНО відбувається через участь представників даної Братньої Організації в З'їзді та підписанні цих постанов, або тільки підписанням постанов.

12. Координаційна Рада ІСНО існує з волі та на бажання Братніх Організацій. На їхнє бажання, висловлене однодушно, вона може розв'язатися. У випадку розв'язання усе майно, канцелярія й архіви Конференції переходять до диспозиції ПУН.

За Президію Конференції ІСНО
в Вашингтоні, червень 1964 р.

Я. Гайвас в.р. Я. Білак в.р.
П р е с і д н и к и

С. Мастикаш в.р. П. Байбак в.р.
С е к р е т а р і

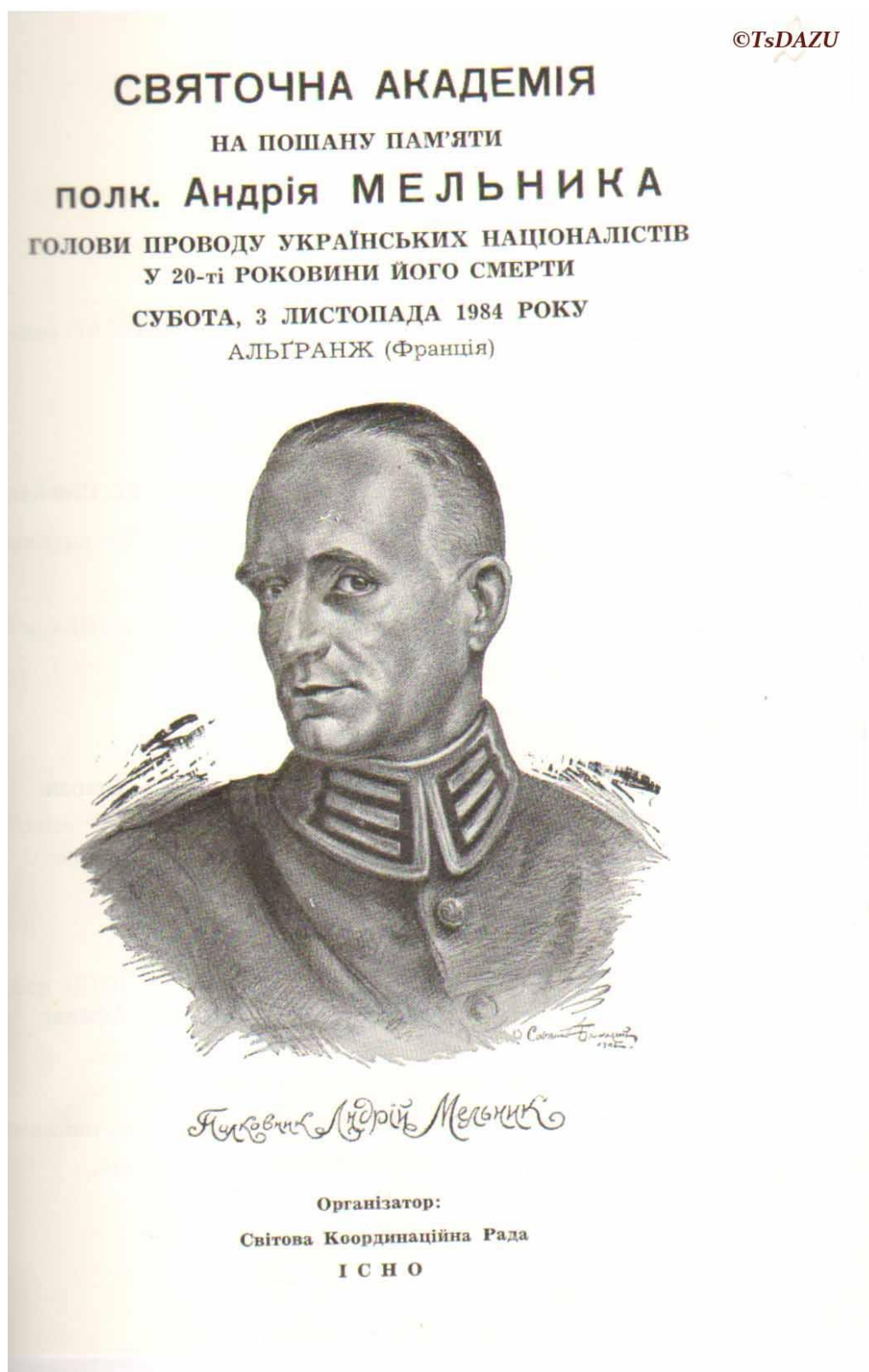
За СЕКРЕТАРІАТ ІСНО

...Микола ПЛАВЮК в.р.
Г о л о в а

м.р. Євген Мастикаш
С е к р е т а р

/печатка/

Титульний аркуш програми заходів СКР ІСНО «Святочна Академія на пошану пам'яті полк. Андрія Мельника, голови Проводу українських націоналістів у 20-і роковини його смерті», 3 листопада 1984 р. ЦДАЗУ. Ф. 38. Оп. 1. Спр. 29. Арк. 2

Програма заходів СКР ІСНО щодо вшанування пам'яті голови ПУН Андрія Мельника, 3 листопада 1984 р. ЦДАЗУ. Ф. 38. Оп. 1. Спр. 29. Арк. 3

©TsDAZU 3

Відкриття — Павло Дорожинський, голова Світової Координаційної Ради ІСНО.

Святочна доповідь — д-р Володимир Маруняк.

Хор «УКРАЇНА», Нільванж, Франція. Диригент п. Ж. Шнайдер

- «Козака несуть», муз. М. Леонтович,
- «За рідний край», народня пісня, муз. М. Гайворонський.
- «Розрита могила», слова Т. Шевченко, муз. Котко,

Наталя НАТАЛЕНКО-МАРУНЯК

- «До мавзолею безсмертних», поема Степан Кость-Костенко.

Перерва 15 хвилин

Хор «ДНІПРО», Олдгам, Велика Британія. Диригент Афанас Корольчук:

- «Отче наш», композиція Вербицький,
- «Заквітчали дівчатонька», музика Купчинський,
- «Ой, горе тій чайці», муз. М. Леонтович.

Уляна ЧАЙКІВСЬКА, ліричне сопрано. Піаніст — п. Ерік Дірон:

- «Богородице Діво», муз. Гнатишин,
- «Жита», муз. Гнатишин,
- «Марічка», народня пісня невідомого автора-політв'язня.

Бандурист Богдан ШАРКО — «Встає хмара з-за лиману»,
— «Пісня про Морозенка».

Хор «ДНІПРО», Олдгам, Велика Британія:

- «І гай знову сміється», музика Гайворонський — дівочий секстет,
- «Пісня про Україну», слова Павличко, музика А. Корольчук — жіночий склад.

Уляна ЧАЙКІВСЬКА, ліричне сопрано. Піаніст п. Ерік Дірон:

- «Думка», муз. Степовий,
- «Де гори Карпати», народня пісня,
- «Рідний край», муз. Бобикевич.

Хор «ДНІПРО», Олдгам, Велика Британія:

- «Контра спем сперо», слова Леся Українка, муз. А. Корольчук,
- «Ой гук, мати гук», народня пісня.

Національний гімн

Військовий фонд Організації Українських Націоналістів: Роман Шухевич. Бофони, номіналом 50 гривень, випущені в 1982 р.

Випуск присвячено пам'яті Головного Командира Української Повстанської Армії (УПА) генерала Романа Шухевича «Тараса Чупринки».

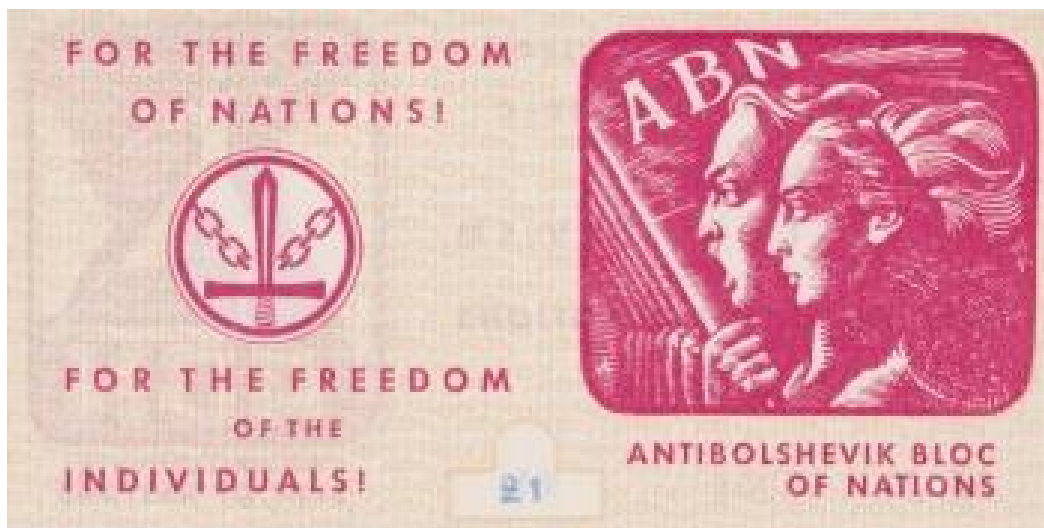
Музей Визвольної боротьби ім. С. Бандери в Лондоні. 1982 р. Інвентарний номер: 2077.

Бофони Антибільшовицького Блоку Народів (номінал 1 фунт)

Архів ОУН в УІС – Лондон.

[URL:https://ounuis.info/collections/tokens/839/bofony-antybilshovytskoho-bloku-narodiv-nominal-1-funt.html](https://ounuis.info/collections/tokens/839/bofony-antybilshovytskoho-bloku-narodiv-nominal-1-funt.html)

Періодичні видання українських націоналістичних організацій в діаспорі

Назва видання	Тип видання	Організація, що видавала	Роки видання	Періодичність видання
Бюлетень Проводу ОУН	Бюлетень	ЗЧ ОУН	1969-1998	Невизначено
Бюлетень Проводу Юнацтва ОУН	Бюлетень	ЗЧ ОУН	1969-1988	Невизначено
Бюлетень Теренового Проводу ОУН у Великій Британії	Бюлетень	ЗЧ ОУН	1959-1987	Невизначено
Бюлетень Української Центральної Інформаційної Служби	бюлетень	УЦІС	1985-1999	Невизначено
Визвольна політика	Часопис на циклостилї	ЗЧ ОУН, АБН	1946-1949	Раз на місяць
Визвольний шлях	Журнал	ЗЧ ОУН	1948-	Раз на місяць
Гомін України	газета	Ліга Визволення України, ЗЧ ОУН	1948-1991	Раз на тиждень
Наш клич	газета	Товариство «Відродження», СКР ІСНО, ОУН(м)	1934-	Раз на два місяці
Новий шлях	газета	УНО, СКР ІСНО, ОУН(м)	1930-	Раз на тиждень
Самостійна Україна	журнал	ОДВУ, СКР ІСНО, ОУН(м)	1948-2002	Раз на місяць, з 1974 – раз на два місяці
Сурма	Газета	ЗЧ ОУН	1949-1954	Раз на місяць
Сурма	Газета	ОУН(м)	1982-1984	Раз на два місяці
Сучасність	журнал	Непартійний характер	1961-2013	Раз на місяць
Українська трибуна	газета	ОУН(б)	1946-1949	Раз на тиждень

Українське слово	газета	ОУН(м)	1933-1996	Раз на тиждень
Український клич	Газета	ЗЧ ОУН	1947-1948	Раз на тиждень
Український самостійник	Газета	ЗЧ ОУН	1950-1957	Раз на тиждень
Український самостійник	журнал	ОУН(з)	1957-1976	Раз на місяць, з 1975 р. – раз на квартал
Шлях перемоги	Газета	ЗЧ ОУН	1954-1993	Раз на тиждень

Обкладинка журналу із зображенням Андрія Мельника. «Самостійна Україна», Нью-Йорк, листопад 1964 р. ЦДАЗУ. Загл. Бібл. Ф. інв. № 2856.

САМОСТІЙНА УКРАЇНА **INDEPENDENT UKRAINE**

Ukrainian Monthly Magazine
Published monthly by the Organization for the
Rebirth of Ukraine

Cooper Station P. O. Box 4
New York 3, N. Y.

Edited by Editorial Staff
Editor in Chief Michael Panasuk

Yearly subscription \$4.00, single copy 50 cents.
Mailed at Chicago, Illinois

Видає: Центральна Управа Організації Держав-
ного Відродження України

Редагує Колегія

Головний Редактор Михайло Панасюк

Адреса Редакції і Адміністрації:

"INDEPENDENT UKRAINE"

2315 W. Chicago Ave.

Chicago 22, Ill.

Phone: ARmitage 6-0066

КОМУНІКАТ ПРОВІДУ УКРАЇНСЬКИХ НА- ЦІОНАЛІСТІВ

7-го листопада 1964-го року відбувся в Люксембурзі, на Бонневегор Фрідгоф похорон славної пам'яті полк. Андрія Мельника, Голови Проводу Українських Націоналістів. Вийнятоково чисельна українська громада сусідніх країн, націоналісти Європи, Канади і ЗДА, делегації різних українських середовищ зібрались солідарно, щоб віддати останню послугу тому, хто був для нас найвищим керманичем, а для всього українського народу незаперечним моральним авторитетом. Коло сотні вінків склали ті, що бажали сполучитися у спільному болю з ВІС. Дружиною Покійного, з його Родиною та всім українським Націоналістичним Рухом.

Після похорону відбулося засідання ПУН, на якому, згідно із устроєм Організації Українських Націоналістів схвалено, що дотеперішній затвердженій П'ятим великим Збором У.Н., на проповіді полк. А. Мельника, перший заступник Голови ПУН, редактор Олег Штуль — Жданович приступив з днем 1-го листопада 1964-го року до виконання обов'язків і прав Голови Проводу Українських Націоналістів.

Виконуючи вимоги устрою ОУН, Провід Українських Націоналістів вирішив на тому ж засіданні — скликати до часу 12 місяців Шостий ВЗУН, якого завданням в першу чергу буде вибір Голови ПУН. Склад Комісії підготовки Шостого ВЗУН, точна дата й місце його відбуття будуть подані своєчасно до відома усім кліткам УНРуху.

Люксембург, 6 XI 1964.

ПРОВІД УКРАЇНСЬКИХ НАЦІОНАЛІСТІВ

УВЕСЬ УКРАЇНСЬКИЙ ПОЛІТИЧНИЙ СВІТ В ЖАЛОБІ

7-го листопада 1964 р. в Люксембурзі в глибокій жалобі поховано сл. п. полк. Андрія Мельника.

Разом з Дружиною та найближчою родиною Покійного в похоронній церемонії взяло участь близько 500 осіб. В похороні були заступлені представники всіх українських політичних угруповань світу.

Державний Центр Української Народної Республіки заступав голова ресорту закордонних справ В. О. УНРади інж. Дм. Андрієвський.

В чолі американських українців стояв голова Ц.У. ОДВУ д-р Богдан Гнатюк. Український Конгресовий Комітет в ЗДА репрезентував п. Ярослав Гайвас. Делегацію закордонних частин ОУН очолював проф. Степан Ленкавський. Делегацію ОУН за кордоном — д-р Богдан Кордюк.

Похоронні відправи відслужили шість греко-католицьких священиків в чолі з о. шамбеляном Марусиним, та три православні священники в чолі з всц.о.прот. Паладієм Дубицьким.

Чисельно було заступлене українське воїнство — побратими зброї Покійного з Д. Армії УНР (в якій він був Начальником Штабу) та з інших давніших і новіших українських формаций визвольно-революційних часів.

Було зложено понад 100 вінків, в тім від Єлисавети Кужім — Скоропадської, що нині очолює Гетьманський Рух.

Українська спільнота в усьому світі вкрита жалобою.

Журнал «Самостійна Україна». Листопад-грудень. 1965. Титульна сторінка
та зміст.

САМОСТІЙНА УКРАЇНА

INDEPENDENT UKRAINE

Ukrainian Monthly Magazine
Published monthly by the Organization for the
Rebirth of Ukraine
Cooper Station P. O. Box 4
New York 3, N. Y.
Edited by Editorial Staff
Editor in Chief Michael Panasiuk
Yearly subscription \$4.00, single copy 50 cents.
Mailed at Chicago, Illinois
Адреса Редакції і Адміністрації:
2315 W. Chicago Ave.
"INDEPENDENT UKRAINE"
Chicago 22, Ill.
Phone: ARmitage 6-0066

З М І С Т

Д-р М. Рибак
Перший листопад у Львові
Відбувся шостий ВЗУН
Заклик до українського народу
Заклик до кадрів ОУН
Резолюції шостого ВЗУН
Сильветка Голови ПУН
Роман Шраменко
В поклоні Великому Полковникові
Д-р Степан Витвицький
Іван Кейван
Дмитро Антонович
Денис Квітковський
Деякі завдання українського націоналізму
і завдання преси
Ганна Черінь
Останні десять літ
Богдан Боцюрків
Радянська церковна політика і Православна
Церква в Україні в 1929-1939
Василь Прохода
Союз Визволення України (СУВ)
Лев Биковський
Книгарні, бібліотеки, Академія
З життя ОДВУ

ФЕДЕРАЛЬНА КРЕДИТОВА КООПЕРАТИВА „САМОПОМІЧ”

2351 West Chicago Avenue

HUmbolt 9-0520

HUmbolt 9-0520

НАШІ УСЛУГИ:

Найдешевший кредит на купно, будову, ремонт домів
Купно авт, меблів, домашнього устаткування

Кошти лікування

Для купців і промисловців

Для Організацій.

Студенти сплачують свої позики щойно по закінченні студій.

Подорожні чеки
(Travelers Cheques — American Express)
Поштові перекази.
(Money Orders)

ДО ЕКОНОМІЧНОЇ МАЙБУТНОСТІ НАШОЇ СПІЛЬНОТИ — ЧЕРЕЗ РОЗВИТОК
«САМОПОМОЧІ»!

№ 1. Р. вид. I.

«ШЛЯХ ПЕРЕМОГИ»
— газета ЗЧ ОУН

ПРОВІД ЗЧ ОУН ЗА ДАЛЬШУ ДО-
ЛЮ СУЧАСНОГО «УКРАЇНСЬКОГО
САМОСТІЙНИКА» НЕ БЕРЕ ЖАД-
НОЇ АНІ МОРАЛЬНОЇ, АНІ МАТЕ-
РІАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ.

Від Видавництва

21 лютого 1954 року в газеті «Український Самостійник» ч. 8 подано до відома всіх передплачених, кооператорів, представників, читачів та прихильників, а також і всіх українських емігрантів про ті події, які зіснулися нашкодо Видавництва газети. Її редакційного складу та адміністрації.

Як уже відомо, сталася спроба переконати Видавництво, а газету вжити до своїх цілей.

Самым «ураганским» из «Самойтинских» теорет набрала двести баллов та складная композиция, но их будут возмущать именные прилагательные, которые, имея перед собой слово «ураган», несут уже совсем иное значение.

Уже повсюду слышны, д-р М. Ричмонд, имену Проводу 34 ОУН доверия на него бы зарекомендовали газету, которую бы считали за достойный орган. Имену Проводу 34 ОУН, надуман доверия Проводу 34 ОУН, газету, которую бы считали за достойный орган.

Трижды в день, в 1940-м, в Р-3, Р-4, Р-5, Р-6, Р-7, Р-8, Р-9, Р-10, Р-11, Р-12, Р-13, Р-14, Р-15, Р-16, Р-17, Р-18, Р-19, Р-20, Р-21, Р-22, Р-23, Р-24, Р-25, Р-26, Р-27, Р-28, Р-29, Р-30, Р-31, Р-32, Р-33, Р-34, Р-35, Р-36, Р-37, Р-38, Р-39, Р-40, Р-41, Р-42, Р-43, Р-44, Р-45, Р-46, Р-47, Р-48, Р-49, Р-50, Р-51, Р-52, Р-53, Р-54, Р-55, Р-56, Р-57, Р-58, Р-59, Р-60, Р-61, Р-62, Р-63, Р-64, Р-65, Р-66, Р-67, Р-68, Р-69, Р-70, Р-71, Р-72, Р-73, Р-74, Р-75, Р-76, Р-77, Р-78, Р-79, Р-80, Р-81, Р-82, Р-83, Р-84, Р-85, Р-86, Р-87, Р-88, Р-89, Р-90, Р-91, Р-92, Р-93, Р-94, Р-95, Р-96, Р-97, Р-98, Р-99, Р-100, Р-101, Р-102, Р-103, Р-104, Р-105, Р-106, Р-107, Р-108, Р-109, Р-110, Р-111, Р-112, Р-113, Р-114, Р-115, Р-116, Р-117, Р-118, Р-119, Р-120, Р-121, Р-122, Р-123, Р-124, Р-125, Р-126, Р-127, Р-128, Р-129, Р-130, Р-131, Р-132, Р-133, Р-134, Р-135, Р-136, Р-137, Р-138, Р-139, Р-140, Р-141, Р-142, Р-143, Р-144, Р-145, Р-146, Р-147, Р-148, Р-149, Р-150, Р-151, Р-152, Р-153, Р-154, Р-155, Р-156, Р-157, Р-158, Р-159, Р-160, Р-161, Р-162, Р-163, Р-164, Р-165, Р-166, Р-167, Р-168, Р-169, Р-170, Р-171, Р-172, Р-173, Р-174, Р-175, Р-176, Р-177, Р-178, Р-179, Р-180, Р-181, Р-182, Р-183, Р-184, Р-185, Р-186, Р-187, Р-188, Р-189, Р-190, Р-191, Р-192, Р-193, Р-194, Р-195, Р-196, Р-197, Р-198, Р-199, Р-200, Р-201, Р-202, Р-203, Р-204, Р-205, Р-206, Р-207, Р-208, Р-209, Р-210, Р-211, Р-212, Р-213, Р-214, Р-215, Р-216, Р-217, Р-218, Р-219, Р-220, Р-221, Р-222, Р-223, Р-224, Р-225, Р-226, Р-227, Р-228, Р-229, Р-230, Р-231, Р-232, Р-233, Р-234, Р-235, Р-236, Р-237, Р-238, Р-239, Р-240, Р-241, Р-242, Р-243, Р-244, Р-245, Р-246, Р-247, Р-248, Р-249, Р-250, Р-251, Р-252, Р-253, Р-254, Р-255, Р-256, Р-257, Р-258, Р-259, Р-260, Р-261, Р-262, Р-263, Р-264, Р-265, Р-266, Р-267, Р-268, Р-269, Р-270, Р-271, Р-272, Р-273, Р-274, Р-275, Р-276, Р-277, Р-278, Р-279, Р-280, Р-281, Р-282, Р-283, Р-284, Р-285, Р-286, Р-287, Р-288, Р-289, Р-290, Р-291, Р-292, Р-293, Р-294, Р-295, Р-296, Р-297, Р-298, Р-299, Р-300, Р-301, Р-302, Р-303, Р-304, Р-305, Р-306, Р-307, Р-308, Р-309, Р-310, Р-311, Р-312, Р-313, Р-314, Р-315, Р-316, Р-317, Р-318, Р-319, Р-320, Р-321, Р-322, Р-323, Р-324, Р-325, Р-326, Р-327, Р-328, Р-329, Р-330, Р-331, Р-332, Р-333, Р-334, Р-335, Р-336, Р-337, Р-338, Р-339, Р-340, Р-341, Р-342, Р-343, Р-344, Р-345, Р-346, Р-347, Р-348, Р-349, Р-350, Р-351, Р-352, Р-353, Р-354, Р-355, Р-356, Р-357, Р-358, Р-359, Р-360, Р-361, Р-362, Р-363, Р-364, Р-365, Р-366, Р-367, Р-368, Р-369, Р-370, Р-371, Р-372, Р-373, Р-374, Р-375, Р-376, Р-377, Р-378, Р-379, Р-380, Р-381, Р-382, Р-383, Р-384, Р-385, Р-386, Р-387, Р-388, Р-389, Р-390, Р-391, Р-392, Р-393, Р-394, Р-395, Р-396, Р-397, Р-398, Р-399, Р-400, Р-401, Р-402, Р-403, Р-404, Р-405, Р-406, Р-407, Р-408, Р-409, Р-410, Р-411, Р-412, Р-413, Р-414, Р-415, Р-416, Р-417, Р-418, Р-419, Р-420, Р-421, Р-422, Р-423, Р-424, Р-425, Р-426, Р-427, Р-428, Р-429, Р-430, Р-431, Р-432, Р-433, Р-434, Р-435, Р-436, Р-437, Р-438, Р-439, Р-440, Р-441, Р-442, Р-443, Р-444, Р-445, Р-446, Р-447, Р-448, Р-449, Р-450, Р-451, Р-452, Р-453, Р-454, Р-455, Р-456, Р-457, Р-458, Р-459, Р-460, Р-461, Р-462, Р-463, Р-464, Р-465, Р-466, Р-467, Р-468, Р-469, Р-470, Р-471, Р-472, Р-473, Р-474, Р-475, Р-476, Р-477, Р-478, Р-479, Р-480, Р-481, Р-482, Р-483, Р-484, Р-485, Р-486, Р-487, Р-488, Р-489, Р-490, Р-491, Р-492, Р-493, Р-494, Р-495, Р-496, Р-497, Р-498, Р-499, Р-500, Р-501, Р-502, Р-503, Р-504, Р-505, Р-506, Р-507, Р-508, Р-509, Р-510, Р-511, Р-512, Р-513, Р-514, Р-515, Р-516, Р-517, Р-518, Р-519, Р-520, Р-521, Р-522, Р-523, Р-524, Р-525, Р-526, Р-527, Р-528, Р-529, Р-530, Р-531, Р-532, Р-533, Р-534, Р-535, Р-536, Р-537, Р-538, Р-539, Р-540, Р-541, Р-542, Р-543, Р-544, Р-545, Р-546, Р-547, Р-548, Р-549, Р-550, Р-551, Р-552, Р-553, Р-554, Р-555, Р-556, Р-557, Р-558, Р-559, Р-560, Р-561, Р-562, Р-563, Р-564, Р-565, Р-566, Р-567, Р-568, Р-569, Р-570, Р-571, Р-572, Р-573, Р-574, Р-575, Р-576, Р-577, Р-578, Р-579, Р-580, Р-581, Р-582, Р-583, Р-584, Р-585, Р-586, Р-587, Р-588, Р-589, Р-590, Р-591, Р-592, Р-593, Р-594, Р-595, Р-596, Р-597, Р-598, Р-599, Р-600, Р-601, Р-602, Р-603, Р-604, Р-605, Р-606, Р-607, Р-608, Р-609, Р-610, Р-611, Р-612, Р-613, Р-614, Р-615, Р-616, Р-617, Р-618, Р-619, Р-620, Р-621, Р-622, Р-623, Р-624, Р-625, Р-626, Р-627, Р-628, Р-629, Р-630, Р-631, Р-632, Р-633, Р-634, Р-635, Р-636, Р-637, Р-638, Р-639, Р-640, Р-641, Р-642, Р-643, Р-644, Р-645, Р-646, Р-647, Р-648, Р-649, Р-650, Р-651, Р-652, Р-653, Р-654, Р-655, Р-656, Р-657, Р-658, Р-659, Р-660, Р-661, Р-662, Р-663, Р-664, Р-665, Р-666, Р-667, Р-668, Р-669, Р-670, Р-671,

[illegible]

З дням притулено до видавання газети «Шлях Перемоги», яка є однією з пресових речників ЗС ОУН. Притулено ідеологію українського революційного націоналістичного національного руху і стоїть на українських самостійницьких позиціях.

Ми віримо і впевнені, що ця наша газета знайде належну моральну підтримку та велику прихильність серед широкого українського громадянства на еміграції у всіх місцях її перебування.

Маш пресовий речник буде служити українській справі та, як цього вимагають потреби нашої Воєнової Батьківщини і твердо стоїти на ґрунті українського революційного національного руху.

Мя впевнені, що українське громадянство підтримає розбудову нової газети, відно згуртується навколо неї і виявить тверду моральну і ідейну стійкість та міць, на яку спирається в своїй праці Видавництво і Редакція газети «Шлях Перемоги».

Видавництво

Бердінс

Берлінське розчарування

Вестки надії Закоку рухнули. Конференція виступила з Пекіном, як з ворогом, і відмовилася від своїх нещодавніх німецьких індичан. Надіжди на конференцію не тільки не дійшло до роздору, але й не було жодного злого слова партнерів на Східно-Азійську конференцію, яка має відбутися в Женеві 26. 4. 1954 року, з участю червоного Китаю.

Отже, голландці розгортає за волюнтаризму, а не за реальності, за Москвою і Схід. Східна питання для Москви давильніми, ніж питання Західної Європи. Во коли Москва переможе на Сході — не буде різниці між Східом і Заходом, і тоді Східний питання світі, а тим самим і безпартійний.

Хоч учасники берлінської конференції намагалися поставити співпрацю між країнами колишнього радянського блоку на чолі першочисельної конференції оптимістично, але вони й самі знали велике розчарування Джим Форстер Даллес, коли виступав на конференції. Його переконання, що виглядає на об'єднання Європи як конференції покаралля, але тут же він знову сказав, що советські Співства на малі уступки не пішли. Навпаки, вони намагалися серйозно, де тільки можливо, поширити свою політику. Далес сказав, що це було як берлінської конференції, щоб переконатися, чого хоче і хто в Москві з точки зору політики? Далі Даллес поставив європейських союзників в

Важко зморою цілі роки тяжити над революційно-визвольним табором за кордоню австрійській конфлікт. Він не тільки став тепер безсмертним, що може перетворитися акцією війни до краю, де у важкій боротьбі стоніть кадри і весь народ. Здавалося, що остання стадія переговорів його остаточно розв'язав, але прийнявши загарбників. Тим часом неопановані пристрасті зростають ще більше його загострили. Це прикріє і болюче. Ми не думали, що остаточно запала клятва. Ще є відкриті двері, які не виграють подас Провід ЗЧ ОУН.

Як ж інтеграція Крайового рішення

[illegible][illegible]

ьке роззач

Прем'єр-міністр Англії В. Черчилль, беручись конференції на завіданні кабінету у Нижній Палаті сказав, що конференція не зовсім була безнадійна. І це правда. Вислід її такий, як у англійській прислів'я: «Ми обоє з згоди, що ми не погодилися».

Останній у Берліну відхав Молотов. Він відіслав літаком з летючим Шефелд. Перед відльотом, як подають газети, Молотов заявив, що Совєтський уряд нікому не дозволить знову загартувати досвідчення трудящих «народних демократій», як також і надати Німечкої Демократичної Рес-

біля УПА — це «санток» паперу, усі обрані, а не призначені, інституції, нічого не означають для Дайнака».

Ще ніколи судово, контрольна, економічна і виконавча влада не були в Україні в руках двох людей. Вони завжди були виборені. Де тут демократія? Де ж тут відомий вираз волі народу? Нікола Край не мав наміру розбивати 34 ОУН, але згодився в одне: а що робить Дайнак? Конференція 34 ОУН, усі виборні власті, все сталежене «по за законом» відійшла ця диктатура двох, що винуваті проти нині «диктатури». Проводу

2. Організації, що не мають членства в Організації, повинні бути розглянуті як організації, що не мають членства в Організації, і не можуть бути прийняті до членства в Організації. Організації, що не мають членства в Організації, повинні бути розглянуті як організації, що не мають членства в Організації, і не можуть бути прийняті до членства в Організації. Організації, що не мають членства в Організації, повинні бути розглянуті як організації, що не мають членства в Організації, і не можуть бути прийняті до членства в Організації.

[illegible]

Зування

Доктор Аделauer звернувся з проханням до голови опозиції (СПД) Олігнера, щоб СПД перевірила свої аргументи та щоб на зовнішньополітичному відтинку порозумілися між народом і опозицією, щоб на майбутнє інтереси Західної Німечкої Республіки, провадити політику спільно. Міністри Англії, Франції та США, які закінчили берлінської конференції, подали до преси спільний комюніке, у якому заявили, що головною метою є й далі замигатися за встановлення Німеччини та досягти для світу миру і свободи. Повідомлення бу-

озниці; вони ніколи не йшли з істериків. І якщо б навіть була усунута вся з «Сучасної України», то це доказ, що промисловість України не була б втрачена. Чому? Тому, що можна було бозови зробити, а доводити аж до прилюдного скандалу, щоб аж під прилюдним колом поступати?

Іде Вандера прагнув усунути націонал-комуністів. Невже не була перелютація позицій і заініціативні конфлікти, коли передскази боротьби стоїть перед Двієюю і повидальність за дальше поглиблення розвитку, а це розвиток з

[illegible][illegible]

Нові заходи Шенгену
Повстання президент Італії Сильвіо Берлусконе має дуже велике значення не тільки для італійської політичної системи, а й для європейської політичної. Першою причиною цього є те, що Берлусконе є першим президентом Італії з родини політиків, який вступив до Італії в європейській системі оборони має стати її захисником.

обслуговування в Лондоні, Вашингтоні та Паризі одностано.

США держали також запросяку: щоб у каліфорній час усі ви-комісари «чотирьох великих» від-наради в справі політичного о-іаціоналізм і торгових зв'язків між-на кономи та щоб вони погод-зали «маленькі питання».

Значно, беравсь конференція-справді прогресивних людей ви-кає гірке розчарування. Для біль-шість вона ще раз показала, що ні-грів, Сталіна, ні тросів інше в по-літиці СРСР нічого не змінило, поки-ве самий СРСР.

[illegible][illegible][illegible][illegible]

...американським озброєнням
...французьким парламен-
том часом Москва знову хоче
ти член і відіграти обсяжну
роль Європи, зокрема Німеччини.
Ці маневри Москви мають одну
гру на час.
Випадок Москви треба розга-
дати не наважє, як під потріб-
ним і з потрібним метою: а)
якщо західні потуги поміж собою
вдаються Францію з західною
групою, граючи на її панічному стра-
ху, перед озброєною Німеччиною;
б) якщо нехиті Британці до загост-
(Заключення на 6 стор.)

в робочих умовах перед п'ятим
години почали як видавати «Украї-
на Самостійник», де був час, ко-
раїнська еміграція масово пи-
ла до закордонних країн і про-
ти та прихильників віщував,
визнаючи газету, не знаючи
дійної кількості читачів на ніго-
не не зникаєшся. Сьогодні
... За підтримкою наших при-
яків і широких кіл громади-
ни газету утримали, розбудува-
ли, переборили різноманітні труднощі
ташли на шлях дальшого ро-
збудови.

«Український Самостійник»
... вже на твердий ґрунт дальшого

[illegible][illegible][illegible]

IV.

Застерігається перед можливими
претензіями трудящихи являючи-
ниціями, які уповноважали да-
вати М. Рієнського бути пре-
зидентом фірмового і являючи-
миського Самостійного, запро-
сити йому перестати цю функцію
особи. Д-р М. Рієнський
не зробить і відмовляю-
чись двома уповноваженими. Ребе-
ла проголосила себе 12. 2. 54 р.
іншим керівництвом для неї
(закінчення на 6. стор.)

ШЛЯХ ПЕРЕМОГИ

Der Weg zum Sieg
Ukrainische Wochenschrift
*
The Way to Victory
Ukrainian Weekly
*
Adresse: Redaktion i. Administration
Ukrainische Wochenschrift
„SCHLACH PEREMOHY“
München 8, Zeppelinstr. 67. Tel. 44 1635

Ч. 43 (296)

Неділя 18. жовтня 1959 р.

Рік видання VI.

З великим смутком і болем
і Українське Громадянство,

повідомляємо Членство ОУН
що 15. жовтня 1959 р. о 1. год.

дня загинув з ворожої руки Великий Син Українського Народу
і довголітній керівник революційної боротьби
за державну незалежність України,
Голова Проводу Закордонних Частин Організації Українських Націоналістів

СТЕПАН БАНДЕРА

Член Української Військової Організації з 1927 р.
Член Організації Українських Націоналістів з 1929 р.
Член Крайової Екзекутиви ОУН з 1931 р., а згодом до 1934 р. її Провідник і одночасно Крайовий Комendant УВО, та з 1933 р. Член Проводу Організації Українських Націоналістів.

Похорони відбудуться в Мюнхені у півторок 20. жовтня 1959 року в такому порядку:
о 9. год. Заупокійна Служба Божа в церкві св. Івана Хрестителя; о 15,30 год. — Панахида й похорон на кладовищі Вальдфрідгоф.

Голова Проводу Організації Українських Націоналістів з 1940 р.

Голова Бюра Проводу всієї ОУН з 1945 р.

Довголітній в'язень польських тюрем, засуджений польським судом на кару смерті, замінену на досмертну тюрму, та в'язень німецьких тюрем і концтаборів з 1941 до 1944 р.

Жалоба триватиме два місяці — з 15. жовтня по 15. грудня 1959 року.

* 1. 1. 1909.

† 15. 10. 1959.

Вічна й славна Йому пам'ять!

Провід Закордонних Частин
Організації Українських Націоналістів

Журнал «Український Самостійник». № 21. Листопад 1966 р. Титульний
аркуш та зміст.

УКРАЇНСЬКИЙ САМОСТІЙНИК

ЛИСТОПАД 1966

В 21 958 Е

РІК ВИДАННЯ 17

Д. Ребет: Елементарні вимоги нашої визвольної політики — І. Козак: Михайло Грушевський — історик і державний муж — А. Камінський: Сучасний стан української політичної думки (II) — В. Алсейка: Змагання Литви до незалежності — Б. К.: Не забувати — А. Г. Г.: На книжковому ярмарку 1966 — Р. Ільницький: З екстремістами нема співпраці — М. Давилишин: Буенос Айрес — Нью-Йорк — Торонто (II) — К. Каздоба: Остання ніч у «Гумві» (X) — Постанови IV Делегатської конференції ОУНз та інше.

INTERNATIONAL INFORMATION SERVICE

111

UKRAINSKYJ SAMOSTIJNYK

NOVEMBER 1966

Postverlagsort München 13, Hess-Strasse 50-52

Ціна 1 нм. 20 пф.

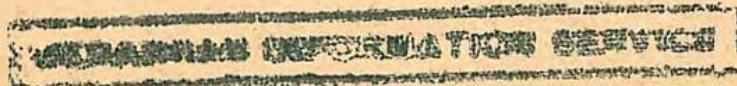
УКРАЇНСЬКИЙ САМОСТІЙНИК

Ч. 3 (397)

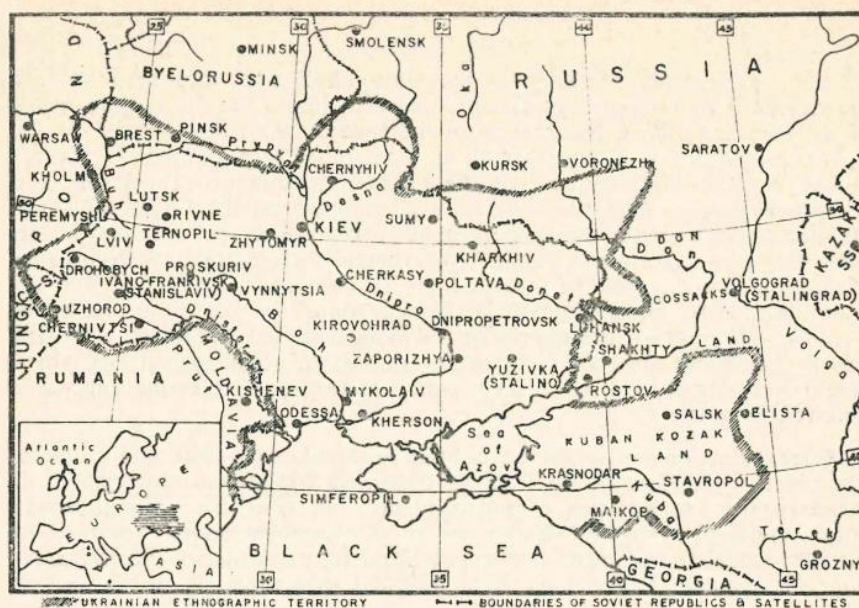
ЛИСТОПАД

РІК VIII

Життєвий шлях Л. Р. Ребета	2
Борець за українську державність	5
Подяки	8
В. Маркусь:	
Народження держави	9
З. Семенів:	
«Соціалістична законність» і сучасні питання советського законодавства	15
Б. Кордюк:	
Орієнтація на власні сили чи на інтервенцію?	22
З. С.:	
Безплянність планового господарства	26
Л. Шанковський:	
Полуботківці і Українська Центральна Рада	31
К. Митрович:	
Ще про концепцію власних сил	37
М. В. Борис:	
Самих заяв замало	38
М. В. Б.:	
Спростування, яке не спростовує	40
К. В. О.:	
Фальшивий старт	42
Комунікат ПР ОУНЗ	42
І. Чорній:	
Цікавий історичний роман	43
Бібліографічні нотатки	44
Хроніка з України	46

**Інформаційна листівка «Fortieth anniversary of the Proclamation of the
Restoration of the Independence of Ukraine June 30th 1941». 1981 р. Архів ОУН
в УІС – Лондон. Інвентарний номер: 20.**

FORTIETH ANNIVERSARY of the Proclamation of the Restoration of the Independence of Ukraine June 30th 1941

THE RIGHT OF NATIONAL INDEPENDENCE IS UNIVERSAL

No man, woman or child in a free democratic national state could imagine life without freedom. Nobody even bothers to study the meaning of this word, so freedom and democracy have been taken for granted.

In a free and independent state the ordinary man in the street has the right not only to question and criticize his government's policies, but he has the right, through a democratic electoral process, to change an unpopular government and elect another one of his own choice. Nobody is thrown into prison for voicing a different opinion from the official one.

But do you know that over 50 million Ukrainians do not have such a choice? Since Ukraine lost her war for independence against Russia in 1918-1920, the Ukrainian nation has been subjected to a most brutal and unparalleled persecution amounting to genocide and ethnocide. Many millions of Ukrainians have been physically liquidated. Everybody knows about the Jewish holocaust in which 6 million Jews lost their lives at the hands of the Nazis, but hardly anybody in the West knows that only ten years before the Jewish holocaust the Soviet-Russian dictators, in order to crush the Ukrainian resistance, created in Ukraine an artificial famine in which not less than 6 million Ukrainians were deliberately starved to death.

Yes, the Moscow totalitarian regime was capable of killing 6 million innocent people in one year! But at the same time they were not capable (and never will be) of killing the desire for national freedom felt by every Ukrainian.

During the Second World War the Ukrainians tried once again to free themselves from foreign domination. June 30th marks the 40th Anniversary of the Proclamation of Restoration of the Independence of Ukraine.

Taking advantage of the turmoil in Eastern Europe during the Second World War, at the beginning of the German occupation of Ukraine, the Ukrainian people, with the initiative and support of the Organisation of Ukrainian Nationalists (an underground organisation) in defiance of an occupying power, formed a national government with Yaroslav Stetzko as its Premier and proclaimed the independence of Ukraine in the city of Lviv on June 30th, 1941. Units from OUN gained control of the radio station in Lviv as well as of all the important towns in occupied territories. The idea was to put before the Nazi German government an accomplished fact which would force them to disclose their policy in respect of Ukraine and other enslaved nations.

Hitler's reaction, as might have been expected, was swift and ruthless. The chief of the Gestapo ordered the Ukrainian Provisional Government to withdraw the Proclamation of Independence, but when his ultimatum was not accepted by Yaroslav Stetzko and the Government, arrests followed of the Provisional Government and Stepan Bandera, the leader of the Organisation of Ukrainian Nationalists. Next followed repressions of all the leading Ukrainians in the occupied territories — mass arrests and executions. Stepan Bandera and Yaroslav Stetzko were imprisoned in a Nazi concentration camp until the end of the war.

This proclamation of Ukrainian's independence began a new phase in the struggle for Ukrainian independence. The arrests and repressions served only to unite the Ukrainian people and make them even more determined to fight for the freedom of Ukraine. Armed underground units, which were being organised by the Organisation of Ukrainian Nationalists, became the nucleus of the Ukrainian Insurgent Army (UPA) which grew into a several thousand strong army and fought against the Nazi occupation of Ukraine.

After the renewed occupation of Ukraine by the Russian Red Army in 1944, the Ukrainian Insurgent Army continued to fight red Russian imperialists until the early fifties.

The Ukrainian Insurgent Army (UPA) was virtually the only European underground movement during the Second World War to fight Nazi Germany and Bolshevik Russia at the same time. The will for independence and freedom amongst the Ukrainian nation will never die. Today one sees how a similar struggle has been taken up by the heroic Afghan people against the same ruthless enemy, the enemy of the whole free world, the centuries-old Russian imperialism.

While celebrating the 40th Anniversary of the 30th of June 1941 we appeal to the Governments and Peoples of the still free world to remember those who have lost their freedom through no fault of their own and give the enslaved nations your moral and practical support. By helping to safeguard their national freedom, you are safeguarding your own.

FREEDOM FOR NATIONS! FREEDOM FOR INDIVIDUALS!

June, 1981.

The Anniversary Committee, 49, Linden Gardens, London, W2 4HG.

Printed in the United Kingdom by Ukrainian Publishers Limited,